

SELMA ANTTILA

*NUORET
KAUPPIAAT*

W S O Y

Selma Anttilan

kaksiosainen suku- ja rakkausromaani

PYRYN PERHE - NUORET KAUPPIAAT.

Pari vuotta sitten ilmestynyt »P y r y n p e r h e» kuvaa – taustanaan syrjäisen uusmaalaisen kyläyhdyskunnan kehitys – kolmen sukupolven elämää. Tapahtumien kehittyessä vuosikymmenien halki korpielämästä suomalaiseen valistuskauteen asti romaanin henkilöt astuvat eteemme elävinä, paikoin valtavina ja aina mukaansatempaavina. – Tämän sukuromaanin jatkona on "N u o r e t k a u p p i a a t», jossa kuvaillaan Pyryn perheen kolmen nuorimman vesan vaiheita muuttuneen ajan taustaa vasten.

Selma Anttila

SELMA ANTTILA

NUORET KAUPPIAAT

ROMAANI

PORVOO • HELSINKI

WERNER SÖDERSTRÖM
1938

I

Kuumana kesäkuun päivänä oli Pyryn seppä tullut poikansa Tepon kanssa Lahteen rattaanpyöriä myymään. Saatuaan ne ulos junasta he astuivat molemmat kuorman vieressä ylös jyrkkää mäkeä auttaakseen nousussa ja tukeakseen alamäessä, etteivät pyörät pääsisi kierimään pitkin mutkikasta reittiä. Kylässä oli aina keskiviikkoisin vilkasta vilinää, koska hollolaiset silloin toivat ruokatavaraa, myydäkseen sitä kauppiaiden pihoissa. Olihan Vesijärven rannalle rakennettu saha, ja siellä oli paljon työväkeä.

Salpausselän harjanteiden, Selänmäen ja Kolkanmäen, laaksoon oli ehdettu neljänkymmenen talon rakennukset, nurkka nurkkaan kiinni, ja lisäksi vielä monien käsityöläisten ja kauppiaiden asumukset, liikkeet ja varastohuoneet vehkeineen, tarhoineen ja eläinsuojineen.

Pyryn hevonen käännettiin sokkeloiselle kujalle, josta lehahti vastaan vinkevä parkin tuoksu. Kuorma mahtui vaivoin pujahtamaan portista ahtaaseen pihaan, johon oli upotettu maahan pari mahtavaa parkkiammetta. Piti varoa, ettei rattaanpyörä osunut ammeen laidan sisäpuolelle, jolloin koko kuorma olisi uponnut parkkiintuvien nahkojen liuokseen.

Nahkuri oli itse pihassa. »Terve kun terve mieheen», sanoi hän kätellen seppää.

»Kuuma on, kuuma ku pätsis», sanoi seppä. »Saiskohaa taas jättää pyörät vajaa?»

»Mikähän siinä olisi – pysyy ne täällä», vastasi nahkuri hyväntahtoisesti.

Teppo kävi sillä aikaa ostamassa nisuleipää kujan toiselta puolen leipurilta, jonka messinkinen rinkeli roikkui oven päällä ja lampaankello kilahteli sisään astuessa. Hiukan edempänä nähtiin akkunassa messinkiesineitä, ja oven yllä luettiin »Jeljuuttari».

Äiti oli kotona kehoittanut menemään kaiturille yöksi ja siitä hyvästä laittanut kehäjuuston tuliaisiksi. Piti myös ostaa uusi kaide.

Kaituri asui lähellä kaivoa, omassa pienessä talossa, jossa oli keittiö ja työhuone yhtenä ja sen perässä kamari. Ukko istui aina akkunan lähellä, edessään leveähkö lauta täynnä kaikenlaista työkalua, kaideaineita jos jonkinlaisia, rottinkia, lankaa, pikeä, vahaa, veitsiä, saksia, pusertimia ja muuta kamaa.

Suuret sankalaset nousivat ukon otsalle Pyyryjen astuessa huoneeseen, syyläinen leveä nenä kohosi, ja haaleansiniset silmät hymyilivät, kun ovelta kuului:

»Hyvää päivää!»

»Jumal' antakoon, käykähän peremmälle!»

Annettiin tuomiset. »Vai jo vai, yöksi kai, sopiihan se.»

»Kairettakii se Ulla toimitti tarvittevaas», sanoi Pyry.

»Aivinaistako vai piikkoa...?»

»Pumpulia...»

»Vai jo vai, että pumpulia? Aika muuttuu, pumpuli tulee loimeen ja kuteeseen. On kuuma ja karpäsiä, sakeenaan karpäsiä. Suuhun pyrkivät – ja vihaisia kuin peijakkaat.» Ukko läimäytteli kämmenellään paljaaseen päälakeensa. »Sanon Maija-Lienalle, että yöksi. On tässä tuo ritsi, sopii toinen ylös, toinen alas.»

Tepon oli tehnyt mieli saada oikein hyvä taskukello, ja hän oli mennyt sitä ostamaan, samalla kun isä lähti pyöriä myymään Johanssonin pihaan. Sana levisi pian miehestä mieheen, ja pyörät myytiin kaikki iltaan mennessä.

»Kyllä on kuuma», sanottiin joka paikassa.

»Onhan täällä kuin muorin kukkarossa, ja koko kylä on kuin kiehuvan

kuuma olutkuurna ilman tappia. Vierrettä meistä tehdään tällä tavalla!»

Teppo oli tullut käydäkseen Johanssonilla pyrkimässä hänelle konttoristiksi ja pääsikin kauppiaan puheille.

»Niin, kyllä sitä nyt täytynee nää vanhat reklementit muuttaa, kun siellä korkeammassa paikassa hommataan tätä Lahtea kauppalaksi. Ei minulla ole ollut monia kirjoja eikä niiden pitäjääkään – täällä se on minun nupissani se pääkirja. Se ruotsi, mitenkäs on sen mongerruksen laita?» tiedusti ukko, joka oli ihan supisuomalainen. »Minä olen ollut timmermanni ja rakentanut ihmisille navettoja ja talleja, latoja ja saunoja, ostin sitten tämän talon ja rupesin kauppiaaksi. Siinä se on minun kouluni.»

»Olen minä opetellut pitämään kirjoja ruotsinkielellä ja kirjoittamaan tavaraluettelotkin ruotsiksi, kun eivät pääkaupungissa ota ymmärtääkseen suomalaisia tilauslistoja», puhui Teppo yrittäen jättää pois murteen.

»Ka, johan sinä olet heittänyt sen *sien* ja *mien* tienoheen, vai jo vai, sitä tietä se käy. Tule pois vain tänne jo vuoden alusta kirjat aloittamaan, kyllä täällä hommaa riittää!»

Teppo oli mielissään ja kertoi isälleen, mitä kauppias oli sanonut.

Kylän keskessä, Juustilan pihassa, oli ollut aikamoista hälinää, jalkamiesten ja hevosten tungosta, kiivasta puheensorinaa ja liikehtimistä. Siellä

istuttiin kärkejä. Talon isäntä oli vanginvartija, ja hänen oli säilytettävä rikolliset ja pidettävä heidät paikalla. Huhu kävi miehestä mieheen, että suurvaras Sutki oli saatu kiinni ja tuotu tänne kärkeille ja kuului nyt olevan Juustilan riihen edessä.

»Jokos jo?» ihmetteli Pyryn seppä. »Eihää se lintu oo koskaa pysyny häkis. Pitää mennä kattomaa, ekkös tum mukaa?» kysyi hän kaiturilta.

»Tulenhän minä, ei niin merkillistä miestä usein nähdä», kehuskeli kaituri.

Päästyään Juustilan riihen eteen ukot jäivät ihmeissään katselemaan, ja kaiturin piti purkaa arvelujaan ja pettymystään. »Kuka nyt uskoisi, että tuo pieni ja heiveröinen mies on Sutki! Ihan se on miesparka kuin ristiinnaulittu tuohon oveen. Näes nyt tuota, molemmat kädet levällään ja naulat lyöty hijojen läpi ja vielä köysillä kiedottu! Ettäkö tämä nyt olisi se kuuluisa voro, jonka teoista ihmiset tarinoivat ihan ihmeellisiä?»

Miehet katselivat sivulta päin, ja kaituri arvioi: »Kuihtunut on tuo kapea naama, nälkä ja kärsimys on siihen lyönyt puumerkkinsä. Kas, on sillä sentään terävä ja villi katse, muistuttaa hyvin ketun vilkaisua, kun kypälät ovat jääneet rautoihin ja tuska vihloo jäseniä. Tuohon ne sen nyt ovat naulanneet odottamaan. Eipäs viitsi katsoa meihin, ihmisiin. Mitäpä sitä, kun töllistellään tässä uteliaina, toiset tuhmuuksissaan, toiset liian viisaina! Taitavat muutamat pelätäkin metsän sissiä. Tuohon se on tuotu kuin mikäkin aave - oikein surku

tulee. Olla tuossa nyt pitkän kesäisen päivän, ja ihmiset katsoa toljottavat», jutteli kaituri purkaakseen mieltään. »Raukka, muuttelee lopen uupuneita jalkojaan, kallistelee väliin toiselle, väliin toiselle lonkalle ja kannattelee ruumistaan, ettei köydet niin likistäisi.»

»Olekkos kuullu, että Sutki ottaa rikkailt ja antaa köyhille? Mies uskoo, että sil ta val sit hyvää pitäis tasattaman täs maailmas. Ja niinhää se taas oikein oliskii, sellattiisest meikäläin tykkäis», sanoi seppä.

»Kyllä sitä kerrotaan, että Sutki oli kerrankin tavannut maantiellä yhden vaimon matkalla puotiin myymään muutamaa kananmunaa. 'Mitä emäntäinen niillä rahoilla tekee?' kysyi se Sutki. 'Ostan lehmän', sanoi se vaimo ja lisäsi vielä: 'Onpa hyvä, että käyt kanssani – minua niin peloittaa täällä metsätiellä, kun se Sutki kuuluu liikkuvan täällä päin.' – 'Aijai, vai pelkäätte? Ei Sutkia tarvitse pelätä, se mies ottaa sieltä, missä paljon on, ja antaa sinne, missä ei mitään ole. Tässä saatte lehmän hinnan ja katsokaa minua nyt tarkkaan muistaaksenne lopun ikäänne. Minä olen Sutki!' No, se eukkoparka säikähti niin, ettei osannut tarkata, minne päin Sutki samassa katosi niinkuin maa olisi niellyt. Rahat olivat jääneet eukon käteen, ja siitä hän tiesi tavanneensa Sutkin.»

Lakituvasta tuotiin toinen mies tuomittuna hevosen varkaudesta ja vietiin »platsille» piiskattavaksi. Kuului huutoja, kiroilemista ja rähinää. Nimismies läimäytteli piiskallaan kuuluvasti korkeihin saappaanvarsiinsa. Ihmiset antoivat

tilaa vanginkuljettajille, mutta painuivat saattueeseen. Kansan liikehtiminen oli kuin nousuvettä, joka ajaa edellään valkoista vaahtoa kuohupäisenä ja kaapaisee vyöryllään pohjamutiin saakka. Yksikään ihminen ei jäänyt pois kulkueesta; kaikki pyrkivät sinne, missä piiskaaminen tapahtuisi.

Joukon keskestä kuului naisen kirkunaa ja kipeää itkua: »Ei se ollut niin, poika ei varastanut – lainasi hevosen laitumelta. Vaimo oli sairas, kuolemassa, kolmatta vuorokautta synnyttämässä, täytyi ottaa, täytyi viedä lääkärille!»

»Oikeus ei tuomitse väärin», lausui joku miesääni. Tungeskeltiin, vihellettiin, huutavaa äitiä työnnettiin sinne tänne.

»Hevosta ei viety takaisin, se katosi!» huusi taas joku. »Hevonen karkasi, joku muu sen varasti», selitti taas äiti. »Poikani ei ole varas, poikani on viaton. Oikeus tuomitsi väärin», kuului valitusten ja itkun keskeltä nikottavalla äänellä. »Suu poikki siltä akalta siellä!» huusi nimismies, ja piiska läjähti taas.

Joukko taajeni rykelmäksi, painuen pois nimismiehen piiskan ulottuvilta, mutta piti valittavaa äitiä yhä keskessään. »Sekös ne herrain metkut ymmärtää? Toi kaikki, kun eivät osaa suomeakaan», kuului vihaista murinaa taimmassa joukossa.

Nimismies ei ollut kuulevinaan, astui vain vinhaa vauhtia joukon etupäässä.

Nainen itki ja huusi yhä: »Väärä tuomio, väärä tuomio!» Teppo oli jo

aikaisemmin mennyt edeltä ja näki nyt vartijoiden välissä nuoren miehen. Hän oli hyvin kalpea, silmät tuijottavina kuin kuoleman pelossa, ja horjui puolelta toiselle taluttajien kiskoessa häntä eteenpäin.

Teppo-parka kangistui ihan siihen paikkaan tuntien ankaraa tuskaa rinnassaan, niin että täytyi pysähtyä ja painaa sydämen kohtaa. Hän oli nähnyt nuoren miehen kasvoilla – kärsimyksen. »Sellaista siis on kärsimys», ajatteli nuorukainen. »Ehkä hänen äitinsä on oikeassa.» Teppo jättäytyi jälkeen ja seurasi tapausten kulkua kauempaa.

Kansanjoukko näytti yhä riippuvan yhdessä kuin mehiläisparvi yhtenä kimpuna, pitäen äitiä keskessään ja kysellen häneltä asiasta yhtä ja toista.

»Platsilla» olivat raipat valmiina ja miehet odottamassa. Teppo ei voinut nähdä mitään, kuuli vain raippojen viuhumisen, kun niillä sivallettiin, ja rävähdysten uhrin selkään, nimismiehen annettua merkin joka lyönnille. Kullakin raippaparilla lyötiin vain yhden kerran, sitten laskettiin ne maahan, ja otettiin uusi pari.

Vaimo huusi yhä: »Tappavat poikani, väärät tuomarit tappavat poikani! Tulloon taivaan rangaistus, satakoon tulta ja tulikiveä, hävitkään kaikki maan päältä!» Hän olisi syöksynyt käsiksi piiskaajiin, ellei kaksi miestä olisi pidellyt häntä kiinni. »Kylä hukkuu, tuomarit tuomitaan, ja helvetin tuli polttaa...!» huuteli epätoivoinen äiti yhä.

Teppo oli jäänyt seisomaan, voimatta liikahtaa paikaltaan ja tuntien olevansa kuin turtunut, kuin syyllinen siihen, mitä nyt tapahtui, häpeävänsä ja olevansa arvoton elämäänsä. Sydäntä yhä särki, ja raskas paino oli rinnan päällä ahdistamassa hengitystä. Koskaan ei häntä ollut ennen näin ahdistanut, mutta mitä silläkään oli väliä – eihän mikään mitään merkinnyt, kun ihmisten piti maailmassa näin elää, näin julmasti alentaa ja rääkätä toisiaan, piinata hullummin kuin luontokappaleita. Jos se nyt oli vielä tapahtunut syyttömälle, väärin tuomittuna ja väärin tulkittuna...

Tepon harkitseva mieli oli järkkynyt, eikä hän jaksanut lähteä sieltä pois, vaikka jokaisen vitsaparin sivallus tuntui hänen omassa ruumiissaan.

Vihdoin nainen lakkasi huutamasta, joukkoon tuli suuri hiljaisuus, järjestysmiehet työnsivät väkeä pois tieltä taluttaessaan piiskattua miestä kaivoa kohti. Silloin äiti tunkeutui apuun, survaisi taluttajat syrjään ja vinttasi kaivosta vettä, pesi sillä hellin käsin sinertäviä, rikki menneitä paukamia, joista valui verta, ja itkien kuivaili pehmeällä pääliinallaan. Hän ei enää huutanut eikä valittanut, paineli vain kaivokylmään veteen kastamallaan liinalla vertavuotavaa selkää ja kylkiä, jotka olivat pahimmin haavoittuneet.

Äiti ja poika olivat nyt joukon keskellä kuin yksin lain armottoman kouran iskeminä. Lain valta ei enää ulottunut heihin, sen julma menettely oli osunut oikeaan tai väärään, riistänyt mieheltä kunnian ja äidiltä sielunrauhan, herättänyt ihmisissä sääliä ja kammaa, kuohuttanut ja raaistanut mieliä ja

kylvänyt vihaa. Tapahtuiko se syystä vaiko syyttä, sitä ei joukko tiennyt.

Rauhalliset ihmiset olivat tänä kesäkuun kuumana päivänä olleet todistajina lähimmäisen onnettomuudessa ja menivät nyt kukin kotiinsa tuntien syyllisyyttä ja ymmärtäen, että näin voisi tapahtua heillekin.

Kaituri ja seppä olivat myöskin alussa kuulleet huutoja, mutta eivät lähteneet seuraamaan joukkoa. »Mitä noista katselisi», sanoi kaituri. »Vai tulipaloa se akka huusi tähän muurahaispesään! Mikähän tässä köyhän perisi, jos tuli irti pääsisi? Kyllä se olisi matkapassi joka sorkalle, piankin tulisi nurmi päänalaiseksi ja taivas peitteeksi, aurinko lampuksi ja kuu kynttiläksi. Hautaerässä se on kerran koko maallinen osuus niin pohatalla kuin köyhälläkin, mutta eläissäsi et saa irti huoneen tonttia täältä millään hinnalla. Rikkailla on vakuutukset, sellaiset 'Riimunterin paperit', niitä ei täältä kukaan pois häätä, ne ovat turvassa kuin kello omistajansa taskussa», puhui kaituri.

Näin ukot juttelivat ennen levolle menoa.

Teppo oli ensin käynyt leikkauttamassa räätäilillä tukkansa ja sitten illansuussa noussut Selänmäelle keilarataa kohti, jonne Johanssonin apulaisen ja kello- sepän oppilaan oli määrä tulla keilaa heittämään. Sieltä ylhäältä katsoen Vesijärven selkä kuului teräksenharmaana hämärtyvän taivaan alla, tyynenä ja väreettömänä hiukan huokuen viileää vuoskeutta päivän paahtamalle rinteelle, missä pojat sitten myöhään yötä vasten loikoilivat.

Tepon ei suinkaan tehnyt mieli kaiturin ritsille hautumaan.

Kylässä jotkut koirat ulvoivat, ja lehmien kellot kalahtelivat ahtaissa tarhoissa. Muuten kaikki oli hiljaista kuin yhteisen peitteen alla, toisiinsa liittyvien kattojen suojassa.

Teppo, joka oli syntynyt ja kasvanut valtavan laajojen peltovainioiden ja rannattomien metsien taiveessa, ihmetteli itsekseen, mikä pani ihmiset asumaan kyljetysten tuollaisessa muurahaiskeossa. Eikö heitä ahdistanut tuolla kattojen alla, missä he nyt makasivat, mikä olkipatjalla, mikä höyhenvuoteessa, kääntyen kyljeltä toiselle levollisina omasta turvallisuudestaan niin monien seassa?

»Pojat, kuulkaahan tohinaa! Mikä se tuolla Märölässä noin sauhuaa ja rätisee?» huusi äkkiä eräs pojista. Märölän talo oli harjun juurella, jonkun matkan päässä pojista järvelle päin.

»Helkutti viekoon, mitähän siitä syntyy?» ihmetteli kellosepän oppilas.

»Tulipalo», huudahti Teppo ja muisti samalla vaimon toivomuksen. Kaamea tunne etosi sydämen alla samalla kun hän näki suuren liekin humisten ja sähköisten nousevan ilmaan. »Nokivalkea tuutista!» Pojat hypähtivät kaikki pystyyn ja lähtivät alas rinteeltä.

Nokivalkean suuri liekki synnytti palaessaan vetoa, joka yltyi iilispäänä

viuhmaan ja pitämään peliään, leijaili ilmassa ja putosi sitten sammaltuneille lautakatoille naapurissa, hyppeli kuin tappelunhaluinen kukko ja pureutui kiinni päreisiin, ritisi ja nuoleskeli, nousi tulipatsaana korkealle, söi lahonnutta puuta ahnaasti, hyökkäsi eri puolille ja laahasi perässään leimahdusten parven.

Nyt liekit jo nousivat yhteisvoimin ja saivat siivet itse leyhkien tuulta alleen: Ne vihelsivät ja räiskyivät kuin nauravat paholaiset ja paisuttivat mustaa runkiaan, tulipunaiset kidat ammoltaan katolta toiselle hämärässä yössä. Märölän talo oli pitkän kylän läntisessä päässä, ja sieltä tuli levisi nopeasti kuiviin rakennuksiin, kiipeili tikapuissa lauta- ja pärekatoilla, hotkaisi makupaloikseen polttopuita ja vanhoja kapineita pihossa ja vajoissa, pujahti kesän tyhjiin navettoihin ja vajoihin, joissa pelujen ja olkien jätteet tuiskahtivat tuleen, ja sitten syttyivät jo asuinrakennuksetkin.

Karjanmylvinä ja ammuminen nousi kumeana kattojen alta, ja ihmisten hätäiset huudot yhtyivät käskevinä, apua anovina, kimakkoina ja parkuvina tulen vihellykseen ja räiskinään.

Pojat riensivät rinnettä myöten hyppien kylään, Teppo kaiturille savuisia kujia pitkin, mutta sinne ehdittyään hän näki isän jo lähteneen ja syöksyi kylän keskeiselle maantielle pyrkien kellosepälle, jonne oppipoika oli kehoittanut tulemaan. Matkalla hän sivuutti isänsä, joka kuljetti suitsista useita hevosia viedäkseen ne kauas metsään. Kellosepälle tultuaan hän sai syliinsä

neli- vuotiaan tytön, joka ei vielä kyennyt kävelemään, ja vei hänet kauas Kolkanmäelle, palasi juosten takaisin saapuakseen paraiksi viemään säkissä asiakkaiden kelloja, joita oli jätetty korjattaviksi. Kelloseppä oli komea ja voimakas mies, parhaassa iässä, nosti kaapit selkäänsä, vei ne pihalle ja komensi väkensä kuljettamaan esineistä arvokkaimmat turvaan. Saatuaan tärkeimmän näin raivatuksi huoneista hän riensi apuun kylän sammutustöihin.

Ihmiset kantoivat omaisuuttaan molemmille harjuille, ja sammuttamista yritettiin pontevasti reippaitten miesten avulla, mutta kai voissa oli vettä vähän näin kuivana aikana. Kuumuus yltyi nopeasti, ja pelastajien oli pakko kohta kohdalta vetäytyä yhä loitommaksi liekkien ja hehkuvien hiillosten ulottuvilta. Kaivojen vintit olivat kuumuudesta jo mustuneet. Lieskat kurkottivat pitkiä kieliään niiden huimaan korkeuteen, ja nyt ne jo sauhusivat, pian sen jälkeen leimahtaakseen tuleen ja palaakseen poikki. Korkeat salkotuet syöksyivät maahan heittäen raudoitettut sangot kauas, eikä monen sylen syvyisiin kaivoihin kellään enää ollut asiaa.

Palo laajeni yhä, ja vaikka Vesijärvi oli verraten lähellä, jäivät pelastustyöt turhiksi, sillä sammutusvehkeet olivat huonot. Lisäksi vielä oli aamulla alkanut puhaltaa kova vihuri, ja silloin tuli sai liian suuren vallan neljänkymmenen talon umpeen rakennetussa kylässä.

Keskipäivällä roihusi koko laakso mahtavana tulijärvenä, ja illalla oli suuresta kylästä vain raunioina töröttäviä uuninpiippuja jäljellä ja joku

yksinäinen rakennus läntisellä laidalla. Kaikki muu kyti hehkuvana tuhkana, johon sitten heti alkoi nousta kauppala kuin sadun Feniks-lintu.

II

Lahden kylän palosta oli nyt kulunut viisi vuotta. Aika oli rientänyt rakentamaan ihan uutta ja ajanmukaista asutusta tälle erinomaisen keskeiselle paikalle, johon kauttakulku suuntautui maitse ja vesitse joka puolelta. Vesijärvi ja Päijänne houkuttivat pohjoisesta puuliikkeen tänne etelään päin. Tuonti ja vienti liikkui pitkin rautateitä itään ja länteen, Pietariin ja Helsinkiin, ja matka suoraan merenrantaan oli lyhyt.

Eteläisen Suomen edistyneet ja rikkaat pitäjät asuttivat sen varakkaalla ja valppaalla väellä, ja nyt kasvatettiin kauppala, jossa leveiden katujen varsilla nousi komeat puutalot, säännönmukaisesti laudoitetut ja vaaleiksi maalatut, korkeat akkunat ja leveät ovet tilavissa huoneissa.

Uusi aika teki kaikkialla tuloaan. Se ei suosinut enää sopenkulkijoita eikä kylärähjiä, ei pimeitä nurkkia eikä salakauppaa. Se tahtoi tilaa ja järjestystä, säännöstelyä, valoa ja valistusta.

Kauppalanoikeudet oli saatu heti palon jälkeen. Kauppala, kas, se taikasana oli tehonnut kansaan, pannut hitaan hämäläisen kintut liikkumaan entistä vikkelämmin. Aika oli myynyt metsiä ulkomaille ja saanut paljon rahaa, rakentanut sahoja, maksanut palkkoja metsätöissä, uitoissa, lastauksissa ja

sahoissa, monenmoisissa ansiotöissä. Ja nyt kolikot kierivät joka taholla. Ne huusivat yrittelevälle: »Tule, ota kiinni, keksi pyydys, vedä eteen verkko, pystytä kauppa, tuota uutta, komeata, väkevää ja makeaa, anna ihmisten maistaa, anna syödä, juoda, pukeutua, elää, nauttia!» Se oli ajan tahto, ja ken ei sitä tajunnut tai totellut, jäi jälkeen ja kompuroi ajan jaloissa.

Lahden entisille talollisille tuli pelastus metsien myynnistä. Nyt kelpasi rakentaa uudet ja komeat talot omien peltojen keskelle. Siinä säästyivät paljon aikaa ja vaivaa, kun sai astua ovestaan suoraan pellolle, omille vainioille oli kylliksi tilaa, ei tarvinnut polkea toisten varpaita.

Köyhillekin, joiden mökkiset tuli oli polttanut, antoi työtä saha, suuri Lahden saha Vesijärven rannalla.

Teppo Pyry oli palvellut Johanssonilla kaksi vuotta »puukhollarina» eli ylimpänä apulaisena, jota eivät saaneet sinutella muut kuin isäntä itse ja jota mainittiin herraksi ja toteltiin puodissa. Hän laati tilikirjat ruotsiksi, kirjoitti samalla kielellä tilauslistat ja liikekirjeet, hinnoitti ja möi, ei vain vähittäiskaupassa, vaan myöskin tukuttain maakauppiaille. Hän yksin tiesi, mistä mikin tavara oli saatavissa edullisimmin, minkä verran sitä voitiin myydä, kuinka oli pidettävä ja säilytettävä ja monta muuta tärkeää asiaa kauppiaan ammatissa.

Hän oli täyttänyt yhdeksäntoista, kun perusti oman kaupan oluttehtailijan uuteen taloon pääkadun ja torin kulmaukseen, ottaen apulaisekseen

nuoremman veljensä Mikon. Hän näki kolikkojen kierivän huimaa vauhtia ja kuuli niiden huutavan: »Ota kiinni, ota kiinni, poika, ennenkuin pysähdymme ja menemme maan koloon. Aika niin vaatii, aika tahtoo toimintaa, unesta nousua rientoa, vilinää, valoa, järjestystä, kasvamista.»

Kansa liikkui uusilla leveillä teillä, ja nuorin, eloisin polvi, lapset, leikki raunioilla, joita vielä oli siellä täällä, kaivellen ihmekapineita palaneiden talojen tuhkasta. Kellosepän entisessä pihassa seisoj mahtava tönkkä sulanutta ja jähmettynyttä ikkunalasia. Hän oli ollut myös lasinleikkaaja, ja raahattuaan raskaita lasilaatikoita ulos vajasta hänen oli kuumuuden takia täytynyt jättää ne tulen saaliiksi. Tätä siniharmaata jääkalliota lapset nyt kiersivät leikkien naattaa ja sivellen sitä hennoin sormin. Sen kuultava, kuoppainen pinta oli heistä ihmeellinen.

Kansakoulupojat suuntasivat retkensä mieluummin entisten kauppojen raunioille. Sieltä löytyi kaikenlaisia nappeja, joista he hyväksyivät vain kruunulla koristetut messinkiset. Napinheitto oli täydessä käynnissä näin keväisin aurinkoisilla seinänvierustoilla. Kruunuja kirkastettiin, määriä laskettiin, voitoista ja heitoista kiisteltiin suureen ääneen, niin että kauppala kaikui. Pojissa oli vauhtia, vikkelyyttä, taitoa, olipa viekkautta ja temppuiluakin. Pienikasvuinen koulunopettaja oli kansanvalistuksen mies, käytti karttakeppiä taululla ja poikien selkiinkin, mutta sai myös oppimaan ja tietämään huutia.

Joukossa oli myös Teppo Pyryn pikku veli Toivo. Hän oli vain käymä Itä Lahdessa. Tepolla oli viisi huonetta asunnossaan, kun kaikki oli saatu talossa valmiiksi ja äiti oli toimittanut kaiturin tyttären, Edlan, hänelle emännöimään. Edla ei ollut mikään nuori, kokematon tyttö, oli ollut Hollolan rovastilla kymmenen vuotta palveluksessa, hyväluontoinen ja ahkera, rakasti lapsia ja oli pyytänyt tuomaan Toivon kauppalaan.

Teppo kaipasi myös kotiväkeään, ja kun Mikon kanssa sopi nukkua samassa huoneessa, voitiin tänne hyvin sijoittaa Toivo, jolla omasta puolestaan oli kova halu päästä katselemaan maailmaa. Kauppalassa ei ollut puutetta kumppaneista kuten Pyryntarhassa. Jo ensimmäisestä päivästä hän oli mukana nappeja keräämässä ja teki sen eri tavalla kuin muut. Teppo oli antanut hänelle tötterön karamelleja, ja niillä poika palkkasi toiset keräämään itselleen kruununappeja, joilla pääsi peliin. Hän oppi taidon ja pysytteli ikäistensä parissa, koska isommat käyttivät liian rajusti nyrkkejään ja mielivaltaa. Se kävi alussa kovasti Toivon sisulle, niin että hän itkeä tillitti, mutta yksikseen kuistin nurkassa, ettei kukaan näkisi, ja päätti, kun kasvaisi suureksi, antaa heille takaisin. Nyt oli parasta olla pienten parissa ja voittaa niiltä napit pois, että hänelle karttuisi kaikkein enimmän - kellään ei saanut olla enempää kuin hänellä.

Toivo oli kokonaan Pyryjen puolelle, vaarinsa näköä, tumma tukka ja sinimustat, suuret silmät. Pyöreinä ja ihmettelevinä ne tuijottivat kauan ja

suoraan siihen, mikä kiinnitti mieltä. Lakin piti olla aina hiukan kallellaan vasemmalle korvalle tai työnnettynä yli otsan taaksepäin, juuri niinkuin markkinamies Pyryllä, kun hän seuhtoi hevosten parissa. Lapsen punertavat posket olivat pyöreät ja soman suun ympärillä viehkeä hymy, jolla hän voitti ihmisten sydämet, jos suvaitsi olla hyvällä päällä, mutta kun sisu nousi, venähti leuka, ja alahuuli lerpatti vetäen mun ihan neliskulmaiseksi, niin että kaikki hampaat näkyivät. Suuttuessa nyrkki nousi iskemään kuin vasara samalla kun sätkivä ja potkiva vekara kävi kuin takkiainen piikeillään kimppuun. Toivo suuttui harvoin, mutta kun se tapahtui, oli hyökkäys perinpohjainen. Hänessä oli vaarin tappeluisua.

Mutta siinä pojassa oli muutakin. Hän seisoj joukkonsa keskessä karamellitötterö lujasti käsissä kuin varoisi sieppaamista ja käski poikia tyhjentämään taskuista napit. Kukin pani läjänsä maahan jalkainsa juureen ja sitten alkoi heitto nappikuoppaan. Ellei nappi osunut kohdalle tai pysynyt kuopassa, piti se luovuttaa pois. Ken sitten sai pysymään, voitti napin. Jos joku menetti kaikki nappinsa ja tahtoi jatkaa peliä, sai Toivolta lainaksi, mutta viidestä napista piti maksaa kuusi. Se yksi nappi oli »hörö». Höröistä oli joka päivä tehtävä tili. Ken maksoi täsmällisesti Toivolle höröt, sai tötteröstä karamellin. Toivo ei koskaan pyytänyt keltään mitään, ei edes Edlalta, joka häntä hemmotteli. Äiti oli ainoa, jolle hän saattoi kuiskata toivomuksensa: »Minä tahtoisin» - kukaan muu ei siltä pojalta kuullut pyyntöä tai valitusta. Karamellit hän jakoi kaikkien poikien höröjen maksuiksi; niistä ei ainoakaan

mennyt omaan suuhun.

Jos taas jokin ylivoimainen este tuli eteen, kun jotkut pojista yltyivät häijyiksi äkämystyneinä tappioistaan, silloin Toivo otti omansa, mikä hänelle varmasti kuului, irvisti kaikille ja meni pois. Jos joku huuteli haukkumasanoja, kääntyi hän äkkiä ja tuli kuin nuoli kohti, iski ja potki, puri ja kamppasi pysyen toisten kimpussa yhdessä mylläkässä aina päällimmäisenä. Silloin saattoivat takki ja housut repeytyä ja silmien ympärille tai muuante toisena päivänä ilmestyä mustelmia tai joku verinen naarmu kovettua rupeen. Edla oli oppinut tuntemaan lemmikkinsä.

»Älkää vain mukisko», oli Toivon tapana sanoa.

»En, en minä puhu koskaan mistään mitään», vakuutti Edla ja paikkasi housut ja takin.

* * *

Pyryn kauppaan kuului kaksi näyteikkunaa, toinen asemalta tulevan tien ja toinen torin puoleisessa kulmassa. Tepon oli heti ensimmäisenä vuonna pitänyt laajentaa kauppaa ja ottaa myydäkseen rautatavaraa rakennustarpeiksi, koska kauppalassa siihen aikaan oli nousemassa monta taloa raivattujen katujen varsille ja sitä tiedettiin jatkuvan yhä edelleen, eikä ainoastaan kauppalassa, vaan uudestirakentaminen oli käynnissä kaikkialla

maaseudulla, missä rahaa saatiin metsistä. Rautaesineiden lajittelu vaati laatikoita ja paljon seinätilaa. Kankaat ja rihkama, jota Tepon oli pidettävä tyydyttääkseen kaikkia ostajia, siirrettiin apulaisille varattuun sivuhuoneeseen torin puolelle, ja myyjäksi otettiin nainen, Maria Harmen, jota yleensä nimitettiin vain Harmiksi.

Hänellä oli ollut Lahden kylässä pieni rihkamakauppa vuokrahuoneessa. Palon jälkeen hän ei saanut huonetta eikä takuita, kun ei ollut pääomaa, mutta koska hän osasi tehdä kauppaa, tunsu paljon ihmisiä, oli puhelias ja neuvokas, oli Teppo heti ajatellut häntä ja palkkasi kankaiden puolelle. Maria Harmen oli syntynyt Myrskysiässä ja osasi suomea ja ruotsia, seurasi aikaansa ja tunsu uudet vaateparret, mutta vielä paremmin kaiken maailman kuuluiset. Hän luki Helsingin lehtiä siepaten ne heti, kun posti toi, ja silmäili läpi, ennenkuin pojat kiireiltään kerkisivät vilkaistakaan. Mitatessa ja kääriessä pakettiin Harmin puhe luisti vaivattomasti.

»Mitä sitä tarvitsee itseään pussiin puhua, kyllähän tässä yleensä ymmärretään maailman meno. Ja se on sitä, että pitää ottaa tieto ihmisten edesottamisista, vaikk'ei saa päättömiä puhua, niinkuin entinen akka, joka ennusti maailmanloppua ja sanoi maapallon kääntyneen taivaankantta vasten.» Tämä oli Harmin alkuluritus, ja sitten riippui ostajasta ja kuulijoista, mihin päin juttu kääntyisi.

Tepon sisar Päivi, joka oli käynyt jo kolme vuotta tyttökoulua Helsingissä,

tuli kesälomalla veljensä luo. Hänet Harmi otti ohjatakseen. Tytön pitkä, musta palmikko heilahteli selässä olalta toiselle, kun nyt puuhattiin uusia hameita.

»Sen pitää olla 'villatyögiä'», sanoi hän puhuessaan siitä ensin Tepolle.

»Kysy Harmenilta», kehoitti veli.

Harmi tiedusteli, minkä verran sitä menisi.

»Meidän luokan tytöt ottavat viisi kyynärää, tehdään hame ja päälle tunikka, jossa on puhvit sivuilla», selitti Päivi häärien kangaspakkojen parissa valitakseen laadun ja värin. »Tahdon ruskeata silmiäni väriin ja mustan reunuksen tunikkaan, kun minulla on musta tukka. Se on nyt uudenaikaista», huomautti hän ylen tärkeänä ja viittoili käsillään, mihin ne puhvit ja reunustat tulisivat.

»Niin, ja valkoista valkoisiin hampaisiin ja punaista huuliin ja neekerin väriä naamaasi...» jatkoi Harmi Tepon nauraessa.

»Ei tarvitse jäärytellä, kyllä minä tiedät» tuiskahti Päivi.

»Tarvitaan hameeseen vuorikin», tiesi Harmi.

»Vuoriko? En minä rupea vetämään ylleni mitään harmaata sertinkihametta, huh! Minun hameeni tehdään pelkästä villatyygistä ja tunikka ja liivi samasta», päätteli Päivi pyörähdellen kantapäillään, pysymättä paikallaan juuri sekuntiakaan.

»Eihän täällä kellään sellaista ole eikä muotilehdissäkään. Niitä on tässä naapurissa, kirjakaupan pöydällä, käy katsomassa. Et sinä minua niissä asioissa näpille lyö», huusi Harmi heitellessään pakkoja takaisin hyllylle.

»Viis minä sinusta ja lehdistä, en minä ole mikään lehtinukke, minulle tehdään sellainen kuin minä itse tahdon!» tokaisi tyttö aika nenäkkäästi, nosti suoraa nenäänsä ja kurkotti laihaa kaulaa, mutta hyrähti samalla hereään nauruun huutaen: »Sinähän panit villatyygin kretonkien keskelle!»

»No, en minäkään välitä järjestyksestä, kun et sinäkään muodista. Oikeastaan aioin ottaa alas nämä kaksi kretonkipakkaa - kaihan sinä nyt kesäksi tarvitset pari hametta, yhden tästä sinisestä ja toisen punaisesta?» arveli Harmi.

»Voi, voi, senhän minä kokonaan unohdin, ja se oli pääasia, että saan pitkän vyönauhan, ruusukkeen ja päät roikkumaan - roikkumaan», rallatti tyttö ja kieputti vastahakoista Harmia ympäri. »Ompelija on keittiössä Edlan kanssa juoruamassa suu täynnä vehnäpullaa. Puhuin hänelle jo valmiiksi, niin että saa ruveta tekemään...»

»Sillä onkin velkaa, lyheneehän vähän», mutisi Harmi, mittasi kankaat ja merkitsi ne sitten kirjaan Päivin tilille.

Edla ja ompelija istuivat tilavassa, kodikkaasti lämpöisessä keittiössä jutellen:

»Vähänkös kauppias ylpeilee Päivistä - näkisitte, kuinka hän nyökkäilee ja sanoo: 'Sisareni', ja esittää tytön kaikille tuttavilleen. Sekin esittäminen on nyt tullut muotiin. Kuka sitä nyt ennen olisi meikäläisiä esitellyt, jo vain! Ja mitä nää nyt tässä sen parempia ovat kuin mekään? Minäkin olen kaiturin tytär, ja isällä oli oma mökki. No, se paloi - oltiin sitten tyhjillä. Ammatti sen isäparan elättää, ukkoraasun, tuolla rautatien takana. Kauppias käskee viemään sinne keittoruokaa. Ajatelkaas, että hoksaa. Kauppias on niin hyvä, niin hyvä. Siitä se tulee se hoksaaminenkin», puhui Edla ja pyyhki silmiään. »Samaan säätyynhän me - kauppiaan isä on seppä. No, käsityöläinen sekin vain on, niin ettei nää tässä nyt kummempaa herrasväkeä ole kuin mekään», todisteli hän.

»Käyhän kauppiaan sisar rouvasväen koulua», muistutti ompelija.
»Karlssonin rouva sanoo, että siellä käy vain korkeiden herrojen tyttäriä, ettei kauppalassa sellaisia olekaan. Kyllä tää kauppiaan sisar on niinkuin muutkin sensorttiset neidit. Eihän nyt enää sanota ryökinäksi, kun niin tullaan kaikki suomalaisiksi», tiesi ompelija. »Osaa se Päivi-neiti teettää, pitää olla tunikat ja sleifit vyöllä, niin ettei muilla sinne päinkään.»

III

Elämän voittaminen ja menestys on salaisuus, joka piiloutuu ihmiseen. Asianomainen ei tunne sitä itse. Onni oli suosinut erikoisesti Teppo Pyryä. Hänen ainoa mainostuksensa oli prantättynä kaupan oven ylle kylttiin, jossa luettiin TEPPO PYRYN RAUTA-, SEKATAVARA- JA KANGASKAUPPA suurin mustin kirjaimin valkoisella pohjalla.

Tepolla oli pitkä käsi, niin nuori kuin olikin. Hänen suuret silmänsä katsoivat ihmisten läpi, ja niillä hän voitti ystävikseen ne ihmiset, jotka olivat sen arvoisia. Tämä ystäväpiiri ulottui Hämeen eteläisimpiin kolkkiin, ja heille hän lähetti terveiset kyläkunnittain ja kyseli kuulumiset muistutellen siitä, mitä ennestään tiesi, eikä usein tarvinnut kysyäkään - tiedot annettiin kansan suoralla avomielisyydellä. Teppo varusteli lapsille pienet namustötteröt, ja eukoille annettiin lasi viiniä myymäläpöydällä ja ukoille toisinaan ryyppy, muistettiin nimet ja perheolot ja kutsuttiin käymään. Se mainostus riitti.

Joskus saattoi tulla tiukka luotosta. »Saisiko velaksi?» tiedusteltiin, ja jotkut ehdottivat: »Eikö avattaisi tiliä?»

»No, käykäähän toiste. Nähkääs, kirjat - kirjat sanovat, kannattaako tänä vuonna...» Kirjat olivat usein mainio suojamuuri.

»Joo, niin, kirjat», myönteli maalainen. »Kauppiaalla onkin nää kirjat tässä pöydällä niin pyhäisen paksut kuin meidän pitäjän papinkansliassa. Niissähän se on meikäläisen nimi elämän ja kuoleman varalta, ja kyllähän se olisi elämän ja kuoleman varalta se velantekokin...»

Velaksi antaminen siirtyi, kunnes Teppo oli hankkinut tietoonsa pyytäjän varallisuuden, elintavat ja muun, mikä näytti tarpeelliselta, mutta ostajan tietämättä. Vähitellen hän sai maakauppiaita asiakkaikseen, teki kiertomatkoja, pistäysi kaupoissa, mukanaan joitakin malleja, jutteli saadakseen tietoonsa eniten haluttuja tavaroita, tutki kauppatapoja ja varallisuussuhteita paikkakunnilla.

Monet kauppiaat tulivat Päijänteeltä käsin, ja niistä oli uurain »Minä herra Matti Pyhäjärvi», joka toisinaan tilasi tavarat kirjeellisesti unohtamatta tätä allekirjoitustaan. Hän oli vanttera, pörrötukkainen mies, luotettava maksuissa ja söi runsaasti. Itse hän kävi keittiöstä hakemassa lisää, jos kesken loppui. Läskiä piti olla paljon. Edla kuuli puodista saakka Matin äänen ja varasi pöytänsä. Mies söi aina yksin, ja oven piti olla visusti kiinni. Teppo hymyili ja oli tyytyväinen tietäen saavansa heti rahat pitkän luettelon mukaan. Vaikeampia olivat hihhulilaiset kauppiaat, rettelöivät lähetyksistä, mutta kun eräs pantiin koettelelle ja hänelle lähetettiin tusina laseja ylimääräisesti, salasi mies, ei puhunut mitään. Pakkaajina oli ollut kaksi vierasta miestä, ja he kirjoittivat ukolle kauppiaan erehdyksestä antaneen tuon määräyksen. Sitten tuli tunnus-

tus ja lupaus: »Kyllä maksetaan, kun ei vain nosteta hälyä.»

Kauppalassa oli suuria harrastuksia, palokunta perustettu heti palon jälkeen, ja siinä oli joka mies mukana, ken vain kelpasi. Kaikki pitivät oikein kunniasiana saada kuulua palokuntaan tavalla tai toisella. Teppo oli jo Johanssonilla ollessaan valittu rahastonhoitajaksi ja pitänyt huolen, että toiminta pysyi käynnissä, hankkinut kunnalle torvet ja myös soitonopettajan ja vuokrannut huoneen, jossa harjoiteltiin ja kokoonnuttiin. Kauppala antoi rahaa palosammutusvälineisiin, kelloseppä toimi päällikkönä harjoituksissa, ja koko yhteiskunta oli mukana jäsenyydessä.

Mikko oli saanut torven ja harjoitteli illoin, räikäten ihmisten korvia kauheilla äänillä. Hän ei sentään ollut ainoa, joka lähetti koko kauppalan halki törähdyksiä ja toivotuksia, vaan kaikki soittajat olivat yhtä syyllisiä, niin että väliin olisi luullut härkien mylvivän ja lehmien inuvan, koska nekin marssivat määrääaikoina laitumelle mennessä ja sieltä tullessa pitkin kauppalan pääkatua.

Vähitellen saatiin sitten syntymään soitannollisempaa ääntä, ja lopulta mentiin marssin tahdissa harjoittamaan palokuntaa kuoppaisella kentällä. Into oli suuri ja todellinen, oikeata uskollista ponnistusta. Vuoden lopulla jo puhallettiin hemaisevasti moniaita säveliä, ja sen voimasta alkoi kauppalassa vallan iloinen meno.

Teatteritaiteesta pitivät huolta ruotsinmaalaiset kiertueet. Kauppalaan ilmestyi näyttelijäpari. Heidät ohjattiin asemalta Teppo Pyryn kauppaan kysymään, eikö soittokunta avustaisi juhlassa, jonka näyttelijät tahtoivat järjestää.

Juhla, näytelmä, soitto, se sykehdytti niin oudon hivelevästi nuoren miehen sydäntä. Hän punastui korvia myöten ujustellen vastatessaan kankealla ruotsinkielellään kysymällä: »Missä se juhla pidetään?»

»Jossakin juhlasalissa», vastasivat muukalaiset. »Kauppala on vasta rakennettu ja juhlasali unohdettu tekemättä», naurahti Teppo.

»Kyllä ymmärretään, mutta eikö ole jotakin ravintolaa ja siellä isonlaista huonetta?» tiedusti maailmanrantaa soudellut pari, joka ei koskaan joutunut neuvottomaksi.

Teppo katsoi heihin suurin silmin ja sanoi: »On kyllä kestikievari, tässä ihan apteekin vieressä, ja siinä koko iso sali.»

Kauppalaan oli tullut myös apteekki ja apteekkari lähetetty ensi työkseen kysymään Pyryltä, mistä saisi huoneiston.

»Ettekö luovuttaisi minulle tätä omaanne, koska apteekin on määrä olla keskuksessa?» oli tuima, tumma mies kysynyt korjaten rillejään nenän varressa, mustien silmien tuikahdellessa niiden takaa.

»En, en minä voi, tässä talossa on kaikki varustettu juuri minun liikettäni varten ja kontrahti tehty kymmeneksi vuodeksi.» Apteekkari oli vielä yrittänyt taivutella, selittänyt olevansa oikeutettu vaatimaan itselleen huoneiston keskuksessa ja mennyt sitten tehtailija Karlssonin puheille, jonka oma talo oli.

»Ei sitä kontrahtia rikota», oli tehtailija sanonut. »Se on vanha juttu. Kun kauppias Pyry oli puukhollarina Johanssonilla ja minä olin varannut itselleni tontin, niin silloin hän tarttui hanakasti asiaan ja sai minut heti rakentamaan. Talon suunnitelmankin hän teki omasta aloitteestaan, ja niin sitten tehtiin suuret varastohuoneet, iso, valoisa myymälä ja varahuone laajentaakin, niinkuin on tapahtunut, akkunat leveät ja matalalla, niin että tavara tulee ihan katsojan nenän alle.» Näin oluenpanija oli selitellyt pahoitellen, ettei voinut auttaa apteekkaria, vaikka he olivatkin molemmat ruotsinkielisiä ja -mielisiä.

»No, rakentakaa hiidessä minulle uusi talo torin laitaan» oli apteekkari kehoittanut.

»Kyllä rakennan, jos apteekkari antaa rahat», oli Karlsson luvannut.

»Kai sen sitten itsekin tekisin, jos keinoja olisi. Apteekki vie jo paljon, kun laitan sen kuntoon, enkä tahdo kiinnittää itseäni, pyrin pääkaupunkiin. Tämä Pyryn paikka miellyttää minua, ja sitten on peijakas, ellen sitä saa!» oli apteekkari lopettanut.

Hän oli mennyt sitten jälleen tavoittamaan Teppo Pyryä, uhkaillut korkeamman paikan yli vallalla ja sanonut: »Kyllä vielä näette, itsepintainen poika, että minä tämän asian järjestän. Tehän olette alaikäinen - mikä oikeus teillä on pitää kauppaa?» huusi hän perin suuttuneena. Silmälasit viipottivat korkean nenän varressa, ja silmät välähtelivät suurentuneina niiden läpi, kun hän nojasi pöytään molemmin käsin kuin työntääkseen sen kumoon.

Tepon pää pysyi selvänä. Olihan nuori mies jo nähnyt monenlaisia ihmisiä - ne kuuluivat hänen ammattiinsa.

»Kyllä minä lain tunnen, herra Stocker, ja olen sitä paitsi jo täysikäinenkin», vastasi hän katsellen apteekkaria silmästä silmään, vaikka se tuntui kovin pahalta ja mielessä karvasteli tuon uppo-oudon miehen tungetteleminen ja ruotsinkielen käyttäminen, mikä vaati häneltä suurta älynponnistusta sanatulvan ymmärtämisessä oikein, ettei menisi myöntämään ja väärin sanomaan jotakin viholliselleen. Hän oikein kiristi itsensä tiiviiksi hyökkäys-asentoon kuten toinenkin, seisten jäykkänä pöytänsä takana. »Se kontrahti on luja, eikä sitä rikota», sanoi hän ruotsiksi.

»Kas, kun kovalle ottaa, niin puhuu jo ihmisten kieltä», härnäsi Stocker tahtoen pitkittää puhetta siinä toivossa, että saisi joitakin myönnytyksiä.

»Mitä herra apteekkari sillä tarkoittaa - eikö suomenkieli ole ihmisten kieltä?» kysyi Teppo pahastuneena.

»Ei, se on moukkien kieltä», vastasi Stocker hymyillen häijyisti ja näyttäen valkoisia hampaitaan mustan parran sisältä tyytyväisenä, kun oli saanut toisen älähtämään. Hän sai sitten morkata kauppalaisia ja arvioida huonoksi omaa asuntoaan, minkä taisi - Teppo ei enää kuunnellut, vaikenä kuin muuri, kunnes vieras lähti.

Stockerin apteekki oli Pyryn naapurissa mäen jyrkimmän laskun kohdalla, pitkän rakennuksen matalammassa päässä. Toista päätä kannatti korkea tiilinen pohjakerros. Talon oli rakentanut joku Amerikasta tullut ja amerikkalaiseen tapaan sijoittanut keittiön alakertaan. Se oli lahtelaisille perin outo järjestys, eikä kukaan halunnut sitä asunnokseen. Syynä oli vielä sekin, että Stockerin paha kieli oli peloittamassa pois hänen likeltään.

Sitten sattui tulemaan ruotsinmaalainen, joka havaitsi tuon paikan sopivan ravintolaksi. Ja koska siellä oli talli hevosille ja piharakennus majoituspaikaksi, tarjottiin hänelle kestikievarin pito. Niin apteekkari sai majalan ja ravintolan lähimmäksi naapurikseen.

Kun muukalaiset nyt tarvitsivat huonetta näytelläkseen ja juhlaa pitääkseen, oli kestikievari sopivin paikka.

»Jos pidätte musiikkia tarpeellisena, on meillä soittokunta», ilmoitti Teppo vieraille.

Tietysti he tarvitsivat ihan kaikkea, mitä vain saada voi, ja pyysivät, että kauppias puhuisi kievarille asunnosta ja ruoasta. He tahtoivat syödä ja juoda, jos vain uskottaisiin ja sallittaisiin, selitteli pienikokoinen rouva näppäränä, liikkui vikkellästi edestakaisin ja väliin pyörähteli lyhyin kevyin askelin, iloiset silmät räpyttelevinä ja sivulta vilkaisevina, niin että Tepon mieli oikein ailahteli. Olisihan se jotakin, kun saisi nähdä tuon ihmisen näyttelevän, ehkä pyörivän tanssissa. Sellaista riemua ei ollut kauppalassa saatu maistaa, eivätkä nuorten jalat enää oikein taipuneet pysymään pelkästään työn tahdissa. Toisekseen ei ollut hyvä mennä nurkkatanssiin aseman taakse, jonne köyhä väki oli siirtynyt. Hanurit siellä pauhasivat, mutta puukot myös heiluivat. Sellaista remuamista ei kauppalan nuori suomalainen hienosto suosinut, Teppo ei ensinkään, ja tanssimaan teki kuitenkin mieli niin hanakasti.

»Kyllä minä puhun siitä salista ja musiikista», lupasi Teppo.

»Puhukaa, oi, puhukaa, ja siitäkin, että saisimme huoneen ja ruokaa ja muuta...» Rouvan oli pää kallellaan, ja kimaltavat silmät vilkuttivat viekkaasti.

Teppo ei ensinkään tajunnut, miksi hänen piti sekin järjestää - koskihan se vain heitä ja kievaria. Viis muusta, kun nyt kerran vain saisi tanssia...

Kievari Mossberg oli hyvin taipuvainen sovitteluun, vaikka epäilikin, saisiko maksua näiltä maantienkiertäjiltä. Muutenhan tämä oli vallan

erinomainen keino saada väkeä. Ja kun kauppalaan levisi tieto tulevasta juhlasta, alkoi oikein kohu. Nyt oli vain saatava ohjelmaa ja tilauksia illallisiin, joita Mossberg vaati.

»Mitä se komeljanttaripari kykenee maksamaan, siitä ei ole tietoa - luulen heidän haihtuvan höyrynä ilmaan, kun maksun aika tulee - tunnen sen väen vanhastaan. Niin, näetkös sinä, Teppo-poika, paljon sitä on lapsia Thalialla, olenpa minäkin ollut kiertävä näyttelijä, tanssinut, temppuja tehnyt ja laulanut», kertoi Mossberg röyhistäen pulleata rintaansa. »Äiti Svea ei oikein jaksa rakastaa kaikkien meidän taidettamme, työntää mieluummin tänne tiepuoleen. Kun sinä tulit puhumaan näiden puolesta, oli oikein kyöneleet silmissäni. Tuntui kuin olisit puhunut minun itseni puolesta, sinä kunnan nuorukainen. Ja sen minä lupaan, että tanssia saatte ja vaikka joka ilta ja aamuun asti.»

»Oikeinko totta?» huudahti Teppo riemastuneena.

»Ensin on pidettävä tanssikoulu. Ettehän te täällä osaa franseesiakaan, ja se on tanssien tanssi. Voi hiivatti sentään, kuinka sitä riemastuu väliin menemään, kun on oikein hauska daami ja visaviipari, ai, ai, mikä vauhti, mikä svungi ja karkelointi, ja komento- sanat ranskaa, puhdasta ranskaa - niin, poika! Ja vaikk'ei kukaan muuten ymmärtäisi tavuakaan siitä kielestä, niin tanssissa he ymmärtävät, saavat ihan siivet ja liitävät kuin unessa!» Mossberg hihkaisi maiskauttaen huuliaan.

Tepon nousi vedet silmiin. Hän hypähteli ja nyökkäili, jäsenissä nyki, ja silmissä jo vilisi kuin jonkun parina liitäessä lattialla. Sitten hän huokasi syvään, katsoi hymyilevän Mossbergin leveään naamaan ja kysyi: »Mistä sen sellaisen naisen saisi parikseen?»

»Voi, poika, sinua!» nauroi Mossberg ja tuuppasi häntä olkapäähän. »Etkö ole saanut suuria silmiäsi nähdäksesi jotakin? Apteekkarilla on tytär, sinun ikäisesi, oikein verevä ja viehkeä rouvasihminen.»

»Apteekkari on tuiki äkäinen svekomaani eikä tietysti päästä tyärtään meidän pariimme, mutta minä otan sisareni Päivin mukaan.»

»Jaa, siitä työstä taitaisi saada daamin. Ei puutu näköä, ei suinkaan, ja temperamenttiäkin on kylliksi - onhan minulla silmät päässä. Ja hän on ollut jo vuosia rouvasväen koulussa. Niin sitä pitää kasvattaa suomalaisista herrasväkeä», julisti Mossberg, joka nyt oli ottanut urakakseen, ei ainoastaan ravintolanpitoa, vaan myöskin asiakkaiden kasvattamisen herraskaisiksi, sillä kansa, suomalainen maalaiskansa, ei ollut häntä varten. Se ei tullut ravintolaan, harvoin käytti edes kestikievarin huoneita, meni junasta laivaan ja laivasta junaan, kävi kauppiaiden pihoissa hevosiaan ruokkimassa ja söi eväitään. Mossberg ei oikein saanut tolkkua Hämeen murteestakaan.

»Se on niin peevelin syvää kieltä, ettei sitä pirukaan ymmärrä, ellei se ole hämäläinen piru», selitti hän vastaukseksi, jos joku hämäläinen puhutteli eikä

hän ymmärtänyt. »Mitä se tekee - kukin on mies paikallaan, ja minä olen kuin olenkin teidän miehenne, Suomen mies, niin riikinruotsalainen kuin olenkin syntymältäni. Minä pidän hämäläisestä, se on jäykkä ja suora, kopea kun tarvitaan, ei tule nurkissa norkkimaan, ei pyri salin perälle eikä astu tiskin eteen, ellei ole millä maksaa. Rahan hän heittää ensin eteeni ja ottaa sitten naukun ja menee koreesti ulos tuonne tielle hoilaamaan. Harvoin minun on tarvinnut niskasta taluttaa, ja jos talutan, jupisee mies: 'Ei nyt herra pahaa tykkää' ja muuta sellaista. Ahhah, ja nyt olen vielä saanut tänne omiani, henkiheimo- laisiani, ja muistelen entisiä...» jatkoi Mossberg tunteellisesti. »Onhan ihmisellä toki sielu ja sydän, vaikka onkin kolunnut maailman kivistä rantaa!» - Ja näyttelijöille hän sanoi: »En minä voi teiltä mitään kieltää, asukaa, syökää, juokaa Ja opettakaa nuoret tanssimaan.»

»Tanssimaan, ettäkö koulu?» riemuitsi pikku rouva. »Saammeko rahat itse, maksut opetuksesta, itse periä ja käyttää?»

»Pitäkää, mutta maksu salista ja muusta kulutuksesta vedetään pois. Olkaa huoleti, rikastutte, ihan varmasti menette täältä sivut väärällään kullan painosta.»

Ja ruotsalaiset näyttelivät omalla kielellään kahden kesken. Ruotsinkielinen ylhäisö, Stockerit ja muut, pysyi poissa, suomalaiset katselivat henkilöiden puuhailua näyttämöllä, mutta kun tämä ikävä puoli oli kestitetty, tärisivät salin akkunat soittokunnan torvien törähtelystä, ja kun tuli valssi, pitkä kolmen

askeleen valssi, mentiin sitä hartaasti ja vakavasti. Siinä oli koko suomalainen pikkuporvaristo, kauppiaat apulaisineen ja maalaisserkut, isännät ja emännät, nouseva kunnon kansa.

Sen jälkeen alkoi tanssikoulu. Nuoriso opetteli tanssimaan. Mentiin polkat ja polkkamasurkat monimutkaisine vaihteluineen repäisevän soiton pauhatessa. Päivi oli riemuissaan, ja Teppo nyökkäili hänelle tyytyväisenä. He kaksi oppivat aina ensin ja olivat oikein nähtävyys.

Vaikeampi oli franseesi, vaikka ensin kaikkein alkeellisimmassa muodossa. Mossberg oli saatu johtamaan ranskaksi, se oli toki jotakin. Teppo houkutti hänet kirjoittamaan sanat paperille, tilasi sitten ranskalais-ruotsalaisen sanakirjan ja onki siitä tietoonsa sanojen merkityksen ja kuinka ne äännettiin.

»No, siinähän se onkin koko konsti», sanoi Mossberg. »Sinä sen oikein kiinni lyöt. Mitäs, minulla se on ollut vain kuulon mukaan, sinä sen nyt rappaat päähäsi oikein oppineeseen tapaan. Anna soida vain ja ota johto... Minulla on vähän liiemmäksi tätä vatsaa, tuppaa hengastyttämään. Ja kun on näin perin nuorta kansaa, ihan rippikoululaisia en minä saa ruhoani vedetyksi ankeriaana näiden käsien alitse ja väännetyksi itseäni ketjuna kujanjuoksussa.»

Teposta se ei ollut lainkaan vaikeata. Hän otti aina Päivin parikseen, sillä tyttö muisti kaikki »tuurit» ja oli hyvin nopeasti oppinut komentosanakin, ja jos Teppo vähänkin epäröi, kuiskasi Päivi ja meni jo ensimmäisenä edellä.

Lopuksi järjestettiin pukutanssit. Mikko, joka oli soittokunnassa, ei paljoakaan saanut tanssia. Hän oppi sentään polkan ja valssin, ja Päivi, joka mielellään matki tuorakkalaisia sanoja, kehui hänen menevän kuin »konkari».

»*Skå du till kogen*», vastasi Mikko. Hän oli lukenut Ahlmanin ruotsinkielen alkeisoppia päästäkseen kauppakouluun, jossa oli ruotsi opetuskielenä. Se otti kovalle Mikolta ja tanssiminen samoin. Hän turvautui kirjakauppiaseen, joka oli siro, vanhanpuoleinen neiti eikä niin arvosteleva kuin nuoret tytöt. Sitä paitsi hän oli Mikon ruotsinkielen opettaja ja lisäksi ihan väsymätön. Kun pojan muistissa en ja ett tuppasi ehtimiseen pujahtamaan väärän sanan eteen, oikaisi hän sävyisästi loppumattomiin asti.

»Kuinka sen nyt pitää olla, *en vaiko ett barn?*» kysyi neiti.

»Sama se minusta on - kuinka opettaja itse vain parhaaksi näkee» vastasi Mikko hyvin kohteliaasti.

Se tapahtui tosin vain alussa, ensimmäisellä tunnilla. Asia tuli jotenkin Päivin tietoon, ja siitäkös sitten suukopua riitti ja väliin käsikähmää. Päivi sanoi jotakin ärsyttävää, ja Mikko hyökkäsi nyrkki ojossa. Tyttö kapasi pakoon juosten talon ympäri ja veli perässä. Harmi pelasti tytön kerrankin joutumasta mukiloiduksi piilottamalla hänet naulassa roikkuvan päällystakkinsa sisään, mutta kun kengänkärjet näkyivät, hyökkäsi Mikko rottinki ojossa peittoamaan. Harmi kiskoi häntä takinliepeestä, molemmat pyörivät ympäri yhtenä myllynä,

ja Päivi pääsi taas pakoon sillä kertaa.

Lahtelaiset olivat kaikki tarkkaan mukana pukutansseissa. Olihan tämä kyllin arvokas tilaisuus rouva Butzinkin mielestä - oikeastaan sanottiin häntä, asema- ravintoloitsijan rouvaa, Putsin rouvaksi, eikä hän suinkaan ollut mikään sivu- henkilö, vaan itse alku ja loppu ja kaiken pää. Hän oli aikoinaan ollut komea tarjoilijatar saksalaissyntyisen miehensä ravintolassa - suora ja sorja vieläkin, vaikka oli jo täyttänyt viisikymmentä. Kirkasväriset, pitkähköt kasvot, musta tukka, keskellä jakaus, kammattuna alas ohimoille ja kultapuikot korvissa heilumassa kaulalle, musta puku, vitivalkoinen kaulus ja esiliina korostivat hänen virkavaltaansa ja arvokkuuttaan. Ei kehdattu mennä asiattomana toisen luokan odotushuoneeseen, jossa rouva Butz itse aina seisoj pöydän takana myymässä säännönmukaisia ruokia ja juomia. Hänen ympärillään kuului kaikki kullalta ja hopealta, ja lasit kimaltelivat kirkkaina. Tarjoileminen oli kuin pyhää toimitusta ja itse rouva Butz papittarena.

Huveihin tullessa hän toi mukanaan koko asemaravintola-arvokkuutensa purjehtiessaan salin halki sohvaan, tytär kintereillään. Ja niinkuin hän tuli pukujuhlaan, niin hän sitten saapui muihinkin tanssijuhliin menen saman sohvan nurkkaan aina yhtä suoraselkäisenä, kultapuikot korvissa ja pieni laahus viipottamassa ja korostamassa juhlallista asua.

Häntä odotettiin sitten aina eikä alettu tanssia, ennenkuin Putsin rouva istui sohvassa. Hänkin puhui ruotsia, mutta solkkasi suomea tullen toimeen

kaikkien kanssa ja ollen toivottu, ylen arvokas »förekli», jota ilman hovit eivät olleet oikeat hovit. Kerran kaikkien ihmeeksi Putsin rouva nousi sohvasta ja läheni Päiviä kuiskaten: »Jos sinä, kauppias Pyryn sisar, tahto olla rouvasväke, niin pidä nenä pystysä ja katso suora silmi!»

Se oli suuri suosionosoitus, ja Teppo sen kyllä palkitsi vieden valssiin Putsin Hannaa, joka jostakin syystä oli niin saavuttamaton, etteivät kauppasäätyläiset arvanneet häntä tanssiin pyytää.

Kun kaikki humut ja melut oli keستetty, oli apteekkarin kärsivällisyys myös lopussa. Hän tuli Tepolle valittamaan. »Olen kuullut, että te olette piruuttanne laittanut sen hornan pelin siihen korvani juureen pauhaamaan. Se soittimilla mylviminen on lopetettava, senhän te kai ymmärrätte, vaikka olettekin suomalaiskukkoja», huusi hän astuen ihan eteen silmät varressa, toisen nenän alla. Teppo tiesi ettei häntä juuri voitu kukkoudesta syyttää, ei missään suhteessa, mutta nimitteleminen pistätti häntä niin, että täytyi puhua.

»Herra apteekkari puhuu nyt ihan väärälle miehelle.

Minä olen vain yksi tanssijoista enkä aio vastakaan jäädä sieltä pois. Tulen joka kerta, kun siellä vain on jotakin tanssin tapaista. Herra apteekkari, olkaa hyvä ja viekää valituksenne jonnekin muualle», Teppo kumarsi hyvin kohteliaasti ja poistui puodista jättäen tärkeän miehen oman suuttumuksensa kidutettavaksi.

»Piru Pyryksi koko mies», jupisi Stocker, ja hänen täytyi itsekseen myöntää, ettei Pyryä voitu niin vain komentaa, vaan piti keksiä jotakin oikeaa asiaa, ennen kuin vasta tulisi.

IV

Kauppala oli kovin uusi ja väki siellä nuorta kansaa, suomenkielisiä ja osaksi ruotsia puhuvia, Porvoosta, Loviisasta, Myrskyiästä, lähipitäjistä ja varsinkin rikkaasta Orimattilasta muuttaneita. Jokapahinen oli jollakin tavalla aatteellinen, nuoret kauppa-apulaiset varsinkin. He liittyivät innokkaasti käyttämään ylioppilaiden valistustyötä hyväkseen ja yllyttivät maalaisserkkunsa mukaan. Soittokunta ja tanssit olivat erinomaisia keinoja vetämään nuoria yhteen. Tietysti oli kullekin ammatti vakavinta ja tosiasiallisinta ja sen yhteydessä kilpailu ja kateus ja muu saalistus, mutta sen jälkeen ja ohella oli edistys, sivistys ja suomalaisuus kaikkia yhteen liittämässä.

Luonnollisesti oli joukossa myös vanhoja nurkkapatriotteja, jotka pitivät itseään enemmän herrasväkenä kuin muut, niinkuin Putsin rouva sanoi: »Koska herrasväke aina on ollut, niin kyllä kai Jumala tahto, että nytkin on ja että talonpoika pysy kolmas luokasa ja me herrasväki toinen luokasu Hän oli oppinut käyttämään toisia sanoja ihan oikein suomea puhuessaan, ollen älykkäämpi kuin pallomaisesti pullea ukkonsa, joka vakuutteli: »Kun sinä istu lokomotiivi pääl ja katsele horisonti, niin sinä ole pitoreski. Inte jak juga. Mutta jos sinä istu akkunasaja moitti ihmisi, niin sinä ole kylärakki, haukku kaikki penki päältä ja niin lihavana lähte täältä.» Kauppalaiset sanoivat hänen

tarkoittavan itseään ja temppuilivat ukon kanssa puhuttaakseen.

Butzilla ei ollut ravintolassaan muuta tehtävää kuin istua pöydän takana vahtimassa silloin, kun naisväellä oli jotakin tehtävää keittiön puolella. Tätä tärkeää virkatointia varten hänen piti joka päivä pukeutua valkoisiin liiveihin ja hienoon takkiin ja ajella leukansa. Lapset pitivät ukosta, sillä hänellä oli aina namusia taskuissaan, ja hullaantuneena pienokaisiin hän syötti niitä auliisti, silitteli päätä ja muikistellen suutaan ja väännellen kasvojaan sai heidät kikattamaan, osaten sanoa »kiik» vallan hytkäyttävän hauskasti, ja sitten hän kohotti pikku tytön tai pojan maasta korkealle varovasti kuin lasivauvan. Hän löysi aina lapset asemalla ja piti ympärillään sanoen: »Ne herran enkelit mene murskaks ilman minu. Juna ei ole silmä eikä korva – se tule päälle!»

Ukon kuoltua rouva Butz kävi entistään suuremmaksi ja laihemmaksi, ehkä myöskin hiukan lempeämmäksi. Tytär Hanna oli pääkaupungissa »i fruntimmer- skolan», sanoivat kauppalan rouvat punnitessaan svekomanian ja fennomanian painoa, kallistuen ruotsalaiselle puolelle, vaikka edut vetivät suomalaisten taholle.

Harmille rouvat uskoivat omat ja muidenkin salaisuudet, ja sitten oli niin turvallista sanoa: »Pyryn Harmi siitä tiesi puhua, en minä suinkaan omasta päästäni...» Miten ollakaan, Harmia ei saatu koskaan sanoista sidotuksi. Hän osasi aina nokkelasti livahtaa ansasta. Juorujahan pienessä asutuksessa piti punoa, kun ei ollut omaa sanomalehteäkään, luettiin vain »Keski-Suomea» ja

Helsingin lehtiä, mutta Harmilta kuultiin oman kauppalan kuulumiset, vietiin hänelle suullisesti ja saatiin muualta.

»On sentään onni, että on edes yksi poikamies kauppiaiden joukossa», huilutti postineiti, »ja vielä lisäksi oikea kavaljeeri, kun hän vie valssiin. Siinä on tyyliä ja juohevuutta, oksat poissa, sanon minä. Äitien sydämet pamp-pailee, kun hän pyörittää tyttäriä.»

»Kuinkahan ne rouvien sydämet läpättäisikään, jos meidän kauppias olisi vielä ollakseen ruotsinkielen kannattaja?» oli Harmi ihmettelevinään.

»Eikös mitä, vai ruotsia, tätä alaspäin kasvavaa ja kutistuvaa pientä määrää täällä Uudenmaan ja Hämeen laidallal Kaikkihan ne laittavat vauraammat talonpoikansa tänne kauppiaksi tai talopahojen omistajiksi. Mistä niitä sitten siellä maalla uusia tulisi ja ylöspäin kasvaisi? Nämä täällä - eivät nekään ruotsinkielellään elä, täytyy puhua suomea hämäläisille. Ja mikäs on puhuessa? Eikös sinunkin sydämesi lämpene, kun niin usein näet täällä ylioppilaita?»

»Kyllä niistä meillä kyllänsä saa. He poikkeavat tänne matkallaan Jyväskylään, Heinolaan ja sinne Sysmään päin. Maisteri Tuisku niitä myös on tuonut Orimattilasta. Kestitys on meillä aina hyvä. Edla ei pane vastaan, vaikka yöllä pyydetään kahvia, kun ne ovat niin koreita poikia, ja meillä on kaikilla oma vapaus mennä ja tulla ja olla kuin kotona, tilata Edlalta, mitä

tarvitsee, ja jutella kirkkaasti sydämen asioista, siitä suomalaisuudesta ja valistuksesta. Oletko nähnyt kauppiaan huoneita?» kysyi Harmi, sillä postineiti oli arvohenkilö.

»En, enhän toki, mitenäs minä...?»

»Tulkaa pois vain, kauppias on tänään matkalla. Ensin on tämä puotikamari. Tässä on Mikon vuode ja vaatekaappi, sitten ruokahuone ja täällä sali», esitteli Harmi.

»Suuret ja korkeat huoneet, kaksipuoliset ovet ja kokonaista kaksi trymoota ikkunoiden välissä ja pianiino...!» ihmetteli postineiti.

»Päivi sillä soittaa, ja sitä kuljetetaan lasten matkassa Helsingissä ja tuodaan sitten taas koulukodista tänne. Ylioppilaat saavat syntymään jos mitä musiikkia täällä ja kuorolaulua. Se on sitten iloa ja menoa, kun niitä vain on muutama täällä - ei malttaisi kukaan puodissa pysyä», kertoi Harmi.

»No, sen arvaa», huokasi postineiti ajatellen omaa yksinäisyyttään, kun ei ollut asunnossa kissaakaan.

»Väliin käännetään nuo pari mattoa kokoon ja tanssitaan. Taitaa Päivin varpaita toisinaan kuumottaa, kun täällä on kauppias kotona ja niitä valkolakkisia.»

»Voisivat puuhata useammin tansseja, että muutkin mukaan pääsisivät»,
toivoi postineiti.

»Kuuluvat sanovan, että suomalaisuuden esitaistelijat näyttävät
svekomaaneille, etteivät heidän neitosensa saa armoa näiden miesten edessä,
istukoot vain nätisti omien ruotsia puhuvien mammojensa kyljessä ja
katselkoot, kun suomalaiset tanssii.»

»Olen minä nähnyt kauppiaan vievän Karlssonin neitiä.» »Tottahan sentään,
kun asumme Karlssonin talossa, eikä siellä taida ruotsinkieli kukoistaa
kummemmin kuin suomikaan. Näinhän ne sitä ruotsiaan runtelevat: »Slinte-
born, mitä sä tänka ko släppa de koira in, se riiva mina untekuular!»

Postineiti nauroi oikein terveekseen ja sai vastaisen varalle erikoisen valtin
ärsytelläkseen uutta apulaistaan, joka oli lähetetty hänelle pääkaupungista –
melkein ummikko.

»Ovathan nämä täällä käyttäneet tyttäriään Saksassa saakka oppimassa»,
huomautti postineiti.

»Ylioppilaat sanovat heidän käyvän siellä soppakouluja, ei kohota
tanssittamisen arvoiseksi, nyt on käytävä suomalaisia kouluja», tiukkasi Harmi.

»Liian myöhäistä se on näille kauppalan komeille, mutta kyllä ne rikkaat
aina tulevat rakkaiksikin, ja olisihan synti, kun tässä on joukko nuoria miehiä,

tulevaisuuden voittajia, ja tässä rikkaita, somia tyttöjä, ellei ne toisiinsa lempeästi katsoisi.»

»Niin, niin», huokasi Harmi kääriessään kasaan postineidin hamekangasta.

Palokunnan kenttä oli saatu monivuotisen muokkauksen jälkeen jokseenkin tasaiseksi, ja siellä oli pidetty harjoituksia. Kypärät olivat välkkyneet sunnuntai-aamuina, miehet olleet tiukasti vyötettyinä, ja arvon pullea kelloseppä oli marssittanut heitä kauppalan torille, jonne oli tuotu ruiskut ja letkut, pumput ja tikkaat ja ruiskutettu vettä korkeana suihkuna ylös ilmaan. Kuudetta vuotta oli tarvittu uusien olojen kehittämiseksi näin pitkälle.

Nyt uskottiin oltavan turvassa tulen vaaralta, tunnettiin voimien kasvavan, kansan kehittyvän, yhteyden lujittuvan soittokunnan puhaltaessa marssia lujassa tahdissa ja suomenkielisessä komennossa. Palokuntaan kuului jokinainen, ken havaittiin kelvolliseksi, sillä se oli kunniakasta puuhaa.

Ainoastaan yksi mies ei suvainnut siihen yhtyä. Se oli apteekkari Stocker. Hän piti kunnia-asiana olla osaamatta suomea ja karttoi sekaantumista kansan joukkoon.

Hänen tyttärensä Zaida ei ollut ruotsinmielinen, puhui mieluummin suomea ja piittaamatta isän kielloista tuli suomalaisten juhliin.

»Mitä sinä suotta rynnistät?» sanoi hän isälleen, kun apteekkari kotona äkäili, mihin suomalaiseen loukkoon hän taas oli joutunut. »Kiitä onneasi, että saimme näin hyvän liikepaikan. Apteekki tuottaa rahaa. Toimita tänne vielä uusi lääkäri, joka kirjoittaisi kalliita reseptejä», puhui tytär.

»Älä sekaannu minun tehtäviini, hoida sinä äitiä ja huolehdi omista hepenistäsi ja koreasta naamastasi ja jätä minulle raha-asiat ja kielikysymys», oikaisi apteekkari hemmotellun tyttären puhetta.

Apteekkarin rouva oli jo monta vuotta sitten halpaantunut, voimatta liikkua muutoin kuin rullatuolissa, omissa huoneissa. Siitä huolimatta hän oli kodin sielu. Apteekkari ei yhtenäkkään aamuna mennyt työhön käymättä häntä katsomassa jakaakseen hänen kanssaan pienet ilonsa ja suuret huolensa, joita hän osasi paisutella. Illat hän myös vietti vaimonsa ja tyttärensä kanssa, milloin oli kotona, mutta enimmäkseen hän oli matkoilla, pääkaupungissa ja kauempanakin, usein Ruotsissa.

Ken vain näki ja tunsu rouva Stockerin, ei korottanut ääntänsä eikä yltynyt puhumaan liikoja, astui varovasti ja katseli hänen vaaleita kasvojaan, niiden

henkevää hyvyyden säteilyä. Niissä kuvastui alistuvaisuus ja kirkastava kärsimys, joka oli opettanut kestävänsä parantumattoman sairauden. Hänen aistinsa, kuulo ja tunto, olivat kehittyneet ihmeellisesti, niin että hän saattoi tietää etäisiäkin asioita, vaistota ajatuksia ja toisen tunteita ilman sanoja tai katseita. Hän se ohjasi tuolistaan laajaa taloutta, koska kaikki apulaiset olivat isäntänsä täyshoidossa.

Zaida oli jo täyttänyt kaksikymmentä vuotta ja matkustellut äitinsä kanssa monien maiden parantoloissa. Hän oli oppinut elävästä elämästä yhtä paljon kuin moni kirjoista, puhui saksaa ja ranskaa auttavasti, mutta muu tietopuolinen kasvatusta oli jäänyt puutteelliseksi ja pahoin häiriintynyt matkojen vuoksi. Satunnaiset kotiopettajat eivät voineet tehdä ihmeitä säännöttömässä opiskelussa.

Äiti oli siitä huolissaan, mutta tyttö itse tyytyväinen, sillä häntä tuskastutti olla toisten määrättävänä. »Kyllä minä luen ja luen yksin, käyn koko kirjan läpi yhteen menoon ja aloitan sitten taas toisen aineen. Minusta on niin kamalaa lukea kaikkea aina palanen kerrallaan ja ahtaa päähänsä erilaista, tehdä tietämisestä rosollia!» Näin hän puolusteli haluttomuuttaan oppia tavallista koulukurssia.

Zaida oli isälleen kaikki kaikessa, hänen heikko kohtansa, niinkuin hän itse myönsi, sanoen ahertavansa hankkiakseen vaimolleen ja tyttärelleen turvallisen elämän, ja toisekseen hän tahtoi ajaa ruotsalaisuuden asiaa.

»Suomessa on vain sen verran kulttuuria kuin ruotsalaisuus on sille luonut», sanoi hän. »Me ruotsalaiset olemme täällä isäntiä, korkeimmat virat ovat meidän hallussamme, historiallinen meno meidän luo maamme, vauraampi teollisuus ja kauppa meidän viljelemäämme. Suomalainen rahvas on olemassa totellakseen meitä. Koulut ovat enimmäkseen ruotsinkielisiä, ja säädyissä tuskin saadaan kannatusta suomenkielisille kouluille.» Sellainen oli apteekkarin kanta.

Isän ja tyttären välit eivät olleet hyvät – usein sattui äkäistä sananvaihtoa, tytär kun ei sietänyt holhoilua eikä isä hänen omapäisyyttään. Äidin piti vähä väliin rauhoittaa heitä.

»Minä pelkään tuota Zaidan itsepäisyyttä ja erilleen pyrkimistä», sanoi apteekkari vaimolleen.

»Kyllä on syytäkin», myönsi rouva. »Zaidaa ei ole kasvatettu minkään kaavan mukaan, hän on noussut itsekseen – yksin oman päänsä mukaan. Saa nähdä, minäkin pelkään.»

Zaidan vaaleatukkaisessa päässä oli elämästä ja oloista omat ajatukset. Hän saattoi sanoa äidilleen: »Mitä minä noista ruotsalaisista voisin välittää siellä jossakin isän lapsuusaikaisilla rannikoilla? Sinä puhut suomea yhtä hyvin kuin ruotsia – etkö muista, kuinka ulkomailla puhuimme suomea, ettei kukaan ymmärtäisi? Siitä asti olen ollut fennomaani. Mitä se isään kuuluu, vaikka

olenkin?» jutteli hän työntäessään rullatuolia, minne äiti vain tahtoi.

»Älä ole niin varma itsestäsi! Eikö sinusta tunnu julmalta km sata Isää noilla muka omilla mielipiteilläsi? Eihän meillä naisilla saisi olla mielipiteitä ollenkaan», muistutti äiti naurahtaen ja katsoi tyttäreen veitikka silmissä.

»Niin, isällä saa olla oma kanta siitä, mitä nyt tällä hetkellä saisi olla kirjoitettuna kunkin pikku porvarin lafkan oven päällä. Handelsmanni, uurmaakari paakari karvari ja sentapaiset, ne sointuvat hänen korvissaan ihanilta. Ja ovilla pitäsi olla nuo määritelmät tuomiopäivän aaton aatto on asti. Eikö niin, äiti?»

»Elei ihan niin kauan sentään – pitäähän kehitystäkin olla, mutta luulen, että handelsmannit ja muut maakarit ovat rakkaita sanoja, ja monet tulevat käyttämään niitä omaan tuomiopäiväänsä asti», huokasi äiti puoleksi huolissaan ja huvitettuna, sillä Zaida osasi matkia isänsä ääntä ja eleitä vallan verrattomasti, koska siinä liittyivät yhteen hullunkurinen liioittelu ja häijy iva. »Älä viitsi matkia isää, se on – epähienoa eikä sovi sinulle, lapseni», varoitti hän.

»Meillä on kaikki aina kaavassa, jokainen ruokaresepti tieteellisesti tarkkaan noudatettu kuin apteekin rohdoissa. Minä rakastan soskua, tahdon leipäressua, taivaanruokaa ja rosollia. Pölynkaunaakaan ei täällä saa olla. Tytön pitää aina käydä nenä pystyssä nuuskimassa joka soppi...»

»Zaida, ajattele nyt, mitä puhut – enhän minä voisi täällä muutoin hengittää. Ikkunoiden läpi tunkee ulkoa pöly sisään, eikä mitenkään tahdo saada puhdasta ilmaa...»

Zaida kiirehti toisesta huoneesta suutelemaan äidin kasvoja, katuen hölläkielisyyttään. »Tietenkin, äiti, rakas pikku äiti, sinä olet oikeassa, ja minä olen kamala ja hirmuinen. Tahtoisin olla äärettömän hellä ja uhrautuvainen, tuhlata huolenpitoani, olla auttavainen ja laupias, palvella ja sitten taas – torua, sättiä ja vastustaa. Mutta kun täällä ollaan kuin viilipytyssä! Tiedätkö, kuinka suomalainen sanoo? Piimäpurtilossa!»

»Voi sinua, hattara, onpa se lystikäs sana. Tänä aamuna olen taas merkinnyt kaikki ostokset. Mene nyt Pyryn kauppaan ja tilaa ne. Jollei ole juuri näitä lajeja, niin voit ostaa oman harkintasi mukaan.» Hän ojensi paperin tyttärelleen ja lisäsi: »Minulle on kerrottu, että se Pyry on hyvin miellyttävä mies ja kovin nuori.»

»Nuori – mikä nuori hän nyt olisi enempää kuin minäkään! Aikamies, omasta mielestään jo jotakin ollakseen ja kylläkin ennättänyt jo 'roffata'...»

»Zaida, älä käytä tuollaisia sanoja – se on ihan barbaarimaista. Pyrystä sanotaan, että hän on hyvin rehellinen ja pitää kiinni oikeudesta eikä voisikaan 'roffata', niinkuin sinä livahuttelet», torui äiti.

»Taas sinä olet oikeassa, äiti, ei puhuta enää Pyrystä.

Hän on – on kismittävä, katsoo ihan ihmisen läpi, vaikk'ei ole katsovinaan. Kädet ovat aina käärimässä, järjestämässä, esineitä nostamassa ja silmät tarkkaamassa puolelle ja toiselle, vaikk'eivät luomet nouse. Suu myhäilee kuin hän tahtois sanoa eikä sano, tahtois nauraa eikä naura, ja sitten hän äkkiä katsoo silmiin suurilla sinisillään, katsoo ihan suoraan...» Zaida keskeytti puheensa ja punastui äidin nauraessa.

»Meidänhän ei pitänyt enää puhua Pyrystä!»

»En puhukaan, menen nyt pukeutumaan ja sitten ostamaan», sanoi Zaida hätäisesti ja kiirehti omaan huoneeseensa äidin huoneen viereen, pihan puolelle. Hänellä oli suuri kuvastin lipaston yläpuolella, ja siinä hän tarkkaili omaa itseään, määritellen ajatuksissaan: »Tukka ei ole hullumpi, pysyy laineissa ohimoilla. Nenä hiukan tylppä, mutta oletpa sinä, nypykkä, kaikeksi onneksi suora.» Hän näpäytti sitä sormellaan. »Entä posket? Ei ainakaan paksut, soikea naamataulu ja pyöreä leuka. En taida muuten olla hullumpi, mutta isältä olen saanut turpean yläruumiin, hänen rannikkoruotsalaista perintöään.» Hän pyörähti ympäri vähäksyen itseään, mutta kääntyi ja katsoi muuttamansa hameen runsaita poimuja kapeilla lanteillaan. Helmat heilahtelivat rennosti.

Zaida oli jälleen tyytyväinen. Hän kirjoitti suomeksi äidin antaman

ruotsinkielisen luettelon. »Nähkään Pyry, että minäkin osaan hänen suloisinta suomeansa.» Kun se 'oli tehty, seurasi vielä viimeinen tarkastus kuvastimessa, ennenkuin lähdettiin pihan kautta isosta portaasta.

V

Maalaiset olivat paljon tilaa vaativaa väkeä, seisten leveinä tiskin edessä, kannettavat kainaloissa. He olivat tottuneet laajoihin tanhuviinsa eivätkä osanneet väistää tungoksessa. Teppo oli ottanut sen lukuun järjestelyissään ja pysytellen omalla paikallaan puotikamarin edessä piti kenenkään huomaamatta huolta siitä, että niinsanotut paremmat ihmiset saivat toimittaa asiansa hänen itsensä kanssa. Sekä hän että varsinkin Mikko harrastivat vallan vimmatusti järjestystä, ja varastopoika, pitkä ja laiha miehenalku, hosui aina harja ja rikkalapio kädessään, milloin ei ollut jotakin noutamassa varastosta tai lähetyksillä.

Teppo kärsi kovasti mahorkan tuoksusta, ja sitähän ukot kaikki polttivat. Ei auttanut muu kuin teettää kattoon ilmareiät. Nämä toimenpiteet vaikuttivat sen, että säätyläiset viihtyivät parhaiten Pyryn kaupassa, jossa vältettiin jaaritusta ja ryypiskelyä. Pyryllä olivat sillitynnyrit ja muut hajuavat aineet talon perin korkeassa pohjakerroksessa. Tarvitsi vain nostaa saranakansi tukien varaan, niinkuin Pyryn tuvassa ennen kotona, ja laskeutua portaita alas, niin heti oli varastossa. Se oli kaikki Mikon hommaa, josta hän kehaisi: »Tää on kaikki minun viisauttani, säästyä vaivaa ja pysyy puoti hiivatin nättinä!»

»Sitä nättiyttä Pyryllä kovin vaalitaan», tiesivät kauppalaiset. »Siellä näkee aina kauniita kankaita ja hienompaa kuin muualla, ja missä paljon ostetaan, sinne aina uuttakin tulee eikä jää vanhanaikaista.

Näin oli Tepon kauppa päässyt hyvään huutoon, ja itsestään selvää oli, että Zaida meni Pyrylle kuten kaikki muutkin nuoret. Teppoa neiti Stocker oli aina kiinnostanut siitä asti kun Mossberg hänestä mainitsi. Nytkin, kun Zaida astui sisään avoimesta ovesta, hän hätkähti ja tunsu punastu vansa rientäessään paikalleen puotikamarin oven eteen. Samalla hänen sydämessään kirvelivät apteekkarin yritykset ärsyttää häntä.

»Hyvää päivää», sanoi Zaida ojentaen kauppiaalle kätensä ja puhuen suomea. »Laadin luettelon suomeksi, siitähän te pidätte.»

»Kauppias pitää aina tilauksista ja ostajista, kun he ovat...» Teppo katsoi Zaidaan ja keskeytti sanansa nähdessään tytön moitti van katseen.

»Ei kohteliaisuuksia, siitähän jo olemme sopineet, eikö niin?» huomautti Zaida, ja he katsoivat toisiaan silmiin ja tunsivat olonsa vapaammaksi. Tavaraita valitessa ja niistä neuvotellessa tuli Zaidan ääneen suojelevaa sävyä kuin sisaren ystävällistä opastusta sitä mukaa kuin juttelua jatkui. Kumpikaan ei kiirehtinyt. Kahvilajeista vietiin puotikamariin näytteitä, joiden ominaisuuksista keskusteltiin, vaikka kumpikin tiesi niistä sangen vähän. Sillä aikaa Mikko punnitsi luettelon mukaan tavarat ja lähetti ne laskun kera

Stockerille, tahtoen yllättää »sen hienohelman».

Sitten Zaida meni leipurille ja osti kakun näyttääkseen äidilleen viipyneensä kauan muka sen vuoksi.

Seuraavan kerran Zaida tapasi Tepon Selänmäen harjulla. Se oli yllätys kummallekin. Zaida oli ottanut tavakseen mennä sinne kävelemään.»Täällä laakson pohjassa ihan tukehtuu», sanoi hän äidilleen.

»Mene vain, älä ainakaan vielä tukehdu! Hengitän tässä minäkin, vaikk' en pääse ulos, en edes pihaan. Tietysti sinun pitää mennä ja sitten kertoa, mitä siellä näit. Minäkin tahtoisin...» huokasi rouva Stocker syvään, ja kärsivän ikävöivä katse puhui enemmän kuin sanat.

Zaida kiipeili harjun jyrkkää rinnettä, hyräillen hiljaa yksinäisyydessään – hän ei seurustellut muiden nuorten kanssa – ja pääsi lopulta korkeuteen. Siellä hän kohotti äänensä täyteen voimaan ja nautti metsän kaiusta, joka tuntui menevän kuin raikas ilmakin ihan luihin ja ytimiin. Kaiku oli hänen mielestään kuin toinen ihminen, jonka kanssa sai kamppailla, syleillä tai työntää luotaan. Tällä hetkellä hänessä oli suuri ihmisenälkä, pohjaton kaipuu. Se etsi täällä tyhjässäkin, pyrkien ulottamaan itsensä rajojen yli, kutsui ja manasi esiin uusia toiveita. Hän ei kohdistanut kaipuutaan kehenkään määrättyyn ihmiseen – se oli hänessä vain epämääräistä ikävöimistä.

Nyt oli sunnuntai, ja kirkonkellot kumahtelivat jotenkin väsyneesti vastapäisellä rinteellä. Hän näki kauempaa lähestyvän miehen ja tunsi hänet heti Pyryksi.

»Tietysti hänkin on täällä, miksi ei olisi? Eihän minulla ole yksinoikeutta Selänmäen harjuun, kauppalan yhteisomaisuuteen», kiusoitteli hän itseään sydämen lyödessä laulamisesta ja toisen ihmisen tapaamisesta.

»Tekö lauloitte?» kysyi Teppo tervehdittyään.

»Niin, minä täällä huutelin metsään ja kuvittelin, että joku toinen vastasi kaiussa. En tiennyt, että tekin olitte täällä.»

»Teillä on kaunis ääni», uskalsi Teppo huomauttaa, voimatta peittää hämmennystään.

Zaidan tuli häntä sääli. Tuo vähäpuheinen ja ihmisen läpi katsova poika, tuo itsekseen nyökkäilevä, kuin lempeyttä ja ystävyyttä anova veli, kaipaava ihmislapsi, täällä hän tuli vastaan kuin kutsuttuna.

»Taidamme olla samanlaiset, kun näin harjuilla ja korkeudessa vaellamme», sanoi Zaida.

»Täällä on vapaata, näkee kauas Vesijärvelle ja alas kauppalaan», vastasi Teppo ja katseli yhä Zaidaa.

Tyttö tunsu sen vastatessaan: »Ihminen ikävöi toisinaan vallon rajattomasti, ja siksi kai minä tänne kiipesin. Minussa on ainainen kaipuu, työnny tavoittamaan yhä uutta. Entä te...?» kysyi hän äkkiä kohottaen katseensa.

»Niin, eihän ihminen vähään tyydy, ja jos tyytyisi, ei mitään yrittäisi, ja yrittää pitää», tiesi Teppo.

»Ainakin kauppiaan», tokaisi Zaida. Hän ei ollut oikein tyytyväinen Tepon äänensävyyn, odotti enemmän, ties mitä ihastusta. »Juuri nyt toivon, että minulla olisi veli, ja hän saisi olla teidän näköisenne ja kaltaisenne. Tulemehan niin hyvin toimeen keskenämme», puheli tyttö seuraten Tepon ohjaamana polkua pitkin, joka vei rinteelle ja päättyi kauppalaan.

»Kävelen täällä harjulla usein pyhinä näin aamupäivisin. Muulloin on aina niin paljon huolehtimista ja muuta hyörintää», selitti Teppo katsoen Zaidaan kuin tahtoisu kysyä, eikön hänkin voisi silloin tulla.

»Silloinhan minäkin täällä kävelen», huudahti tyttö. Hetken kuluttua he olivat vilkkaasti jutellen laskeutuneet viimeistä jyrkkää alamäkeä kauppalan keskelle, ja Zaida meni kotiinsa niinkuin Teppokin pihan puolelta.

Sen jälkeen Zaida käveli usein Selänmäellä oppiakseen sen tuntemaan, kunnes tapaisi siellä Tepon. Metsän peittämällä korkealla harjanteella, jonne ei koskaan noussut ainoakaan hevospies rattaineen, koska sinne johti vain

kapea polku mutkitellen rinnettä pitkin ja vältellen äkkijyrkkiä kohtia, hän oli valinnut itsellen oman kallionsa. Siitä oli ihana näköala kauas Vesijärven selälle, missä valkoiset laivat, pienet ja suuret alukset, näyttivät leikikseen siirtyvän eteenpäin, palaa van ja taas menevän, ja ihmisten häärinä kauppalassa oli kuin kääpiöiden liikuskelua sinne tänne. Toisinaan hän kuunteli ääniä, jotka tulivat kauppalasta, laivojen ja junien vihellyksiä, mutta tavallisesti vaimensi suuri luonto kaikki, ja pieni asutus tuntui uinuvan suunnattomien metsien helmassa, tuolla laakson pohjassa, harjujen noustessa ympärille loputtomina metsinä.

Zaidalla ei ollut mitään niin perin mieluista ja turvallista paikkaa koko maailmassa kuin tämä harjun pieni kallio, jonne hän nyt tuli niin usein kuin sää ja omat tehtävät sen sallivat, viipyäkseen väliin tuntimääriä raskimatta lukea tai olla ajatuksissaankaan muualla kuin ympäristönsä lumoamana lepääjänä ja kaikkien pikku ilmiöidenkin tarkkaajana. Hänen intohimoinen luonteensa oli tähän niin mielistynyt, ja hän tiesi, ettei sille mahtanut mitään, ennenkuin tulisi toinen vielä voimakkaampi mieliteko. Sitäpaitsi tämä oli ihanaa, ehyttä ja tuli niin likelle. Täällä tuuli huuhtoi hehkuvaa mieltä. Hän tunsu sen hyväilevän ruumistaan, kasvojaan ja käsiään, ikäänkuin joku tuntematon ja näkymätön ystävä sen tekisi tuulen muodossa. Aurinko otti hänet kokonaan syliinsä, hyrisi hiljaa kaikkialla ja uuvutti horrokseen, ihanaan olotilaan, pannen veren kohisemaan korvissa, hänen levätessään veltona kalliolla.

Äkkiä hän hätkähti – oli kuullut rasahduksen, ikäänkuin kuiva oksa olisi taittunut jalan alla. Se teki kipeää kuumiin ohimoihin ja sai valtasuonet jyskyttämään. Se oli loukkaus tässä hiljaisuudessa ja korkeudessa, johon tuskin koskaan kukaan ahertavasta kauppalasta kiipesi häntä häiritsemään.

Ääni oli karkoittanut hänet paratiisista, ja hän tunsu jonkun olevan näkymättömänä lähellä. Mitä se oli? Hän nousi istumaan, tähyili ympärilleen ja kuunteli, painellen polttavia ohimoita sormillaan.

Hän kuuli vain laivan vihellyksen ja joitakin epämääräisiä ääniä kauppalasta, mutta välittömässä läheisyydessä oli äänetöntä. Hän olisi tahtonut lähteä kävelylle, mutta käsittämätön pelko piti häntä paikallaan. Hän oli päässyt niin kauas ihmisistä ja arkiolosta täällä luonnon temppelissä, että oudon läheneminen täällä tuntui väkivaltaisuudelta kuin riipaistaisiin verho pois hänen yksilöllisen salaisuutensa ympäriltä. Siinä tilassa hän yhä pelkäsi. Samalla hän kuuli jälleen polkuun vajoavia pehmeitä askelia ja haihduttaakseen mielialaansa siirtyi kiireesti varjoon vilvoittelemaan. Ja ihmeellistä – silloin hän kaipasi jotakin inhimillistä olentoa ihan läheiseksi, omaksi ja toiseksi ihmiseksi. Mitä olivat nämä kummalliset ja läikähtelevät mielialat?

Kesäinen arkipäivä oli jo painumassa iltaan ja harju varjon puolella mustanvihreä. Luonnotar levitteli salaperäisyyden verhoja joka puolelle.

Zaida nousi kohdatakseen tulijan seisaallaan ja salliakseen hänen mennä ohitse aikoen sitten itse kääntyä vastakkaiseen suuntaan. Tulija oli Teppo Pyry. Hän väistyi polulta ja astui sammalelle, joka ritisi hiljaa hänen kevyen saappaansa alla kuin valitellen. Hetken he katsoivat toisiinsa kuin ihmiset, jotka ovat usein nähneet toisensa, puhelleet keskenään ja tunteneet viihtyvänsä yhdessä ja toivovat yhä niin jatkuvan, mutta pelkäävät ehkä vieraantuvansa.

Tapaaminen täällä ikäänkuin pilvissä ja lintujen korkeudessa, eristettyinä arkielämästä ja muista ihmisistä oli ihmeellistä. Zaidan mielessä välähti sekunnin kuluessa kaikki, mitä oli heidän välillään ollut ennestään, ja nuoren miehen kasvot olivat hänen edessään kuin laskevan auringon valo. Kaikki oli elävää, todellista ja läheistä. Hän ei voinut sitä torjua, ei kuvitella mitään, vain tuntea, ja hänessä heräsi se usko, että toinen tunsu samaa. Zaida näki Tepon loistaviilla kasvoilla heijastuksen omasta mielialastaan heidän seistessään kapealla polulla vastakkain. Hetki oli ajaton.

Teppo otti olkihatun päästään tervehtiäkseen kädestä, ja tuokion kestänyt kosketus palautti heidät todellisuuteen. Zaida olisi voinut poistua, mutta jäi paikalleen ja katsoi hymyillen silmiin kuin pyytäisi sanomaan jotakin ja viipymään.

Hattu yhä kädessään Teppo väistyi kunnioittavasti syrjään välttääkseen hipaisemasta toisen liehuvaa kaulahuiviakaan. Iltatuuli leyhytti nuoren miehen

tuuheaa tukkaa.

Zaida ei malttanut olla uudestaan koskettamatta häntä käteen, ja silloin hän huomasi Tepon vapisevan ja onnesta loista vien kasvojen punastuvan hämmennyksestä.

Äidillinen sääli ja hyvittämisen halu valtasi Zaidan. Miehen käden kuumuus, vapiseminen, hänen kunnioittava asentonsa ja kainoutensa, silmien pyytävä ilme, kaikki valui hänen ylleen kuin paahteinen aurinko.

»Eikö täällä ole ihmeellisen hyvä olla?» kysyi Zaida. »On, on kyllä», myönsi Teppo yhä hämillään.

»Me taidamme olla ainoat, jotka siitä välittävät», jatkoi Zaida seisoen yhä likellä.

Teppo tyyntyi, astui pari askelta kuin seuratakseen Zaidaa ja sanoi:
»Kävelen täällä toisinaan.»

Zaidasta hänessä oli yhä turvatonta lapsellisuutta, siinä, mitä sanoi, ja äänenpainossa.

»Niin minäkin. Kättä päälle, että tapaamme täällä!» Hän ojensi kätensä toverillisesti kuin koulutyttö ja jatkoi: »En ole koskaan ennen tajunnut tämän harjun jumalallista suurenmoisuutta niin selvästi kuin tänään, ja minusta

se...» Hän ei jatkanut, oltuaan jo vähällä tunnustaa, että nuoren miehen läheisyys sen vaikutti, koska oli selvää, että heidän tunteensa olivat samat.

Tämä oli ihmeellistä. Kaipaus oli tuonut heidät kummankin tänne, ja nyt he olivat täällä salaperäisen lumouksen vallassa. Heistä tuntui niin elävästi, että se tahtoi heidät pysymään ystävinä.

Iltatummensi varjoja heidän hyvin hitaasti astuessaan vieretysten kapealla polulla, niin että kosketus, vaatteiden sivuaminen, oli välttämätöntä. He katselivat alas kauppalaan ja ulapalle hämärän kasvaessa yhä tiiviimmäksi heidän ympärillään. Kauppalasta kuului viulunsoittoa. He pysähtyivät. Zaida oli kääntynyt takaisin, kun soitto alkoi, ja Teppo samoin, ja nyt he istuivat kallionlohkareen syrjällä, joka tarjoutui heille rahiksi. Soitto oli kaunista ja sulautui luontoon, puhui heille hellävaraisesti etäältä, vienolla äänellä kuin äiti, joka ottaa lapsen syliinsä nukuttaakseen häntä suloiseen uneen.

»Mikään ei täällä ole rumaa tai pahaa», kuiskasi Zaida. Toinen nyökkäsi, poimi pienen kissankäpälän maasta ja piteli sormiensa välissä, katsellen sitä. Se oli niin Tepon tapaista olla ääneti ja kuunnella kuin miettisi elämän salaisuuksia.

»Ei voisikaan olla», vahvisti hän harvaksen kuin olisi vaikea puhua, ja sanat tulivatkin huulilta vain matalan äänen särähdyksinä, nostaen Zaidassa hellyyden aallon.

Teppo oli hänestä yhä arvoituksellinen. Toisinaan niin selvästi ja kirkkaasti ymmärrettävä, lähelle tuleva ja todellinen, ja sitten äkkiä väistynyt, kadonnut itseensä kuin omaan kuoreensa piiloutunut. Hän oli jo kasvanut täyteen mittaansa, leveä hartioiltaan ja miehistynyt, mutta etenkin herätti Zaidassa hellyyttä hänen ritarillisuutensa.

Teppo painoi jälleen hatun päähänsä, katsoi Zaidaan ja oli sitten tuttavallisempi. Ihmeellinen oli tämän illan ihanuus: äänet, soitto alhaalta, taivaanrannan kullalta kellertävät värit, korkeiden puiden juhlallinen huojuminen ja hiljainen humina, kaikkialla läpättävät lehdet, varjojen kiitävät ja haihtuvat liikkeet, uneksiva hiljaisuus metsän siimeksessä, joka kutsui yötä, ja kaiken sen keskellä nuoret ihmissydämet sykkimässä vielä arkoina, etsivinä, mutta kaipaavina.

»Täällä voi olla onnellinen», sanoi Zaida.

»Kuinka niin?» kysyi Teppo äkkiä katsoen häneen sivulta viekkaasti, voittavaan tapaansa poikamaisen vilkkaana, ja uudisti vielä kysymyksensä: »Miksi niin otaksutte?»

»Täällä on niin hyvä olla nyt juuri, ei missään, ei koko maailmassa ole näin hyvä olla. Äitini kanssa olen matkustellut Sveitsissä ja Saksassa ja nähnyt kauniita paikkoja, mutta en löytänyt kotia, en olisi tahtonut jäädä, en tavanut siellä ketään, josta olisin voinut pitää. Vieraskieli oli aina vaikeata

ymmärtää, väsyi sitä kuunnellessa ja yrittäessä puhua. Kuitenkin tiedän, että ne matkat avasivat minussa jotakin. En ole enää narri, en halveksi suomalaisia, ymmärrän hyvin, että se on minun kansaani. Muut kansat, olkoon vaikka ruotsalaisetkin, ovat vieraita, toisenlaisia kuin sinä ja minä, me suomalaiset. Sinä ... sanoinko minä sinä?» Hän pysähtyi äkkiä ja katsoi Teppoon huulet raollaan kuin säikähtäneenä.

»Kyllä te sanoitte sinä. Saanko – saanko minäkin sanoa sinä?» Teppo oli vilkastunut, kasvot yhä loistavina, silmät säteilivät kirkkaina hämärän läpi, ja hennoin haivenin kasvavat viikset varjostivat melkein tyttömäisen raikasta ylähuulen reunaa.

Zaida nauroi raikkaasti ja painoi kädellään toisen olkaa tuntien vapautuneensa ihan kuin ympäristökin olisi laajentunut. Hänen oli ollut perin vaikea pysyä. koskettamatta toveria, ja nyt se sai tapahtua, välit lyhetä ja tuttavallisuus vallita.

»Tietysti, sehän on selvää, aina ja iankaikkisesti sinä saat sanoa minua sinuksi, Zaidaksi, tytöksi, hupakoksi, jos tahdot, sisareksi – kun minä niin pidän sinusta, sinä hiljainen ja varma – niin, sinä olet varma, oikea mies, kun niikseen tulee. Toisinaan kunnioitan sinua, katselen hommiasi ihailen. Me kaksi olemme melkein yhtä vanhat, sinä kaksikymmentäkaksi ja minä kaksikymmentä. Minulla ei ole koskaan ollut veljeä eikä siskoa, ja siitä ymmärrät, että kaipaan, kun on niin kolkkoa olla aina yksin, kun kaikilla muilla on

ystäviä.» Hän vaikeni ja katsoi Tepon kasvoihin, hänen hämärässä palaviin silmiinsä.

»Kun kadut etkä tahdo enää olla – olla...» sopersi nuori mies onnellisena ja hämillään.

»Tahdon aina olla ystäväsi, ikuisesti, elämäni loppuun saakka», vakuutti Zaida ja loi häneen vakavan katseen. »Isäsi ei taitaisi olla hyvillään, jos saisi tietää...» aloitti Teppo ja paineli polviaan kuin työntäisi pois vastusta. »Isä on kiivailija, aina ja joka paikassa hän sitä ruotsinmielisyyttään ajaa. Se on sellainen tapa, sellainen – miksi sitä sanoisin? Hänkin on niin yksin ja äiti aina sairas. Isäparka, me olemme kaikki sellaisia orpoja, emme löydä oikeita ihmisiä – isä ei nyt ensinkään», selitti Zaida puolustellen. »Isän apteekki oli kaukana Nurmeksessa. Sieltä me tulimme tänne. Paikkakunta oli perin suomalainen, eikä meillä siellä ollut muuta seuraa kuin pappilaiset, joiden kanssa voi puhua ruotsia. Mitäpä siitä. Minusta on aina ollut sama, kumpaa kieltä puhutaan, mutta en saanut siellä yhtään toveria tai ystävää. Kävin rippikoulun, menin toisinaan isän tietämättä äidin luvalla kauppalan tansseihin ja puhuin suomea, aina vain suomea, ja se kieli tuli minulle vähitellen rakkaaksi. Kuitenkaan en tullut yhdeksi heistä, aina oli esteitä, oudoksumista, en tiedä, jäin orvoksi kaikesta, ikävöin ja aina olen ikävöinyt», puhui Zaida kuin hengästyneenä, lyhyeen ja katkonaisesti.

»Etkö lue kirjoja, romaaneja tai tietokirjoja? Ne ovat erinomaisia

tydyttämään ja valistamaan. Lukisin aina, jos vain olisi aikaa. Muuten ostan paljon kirjoja, ruotsalaisiakin, oikeastaan vain ruotsalaisia nyt viime aikoina. Ne ovat paksumpia, ja niissä on asiat selvitetty täyteläisemmin kuin meidän suomalaisissa. Jos olisin oppinut mies, tahtoisin kirjoittaa tai painattaa suomalaisia kirjoja, jos olisi rahaa», vakuutti Teppo innostuneena.

Puhellessaan he olivat jo astuneet metsäpolkua pitkin kauas harjun toista päätä kohti. Siellä sopi loivaa rinnettä myöten laskeutua maantielle, joka kaartuen vei takaisin kauppalaan. Kumpikaan ei huomauttanut matkan pituudesta taikka yön lähenemisestä.

»Täällä on niin somaa olla yhdessä. Ensin oli hiukan jännittävää, kun tulin sinut tuntemaan. Ajattelin: mikähän tuo nyt onkaan, kun on niin mieltäväinen ja vaitelias ja katsoo ihan läpi, vaikk'ei ole katsovinaan? Mutta nyt, tiedätkös, on niin kevyt olla – olen ihan huoleton kuin mustalainen, vaikka on tullut yö ja me täällä maantiellä marssimme. Tämä viileä yö virkistää kuin kylmä järvi vesi, ja suloista on ollakseni, kun olet sinä, josta välitän – ehkä sinäkin hiukan, vain hiukan minusta... Eikö ole outoa, että puhun näin ja sinä vaikenet? Tahdoin vain sanoa: älä välitä, vaikka ihmiset puhuisivat meistä!» Zaida alkoi jo väsyä eikä enää välittänyt huolitella sanojaan.

»Saat olla varma, että puhuvat», sanoi Teppo.

»Tiedätkö, se olisi somaa, kun niin luotan sinuun kaikessa. Eihän meillä ole

tilaa ikä ville asioille eikä huolta toisistamme, olemme vain kerta kaikkiaan niinkuin nyt...!» Hän katsoi Teppoa silmiin seisahtuen hetkiseksi ja nyökkäsi.

Teppo piti yhä lujasti hänen käsivarttaan kainalossaan tuki häntä kävellessä ja katsoi silmästä silmään sanoen: »Jos sinä pysyt lujana, pysyn minäkin!»

Kauppala oli kesäyön hämärän peitossa, rakennukset tummia syvissä varjoissa, liittyen toisiinsa epämääräisiksi röykkiöiksi.

Heidän edellään keskellä katuja astui palo vahti huutaen laulavalla äänellä: »Kello on kaksitoist ly-öönyt!»

Zaida antoi kättä Tepolle ja pujahti omasta portistaan sisään ja Teppo omastaan, kumpikin sanoen hätäisesti: »Hyvää yötä!»

Teposta tuntui kuin tyttö vielä olisi hänen käsivarressaan astumassa rinnalla, nuori vartalo notkahtelevana ja sininen kesähame tiiviisti vyötettynä. Sellaisena oli Tepon katse häntä vartioinut kaiken iltaa, ihailen ja kunnioittaen kuin jumalaista ilmestystä. Pojalla oli aina ollut tarve saada katsoa ylös, olla se, joka palvelee, pyrkii ja uhrautuu, ja nyt hän oli löytänyt unelmiensa ihanteen. Se oli tullut vastaan ilmielävänä, hyvinkin senkaltaisena kuin hän oli monenmoisissa kirjoissa lukenut nuoren tytön olevan ja kuitenkin ihan toisenlaisena, sellaisena, ettei kukaan voisikaan kuvata.

Tepossa oli yhä vielä aika annos kunnan koulupojan ritarillisuutta, vaistot ja

intohimot puhkeamassa, herättäjää odotellen. Olivathan monet vakavat tehtävät tähän asti ottaneet kaikki voimat, kaiken huomion, kyvyn ja tarmon onnistuaksensa. Hänelle oli ilmestynyt monenlaisia vaikeuksia kosketuksissa uppo-outojen ihmisten kanssa, ja hänen terävä älynsä oli niissä ollut kovalla koetuksella. Oli ollut petollisia miehiä ja ovelia kaupantekijöitä, oli lähetetty huonoja tavaroita, oli moitittu ja rettelöity, loukattu pahoin hänen herkkää mieltään eikä suinkaan kylliksi kunnioitettu kauppiaspoikaa, jota oli luultu voitavan kohdella mielivaltaisesti, miten tahansa yli olan. Hän oli totisesti tarvinnut siinä kaikki voimansa torjuakseen onnettomuudet.

Hänen oma minänsä ei saanut tulla missään näkyviin. Kaikessa piti ajatella vain liikettä ja jälleen liikettä, asettua muiden ihmisten kannalle, arvioida ulkomuodosta ja puhetavasta, mitä kukin oli, mistä ostajat pitivät, mistä eivät. Muutenhan kauppa olisikin ollut Tepolle ikävyyttävää, ellei hänen olisi pitänyt siihen panna paljon omasta itsestään – palvella.

Nyt hänellä oli ensi kerran elämässään jotakin perin omaa kallista ja läheistä, niin yli kaiken järjen ihanaa...

Teppo avasi hiljaa kuistin oven, harppasi muutamat askelet ja istahti rahille, jollaisia oli' molemmilla seinillä, takanaan kukkia leveillä ikkunalaudoilla. Tuntematta väsymystä hän hengitti kukkien tuoksua – siellä oli pari vastapuhjennutta liljaa ja joitakin neilikoita – kootakseen ajatuksiaan. Ne harhailivat sen illan tapahtumissa, ihanissa väreissään viehättävinä kuin

perhoset, mutta pohjalta nousi elämän ankaruus ja edes vastuu. Kaikella olikin nyt täyteläinen tarkoitus. Hän tunsu olevansa nyt rikas, täynnä tahtoa ja tarmoa ja selvää näkemystä siitä, mitä oli tehtävä.

Siinä rennosti istuessaan kädet niskan takana ja jalat ojossa hän muutamaksi tuokioksi haihtui pois itsestään ja tietoisuudestaan, torkahtaen ehkä minuutiksi tai pariiksi, näki itsensä nousemassa kansanjoukon mukana »platsille» ja kuuli naisen kirkuvan: »Poikani on viaton – väärä tuomio, poikani on viaton!» Ja hänen ruumiinsa kirveli kuin räkättynä, ja katkeruus salpasi hengitystä. »Oo, oo!» valitti hän kuin tuskaansa heräävä sairas. Päästyään tajuihinsa hän ihmetteli, mitä tämä tiesi ja kuinka voi kesken kaiken saada sellaisia näkyjä. Paha mieliala ei hellittänyt heti, vaikka hän yritti rauhoittaa itseään sillä tiedollaan, että tuollainen rangaistus oli jo poistettu, ettei ihmisiä enää saanut ruoskia eikä räkäätä, ei tappaa lain nimessä. »Ja hullu sitä menköön katselemaan, ja mitä tuo kaikki minuun kuuluu?» Mutta ajatus jauhoi: »Kuka tietää, missä muodossa julmuus uudistuu ja kuinka lyödään, tahdotaan hyökätä ja anastaa, polkea...!» Hän palautti sitten tahdon ponnistuksella mieleensä illan tapahtumat ja Zaidan, kaikki uudistui elävänä, lämpöisenä ja todellisena, ikäänkuin tytön käsivarsi olisi yhä vielä painamassa käsivartta ja kylki koskettamassa kylkeä. Se oli suloisesti turvallista, siitä ei hennonnut luopua, se vapautti ja kohotti...

VI

Kun Teppo astui salin takaiseen huoneeseensa, oli sinne iltajunalla tullut Arvo Tuisku, ja Edla oli tehnyt hänelle vuoteen vanhaan paikkaan sohvalle, missä vieras aina ennenkin oli nukkunut kuin kotonaan ikään.

»Sepä se», sanoi Teppo nähdessään ystävänsä makaavan silmät auki.
»Siinähan sinä olet – miksi et ole tullut aikaisemmin?»

»Ei ole sopinut, ja nytkin tulin muiden käskystä», selitti Arvo Tuisku.

»Täällä on se palokunnan juhla tämän kesän osalta pitämättä. Se on minun saamattomuuttani, ei tule ladatuksi ja laukaistuksi. Sinähän sen nyt saatkin puuhata. Minulla on niin peevelin paljon työtä!» julisti Teppo.

Arvo kuunteli ihmeissään, mistä Teppolla nyt riitti noin paljon sanoja, vieläpä joka sana muistiin merkittävä. »Orimattilan pojat lähettivät minut saattamaan sanaa, että he tulevat jo sunnuntaina ja poikkeavat tänne matkallaan Jyväskylän laulujuhliin», ilmoitti Arvo.

»Kas, sehän sopii, niin totisesti, ne pojat osaavat puhua.

He kyllä paukuttavat.» Teppo hymyili itsekseen ja oli näkevinään yleisön

kuuntelevan ensin ihan kummikseen ja sitten ihastuvan ja innostuvan – nyt niinkuin ennenkin. Ja Zaida, hänkin kuulis ja näkisi kansan...

Päivi oli paria päivää aikaisemmin lähtenyt viemään Toivoa kotiin Tuorakkaan ja kuullut Arvolta, että orimattilaisia poikia oli tulossa Lahteen. Mikään ei sitten enää pidättänyt tyttöä kotona, hänkin tuli Arvon kanssa, koska piti muka soittaa ahkerasti, kun oli pianokin tuotu sitä varten Lahteen koulukodista. Harjoittelu supistui muutamiin sävelikköihin ja muihin lurituksiin, mutta sitten soitto vaihtui äkkiä aina polkiksi ja valsseiksi, ja ne olivat sitten iloisia ja reippaita. Päivillä oli temperamenttia aika annos, sitä ei voinut kieltää. Valssit siinä varsinkin tulivat repäiseviksi, kun poljinta painettiin oikein ja väärin yhdessä humussa ja pauhussa ja sormet hyppivät näppäimillä jokseenkin näppärästi varoen iskemästä väärin. Hänellä oli jonkin verran nuottikorvaa ja soitannollista aistia. Tänä kesänä hän oli oppinut »Ylioppilaan teloitukset» ja »Neitsyen rukoukset», kaksi salonkikappaletta, Jotka olivat vahvasti muodissa. Kun ne alkoivat mennä hyvin, levitti Teppo salin ikkunat auki ja käveli puotikamarista saliin, huoneiston läpi, ja nautti. Tätä hän juuri oli tarkoittanut tytön lähettämisellä kouluun. Nyt Päivi osasi soittaa ja tanssia, puhui auttavasti ruotsia ja istui viidennellä luokalla. Sehän oli hyvä tulos. Hänet oli kahdeksi vuodeksi viety ruotsinkieliseen perheeseen asumaan, ja hän oppi hyvin. Aluksi hän oli itkenyt ja kirjoittanut kotiin, että kyllä hän nyt olisi kiltti ja auttaisi äitiä, kun oli ihan kuin vieraalla maalla, ettei saanut sanaa kellekään sanotuksi ilman sanakirjaa. »Luen ulkoa lauseita ja sanon ne sitten

näille täällä, ja ne nauravat, vaikka puhun oikein.»

Muutamassa viikossa muuttui äänensävy kirjeissä, kun hän jo osasi solkata ja koulu antoi paljon työtä. Nuo Päivin entiset lukemiset olivat olleet kovin hätäisiä ja hataria, mm että ensimmäinen vuosi oli hyvin vaikea, kun piti aina parsia vanhoja asioita, mutta jo toisena vuonna hän kirjoitti Tepolle: »Nyt ei enää tarvitse muuta kuin vilkaista läksyihin, ruotsia en lue ollenkaan – ei kukaan lue meidän luokalla – osaamme ilmankin, mutta historiaa minä luen. Lähetä aina minulle Weberin historian uusi vihko, kun se tulee.» Weberin maailmanhistoria oli silloin alkanut ilmestyä suomeksi. Sen kuvat historian henkilöistä olivat Päiville sangen tärkeät, sillä opettaja kuvaili ja kyselikin sitten myös henkilöiden ulkomuodosta. Laajahan se oli koulutytön oppaaksi, mutta Päivin historian- harrastus oli perinpohjaista. Hän ahmi itseensä joka rivin ja nieli helpot ja vaikeat kohdat. Saikin sitten aina kymmenen siinä aineessa.

Teppo oli oikein ylpeä sisarestaan ja vei mukanaan juhliin, ja kauppalassa Päivi tunnettiinkin vain kauppias Pyryn sisarena.

Puoti avattiin kello kuudelta aamulla, ja Edlan oli määrä laittaa neljännestä vaille kahvi ruokasalin pöydälle. Ketään ei tarvinnut herättää, kunkin piti nousta itse. Mikko sattui toisinaan nukahtamaan liikaa, mutta Teppo ei siitä ollut milläänkään, sanoi vain: »Kampaa tuo pörrösi, ennenkuin tulet ihmisten pariin!»

Itsensä siistiminen oli Mikolla vielä vähän niin ja näin. »Ei pysy kuitenkaan kaikenlaisessa rähjäamisessä», puolusteli hän.

»Se koreuden turhamaisuus ei ole vielä päässyt Mikkoa tyyräämään», sanoi Edla, »mutta annappas, kun pääsee, niin kyllä niitä heiloja karttuu pojan ympärille. Ei meidän kauppias siinä voittoa saa – on liian arvokas ja vakava, nyökkäilee ja yskähtelee, ja kieli on lukossa. Mikko sen sijaan sanoa livauttelee ja antaa kuulla jos tunteakin olevansa jo jotakin. Nyt se, kuulemma, menee suureen kouluun sinne Helsinkiin, kun on jo kortteeri katsottu ja koko sulju sinne mahtuu. On siinä sepänemännällä seuhtomista, ennenkuin siellä on kaikki kunnossa – on jo vain», puhui Edla naapurilleen, kirjakaupan neidin palvelijalle. Keittiöiden ovet olivat vastakkain ja usein auki, niin että sopi rattoisasti vaihtaa mielipiteitä. Väliin suutahdettiin, ja silloin ovet paukahtivat kiinni.

Aamu oli valjennut aurinkoisena, ja Päivi oli ehtinyt pianon ääreen sävelikköjä lurittelemaan. Pitihän näyttää Tepolle ja Arvolle, mitä varten hän oli tullut.

Pojat raottivat silmiään ja putkahtivat kiireesti ylös. Elinvoimat olivat riehakkaat, ja nyt oli päivä aloitettava oikein reimasti. Ensin he voimistelivat ja sitten painivat kuin koulupojat, niin että tuolit kaatuilivat.

Päivi oli siihen tottunut eikä ollut tietääkseenkään, vaan soitteli edelleen,

kunnes pojat siistittyään ulkoasunsa tulivat ruokasaliin, ja riensi sitten järjestelemään Edlan juuri tuomia kahvi vehkeitä, tahtoen esiintyä emäntänä, mutta sydän pamppaili uteliaisuudesta hänen odottaessaan, mitä juhlista sanottaisiin.

Hänen huoneensa oli pihan puolella Tepon huoneen vieressä, niin että hän olisi kuullut, jos siitä olisi jotakin sanottu, eikä sitä niin vain oheen heitettäisi, tärkeää asiaa.

»Nyt pitää ottaa puheeksi ne ohjelmat», sanoi Arvo kuin aavistaisi, mitä Päivillä oli mielessä. Saattoihan sen muuten nähdäkin, että tyttö oli jännittynyt, ruskeiden silmien tuikahtelevista katseista, suun mutistuksesta ja poskien pullotuksesta niin, että kuoppaset kumpuילוivat väliin toisessa, väliin molemmissa poskissa.

»Orimattilan pojat, ne 'Nuijan' miehet, toimittavat kyllä puheet kansalle. Minä tulin Päivin kanssa nyt edellä järjestämään oikein kentän täyteistä juhlaa!» selitti Arvo.

Teppo myhäili ja yskähteli – hänen sydämessä oli täynnä riemua. Nyt hänen sopisi pyytää Zaidaakin kentälle voisi istua lähellä ja vaihtaa ajatuksia suomalaisuudesta. Sitten hänen sattui mieleensä, että Zaidahan voisi mennä Päivin kanssa sitomaan katajista kirjaimia.

»Niin, mitä siitä arvelet?» hoputti Arvo.

»Minäkö? Osaat kai sinäkin puuhata? Lähetän sanan soittokunnan johtajalle ja palokunnan päällikölle, että sunnuntaina päivällä pitää tulla kentälle Juhlasussa. Ja marssi aloitetaan torilta. Sinä, Päivi, saat viedä kirjelapun neiti Stockerille, että hän tulisi sitomaan kirjaimia kanssasi jo tänä iltana. Harmen ja kirjakauppaneiti hommaavat ravintolan.»

Arvo ja Päivi jäivät yhä odottavalle kannalle.

»Tuota - entä illalla, mitä silloin tehdään?»

»Tanssitaan» huudahti Teppo, nousi pöydästä ja pyörähti ympäri kanta-päällään, niinkuin tanssissa, kun oikein vauhtiin pääsi. »Minä menen nyt Mossbergin puheille – siellä sietää taas saada pyöriä oikein remseesti. Missä se Mikko nuhjailee?»

Mikko löydettiin kauppaa avaamasta. Hän oli ollut aikainen poika tänään, käynyt uimassa, juonut kahvit keittiössä ja syönyt puuroa järveltä tultuaan.

Edla tiesi kyllä, mistä kukin piti, eikä keltään saanut puuttua ruokaa, eihän toki, ja puuroa Mikon piti saada milloin vain halusi.

»Kun ei mies sen väkevämpää himoitse, niin silloin on aina asiat hyvin päin. Ja kun hän sitä pistää poskeensa aamuin ja illoin ja väliin vielä päivälläkin,

niin eihän ryypi noita viiniringia, joita myydään joka kaupassa, ja apteekkari kuuluu hörisevän, että se on värjättyä viinaa ja että meidänkin kauppias sitä möisi ja muut ultrasuomalaiset», puhui Edla kirjakaupan palvelijalle.

»Herra ties, mitä ne herrasväet oikein jahtaa. Mitä meidän, oikeiden suomalaisten, tarttee välittää niistä ruotsia puhuvista yhtään mitään! Antaa niiden puhua keskenään sitä mongerrustaan, puhutaan me suomea» tuumi naapurin tyttö.

»Ei ne siihen tyydy, että keskenään, ne vaatii, että sinä ja minä ja kaikki ihmiset tekisivät ihan lain käskystä kaikki ruotsiksi. Ja kun nyt suomeksikin kirjoitetaan, niin ovat siitä käärmeissä», selitti Edla, joka oli lukenut »Keski-Suomea».

»Oleppas nyt hiljaa – näätkö, kuinka Mikko nostaa sokerisäkkiä makasiinissa. Kyllä näiden poikien vain kelpaa, vaunullisittain ne tuottavat kaikenlaista tavaraa, ja tuo Mikko, osaapas...» ihmetteli Edlan toveri.

»Kas, kun sen tukka nyt onkin harrillaan ja leveä nenä pisamamen, mutta pystyssä, kädet housuntaskuissa noin vain...» huudahteli Edla tarkaten keittiön ikkunasta miesten puuhia makasiinin portaalla. »Eikös osaa komentaa maalaista ajamaan rattaat kiinni siltaan, ja nyt ukot itse saavat vääntää säkit ja raudat, padat ja pannut, kalkki kilut ja kalut kuormaansa, ja Mikko-herra katselee ja komentelee ja panee heidät kumartelemaan ja sanomaan: »Tuo

handelsmannin veli on perin höyli mies!»

»Kauppamies Mikostakin tulee, saat nähdä vain. Ja paremmat palat niillä taas on kuin mustalaisella jouluna, niinkuin täällä sanotaan vulmahdeista, niistä niin kärjäherroista, ne kun kuuluvat saavan riitelemisestä paremman palkan kuin Hollolan rovasti jumalansanan jakamisesta», sanoi naapuri.

»Eikös niin ole kuin sanotaan: lihava riita ja laiha sopu?

Minua vain niin aatelluttaa, mitä tuo apteekkari meinaa tehdä meidän kauppiaille, kun kuuluu niin rettelöivän, ihan tanssimisestakin, senkin mustalainen, kun on kuin mikä murjaani!» sätti Edla.

»Mitä hyvälle kukaan voi – eihän maa päällensä kanna parempaa miestä kuin Pyry on. Tanssiikin niin nätisti, ja aina teillä käy niitä maistereita. Mahtaako Orimattilassa ollakaan muita herroja kuin maistereita?» ihmetteli toinen.

»Älä nyt hölmyksiäs latele», varoitti Edla. »Onhan siellä niitä kärjäherroja, niitä on joka paikka täynnä, kun maalaiset tuhlaa rahansa riita-asioihin, senkin hölmöt, palkkaisivat miehiä maita muokkaamaaru}, puhui Edla, senkin luettuaan »Keski-Suomesta», joka vaelsi Tepon pöydältä keittiön pöydälle. Hänellä oli hyvä halu pistää nenänsä joka paikkaan, niinkuin Mikko sanoi, ollen aina sotajalalla Edlan kanssa oman luvan käyttämisestä kaupassa.

Joskus sattui siinä käsikähmääkin, kun Mikko tarttui Edlan leveään käteen ja painoi laatikon syrjää vasten niin, että alkoi huuto ja meteli.

»Ei saa ottaa omin luvini, pitää panna ylös, mitä ottaa!» huusi Mikko.

»Ja mun alas se on pantava – oikeisiin suihin se kaikki tulee ja aikoinaan alas!» hoilasi Edla.

»Sormet pois taikka poikki!» varoitti Mikko, pitäen koholla isoa sokeripetkelettä, jolla paloiteltiin sokeritoppia.

Sitä täytyi totella, ja Mikko piti huolen siitä, että kaikki otot tulivat »ylös».

Teppo oli antanut sellaisen määräyksen apulaisilleen, että jos selittämätöntä vajuusta syntyi liiemmäksi, vedettäisiin palkoista pois joitakin prosentteja. Ei ollut siis hyvä antaa Edlan ottaa kourakaupalla. Mikko oli tarkka rahoistaan – ei saanut penniäkään lohjeta sivulle.

VII

Päivin oli ensin mentävä viemään sanaa neiti Stockerille, niin kovasti kuin häntä kainostuttikin nousta apteekkarin hienoja portaita pihan puolelta ja astua niin ylhäisten kotiin.

Zaida oli sinä aamuna herännyt iloisena aikaisin ja laulellut omassa huoneessaan ja sitten mennyt suutelemaan äidin poskea sisäkön auttaessa häntä pukeutumaan.

Palvelijat olivat vilkuneet toisiinsa ja ihmetelleet, miksi neiti nyt oli niin kirkkaalla mielellä ja miksi oli illalla tullut niin kovin myöhään kotiin.

»Saas nähdä, muistaako hän tunnustaa sormenpäillä, onko ovien uurroksissa pölyä», ihmetteli nenä pystyssä siivoojatyttö, jonka piti aina olla pölyä vaanimassa.

»Niin, ja loistavatko ikkunalasit kyllin kirkkaina, ja taittaako kärpänen jalkansa parketilla ja tuoksuvatko liina vaatteet, jotka äsken panin kaappiin, raikkailta. Kun kerran kaikki on tehty, niin pitäisi myös tulla nähdyksi», toi votteli vat tytöt.

Mutta ei - neiti oli hakenut nuottisalkusta lauluja, soitellut ja hyräillyt ja väliin mennyt ikkunan eteen naputtelemaan ruutuja kuin pieni lintu siivillään, ikäänkuin odottaisi jotakin tapahtuvan.

»Ja eikös tapahdu?» huudahti siivooja. »Tänne tulee kauppias Pyryn sisar, livahti juuri alaovesta, kohta soittaa. Minä menen avaamaan. Mitähän se tietää?»

Keittäjä myhäili itsekseen. Hän oli ollut keittiön ikkunassa nojailemassa myöhään yöllä ja nähnyt kauppias Pyryn menevän kotiin samaan aikaan kuin neitikin tuli.

Zaida vei Päivin heti omaan, valoisaan huoneeseensa, jossa tuoksui niin ihmeellisen hyvältä ilmalta kuin kukkatarhassa. Olihan siellä ikkunan edessä lattialla korkea oleanderi täynnä vaaleanpunaisia, hehkuvia kukkia, joissa oli vahva tuoksu.

Tämä huone oli Päivistä erikoisen ihana. Hän ei olisi voinut sanoa miksi, mutta siellä oli juhla ja sulaisuus joka päivä, ajatteli hän.

»Päivi pikkunen, saanhan sanoa Päiviksi, enkö saakin?» jutteli Zaida istuttaessaan vieraansa sohvalle, jossa oh kumman korkea tausta pääpuolessa ja silkkinen päällys. Päivi istui arkaillen ja nyökkäsi.

»Tietenkin, Päivi minä olen!»

»Sano minua Zaidaksi, vaikka olenkin sinua vanhempi viisi, kuusi vuotta. Enkö olekin?»

»Minä täytän ennen joulua kuusitoista.»

Tuttavuus oli tehty, ja siinä he istuivat käsi kädessä sohvalla ja hymyilivät toisilleen kuin vanhat tutut.

»Vai juhlia, niin suuria juhlia! Minä tulen jo kuudelta kentälle. Kuule, Päivi, olen nähnyt, että sinulla on aina ne kaksi lyseolaista matkassasi, ja teillä on krokettinuijat ja pallot mukana. Missä te pelaatte?» kysyi Zaida.

»Siellä vain palokunnan kentällä, vaikka se tuppaa olemaan kuoppainen. Kun sataa tai on märkä, pelataan Pyyryn pihassa. Se on hiekoitettu ja tasainen», selitti Päivi yhä huoneen ja Zaidan lumoissa. Niinkuin huoneessa oli hyvä ja kevyt olla, niin oli Zaidan kanssa helppo puhua – ei johtunut mieleen vierastella.

»Ettekö tahtoisi ottaa minua mukaanne pelaamaan?»

»Oi, niin, saisimmekin sitten mennä puolueissa», riemuitsi Päivi.

»Niin, niin tietenkin. Ne pojat voivat olla jehuja pelaamaan» oletti Zaida.

»Ainakin se nuorempi, Janne, se lyö niin että...» innostui Päivi ja nousi

lähteäkseen.

»Joko sinä menet?»

»Pitää viedä sana kellosepälle, päällikölle, että tietää Juhlasta, ja Pekan on mentävä Jannen kanssa hevosella hakemaan metsästä vihantaa, josta laitetaan köynnöksiä.»

»Pekka on se kello sepän poika», arvasi Zaida.

»Niin on, pääsi kuudennelle ja minä viidennelle. Hän vie minua heidän konventtiinsa, ja siellä näytellään.»

»Se mahtaa sitten olla hauskaa.»

»On se, kun ne pojat esiintyvät tyttöinäkin», kertoi Päivi.

»Oikeinko hameissa?» nauroi Zaida.

»Niin, ja Pekalla oli minun hameeni – hassua! Se se vasta oli hassua!»

He nauroivat vielä pihassakin, jonne Zaida seurasi vierastaan.

»Teppo sanoi tulevansa kahdeksan jälkeen kentälle tänä iltana», kertoi Päivi hyvästellessä.

Tieto juhlasta levisi kauppalassa nopeasti, ja nuoret tytöt tekivät asiaa Pyrylle saadakseen kuulla siitä enemmän.

Arvo istutettiin tiskin päälle, hänellä kun oli sana vallassaan ja taito punoa aatteita lauseisiinsa.

»Siinähan sinä sitä suomalaisuutta pudottelet kuin kukko orrelta näille pikku kanoille», kujeili Teppo, jonka kekseliäisyys on tänään ihmeellisen herkkä.

Arvo alkoi tyttöjen kuunnellessa juurta jaksain selitellä palokunnan tarkoitusta. Asia paisui vallan ihmeellisen syväksi ja laajaksi. Sen piti opettaa taistelemaan yhteistä vihollista, tulta, vastaan ja johtaa yksimielisyyteen, josta taas seurasi yksikielisyys. »Niin, meidän pitää olla suomalaisia, koska kansa puhuu vain suomea. Yksi kieli ja yksi mieli suloisessa Suomessamme», runoili Arvo Tuisku tytöille.

Arvon puhe luisti johdonmukaisena ja vakuuttavana ruotsinkielisten tyttöjen kuunnellessa ja nyökkäillessä loistavin silmin ja pamppailevin sydämin. Olihan tulossa juhla ja jo samana iltana vanhastaan hauskaksi tiedetty köynnösten punominen kentällä.

»Eikö tuo lie yhdentekevää, puhuuko suomea vai ruotsia», huomautti kirjakauppias. Hän kannatti kumpaakin kieltä kauppansa vuoksi.

»Kyllä me kaikki osaamme suomea, kunhan vain tahdottaisiin puhua»,

vakuutti nimismiehen tytär, ylpeä Fanny, ja kun hän kerran niin sanoi, ei kukaan rohjennut vastustaa.

Karlssonin tytär Ella oli ruotsinmielisten kirjoissa, mutta nyt hän seiso hymyillen ja keikkuen maisteri Tuiskua lähimpänä, melkein häneen nojaten, ja vilkuili viekkain katsein mieheen, joka joutui siitä hämilleen. Olihan Arvo-paralla siinä kauniiden tyttöjen ympäröimänä muutenkin kuumat oltavat.

Teppo ja Mikko katsahivat vähä väliin toisiinsa.

»Kaiketi veljet kotona taas nimittelevät kanaksi ja ankaksi, mutta vähät siitä! Väliin hekin ovat olevinaan suomalaisten puolella, väliin vimmatusti ruotsalaisten. Sitä ollaan liberaaleja ja muuta sellaista liirunlaarua. Minä en ole enää heidän nyöreissään, luen 'Keski-Suomea' ja veisaan viis koko ruotsalaisuudelle», puhui Ella Karlsson simasuisena naureskellen.

»Tosiaanko 'Keski-Suomea'?» huudahti Arvo Tuisku ihastuneena ja teki täyskäännöksen tyttöön päin. »No, sittenhän te olette meidän miehiä!»

»Eikö tyttöjä?» huomautti kirjakauppias.

»Niin, niin, tietenkin tyttöjä. Tuota – minun pitikin sanoa, että tässä asiassa tytöt ja äidit ovat kaikkein tärkeimmät, kun he puhuvat lapsilleen suomea...» paransi Arvo Tuisku.

»Eihän tytöillä ole lapsia», muistutti Mikko, joka ei liikoja ujostellut kauppalan neitejä, hän kun oli heille jokapäiväinen tuttu ja muutenkin osaavampi kuin Arvo naisten seurassa.

»Niin, Mikko on oikeassa, paljon menee hukkaan suomalaisuuspyrkimyksissä juuri tyttöjen vuoksi, kun eivät kaikki joudu naimisiin, vaan moni jää lapsettomaksi vanhaksi, niinkuin tässä minäkin!» Postineiti oli vanhin joukosta ja tottunut puhumaan suunsa puhtaaksi. Nyt hän teki lähtöä, ja toiset seurasivat.

Kadulle tultua Ella Karlsson sai kuulla kunniansa. »Huomasitteko, kuinka kauppias Pyryn ja maisteri Tuiskun silmät olivat varressa?» kysyi Fanny. »Nyt sinä, Ella, teit sillä minuutilla täyskäännöksen saadaksesi tanssia sunnuntain juhlassa – selvähän se!»

»Entä sinä, olithan kuin itse Sahan kuningatar, pitkä nenäsi ojossa, samassa viivassa suomalaisuuden kanssa» pisteli Ella.

»Aina sinä, Ella, käännät hattusi muodin mukaan ja kielesi lystin pantiksi. Sinulla on vain kannat koroissasi, mutta mielipiteesi valuvat kuin vesi seulasta, jos on kavaljeerin puute!» iski Fanny.

Silloinkos Ella kimmastui, mutta kukaan ei enää kuullut, mitä kukin sanoi, kun räiskyvä kiista pani kielet pälpättämään suomeksi ja ruotsiksi. Siinä he

riisuvat naamarit toisiltaan, niin että kauppala kaikui.

»Ollaanko tässä näin läpeensä vailla säädyllisyyttä kuin mitkä moukat? Torailaan keskellä kauppalan raittia! Ettehän vain käy toistenne tukkaan?» varoitteli ylpeä Fanny.

Ella oli kerta kaikkiaan päässyt vauhtiin ja tahtoi saada sanotuksi mielipiteensä varsinkin Fannylle.

»Vai ollaan tässä moukkia! Tarkoitat tietysti meitä toisia etkä itseäsi. Meidän isämme ja äitimme ovat muka vain moukkia, koska ovat syntyneet maalla ja vanhemmat ovat olleet maanomistajia. Sepä se, sinun isäsi on muka vissisti herra, kun on jonkun 'fullmahdin' poika. Ja siitä sä vasta hieno olet, kun äitisi on papin tytär! Tiedätkö, että esimerkiksi minun vanhempieni esihistoriaa voidaan seurata kolmesataa vuotta taaksepäin eikä sittenkään päästä alkujuureen», selitti Ella.

»No en minä siihen muuta voi sanoa, kuin että se suku on jo katsottava iki-vanhaksi talonpoikaissuvuksi», vastasi Fanny hymyillen ivallisesti.

»Talonpoikais-» sähisi Ella tulipunaisena suuttumuksesta kädet nyrkissä.
»Ainakin se on parempi kuin sinun nurkkasihteerisäätysi!»

He erosivat vihaisina toisilleen, mutta kerääntyivät illalla kaikki kentälle. Sinne vietiin hevoskuorma kanervia, puolanvarsia ja katajia, ja Pyryn kaupasta

haettiin sitten sidelankaa ja ohutta nyöriä pohjaksi köynnöksiin.

»Se on kaikki sen yksimielisyyden pidikettä» selitti Arvo Tuisku. Hän oli innoissaan ja tuli jo työntäneeksi lakkinsa toiselle korvalle, viheltäen »Raatikoon».

»Taidat lopultakin hurjistua», totesi Teppo miettien itsekseen, liekö Arvo koskaan ollut rakastuneena. Tällainen kysymys oli nyt käynyt hänelle niin erinomaisen tärkeäksi. Kello löi jo kahdeksan, ja pojat siistivät itsensä hienoiksi, yrittäen ajaa partaa, jota ei vielä ollut. Teppo otti pääkaupungissa tehdyn sinisen pukunsa, jossa hän tiesi näyttävänsä hienolta.

Nyt oli kaikella tarkoitus, mielessä jännitystä ja odottelua, yli kaiken kallisarvoinen asia, niin ihmeellinen ettei suinkaan kellään toisella. Näin ajatellen hän astui Arvon kanssa mäkeä ylös mennäkseen kentälle sen jälkeen kun kalkki muut jo olivat siellä.

Apteekkari Stocker tuli tiellä vastaan. Teppo tervehti Arvon kanssa hyvin kohteliaasti, nostaen hattuaan. Stocker samoin vilkaisten sivulta.

»Se on kumma asia, kuinka tuon miehen näky minua aina kuohuttaa, niin että henkeä salpaa. Kävellään toki hiljemmin», pyysi Teppo pysähtyen hetkiseksi. »Hän kuuluu puuhaavan sellaista syytöstä, että minä muka myyn värjättyä viinaa konjakkina, vaikka olen lopettanut viinin ja konjakin kaupan

kokonaan. Ostajat tuppaavat kuitenkin ryyppimään kaupassa ja pihassa. Syyttäköön,

minä siitä viis», päätti hän jälleen reipastuneena .

Kentällä oli väkeä kirjavanaan eri ryhmissä. Juhlaportin kehä oli jo pystytetty ja samoin puhujalava, ja niitä käytiin koristamaan köynnöksillä.

Zaida istui matalalla lavitsalla. Päivi ja molemmat lyseolaiset olivat polvillaan hänen edessään ojennellen hänelle riipimiään havunoksia, joista solmittiin kirjaimia. Poikien silmät vartioivat sitojan hyppysiä ja kasvoja poikamaisesti ihastuneina.

»Neidin sormet ovat kuin maitoa», sanoi Janne ja repi kaikki neulaset pois katajanoksan varresta.

»Tehän riivitte oksat vallan tyhjiksi. Päivi yksin antaa kelvollisia», muistutti sitojatar vilkaisten usein portille.

»Olkaa alallanne, pojat, ja ahkeria! Portti on jo nostettu, ja K on vielä tekemättä», komensi Päivi.

»Mitä mamma siinä mutisee?» kiusoitti Pekka.

»Äiti kulta, anna työtä ja leipää», pyysi Janne ojentaen kätensä, kämmenet

ylöspäin matkien pikkupoikaa.

»Mene karjaani» komensi Päivi vanhan leikin mukaan. Koulunuoriso oli jo täydellisesti omaksunut Zaidan päästyään selville siitä, ettei hän kuulunut »kenokauloihin» eli kauppalan kaikkiin muihin hienohelmiin.

Kenokaulat hoitelivat puhujalavaa, ja Arvo Tuisku näytti olevan kovin innostunut puuhaamaan Fannyn kanssa ja estämään panemasta kirjaimia F.B.K. pöntön etuseinään. Sitten Teppo ja Arvo lähestyivät Zaidan ryhmää. Havuista kyhätyt mahtavat W.P.K. oli juuri saatu valmiiksi. Pojat ja Päivi lähtivät Arvon kanssa katselemaan jännittävää toimitusta, kun kirjaimet kiinnitettiin korkealle portin otsikkoon. Zaida ja Teppo jäivät kahden kesken.

»Kuinka voit?» kysyivät he toisiltaan samassa tuokiossa kiitollisina tapaamisesta. Teppo oli Zaidan mielestä nyt niin edukseen, että hänen sydämensä sykki riemusta ja ylpeydestä.

»Väsyitkö kovin eilisiltäisestä kävelystä?» tiedusti Teppo.

Tuntui niin somalta saada sinutella ja puhua asiasta; josta vain he kaksi tiesivät.

»Kyllä hiukan, ja vielä aamulla oli jaloissa kankeutta muuten niin suloista. Unissakin olin olevinani jossakin korkealla, pilvistä kiinni pidellen.»

He eivät malttaneet panna merkille, kuinka heitä katseltiin »kenokaulojen» piirissä. Zaida ei muuten huolinut noudattaa. muiden vaatimuksia itsensä suhteen ja pysytteli mieluummin poissa seura piireistä. Nyt hän oli mielistynyt Päiviin ja hänen tovereihinsa, tuntien heihin erikoista kiintymystä kuin omaisiin.

»Tunnen olevani täällä selvällä pohjalla ja niinkuin olisin tullut kotiin.»

Teppo katsoi häneen tuskin tajuten, mitä hän sanoi. Ääni ja katse, koko olemus lumosi, tenhosi katseen, vangitsi mielen, sai unohtamaan kaiken muun ympärillä.

Zaida on siitä tietoinen punastuneena vastaten toisen katseeseen ja kysyi kovin hämillään: »Menemmekö kävelemään?»

»Niinkö harjulle?»

»Ehkä sinnekin, ehkä toiste, joskus...»

»Juhlan jälkeen, eikö niin?»

»Niin, ensi viikolla», kuiskasi Zaida.

He tiesivät kumpikin, ettei heitä tyydyttäisi tällainen Joukossa tapaaminen, vaikka olikin niin viehättävää saada tuntea kuuluvansa yhteen täälläkin. He

menivät portille.

»Kunhan nyt tulisi kaunis ilma», toivottivat portin pystyttäjät.

»Ja aurinko paistaisi. kenokauloille ja ultrasuomalaisille, rikkaille ja rakkaille», jatkoi Harmi, joka oli vasta tullut ja sittenkin ennättänyt tarkalla vaistollaan päästä asiain tasalle, nähnyt Tepon ja Zaidan lävitse. Hän kuiskaili kirja- kauppiaalle: »Eihän sitä voi silmiään taskuunsa panna, niillä täytyy katsella. Meidän kauppiaan kasvoilla on oikein taivaallinen kirkastus ja olemus niin vyyhdelle kiehtova, ettei ole ensinkään ihme, että tyttölapsi pääsee seitsemänteen taivaaseen. Mu-mutta kun apteekkari saa vihiä – aijai, taitaa silloin mennä oksat poikki!»

Kirjakauppias murahti vain jotakin eikä ollut kuulevinaan. Hänellä ei ollut vähääkään taipumusta juoruamiseen. Hän antoi ihmisten hoitaa omia asioitaan.

VIII

Kauppalaisten toivo oli täyttynyt. Aurinko paistoi heleästi heinäkuisen sunnuntain hehkulla. Aikaisemmin aamulla oli kauppalan karja liikkeellä mennessään laitumelle pitkin torin laita iloisesti ammu en ja kuuluttaen laillista edesottamistaan samaan aikaan kuin yövahti julisti: »Kello on viisi jo lyönyt!» lähteäkseen sitten levolle.

Vähän myöhemmin törähtelivät harjoittelevien soittajien torvet eri puolilta kauppalaa, ja vielä myöhemmin nähtiin valkomekkoisten miesten marssivan palokunnan harjoitukseen, jotta sitten, täsmälleen kello kaksitoista päivällä saapuneina torille, olisivat valmiit esiintymään juhlassa.

Jo ennen määrääikää oli kerääntynyt paljon kansaa, ja valkotakkiset, varustettuina keltaisin kauluksin ja levein nahkavöin, päässä metallikypärät, järjestyivät riveiksi ryhdiltään suorina ja juhlatunteen piristäminä vakavassa leikissä.

Kolkanmäen rinteellä läpätti puisen kirkon kello kahtatoista, kun pitkin maanteitä saapui juhlayleisöä eri haaroilta hevoskuormittain. Ihmiset liikkuvat kuin pyhällä pohjalla, mitenkään toisiaan työntelemättä, kohteliaina ja

hymyilevinä. Siinä kuultiin vain juhlan humua puoliääneen puhumisesta ja satojen jalkojen astunnasta, rattaiden räminästä ja kavioiden kopseesta.

Koko kauppala ylisti juhlaansa, niin elolliset kuin elottomatkin: tyhjilleen jääneet talot katselivat totisin ikkunoin, pihojen puut lepattivat lehtiään, kukkivat kasvit lähettivät tuoksujaan, ja uudet peltikatotkin hohtivat kuin silmää vilkuttaen, olivatpa kauppiaitten tavarantäyteiset ikkunatkin juhlaa korostamassa.

Heinäkuun aurinko innosti loistollaan juhlamieltä, ruokkien kuin taika voimalla kunkin ihmisen sisäistä, vakavaa yhteenkuuluvaisuuden tuntoa, jolla oli ikivanha pohja rakkaudessa hartauteen.

Kauppias Pyry tuli torille vieraine en, joita nyt aamulla oli saapunut Orimattilasta kahdella hevosella, kahdeksan nuorta ylioppilasta ja maisteria valkolakkeineen.

Varhemmin aamulla, einettä syödessään, kauppalaiset olivat saaneet kuulla Pyryn avatuista ikkunoista kaikkien sydämiä virkistävää ylioppilaslaulua. Se oli täyttänyt mielet salaperäisellä lumolla ja houkuttanut jäykimmätkin liikkeelle kaiken kansan joukkoon.

Zaida Stocker liittyi heti saavuttuaan Pyryn seurueeseen, ja Teppo esitteli hänet vierailleen. Hienon neidin ulkonainenkin asu erotti hänet muista

yksinkertaisella aistikkeudellaan. Sini- ja valkoviiruinen kangas lievensi jonkin verran liiaksi täyteläisiä hartioita ja valahti somasti kapeilta lanteilta siroille säärille ja jaloille. Hänen ulkomuotonsa ei sentään kiinnittänyt huomiota niinkään paljon kuin kasvojen hymyilevä avonaisuus ja silmien välkehtivä katse, joka ei väistänyt kohtaavaa suoraa katsetta. Käden luja ja lämmin ote sai kohta hereille luottamuksen ja halun oppia tuntemaan hänet lähemmin.

Orimattilan ylpeät ja iloiset veikot hän valloitti heti kyeten puhelemaan heidän kanssansa »kaiken maailman asioista tämän taivaan alla», niinkuin maisteri Fors sanoi Tepolle jälkeinpäin.

Torilta lähtiessä kellään ei ollut halua syventyä keskusteluihin. Auringon riemua tuottava paiste, juhlahumu ja Vesijärven kimmeltävä pinta, ilmassa häälyvän autereen väike, joka tuntui kohottavan mieliä, ja kansanjoukon samassa vireessä sykkivä sydän, soiton tahdissa astuminen kuin yhtenä miehenä, se oli vallannut jokaisen erikseen ja liittänyt kaikki yhteiseksi kokonaisuudeksi – eheästi ja kiistattomasti.

Se ei ollut vain joukkovaikutusta ja hetkellistä tunnelmaa sinänsä vaan siinä oli syvimpänä ja lujana pohjana tuore, jo valveille noussut kansan henki, käsitys yksimielisyydestä ja yksikielisyydestä, joka nyt otti nuoret ja vanhat lujaan syleilyynsä lämmittävänä, yhdistävänä ja hallitsevana.

Totisesti täytyi sillä otteella olla eheät ja lujat juuret syvällä kansan

sydämessä, kun se näin jaksoi nostaa versovan tai mensa mullan uumenista. Koskaan eivät ne suomalaiset nuoret, jotka nyt astuivat mukana, tienneet tunteneensa sitä niin voimakkaasti kuin tällä hetkellä. Se tunne vartioisi heitä vastakin työssä ja levossa, elävä usko siihen antaisi voimia tekemään työtä suomalaisuuden hyväksi.

Teppo oli pysytellyt lähellä Zaidaa, joka oli puolestaan noudattanut hänen pyrkimystään astua vieretysten. Nyt he tunsivat tulleen entistä lähemmäksi toisiaan kuunnellessaan saman hengen sykintää sydämissään, tunnustaen sen totuudeksi, jonka suojassa oli hyvä olla ja elää ja päästä osalliseksi kansan pyhästä yhteydestä. Tämä tunne oli kaikissa kuuma kuin heinäkuun aurinko. Sen korkeus uhmasi Salpausselän laajaa nousua, ja Zaidalle se antoi lujan uskon suomalaisuuteen. Se oli hänessä heräämistä tietoisiksi siitä, että hän oli tosiaankin suomalainen.

Tepolle taas oli selvinnyt tänään, mikä osuus kullakin oli tässä yhteisyydessä. Siinä oli henkilökohtainen oikeus olla ihminen, olla samanarvoinen kerjäläisen ja parhaan kansalaisen rinnalla, halveksimatta tai syrjään sysäämättä heikkoa veljeä vahvemman tieltä, jättämättä toista kärsimään toisen tähden. Yhteisyys, tällä kertaa suomalaisuus, olisi se voima, joka loisi uudet tasapuoliset olot.

Kansanjoukko eteni pysyen marssiessaan hyvässä tahdissa, askel askeleelta, juhlallisena kuin olisi menossa pyhään temppeliin uskoakseen

hengen ja ruumiin Kaikkivaltiaan huomaan. Heidän olemuksestaan ja ilmeestään saattoi uskoa, että he tunsivat olevansa kuin samaa lihaa ja verta oman kansansa ruumiissa. Siitä he olivat ylpeät vieroen niitä, jotka eivät sitä tunteneet tai tunnustaneet.

Näin ajatellessaan kukin painoi lakin lujasti päähänsä, eikä mikään herruus olisi saanut heitä sitä kohottamaan muissa kuin kansan vapauden ja suomalaisuuden merkeissä. Tämä heidän juhlamielensä olisi voinut yltyä valtavaksi jyrinäksi kuin ukonilma taivaalla mustissa pilvissä, jos sille olisi tullut vastus.

Orimattilan komeat pojat eivät panneet kynttiläänsä vakan alle. Puheissaan he huudahtelivat: »Viikinkien todisteet murskataan! Ruotsinkielinen valtasväki ei ole meidän valtiomme tekijä, vaikka sille Aatamin aikoina valta ja mahti uskottiin!»

»Nyt on pantava koko programmi toimeen, suomalaisuus nostettava täyteen kunniaansa! Sitä merkitsevät suomalaiset kovat kerakkeet k.p.t., eikä siitä tingitä!»

»Kaikki me suomalaiset toverit täytämme k.p.t:n, kansan pyhän tahdon.»

Sitä puhetta kuunneltiin sydämet syttyneinä. Sanat kipinöivät ilmassa kansan toivon huulilta lähteneinä, ja nuorten miesten päiden yllä hohti

tulevaisuuden voitonkruunu.

Koko kauppasääty, sen lukuisaksi paisunut väki, maalaisserkut, isännät ja emännät, kaikki he imivät ahnaasti jokaisen sanan. Eläköön-huudot kiirivät valtavina Selänmäen korkealta kentältä alas kauppalaan, ja yhtenä miehenä puhkesi kunkin rinnasta laulu:

»Jos sydän sulla puhdas on
ja mieli vapaa, pelvoton,
niin yhdy meihin, tänne jää
ja vakaa vanno vala tää ... »

Palokunnan kesäjuhlasta oli tänä vuonna tullut suomalaisuuden juhla, josta kukin poistui uskoen saaneensa ylemmän ymmärryksen ja naapuriinsa kiintyneenä, ikäänkuin he nyt ja vastakin antaisivat toisilleen uutta voimaa.

Juhlan humu kantautui toisinkin ajattelevien korviin. Kansan marssiessa jyrkkää mäkeä ylös, apteekkitalon ikkunoiden alitse, seisoivat Stocker katselemassa, kädet ristissä rinnan päällä, ja näki tyttärensä valkolakkisten keskellä, kasvot innosta loistavina. Se viilsi syvälle hänen sydämeensä – hänen luontonsa nousi sitä vastaan, ikäänkuin hänestä itsestään olisi pala leikattu irti ja samalla heitetty hänet kelvottomana tien oheen. Mitä hän sille mahtoi, että oli syntynyt ruotsinkielisenä, ei koskaan lapsuudestaan saakka pitänyt suomenkieltä oppimisen arvoisena, puhui sitä hutiloiden ja pakosta?

Se oli hänestä rahvaan kieltä, ja hän – hän pyrki ja pääsi ylös vallassäätyyn.

Tohtori Aulin seiso i hänen vieressään, silmä ja korva tarkkana. Hänkin sai piston sydämeensä, mutta toisista syistä kuin Stocker. Zaida oli kauan aikaa askarruttanut hänen mieltään, ja nyt hän on vakuuttunut siitä, ettei voisi ketään muuta naista rakastaa. Hän tiesi vakavasti kiintyneensä tyttöön ja ennen uskoi myös voivansa hänet suostuttaa, mutta nähtyään kerta kerralta olevansa Zaidalle vain jokapäiväinen tuttavuus hän oli tuntenut katkeruutta ja pettymystä ja samalla kipeästi koskevaa kaihoakin. Hän myönsi olevansa vieläkin yhtä rakastunut. Nähdä hänet nyt noin haltioissaan ikäistensä nuorten piirittämänä, voitokkaana ja mieleltään hehkuvana, se koski häneen kovasti.

Stockerilla oli paitsi loukatun isän tunnetta myöskin syvä kiintymys omaan synnynnäiseen vakaumukseensa ruotsinkielisen väestön etu oikeuksien pyhydestä. Hän ei ollut kylliksi älykäs mies voidakseen punnita sitä asiaa laajakantoisesti yhteiskunnallisena ja kansallisena ilmiönä. Sitä kiinteämmin hän eli tunteen varassa ja kärsi nähdessään vastapuolueen rientävän varmoin askelin nuoruuden voimalla tavoittamaan sitä, mikä apteekkarin mielestä kuului hänelle ja hänen heimolleen.

»Mitä sinä tästä ajattelet?» kysyi apteekkari, kun soittokunta ja valkolakkiset olivat menneet ohitse.

»Jos se jotakin auttaisi, niin taas ajattelin, vieläpä kovaan ääneen»,

vakuutti tohtori kääntyen pois ikkunasta. »Kirjoita lehtiin tuota nulikkamaisuutta vastaan!» huusi Stocker ja löi kädellään tuolinselkään.

»Lehtiin? Minäkö?» kysyi tohtori pyöreät kasvot venähtäneinä soikeiksi. »Ei, veliseni, minä katselen tuota marssivaa joukkoa korkeudestani, niinkuin Luoja lienee katsellut maan eläimiä, kun oli saanut ne valmiiksi eikä Aatami vielä ollut niitä nimittänyt. Voin myös sanoa katselevani heitä lempein silmin, vaikk'en heihin yhdy. Se ei ole minun asiani.» Tohtori maisteli jäähtynyttä kahvia kupista ja kallisti ryyppylasista konjakkia sen vahvikkeeksi, vetäen hiukan irvistämällä pienen suunsa viivaksi. »Minä tunnustelen heidän ruumiittensa osia ja yritän saada kokonaisuutta kuntoon sovittelemalla niin, että murtunut jalka ja kolhaistu pää, puukotettu selkä, rinta ja mikä muu kohta tahansa jaksaisi parantua. Olenhan vain ruumiin tohtori.»

»Kauppias Pyryllä he ovat nähtävästi saaneet oikein pesäpaikan. Se on sitten merkillistä, kuinka niitä tuollaisia pyryjä nyt ilmestyy joka puolelle. Muutaman vuoden kuluttua ne voivat olla pomoja, omistaa jotakin ja ulottua jonnekin. Mitähän, jos tuo nuori mies ja Johansson yhdessä ostaisivat Lahden sahan? Se on nyt uudessa vaiheessa, yhtiöksi muuttumassa, ja minullekin on tarjottu osakkeita», kertoi apteekkari.

»Ahaa, tuuli on liikemaailmassa hiukan hiljentynyt, ei sada enää seteleitä ilmasta, puutavaran hinta laskee ulkomailla, ja metsien myyjät ovat viisastuneet, eivät myy tyhjästä, kauppojen teko alkaa käydä hitaasti.

Mahtava ruotsalainen pomo on täällä särpinyt kerman pois vadin päältä ja muuttaa nyt lihavana muualle», naurahteli tohtori kaataen itselleen aina väliin uuden tilkan konjakkia.

»Sinähän puhut kuin nuo suomalaiskukot. Mitä sillä tarkoitat?» kysyi apteekkari tiukasti.

»Totta minä sillä tarkoitan, ja sinä tiedät sen itsekin, että niin on asian laita», väitti tohtori heittäen lyhyen jalkansa toisen päälle ja pannen sen vimmatusti heilumaan, ikäänkuin se olisi kuoleutunut.

»Vaikka olisikin, niin sehän kuuluu ohjelmaan, saalistaa pitkin maata ja pitää teollisuus ja kauppa valtasäädyn hallussa. Juuri sen vuoksi Pyryt ja Johanssonit eivät saa päästä liiaksi paisumaan...»

»Jaa, jaa, kukin omalla tavallaan. Pyry on nuori, ei taida olla vaikea nykäistä ylös sitä sientä. Sama se, jos sataa tai paistaa, sinä kyllä selviät siinä kohdassa, lohdutti Matti Aulin.

»Sillä on niin peevelin hyvä paikka tuossa kulmassa. Sen minä tahdon ja sen minä vielä otan!» uhkasi apteekkari päättävästi. »Ne ovat houkutelleet puolelleen Zaidan. Sitä ne saavat katua...!» Hän nieli viimeiset sanat karvaina paloina tohtorin vilkaistessa häneen punertavin silmin.

* * *

Kauppalaiset kokoontuivat sitten illalla Mossbergiin tanssimaan. Raikuvat säveleet tiedoittivat kaikille soittokunnan jo olevan paikalla. Se hemaisi sydäntä niin hivelevästi ja herätti palavan halun saada kieppua vahatulla lattialla keinuvassa valssissa.

Pyryllä oli ollut iloiset päivälliset, jolloin ei säästetty naurua eikä laulua, olipa siellä annettu ryyppyjäkin, vaikka Teppo siinä asiassa aina noudatti säästeliäisyyttä. He lähtivät miehissä ja naisissa tanssiaisiin.

Harmi oli järjestänyt Päivin tukan, letittänyt kahdelle palmikolle ja kietonut pään ympäri kuin minkäkin mustan seppeleen.

»Kun sinut viedään ihan kahdeksan miehen voimalla niin sinulla pitää olla näkö sen mukaan. Silloin köyhä koree, saa nyt sanoa, kun on kretonkihame yllä. Eikä se olekaan hullumpi. Nuo rimpsut heilahtelee tuossa rennosti, puolisääressä ja helmat neuvottelee keskenään kuin tärkeästäkin asiasta, ja tuo musta silkkinen sleifi, se vie sinut niin hoikasti poikki uumalta, senkin ruskettunut noita! Silmiesi eteen pitäisi panna mustat lasit...!«

»Tiedän kyllä saavani tänä iltana tanssia«, kehaisi tyttö lähtiessään Harmin kanssa naapurirakennuksen tanssisaliin.

Kun rouva Butz oli purjehtinut juhlallisena lattian poikki, kukkea Hanna-tytär matkassaan, ja istunut sohvan nurkkaan, remahtivat torvet soittamaan vilkasta valssia. Tepon viedessä Zaidaa, avatakseen tanssiaisit, mikä oli hänen tehtävänsä, nuoret riensivät permannolle, ja salissa kävi humina. Toiset menivät kahden, toiset kolmen askeleen valssia, mutta vauhti oli aina' huimaavasti kiidättävä ja riemulla huumaava.

Aamupäivän kansanjuhlan lämmittävä tunne oli vallalla vielä tanssiaisissakin. Ylioppilaat kerääntyivät keskelle salia laulamaan, ja sydämet syttyivät ja hehkuivat nuoresta innosta.

»Fransesi puhuu tänä iltana suomea», tiedoitti Arvo Tuisku toisille. »Teppo on sitä täällä komennellut tähän asti ranskaksi oikein oppineesti, mutta nyt olemme suomentaneet koko komennon ensimmäisestä esittelykumarruksesta vastaparien kesken' viimeiseen kiittelyyn saakka. No, Teppo-veikko, annetaan kehoituksen kuulua!»

Soittokunta kajautti merkkisoiton, ja pojat riensivät noutamaan parinsa. Teppo oli jo illan alussa pyytänyt Zaidan ja alkoi heti johtaa reippaasti ja joustavasti. Siinä oli karkelot, suuret piirit, nelistykset, kättelyt, ketjut, kätten alitse juoksentelemiset, tähdet, tukit ja jos jonkinlaiset valssit ja polkat ja pyöritykset.

Arvo Tuisku oli saanut parikseen ylpeän Fannyn, nimismiehen tyttären, ja

Päivin kavaljeerina oli Orimattilan lukkarin poika, jolla oli runsaasti teerenpisamia ja veitikkamainen katse. Sen tuike sai tytön nauramaan, ja kun miekkonen vielä niaili ja tanssiessaan väliin hypähteli ketterästi harakkaa ja astuskeli hajasäärin kuin lintu, kuului useilta tahoilta kikatusta.

Peräseinällä istui Harmi leveänä ystävänsä, leipuri Anna Vinkvistin kanssa. He asuivat samassa huoneessa, vaikka Harmi söi ateriansa Pyryllä. Heillä oli nyt hyvä ja lyhyt näköala joka puolelle. Aluksi oli Päivin tanssikumppani nauratellut heitä kuten muitakin, mutta eihän se ollut kyllin jännittävää, eikä siitä voinut tarinoida sen kummempaa.

»Katsoppa, tuo apteekkarin tytär on kaikista ihmeellisin, poikennut kokonaan pois omasta nuotistaan», puhui Harmi naapurilleen. »Hänessä ei tunnu olevan hajuakaan omasta ruotsinkielisyydestä, vaan hän on jo ihkasten suomalainen, niin justiisa kuin kauppias Pyrykin. Onko tuo nyt sitten 'flirttiä' vaiko oikeata rakkautta? Sitä tahtoisin kysyä. Näes nyt, kuinka he nelistävät, ihan kuin nuo neljä jalkaa kuuluisivat yhdelle ihmiselle ja kaksi ruumista heiluisi yhtenä kuin kellon huissari, ja suut niillä on vehnäsillään kuin yksi ja yksi. Sinun viiden pennin pullasi ovat kaikki yhtä pieniä ja pyöreitä, mutta sanoppas, eikö nää kaksi ihmislasta pompi ja pyöri ja solju kaikkien muiden joukossa kuin väkkärät vedessä 'söötimpinä' kuin kutkaan muut?»

Anna Vinkvistin silmät olivat pullistuneet ulos kuopistaan tarkkaamaan ahneesti, ettei vain mitään jäisi huomaamatta.

»Sen minä vain sanon, ettei neiti Stockerin isä tuosta pelistä voi pitää. Siitä tulee vielä kerran, ja hyvin pian, suuri sota», vahvisti Harmi puheensa juuri kun franseesi päättyi.

»Päivi», sanoi Teppo sisarelleen, »minä olen tilannut illallisen kaikille vieraillemme ja pyytänyt neiti Stockerin mukaan.»

»Ei minun ole yhtään nälkä», kuiskasi Päivi.

»Älä nyt ole typerä. Sinun pitää olla seurassa!» komensi Teppo oikein kireänä ja työnsi Päiviä edellään ruokasaliin, jonne kutsutut samassa saapuivat erikoisesti heille varattuun pöytään. Teppo oli jo aikaisemmin tarjonnut viiniä, joten ruokahalu oli kasvanut ja mieliala noussut kattoon asti.

Anna Vinkvist ja Harmi olivat saaneet paikan ovenpielisessä pöydässä hyvin ahtaassa tungoksessa ja purkivat sisuaan. »Kylläpä nuo pojat nyt ovat ollakseen», sanoi Anna, joka oli kotoisin Myrskylästä ja vihasi orimattilaisia, »kun ovat saaneet valkoiset lakit. Höh, niinkuin se vielä mitään olisi. Stocker, siinä se on oikea herra, jolla on myös sen mukainen nuotti. Ja kyllä se vielä näyttää näille nasupuljuksille! Jos Pyry ikinä pyytää hänen tytärtään, niin tanssia saa toisenlaista valssia kuin tänä iltana. Stockerin tutut siellä pääkaupungiss? ovat suurkauppiaita, ja jos tämä mies, oikea liikemies, kerrankin vain vihjaisee, ettei Pyrylle sovi antaa luottoa eikä tavaroita, kun on ultrasuomalainen ja vielä auttaa ja villitsee muitakin, vetää sakkiinsa, ruokkii

ja juottaa ja pelaa suurta herraa...!» sätti leipuri.

»Aijai, kuinka kateen silmä on kiero!» huomautti Harmi suorasukaisesti.
»Ethän sinäkään ole niin perin vahva ruotsalainen, että nyt noin sopisi toista nälviä suomalaisuudesta. Antaa ihmisten olla ja ihastua, rakastaa ja 'flirtata'. Ellen olisi tällainen tynnyri kuin olen, niin kyllä maar...!» Hän keskeytti, sillä Anna Vinkvist oli äkkiä noussut ja valtavalla koollan tönäissyt pöytää niin, että lautaset olisivat kierineet lattialle, ellei Harmi olisi ehtinyt tarttua pöytään kiinni.

Pienessä kauppalassa tämä nuorten suomalaisten ilonpito ei voinut olla herättämättä kateutta niissä, jotka pitivät velvollisuutenaan pysyä ruotsalaisuudelle uskollisina. Anna Vinkvist ei ollut ainoa moittija. Pahat kielet palpattivat jos jotakin seuraavina päivinä.

Apteekkari oli sulkeutunut omaan huoneeseensa, joka oli rakennuksen toisessa päässä mahdollisimman kaukana kestikievarin me1uisasta salista.

Nähtyään päivällä Zaidan marssivan kansanjoukon mukana juhlaan, jonka mie1ialan Stocker vieläkin tunsii ilmassa, hän oli tuskaisena tehnyt pitkän kävelymatkan, tullut kotiin, miettinyt yksikseen ja lopulta päättänyt neuvotella vaimonsa kanssa.

»Kuule, Frida», sanoi hän astuttuaan hänen olohuoneeseensa ja

laskettuaan toisen kätensä rullatuolin selustalle kumartuessaan suutelemaan vaimonsa huulia, »sano nyt lopultakin, mitä on tehtävä?» Hän suoristui, työnsi kädet takintaskuihin ja asteli kiihtyneenä edestakaisin lattialla.

»En usko, että voimme siinä tehdä mitään. Zaida on aina jo pienestä pitäen ollut itsepäinen – tiennyt, mitä tahtoo. Hän kasvoi umpisuomalaisessa ympäristössä, palvelijat ja hoitajat olivat sikäläisiä. Hänen äidinkielensä on – suomi. Puhuin hänelle ruotsia kotona, hän oppi sen kielen, mutta ulkomailla puhuimme suomea», kertoi Frida-rouva.

»Tiedän tuon, se on surkeata. Olet siitä puhunut, mutta nyt täytyy tulla käänne. Etkö jaksaisi lähteä hänen kanssaan matkalle?» kysyi apteekkari, jännittyneenä odottaen vastausta.

»Kuulehan, Torsten, sinä olet aina ollut minulle hyvä ja – niin, eihän meidän tarvitse siitä puhua, me ymmärrämme toisiamme ja myös luotamme toisiimme. Sinä olet saanut jäädä paljosta vaille. Minä olen vain varjona rinnallasi, ja Zaidakin on jäänyt vaille, en ole voinut saatella häntä oman piirimme seuraelämään. Sinäkään et sitä tehnyt, et hennonnut erottaa meitä ja lähettää lasta kouluun. Lapsen omapäisyys on peloittanut meitä, vieraissa hän olisi voinut yltyä tekemään tuhmuuksia, varminta oli pysyä yhdessä. Eikö niin, Torsten?» puhui Frida hiukan ohuella äänellään ja katseli miehensä huolestuneita kasvoja.

Apteekkari Stocker oli toinen mies perheensä keskellä ja toinen julkisuuden maailmassa. Vaimolleen hän ei koskaan korottanut ääntään. He keskustelivat aina sävyisesti, päättämättä mitään jyrkästi. Se johtui heidän keskeisistään menneistä vaiheista.

IX

Torsten Stockerin ja Fridan isät olivat olleet kalastajia ulkosaaristossa. Toinen lähti jo nuorena mantereelle, joutui Turkuun, jossa möi kalastajien merensaalista ja pääsi hyvään alkuun. Hän oli Fridan isä. Pitkää aikaa hän ei ollutkaan kalakauppiaina, kun sai haltuunsa rautakaupan. Hän vaurastui nopeasti ja aina pysyneenä kosketuksissa vanhan lapsuudentoverinsa kanssa pyysi hänen kasvavaa poikaansa apulaisekseen. Se oli Torsten. Mutta poika oli likinäköinen, ei sopinut ukon mielestä »oikeisiin töihin», piti panna kouluun. Kun Torsten oli käynyt neljä luokkaa, arveli hän, ettei enempää koulua tarvinnut, jos saisi mennä apteekkiin oppilaaksi.

Frida oli siihen aikaan jo nuori neitonen, vakava ja kaikesta huolehtivainen. Torstenin vanhemmat eivät edes alussa jaksaneet avustaa poikaansa, joten Fridan toimeksi jäi vaatteiden teettäminen ja muu huolenpito, kun hänen isänsä antoi opintorahat. Kouluaikanaan poika vietti lomansa tietenkin kasvattajansa kodissa. Apteekissa harjoitellessaan hän sitten kehittyi aikamieheksi ja rakastui vakavasti itseään vanhempaan Fridaan. Se oli isäukon mieleen. Hän sai vielä kerätyksi tuntuvaan omaisuuteen ennen kuolemaansa, ja niin Fridan myötäjäisillä varustettiin Torstenin apteekki Nurmeksessa.

Senkin jälkeen, kun Frida oli saanut vaikean lantiovian, joka yhä vuosien kuluessa paheni ja lopulta vei liikuntakyvyn, oli heidän keskinäinen suhteensa hyvä, kuten alusta asti. Frida oli äidillinen, neuvoja antava ja samalla alistuvainen, Torsten neuvoja kysyvä, mutta kuitenkin perin omapäinen. Lapsuusajoista saakka häneen oli pinttynyt se epäily, etteivät suomalaiset olleet samanarvoisia kuin he, ruotsalaiset rannikolla. Hänen alitajuntaansa oli painunut sokea luottamus kohtaloon ja kaitsemukseen, se usko, että heidän saarensa ja Suomen rannat olivat erikoisesti heille kuuluvia ja että heidän piti sillä pohjalla seistä lujina ja taistella, jos niin tarvittaisiin. Ken ei sitä ymmärtänyt, vaan unohtaen äidinkielensä liittyi suomalaisiin, se oli hyljeksittävä olento eikä enää kuulunut heihin.

Hänen vaimonsa oli toista mieltä sen jälkeen kun hänen oli pitänyt vammansa vuoksi matkustella Zaidan kanssa vierailta mailla. Hän kertoi siitä itse:

»Kun meitä kuljetettiin paikasta toiseen kuin pakettia emmekä ymmärtäneet kieltäkään siellä ventovieraissa maissa, niin tuli kova ikävä. Nurmeksessahan me silloin asuimme, ja Zaida syntyi siellä, niin että se oli kotimme, ja sinne me ikävöimme. Muistat kai, että minulla oli oikein metsän ja veden jano siellä suuressa maailmassa. Pieneltä tuntuu siellä Suomi, mutta vielä pienempi on kuitenkin ruotsalainen osa Suomea. Kun sitten ikävöivinä saavuimme Turkuun, olimme jo olevinamme turvassa, mutta kotona olimme vasta

Nurmeksessa. Muistan laulaneeni suomalaisia lauluja, luin suomenkielisiä lehtiä ja kerroin matkastani nurmekselaisille vain suomeksi. Ja Zaidan laita oli samoin. Se lapsi iloitsi sitten aina niin kovasti kotiintulosta Nurmekseen.»

Ristiriita oli olemassa, sen apteekkari Stocker tunsu katkerasti ja aina pelkäsi jotakin tapahtuvan Zaidalle ja heille kolmelle Zaidan kautta. Se esiintyi levottomuutena unissa ja valveilla, epäilyksinä sittenkin, kun hän oli päättänyt ottaa kiinni asioista ja epäkohdista täydellä voimalla, niinkuin hänen luonteensa olisi vaatinut. Nytkin hän epäröi, miten menettelisi estääkseen tytärtään menemästä suomalaisten piiriin. Eikä tässä ollut puhetta vain siitä - tytön olisi pitänyt taipua kerta kaikkiaan noudattamaan vanhempiansa tahtoa. Hän uskoi, että silloin hänelle itselleen tulisi mielenrauha, loppuisi pelko vaaran lähenemisestä. Hän yritti puhua asiasta Zaidalle, mutta tämä löi sen leikiksi:

»Papan kannattaa hyvin olla ruotsinkielinen – siltä puolelta meille on tullut kaikki hyvä niinkuin lämpö auringosta hyvälle ja pahoille. Äiti on ollut kultainen sekä kukkaroltaan että luonteeltaan, niin että meidän on sopinut leyhyttää siipiämme pitkin Eurooppaa, onhan se jo jotakin, ja varistaa pois liiat ennakkoluulot!» Näin Zaida avoimesti jutteli isälleen.

»Jos mielesi tekee, saat uskoa matkustelleesi äidin rahoilla, se ei asioita muuta. Pyydän sinua vain kunnioittamaan ihmisten periaatteita, varsinkin vanhempiesi, ja vastedes paremmin valitsemaan seurapiirisi kuin nyt olet

tehnyt», sanoi isä.

»Mitä vikaa minun seuralaisissani olisi? He ovat toivorikasta ja lahjakasta nuorisoa, heidän on tulevaisuus...!» huudahti Zaida.

»Että sinä julkeat! Nuoko moukat, talonpoikaisylioppilaat, uskotko sinä tosiaan...?» Apteekkari tunsu verensä kuumenevan. Hän oli perin kiusaantunut tyttärensä menettelystä, jonka tiesi herättävän ikävää huomiota. »Etkö sinä ymmärrä, että käytöksesi on minulle kiusallista, äärimmäisen kiusallista? Täällä voi kuka tahansa jo osoittaa sormellaan ja sanoa: 'Kas tytär kuuluu ultra- suomalaisiin!' Sellaista se on.»

»Niin kuulunkin heihin, pappa, ja aion vastakin kuulua», julisti Zaida, joka ei enää laskenut leikkiä.

He istuivat ruokahuoneessa pöydän ääressä, ja apteekkari nousi äkkiä, työnsi tuolinsa taaksepäin ja sanoi painavasti:

»Peruuta nuo sanat!» Hän katsoi mustilla silmillään lasien läpi tiukasti tyttärensä.

»Miksi niin?» pääsi Zaidalta hiukan epäröiden. Isän olemus lamautti häntä.

»Sen sinä kyllä tiedät: minä niin tahdon!»

»Eihän toisen tahdosta voi muuttaa uskoaan pyhään asiaan, jota pitää totuutenaan!»

»Sinun totuutesi ei ole muuta kuin erehdys. Sinä kuulut luonnostasi minun puolelleni etkä vihollisiini!» selitti isä yhä vaativana.

»Miksi sinä otaksut, että he ovat vihollisiasi ?» kysyi Zaida. »En väittele kanssasi. Kaikella on rajansa. Pyydän ja vaadin, että jätät suomalaiset ja pysyt kotona. Voithan taas lähteä äidin kanssa Ruotsiin», lopetti apteekkari ja poistui peläten kiivastuvansa liiemmäksi, jos jatkaisi keskustelua.

Hän oli hartioiltaan turpea ja raskasruumiinen mies, kädet lihaiset ja leuka leveä, ehkä perintönä esi-isiltä, joiden oli pitänyt kestää purjehtien kaikilla ilmoilla ja saalistaen aavoilla ulapoilla taistelussa piittaamatonta luontoa vastaan. Hänellä oli ollut kykyä ja tarmoa omalla urallaan, niin että hän nyt oli suuren apteekin omistaja erinomaisen edullisessa liikepaikassa. Hän tiesi sen kaiken saaneensa ruotsalaisuuden voimasta.

Järjestys oli Stockerin intohimo, se kuului ammattiin.

Säästäväisyyttä noudatettiin apteekin hoidossa, mutta se, mikä kuului elämään, oli rajoittamatonta ja ulotettiin hyvinkin pitkälle nautintoihin. Stocker oli viinien ja hyvän ruoan ystävä, eikä sentapainen maistunut kotipöydässä. Hän tarvitsi seuraa ja hälinää ympärillään, runsautta ja loistoa.

Pääkaupungissa ei tunnettu ketään niin suurta herkkusuuta kuin oli apteekkari Stocker.

Hänellä oli myös kyky valita tuttavansa ja urkkia tie. toon'sa, minkä verran kullakin oli mahdollisuutta juhliä omasta kohdasta ja pitikö hänen hellittää kukkaronsa nauhaa saadakseen kumppanit yltyämään niin, että alkoi joltakin tuntua.

Pääkaupungissa hän oli tavannut iloisen, keski-ikäisen lääkärin nimeltä Matti Aulin, jonka pyöreä keskiruumis, pyöreät kasvot ja pyöreät silmät ensi näkemältä valloittivat äreän Stockerin. Se tapahtui erällä illallisilla, kun laulajia juhlittiin konsertin jälkeen. Tohtori Matti Aulin pysyi äänessä siitä hetkestä, kun pöytään istuttiin, viimeiseen konjakin ja kahvin kulaukseen saakka, kokonaista kuusi tuntia. Hauskojen laulujen ja sukkeluuksien vuorottelu ei loppunut koskaan, se oli ehtymätöntä. Hän rallatteli tosin juomienkin vaikutuksesta, mutta taito ja into oli silti aitoa. Lihavien poskien kuopat kumpuilivat, ja pieni suu aukeni kuin linnun nokka, huulet työnnettyinä eteenpäin tylpän, pikkuisen nenän alta, pään heilahdellessa, nyökkäillessä ja nytkähdellessä, sormien rummuttaessa pöytää kuin pianoa soittaen. Iloiset, pyöreät silmät sädehtivät ja vilkuttivat, ja niin istuva, pyöreä mies oli ahkerassa ilonpidossa koko illan. Luultavasti hän kertasi samaa ohjelmaansa niinä monina iltoina, joina oli juhlimassa Stockerin ja hänen seuransa kanssa.

Stocker oli usein ajatellut samaa, mistä Zaidakin hänelle huomautti, että

kauppala tarvitsi uuden lääkärin. Hän otti sen puheeksi Matti Aulinin kanssa, joka mietittyään asiaa ja käytyään Lahdessa paikkaa tunnustelemassa otti varteen ystävänsä puheen. Hän oli Stockerilla tutustunut Zaidaan ja alkanut arvioida poikamieselämänsä kovin turvattomaksi. Ja olihan siinä monta muuta painavaa syytä, miksi juuri Zaida sopisi hänelle vaimoksi.

Aulinin muutettua kauppalaan apteekkari oli saanut jokapäiväisen vieraan ja kaipasi vähemmän pääkaupungin matkoja. Tohtorin tiheät käynnit talossa ja läheinen seurustelu perheen kanssa ruokasalissa saivat pian Zaidan silmät aukenemaan ja näkemään, mikä oli tarkoituksena.

Matti Aulin ei ollut sellainen mies, johon Zaida saattoi ihastua, vaikk'ei hänen mielensä olisikaan juuri niinä aikoina ollut vangittuna harjulla kävelemisen lumoihin.

Zaida ei kuulunut niihin naisiin, jotka kaipaavat itseään vanhemman miehen palvelevaa hellyyttä ja isällisesti holhoavaa huolenpitoa. Hänen lämpimässä mielessään asui suuri annos äidillistä alttiutta ja valkoisissa pikku käsissä paljon voimaa auttaa muita niinkuin itseäänkin, synnynnäistä elämänrohkeutta, jonka vaikutuksesta hän vaistomaisesti toimi, tarkoin punnitsematta seurauksia, vain oman sisäisen taipumuksensa ja mieltymyksensä mukaan. Hänen elämässään oli kaikki ollut tätä tukemassa. Vähäiset opinnot, joissa suurimpina antajina olivat olleet matkat, pitkäaikainen oleskelu Euroopan keskuksissa ja äidin rakastava opastus olivat varanneet

hänelle luonteen kestävyyttä, sisäistä pontta, jota ei lukeminen eikä opiskelu päässyt kutistamaan.

Hän ei mitenkään ollut miehisen kauneuden palvoja, mutta kun hän nyt kaksikymmenvuotiaana tarkkasi omien hartoittensa ja yläruumiinsa paisumista, yrittäen ruokajärjestyksellä sitä ehkäistä, ei hän suinkaan ihailleen katsellut tohtori Aulinin ylen pulleaa pyöreyttä, joka oli kaiken kaikkineen lystikkäisyyttä ja hyväntuulisuutta herättävä ja muistutti ukko Butzia kauppalan asemalla. Häntä hymyilytti ja hiukan pistätti, kun Matti Aulin yritti huvittaa häntä kuluneilla sukkeluuksillaan. Ei silti, että tohtorilta olisi puuttunut älykkyyttä ja huumoria, mutta ellei ymmärretä eikä vähääkään houkutella sitä esiin, niin se ei myöskään pulppua aitona. Tohtorista tuntui kuin Zaida olisi pöydässä painanut lautasliinan hänen suullensa päästäkseen kuulemasta, mitä hän sanoi. Niinpä hän vaikenä, tyytyi katselemaan tyttöä pyöreillä sinisilmillään ja työnsi huuliaan eteenpäin kuin linnunnokkaa nykeröisen nenän alla.

Eihän sille mitään voinut, Zaida purskahti nauruun, tohtori oli kerta kaikkiaan auttamattoman koomillinen. Rouva Stockeriakin nauratti, vaikk'ei hän sallinut sen purkautua, ja apteekkari suuttui huudahtaen vasten tapojaan:

»Mitä kirottua oikkua tämä nyt on?»

»Ei se ole kirottua ollenkaan, tohtori Aulin saa minut vain aina nauramaan.

Mitä minä sille voin?» sai Zaida sanotuksi vedet silmissä nauramisesta ja itsekin pahoillaan. »Ette suinkaan te pahastunut, tohtori?»

»Voi, en, enhän toki, nauru on terveellistä, sitä kai isänne tarkoittikin äsken, kun sanoit, että tuo - tuo teidän naurunne oli kirottua», yritti tohtori selitellä.

»Tökkohan sentään?» huomautti apteekkari yhä nyreissään katsellen Zaidaa.

»Niin, näes nyt, Torsti-veli, eikö oikeastaan ole kirottua, että minä olen tällainen pallomainen laitos mieheksi? Se taas johtuu siitä, että nauran ja nauratan, tulen tervettä terveemmäksi ja lihavaksi – top!»

Apteekarikin nauroi, ja sen päivän vieraskäynti päättyi onnellisesti.

Zaidan äidin mieltä olivat askarruttaneet erikoiset ajatukset palokunnan kesällisen juhlan jälkeen. Hän p merkille, ettei tytär ollut kuin ennen, vaan tuntui etäytyneen ja haihtuneen pois hänen vaikutuspiiristään.

»Kuule, Zaida, onko korkea harju sinut niin vanginn ettet enää muuta ajattelekaan?» kysyi hän eräänä päivänä heidän istuessaan kahden kesken ompelemassa.

»Harju – mikä harju?»

»Selänmäki tietenkin.»

»En minä sitä ajattele.»

»Mitä sinä sitten haudot? Jotakin se nyt on, lapsi. Zaida nousi ja meni suutelemaan äidin poskea. He katsoivat toisiaan silmiin, nyökkäsivät, ja Zaida istuu taas paikalleen.

»Näetkös, äiti pikkuinen, minulla oli aina ennen täysi tyhjiys ympärilläni. Nyt on jokaisella päivällä tarkoitus, tunnen kuuluvani johonkin, olevani samaa mieltä kuin joku toinen, voin keskustella siitä. Päivät ovat nyt entistä kirkkaammat, ja tämä meidän arkinen työmme kuin kuin kotijuhlan valmistamista, ja niinkuin ilmastakin virtaisi meihin keveyttä ja suloisuutta. Eikö se ole ihmeellistä, kun tuntee elämän näin huojentuvan oikeastaan tuntemattomasta syystä? Ennen olin aina toivonut pääseväni maailmalle, jotta saisin ystäviä, kun ei ollut koulutovereitakaan. Ikävöin heitä voidakseni lohduttaa ja auttaa niinkuin sinä, äiti minua. Nyt on sydämessäni hiljaista riemua, ja nyt esineet ja ihmiset, työt ja kaikki täällä ovat mieluisia, ihan toisella tavalla kuin ennen», puhui Zaida äidilleen, niinkuin hänen tapansa oli ilmaista mielialaansa.

»Mitä pidät kauppias Pyrystä?» kysyi äiti.

»Teppo Pyrystä?» toisti Zaida ja katsoi äkkiä äitiinsä. »Äiti, mitä sinä

hänestä pidät?»

»Olen vain nähnyt hänen astuvan tästä ohitse. Hän on hyvän näköinen», myönsi äiti viivyttäen sanojaan.

»Niin, eikö olekin? Hänen kautta olen tullut suomalaisten nuorten miesten maailmaan näkemään sitä ja kokemaan – olen nyt mieltynyt elämään täällä niinkuin ainakin kotona. Ensin, muistathan, kaikki oli niin outoa ja sekavaa, tuo meluisa katu vaivasi meitä, ajamiset ja hoilaamiset ja hevosten räökkäämiset ja kaikki...!»

»Oletko keskustellut kauppias Pyryn kanssa suomalaisuudesta?» kysyi taas äiti katsoen ompelukseensa.

»Emme niin erikoisesti. Tiedätkö, hän on hyvin hieno mies ja hyvä, sellainen reilu poika ja toveri. Hän tahtoi, että lukisin tietokirjoja – ruotsalaisia ja muita oikein hyviä kirjoja. Eikö se ole somaa?»

»Onhan se, se on varsin järkevää. Sinulla onkin liian vähän yleistietoja, kun et malta lukea kylliksi. Lukeeko hän...?»

»Kyllä, ja kirjakauppias sanoo, että Pyry ostaa enemmän kirjoja kuin kukaan koko kauppalassa, mutta vain talvella. Kesällä on paljon työtä ja matkoja maaseudulle», kertoi Zaida.

»Mitä matkoja hänellä on maaseudulle?»

»Kauppatmatkoja. Pitää laajentaa ostajapiiriä, myydä maakauppiaille», selitti Zaida auliisti.

»Luuletko, että hän on rikas?» tiedusti äiti ja katsoi nauraen tyttärensä.

»Hyväinen aika, sitä en tiedä, mutta tuloja hänellä täytyy olla, kun toimittaa kaikki veljensä ja sisarensa kouluun, ja tiedätkö –?»

»No?»

»Hän auttaa niitäkin opiskelevia, joita oli täällä. Maisteri Arvo Tuisku ja kauppias Pyry takaavat, ja toiset nostavat sitten pääkaupungissa rahat pankista. Ajattele, kuinka ihmeellistä, kun voi auttaa pelkällä nimellä!» huudahti Zaida.

»Kuka sinulle on kertonut sellaista?»

»Maisteri Tuisku tanssiessani hänen kanssaan palokunnanjuhlassa. Hänkin on kovin raari poika, oikein liikuttavan kunnollinen.»

»Kenestä sinä heistä enimmin pidät?» kysyi äiti kuin ohimennen.

»Kas vain, mammi on ollakseen valtio viisas. No niin, minä sanon ihan

niinkuin asia on. Kaikkein enimmin pidän Pyrystä, eikä sinun sentään tarvitse siitä tehdä mitään johtopäätöksiä!»

X

Seuraavana aamuna rouva Stocker sanoi miehelleen: »Kai se niin on, että meidän olisi parasta lähteä matkalle Zaidan kanssa. Voisit tiedustella Ruotsista, samasta paikasta, jossa olemme olleet ennenkin...»

Stocker katsoi vaimoonsa pitkään: »Niinkö luulet? Se on muuten minunkin mielipiteeni, saanhan mielenrauhan vähäksi aikaa. Minä järjestän sen. Zaidan pitäisi varustautua ottamaan osaa seuraelämään siellä, voin kirjoittaa tuttavilleni, ja sinun on otettava erikoinen hoitaja itsellesi.»

Vielä samana päivänä Zaida sai tietää aiotusta matkasta ja meni tapaamaan Teppoa hänen kauppaansa.

»Sopiiko sinun tulla kävelyille tai järvelle tänä iltana?

Minulla on hyvin tärkeää asiaa», ilmoitti hän hiljaa jäätyään kahden kesken Tepon kanssa tiskin ääreen. Keskellä viikkoa oli enimmäkseen pakkauksia ja pitkämatkaisia lähetyksiä toimitettavana, ja niistä piti täsmällinen Mikko huolta apulaisen kanssa, kauppiaan hoitaessa puotia.

Pyry oli sahan herralta vuokrannut palasen Vesijärven rantaa, rakentanut

sinne pienen uimahuoneen ja sen sillantolppaan kiinnittänyt veneensä. Se oli pyryläisten »kesäl ysti», jota käytettiin joka päivä. Veneen avulla saatiin liikkumatilaa muuallakin metsissä, saarissa ja rannoilla, paitsi Selänmäen harjua.

»Mieluimmin tulen kävelylle harjun puolelle, vai mitä itse arvelet? Kauppalaisten silmät näkevät kauas järvelle. Ajattelen sinun vapauttasi», lisäsi Teppo äkkiä.

»Mitä ihmeitä? Alkaako sinua jänistää?» Zaida oli loukkaantunut.

»Ajattelen vain sinun parastasi», sanoi Teppo entistä hiljemmin.

»Olenko minä sinulle niin vähän arvoinen, että voit jättää pois laskuistasi noin vain?» kysyi Zaida yhä kiivaampana.

»Minulla ei ole oikeutta pidättää sinua.»

»Mitä sinä oikein tarkoitat? Nyt olet varmaan jostakin suuttunut.»

»Etkö ole kuullut ... ? No niin, minua sanotaan onnenonkijaksi ja että pyydystän rikasta tyttöä», vastasi Teppo ja kääntyi katsomaan Zaidaa suoraan silmiin.

»Teppo, älä välitä siitä, älä yhtään välitä! Etkö käsitä, että minä tahtoisin

ennemmin kuolla ja kadota kuin jälleen jäädä ilman sinun ystävyttäsi ja seuraasi. Ei ole ketään ihmistä, ei yhtään ainoata koko maailmassa, jos .. , Nyt olen sanonut sellaista, mitä en olisi saanut sanoa, mutta kun sinä pakotat!» huudahti Zaida vedet silmissä.

»Entä tohtori Aulin? On sanottu ... »

»Aulin ei merkitse minulle mitään. Oletko sinä luullut...?»

»Vanhempasi vihaavat minua, isäsi...»

Zaida katsoi häneen hätäntyneenä, peloissaan kuin suuren vaaran uhatessa tietämättä mitä tehdä.

»Niin, isä on tietysti vastaan, en saisi seurustella suomenmielisten kanssa, muusta ei ole ollut puhettakaan. Hän ei tiedä meidän ystävydestämme.»

»Näet nyt, että tuotan sinulle vastuksia ja epäsopua kotonasi. Sitä en tahdo, en millään tavalla.» Teppo puhui katkonaisesti ja työntäen sanoja kuin joka tavu olisi vain pakosta liitettävä mukaan. »Välitän sinusta niin paljon, sen sinä tiedät, etten kenestäkään muusta tule välittämään. Juuri sen vuoksi en voi olla syynä onnettomuuteesi!»

»Sinä olet hyvin ylpeä. Jos kerran välittää toisesta, niin ei voi ottaa lukuun muita», sanoi Zaida leimuavin silmin ja kasvot polttavina voimatta pysyä

hetkeäkään paikallaan. »Sinä halveksit minua ja pidät raukkana, jolla ei ole omaa tahtoa – on vain niinkuin oletetaan!» kiivastui Zaida astuen ihan likelle.

»Minä – minä olen kärsinyt tästä paljon – paljon olen epäillyt vaikka mitä. Anna anteeksi – unohda...!» puhui Teppo ollen suunniltaan.

»Oletko kärsinyt?» Zaidan äänessä oli myötätuntoa ja tuskaa kuin äidillä, joka puhuu sairaalle lapselle kärsien hänen kanssaan.

»Sillä ei ole väliä, eikä sitä voi auttaa, mutta tahdon olla vapaa mies ja vastata puolestani, olla tungettelematta. Kellään ei saa olla syytä...» Hänen huulensa vapisivat, sanat takertuivat, ja Zaida näki hänen kärsivän, melkein tuskasta horjuvan. »Niin, ei saa olla syytä sanoa minua onnenonkijaksi!»

»Ei, ei, Teppo, he eivät saa, etkä sinäkään saa kärsiä noin hirveästi, et saa...!» Zaida ei löytänyt sanoja, tunsi vain toisen tuskaa omassa itsessään. »Minä tiedän, käydään yhdessä äidin luona. Hänen pitää nähdä sinut ja puhua kanssasi.»

»Entä isäsi...?»

»Tapaisit ensin äidin. Minä puhun hänelle edeltäkäsin, hän kyllä ymmärtää, ei tahdo, että näin kärsimme.»

»Mietin asiaa, en voi päättää, sittenkin tuntuu vaikealta, liian vaikealta.

Luulen myös, ettei se hyödytä.»

»Sinä et tunne äitiä. Saatpa nähdä, hän ei ole ensinkään niinkuin muut ihmiset.»

»Vielä on eräs asia, jota en ole sinulle ilmaissut. Enhän sitä paitsi ole voinut, en luullut sinun välittävän minusta, en ainakaan sillä tavalla – ymmärräthän?» kysyi Teppo. »Kyllä, kyllä, Teppo.»

»Minulla on sydänvika. En tiedä, onko se niin kovin vaarallinen – ehkä voin silti elää kauankin, mutta se on olemassa ja aina uhkaamassa», puhui hän tarkaten Zaidan kasvoja.

»Yksi syy lisää, että sinä tarvitset minua, ja minä pidän sinusta sitä enemmän.»

He katsoivat jälleen toisiinsa silmästä silmään perin vakavina kuin kaksi turvatonta lasta, joiden täytyy kaikessa luottaa vain toisiinsa.

»Niin, Zaida, en voi kieltää sinua tulemasta, jos sinun täytyy...»

»Minä tulen ja minun täytyy.» He likistivät toistensa kättä, ja Zaida lähti.

Tämä Zaidan käynti helpotti paljon Tepon epäilyjä, jotka olivat vieneet öiden unen ja päivien rauhan. Hän oli saanut taistella oman sydämensä

voittamisessa. Sydämeniskut tuntuivat alhaalla kurkunpäässä ja pakottivat yskimään. Hän tiesi vammansa pahenevan ja vievän voimat, ellei tulisi muutosta. Sittenkin hän pysyi lujana yrittämättä sen enempää lähennellä Zaidaa. Sitä kiitollisempi hän oli nyt siitä, mitä oli tapahtunut.

Kotiin tultuaan Zaida muisti, ettei ollutkaan puhunut mitään matkastaan Tepolle, eikä se nyt niin tärkeätä ollutkaan. Toista oli saada äiti suostumaan ja kutsumaan Teppo puheilleen.

Apteekkari oli matkustanut Helsinkiin järjestämään

matkalippuja, hankkimaan passit ja rouvallensa hoitajan. Zaida käytti hyväkseen tätä aikaa ja päätti ottaa äidin kanssa puheeksi, että kauppias Pyry kerran kutsuttaisiin käymään heillä.

»Tiedätkö, Teppo Pyry on saanut kärsiä meidän tähtemme», sanoi hän, »ja on siitä loukkaantunut eikä tahdo, että enää seurustelemme.»

»Eikö niin olekin parasta? Se on järkevä päätös», vastasi äiti hymyillen.

»Enkö tuota pelännyt? Sinä et ymmärrä tätä, et rahtustakaan. Etkö käsitä, etten voi antaa hänen kärsiä, niinkuin hän nyt kärsii, kun ihmiset sanovat häntä onnenonkijaksi ja tungettelijaksi? Jos vähänkin välität minun tuskastani, niin kutsu hänet tänne puheillesi, anna hänen tuntea, ettei häntä epäillä eikä paheksuta, että pidämme häntä kunniassa ja olemme ystävät. Etkö sinä

tahdo, mammi, rakas pikku äiti ?»

»Kuulehan nyt, sinä et saa taivutella minua, ellet sano täyttä totuutta. Rakastatko häntä? Oletteko sen sanoneet toisillenne?» tiukkasi äiti vetäen Zaidan lähelleen.

»Sinä kysyt kuin pieneltä tyttöseltä. Aina unohdat, että olen jo täysi ihminen. Minä en tahdo vastata noihin kysymyksiin. Minä tein pyyntöni vain siinä mielessä, että sinä auttaisit meitä, koska kärsimme vääryyttä ihmisten tähden. Eikö se sinusta olisi hyvä teko?» puhui Zaida maltittomana.

»Eiköhän, ellei vain sen kautta saata itseään suureen vaaraan. Ihmisen tulee olla urhoollinen ja rohkea, mutta olematta typerä.» Äidin ääni oli tätä sanoessaan tavallista kovempi ja kireämpi. »Meissä on itsessämme vihollisia, joita ei sovi ärsytellä. Niiden karttaminen ei ole pelkuruutta – olemmehan vain ihmisiä, emme jumalia!»

»Kyllä niinkin, mutta jos jotakuta epäillään väärin, etkö pidä sopivana lähestyä häntä poistaaksesi epäluulot?»

»Jos uskoisin kykeneväni, olevani parempi ja voimakkaampi kuin muut.»

»Etkö voisi, jos oikein paljon pitäisi t minusta ja hänestä ?»

»Sinä et ole itse ihan varma siitä, mitä oikeastaan tahdot.» Äiti näki

sanojensa sattuneen, mutta karttoi sivelemästä palsamia haavaan. »Et ole – ihan suora, et kerro, mitä on välillänne tapahtunut!»

»Ei voi sanoa kaikkea, ei äidilleenkään», kuiskasi Zaida vedet silmissä.

»Enhän minä voi ssua muuten auttaa.»

»Sinä et tahdo!» huudahti Zaida tuskassa.

»Sinä et ole nyt oikein terve. Minusta tuntuu kuin olisit haavoittunut sydämeesi. Eräiden hetkien vaatimusta ei saa noudattaa, vaan silloin pitää odottaa, ensin varmasti tietää, tuottaako luultu uhri tai apu sille toisellekin – onnea! Itsekkyydellämme on monta lasta, eivätkä ne aina tunne alkujuurta», puhui äiti viisaaseen tapaansa.

»Uskot siis, että rakastan itsekkäästi!» huusi Zaida suuttuneena.

»Puhun vain omasta kokemuksestani. Äidinrakkauskin on itserakkautta», sanoi äiti lempeästi.

»Rakas mammi, sinä olet kerrassaan ihmeellinen.»

Zaidan äänessä oli niin hellä sointu, että äiti sanoi:

»Suutele minua!»

»Milloin saan noutaa Tepon tänne?»

»Tahtooko hän tulla?»

»Ei, hän ei pyrkinyt, ja muuten hän sanoi, ettei uskonut sen auttavan asiaa», tunnusti Zaida punastuen.

»Hän on viisas poika, sanoisinko – mies.»

»Kyllä voit sanoa – mies, ja täytyy ollakin jaksakseen kestää ihmisten ja minun vanhempieni häijyyttä!» tuiskahti Zaida pidättämättä suuttumustaan. »Emme muka saisi tuntea toisiamme, vanhat ihmiset. Tämä on tosiaan liian järjetöntä. Mennäkö vielä matkalle kuin pakoon? Hyvä on, minä häpeän teitä! Lähdetään täältä, mutta älä luule, mammi, että minä siellä riemusta viserrän!» Zaida meni omaan huoneeseensa.

Äiti painui lopen väsyneenä ja kipua kärsivänä tuoliinsa, kyyneleet samenevissa silmissä.

Jonkun hetken kuluttua Zaida palasi ja silitti äitinsä päätä nostettuaan pudonneen nenäliinan lattialta ja tuotuaan hänelle lasin kiinaviiniä.

»Kuulehan nyt, sanoitko sinä hänelle, että aiot puhua kanssani ja että minun pitäisi pyytää häntä tänne?»

»Juuri niin oli puhe», vastasi Zaida.

»Sittenhän se on tehtävä – muuten hän voi luulla mitä tahansa. Isä tulee huomenna kotiin, ja siksi on parasta, että kutsun hänet tänään. Tuo minulle paperia ja kynä!»

Kutsun vei perille Stockerin sisäkkö.

Teppo saapui naapuriin määräminuutilla, ja vaikk'ei hän siitä uskonut tulevan varsinaista myönnytystä Zaidan ja hänen jatkuvan ystävyytensä tueksi, lievensi se levottomuutta ja mielen katkeruutta.

»Tahdon tuntea olevani siisti sen nuoren miehen kunniaksi», sanoi rouva Stocker vaihdettuaan pukua. Hän jaksoi kyllä seistä molemmilla jaloillaan, vaikk'ei kävellä, sillä kipu tuntui liikkuessa vallan sietämättömältä.

Kolmen apulaisen ahkera työ rouva Stockerin valoa ja puhtautta rakastavassa johdossa oli luonut apteekkarin kodista ihan toisentuntuisen asunnon kuin Teppo Pyryn vanhanpuoleinen emännöitsijä osasi isännälleen suoria. Teppo tunsu heti huoneiden raikkauden astuessaan sisäkön ohjaamana ruokasaliin, jota naiset käyttivät myös olohuoneenaan, koska sali oli samalla apteekkarin työhuoneena.

Rouva Stocker ojensi pienen, laihan kätensä, jota Teppo arasteli puristaa kovettuneilla sormillaan.

»Olitte kovin ystävällinen, kun tulitte. Tyttäreni ja samoin minä kiitämme siitä. Te kaksi olette lähemmin tutut keskenänne, ja Zaida piti itsestään selvänä asiana, että kutsuisin teitä käymään täällä.»

Teppo kumarteli ja jäi seisomaan.

»Olkaa hyvä, istukaa tähän lähelle, ja sitten jutellaan, niinkuin olisitte täällä käynyt jo monta kertaa. Oikeastaan olisi pitänyt niin ollakin, eikö totta, Zaida?» kysyi äiti lepyttääkseen häntä.

»Jos ihmiset yleensä olisivat järkeviä», vastasi Zaida kuivasti ja katsoi Teppoon avoimesti.

»Järki ei ole ainoa voima maan päällä, intohimot ja ajan luonne, sanoisinko henki, se määrää, miten kohtelemme toisiamme. Toiset käyttävät sitä edukseen ja painostaakseen muita ihmisiä, ja muut saavat ehkä kärsiä, ehkä myös kostavat. Zaida ja minä olemme tunteneet orpoutta siellä suuressa maailmassa, ja meille on tullut rakkaaksi koti. Nyt olemme jo kiintyneet tähän paikkakuntaan ja näihin ihmisiin täällä, osaamme suomea yhtä hyvin kuin ruotsiakin emmekä voi vieroksua suomalaisesta kodista lähteneitä enempää kuin niitäkään, joiden kieli on ruotsi», puhui rouva Stocker lämpimästi, katsoen vierastaan suoraan silmiin ja hymyillen hänelle herttaisesti.

»Rouva Stocker, te olette hyvin suvaitsevainen ja samoin Zaida, enkä ole

missään tavannut teidän kaltaisianne», huomautti Teppo katsellen äitiä ja tytärtä vuorotellen.

»Kiitos! Niin, eihän minusta ole kellekään hyötyä, päinvastoin –» Zaida ja Teppo liikahtivat aikoen sanoa jotakin, mutta rouva Stocker jatkoi: »Yritän kyllä olla hyödyksi, ja minulla on sydämessäni myötätuntoa suomalaisuutta kohtaan, rakastan heitä – niin, tarkoitan teitäkin, herra Pyry!»

Teppo nousi ja kumarsi, istuutuen samassa.

»Hyvät lapset, kenties tunnette itse parhaiten omat voimanne, ja oma sydämenne ohjaa oikeaan. Kuka tietää? Olkoon kuinka tahansa, käsitän, etteivät nuoret ja nouseva aika tee niinkuin me tahdomme, vaan niinkuin te itse tahdotte.» Rouva Stocker vaikenä ja katsoi nuoriin yhä hymyillen kuin se, joka suvaitsee kaikki ja kuitenkin jaksaa rakastaa. Hetken vaitiolon jälkeen hän lisäsi: »Se piiri, johon mieheni lukeutuu ja jonka hyväksi hän tahtoo vaikuttaa, on ihan toista mieltä kuin Zaida ja minä. Mieheni ei hyväksy meidän kantaamme, vaan suorastaan vihaa sitä. Voitte ymmärtää, ettei hän voi sallia Zaidan lähenevän teitä, herra Pyry. Älkää pitäkö sitä persoonallisena loukkauksena. Jos olisitte ruotsinmielinen, niin mieheni tahtoisikin olla paras ystävänne, siitä olen varma», puhui rouva Stocker hiljaiseen ja viisaaseen tapansa.

»En voi olla muuta kuin suomalainen», sanoi Teppo. Keskustelu jatkui vielä

hetkisen. Puhuttiin matkasta

Ruotsiin ja arkiasioista, ennenkuin Teppo sanoi hyvästi. »Mitä pidät äidistäni?» kuiskasi Zaida eteisessä. »Rakastaisin, jos olisi – lupa.»

»Rakkaus ei kysy lupaa, se on.»

He katsoivat toisiaan silmiin käsi kädessä ja unohtuivat tuokioksi seisomaan lähekkäin.

»Hyvästi!» sanoi sitten Teppo kuin unesta heräten. »Näkemiin!» vastasi Zaida saatettuaan hänet portaille asti.

Zaida riensi kiittämään äitiään: »Kiitos, mammi, sinä olit ihan suurenmoinen. Olisitpa nähnyt, miltä hän näytti tänään päivällä, niin kärsi välttä, että luulin häntä sairaaksi, mutta nyt – eikö hän ollutkin edukseen, terve ja miehekäs? Että miehen täytyykin olla sellainen hermonippu, vaistota kaikki ja kärsiä! Siinä teillä molemmilla on yhtäläisyyttä ihan kylliksi, ja minä – niin, olen kai juuri sen tarpeessa, saada hoidella, myötäillä ja pitää teistä. Etkö sinä ymmärrä, että pidän hänestä, kaikesta sydämestäni?»

»Hänestä voi pitää – erikoisesti. Sinä yksin tiedät, kuinka herkkä minä olen ihmisten tuntemisessa ja tunnustelemisessa...» sanoi rouva Stocker, työntäessään pyöristä molemmin käsin rullatuolia ulommaksi pöydästä ja

omaan huoneeseensa matottomilla ja kynnyksettömillä lattioilla. Zaida seurasi häntä auttaakseen leposohvalle pitkäkseen. »Niin juuri, tunnustelemisessa. Hänenlaiseensa jää moni tuijottamaan ja arvelemaan, miksi hän pysäyttää ihmisen kilpajuoksussa, katsoo hyvillä silmillään, kuin näkisi toisessa kaikki. Tiedätkö, lapsi, sellainen on kohtalokasta. Koko ajan, puhuessamme ihan tavallisista asioista, minusta tuntui kuin – niin, en tiedä, voinko sitä sanoa...» Hän oli jo lepäämässä sohvalla Zaidan nostaessa pieluksia korkeammalle.

»Eikö ole parempi sanoa kuin jäädä sitä hautomaan?»

»Tuntuu siltä kuin me kaikki olisimme murhenäytelmässä ja hän päähenkilönä.»

»Jopa nyt jotakin! Älä nyt sellaista ennustele!»

* * *

Zaida käveli syyskuun illan hämärässä kauppalan läpi jyrkästi nousevan kadun laitaa pitkin vilkaisten ikkunoista huoneisiin. Elettihän täällä kuin tarjottimella, kellään ei ollut mitään salattavaa tässä uusin voimin ahertavassa liikepaikassa. Hän tarkkasi saman pöydän ympärille kokoontuneita ihmisiä ja näki heidän kasvoillaan tyytymystä ja iloisia ilmeitä. Heillä oli yhteinen lämmin ja turvallinen pesä, ja se suotiin heille.

Hänen sydämensä kapinoi. Miksi hän ei saanut jäädä tänne, valita sitä ainoaa ihmistä kumppanikseen, josta nyt välitti, miksi pitäisi mennä vieraaseen maahan kuin omaa onneaan pakoon? Hän kadehti noita pöydän ympärillä öljylamppujen alla istuvia. Kiivetessään rinnettä ylös hän sivuutti monta taloa, ja tällä matkalla oli kaikki niin tuttua, niin läheisesti mieleen painunut ja tällä hetkellä kaipausta herättävää, ettei sen vertaista ollut missään muualla. Olihan tämä sama tie kuin hänen kohtalonsa latu. Astuessaan sitä pitkin hän tunsii olevansa muuttumassa joksikin toiseksi, menemässä täyttämään jotakin tarkoitustaan. Tulisiko siitä onnea? Hän tunsii sen kutsuvan, niinkuin joku kutsuu toista luokseen. Hänellä oli tarve liikkua äänettömästi, ettei mikään pääsisi estämään, ei ajatuskaan.

Hämyisen harjun puut liittyivät paikoin tummaksi seinäksi liikkumattomina, äänettöminä. Vain metsän harvetessa kuvastuivat yksityisten korkeiden honkien latvat illan ruskottavaa taivasta vasten, ja ylhäällä laella alkoivat tähdet kimmeltää pilvien painuessa keskitaivaalta alemmaksi. Luonto huokui hiljaisuutta, tyyneyttä ja lepoa. Siinä oli vallalla kaikkein salaisin sala - rauhan salaisuus. Kukaan ei liikkunut täällä näin myöhään. Hän tunsii olevansa alkavan yön huntujen verhoama.

Teppo ilmestyi hämärästä hänen eteensä polulla äänettömin askelin, mitään sanomatta. Zaida painoi kätensä hänen ranteelleen ja pysähtyi kuin odottaen. Teppo nosti käden kainaloonsa, ja he alkoivat kävellä syvemmälle metsään.

»Tänä iltana ei mikään ole kuin ennen. Nyt on niin salaperäistä ja aavemaista. Eikö sinustakin?» kysyi Zaida melkein kuiskaten, koska tuntui loukkaukselta puhua ääneen.

»Minusta – kyllä, mutta sinähän olet niin toisenlainen», sanoi Teppo ja puristi käsivartta lujemmin kainalossaan.

»Minua melkein peloittaa...» sanoi Zaida ja katsoi miehen kasvoihin nousevan kuun valossa. Nytkin hänestä tuntui, että Teppo oli vanhentunut. »Kuule, onko sinulla jokin salainen huoli, jokin luonteesi ominaisuus kaivamassa tai salattu suru, joka karkaa kimppuusi, sellainen vihollinen, joka imee veresi ja syö elinvoimasi? Sano suoraan, sillä nyt olen päättänyt saada tietooni kaikki, ihan kaikki sinusta.»

Täydellisessä hiljaisuudessa hän kuuli hiukan raahaavaa, vaivoin käypää hengitystä. Tepon sydämeen koski, ja Zaida tunsu sen ikäänkuin itsessään toistuvana, kuin äiti lapsensa kärsiessä. Hän aavisti olevansa itse välikappaleena tähän kärsimiseen. Ennenkuin hän ennätti mitään siitä puhua, sanoi Teppo:

»Sinä menet nyt pitkäksi aikaa pois. Niin onkin hyvä.

Helsingin-matkallani kävin myös lääkärillä, ja hän sanoi –» Teppo käänsi päänsä pois.

»Mitä hän sanoi?» kysyi Zaida hätäisesti.

»Hän pitää sydänvikaani hyvin vakavana. Minun täytyy kieltäytyä – kaikesta.»

Zaida ei enää tuntenut maata jalkainsa alla, ei tajunnut, oliko hän metsässä vai missä. Hän astui koneellisesti eteenpäin, katse luotuna maahan. Hänestä tuntui kuin ulkomaailma olisi noussut kaikkein korkeimmiksi aalloiksi, joihin he kaksi olivat vaipuneet niinkuin haaksirikkoinen laiva. Ajatukset, tunteet, näkö, kuulo, ruumiilliset voimat, kaikki pakeni.

»Kieltäytyä kaikesta...!» Sanat eivät tuntuneet olevan hänen omiaan.

»Niin, kaikesta», toisti Teppo, ja hänen äänensä oli tulevinaan kaukaa kuin puhuttuna muille. Ainoa todellinen oli vain tämä tieto: täytyi luopua kaikesta, mitä oli ollut – sitä ei saisi olla enää.

Vähitellen Zaida palasi ajattelemaan. Mitä olikaan nyt tämä kotipaikka, mitä heidän jokapäiväinen elämänsä, mitä yhteinen rakkaus suomalaisuuteen, joka juuri oli ollut lähinnä heitä, ja mitä merkitsi tämä metsä, sen uhkaava salaperäisyys? Ne olivat juuri olleet kaikki niin tärkeitä, niin mieluisia ja houkuttelevia, ja elämä oli ollut kevyttä kuin kaukaa tulevaa, ihanaa soittoa kuunnellessa ja kuin sunnuntaiaamuna täällä harjulla luonnonääniä tarkatessa. Nyt se kaikki oli kuin nuo kuihtuneet risut maassa, jotka

rauskuivat polkiessa, muodotonta, väritöntä, hengetöntä ja kuollutta.

Hetken kuluttua hän katsoi Teppoon, heidän katseensa yhtyivät silmänräpäykseksi, ja Zaidassa heräsi ylpeys, selvä tietoisuus naisellisesta arvostaan. Hän veti kätensä pois toisen kainalosta ja tunsi punastuvansa ja veren polttavan ruumiissaan. Tuokion ajan hän häpesi itseään.

»Sinun ei tarvitse välittää minusta, ottaa minua ensinkään lukuun!» sanoi hän täydellä äänellä ja kääntyi kotiin päin.

He kuulivat kirkonkellon lyövän kauppalan toisella laidalla kymmenen. Hän luki lyönnit kylmästi, koneellisesti, ja tunsi samalla olevansa kuin vanha nainen, jolla on takanaan pitkä elämä täynnä pettymystä. Hänen jalkansa eivät enää tunteneet maata, hänen täytyi laskeutua kivelle polun viereen, ja syösyön pimeydessä tuntui olevan väijyvää pahansuopeutta. Se uhkasi häntä kammottavalla yksinäisyydellä, joka oli häntä vaivannut siitä asti kun hän heräsi naiseksi, ja nyt se jälleen tulisi olemaan hänen seuralaisenaan. Se kauhistutti vielä pahemmin nyt, kun hän oli saanut tuntea elämän täyteläisyyttä ja tyhjiys oli pohjaton. Täytyikö tämän kaiken kuulua rakkauteen? Samassa iski mieleen ajatus: kuinka voi hävetä rakkauttaan? Siihen kysymykseen liittyi suuri suru. Hän ymmärsi, että hänessä oli herännyt nainen ja että rakkaus ikävöi kosketusta. Hän ei jaksaisi kauan kestää sitä vailla. Rajaton olisi sulo rakkaudessa ja rajaton tuska ilman sitä. Hän sanoi Tepolle, joka istui hänen lähellään:

»Millään muulla ei ole väliä, vain rakkaudella. Se on nyt minussa, etkä sinä voi tahtoa, että se kuolisi. Minä tahdon aina olla kanssasi. Ja vaikk' et sinä rakastaisi, en minä lakkaisi rakastamasta. Se on minussa, en voi siitä erota!»

Teppo istui kumarassa kuin suuren painon alla, kuin syyllinen, suun viivat tuntuvina, huulet vapisevina ja kasvot laihoina kuin kuluttavassa sairaudessa. Hänen silmissään paloi rauhaton tuli, kuin leimuava uhma, ikäänkuin hän tietäisi tekevänsä jotakin luvatonta, mitä ei tahtonut tehdä ja kuitenkin täytyi ylivoimaisen kiusauksen lannistamana.

Hän taittoi pensaasta oksan, heitti sen menemään pätkittyään moniksi palasiksi ja mutisi kuin hänen olisi vaikea pidättää nyyhkytystä:

»Älä kiusaa – kiusaa minua...!»

Hänen äänensä sammui, ja kasvot lähenivät Zaidan kasvoja. Silmissä oli kova miehinen tahto täynnä rakkautta, täynnä pyydetä. Kaikki muu oli haihtunut. Hän nuortui, ja miehuuden kukkeus nousi hänessä kuin kukasta viehättävänä tuoksuna. Hän suoristui täyteen voimaansa, tarttui Zaidan molempiin hartioihin lujasti ja painavasti, sitten polvistui maahan laskien päänsä Zaidan syliin ja sanoi:

»Minä rakastan sinua, älä kuuntele minua, sinä et saa, se on sinun onnettomuutesi, en ole sinulle kyllin hyvä, ei kukaan ole! En voi olla

sanomatta, en voi hengittää, en liikkua, en nukkua sanomatta sitä: rakastan sinua!»

Zaida silitteli hänen päätänsä ja painoi sormillaan ohimoita.

»Samaa, samaa kuin minunkin täytyy sanoa», huokasi hän Tepon pään päällä.

Teppo nousi, veti hänet syliinsä ja painoi itseään vasten ja huulet huulia vasten.

»Me rakastamme, me rakastamme!» kertoivat he toisilleen iltayön hämärässä ja kävelivät harjulta alas kauppalaan, kumpikin kotiinsa.

Zaidan matkustaminen ei tuntunut enää kummastakaan niin vaikealta.

XI

Pyryillä oli ollut suuret valmistelut koulukodin vuoksi, mutta nyt olivat Mikko, Päivi ja Toivo ynnä pikku Rauha jo aloittaneet Helsingissä koulunsa ja Teppo jäänyt hoitamaan kauppaa Harmin ja toisen apulaisensa kanssa. Arvo Tuisku pistäytyi toisinaan hänen luonaan – muuten kului aika ankarassa työssä. Kauppalan uudestirakentaminen nieli paljon rakennustarpeita, joita vanhin veli Valle ammattimiehenä toimitti Tepon tilausten mukaan Helsingistä. Siinä liikuteltiin suuria rahasummia, ja liikevoitto oli tuntuva. Lahti ei kuitenkaan ollut ainoa seutu, missä rakennettiin paljon. Elpyminen ja taloudellinen nousu ulottui joka puolelle.

Lahteen oli muun lisäksi rakennettu uusi, entistä ajanmukaisempi saha syvän veden rannalle, Vesijärven rautatieaseman läheisyyteen, sitten kun vanha saha oli täytynyt jättää väistymään, koska pieni poukama sen edessä oli liiaksi madaltunut. Teppo tiesi, että se ruotsalainen suurliikemies, joka jo vuosia oli omistanut tämän uuden sahan ja maatilan, oli hyötynyt suunnattomasti, viljellyt maata huonosti ja sahauttanut kaikki omat metsänsä. Mutta aika oli nyt muuttunut hänelle epäedulliseksi, niin että hän tahtoi myydä sahasa kauppalan liikemiehille. Tepolle oli myös tehty tarjous. Arvoakin oli tämä elämänpuoli kiinnostanut, ja hän lyöttäytyi Tepon matkaan

hänen lähtiessään tarkastamaan sahaa.

»Onpa täällä elämää ja vilinää», huomautti Arvo heidän katsellessaan, kuinka sahaan nostettiin sumasta tukkipuita, kiinnitettiin terien ahnaasti purtaviksi ja lautoina ja lankkuina vietiin tapuleihin.

Sahan edustalla kasvoi yhä uutta esikaupunkia, rakennukset rivissä ja toiset mutapohjaisessa rannassa, avaran lautatarhan liepeillä. Lähellä oli vieläkin vanhempia rykelmiä.

»Tuolla mahtaa olla sähinää ja läpinää», sanoi Arvo. Naiset latoivat rimoista pitkiä, ikävän näköisiä pinoja, joita jo ennestään oli paljon. Väkeä tuli etäämpää rannalta, ja siellä oli hiukan vauraampia rakennuksia ja niiden keskellä suora tie, jonka varrella näkyi ruokakauppoja ja ikkunoissa makkaravyyhtejä ja »Fennia»- savukkeita. Pihossa liehui valkoisia pesu vaatteita nuoralla kuivamassa, lapsia puikki nurkissa piilosilla ja hippasilla. Koirat haukkuivat vieraita, ja vanhat hevoset vetivät rimakuormia kauppalaan päin polttopuiksi.

Teppo ja Arvo pysähtyivät katselemaan, kun rantatiellä näkyi sahan herran vaunut.

»Sillä ukkelilla on veikeät vehkeet, välkkyvät rillat, kumut ja täplikkäät hevoset. Niissähän se rillisilmäinen pahus itse istuu, on saalistanut täällä

useita vuosia ja tahtoo nyt myydä pois kaikki. Eikä ole aikonutkaan pitää. Näkisit, kuinka siellä ulkorakennukset ovat lahonneet lenkalleen, ikkunat rikki ja katot putoamassa, mutta saha on käynyt kaksin vuoroin», kertoi Teppo.

»Noissa asumuksissa kuhisee elämää, ja tarvitaan siellä kai lääkäriä ja pappia ja kättilöä.. Aulinilla riittää praktiikkaa», tuumi Arvo.

He marssivat yhä edemmäksi rantaan ja kuulivat avoimista ovista akkojen riitelevän ja toisista ikkunoista virrenveisuuta vainajalle. Viulun rimputus helisi kauempana, ja juhlapukuisia häävieraita näkyi pihamaalla.

»Näethän, että täällä naidaan ja kuollaan ja taistellaan. Kaikki on niinkuin pitääkin olla, osakkeet arvossa, osta pois!» sanoi Arvo.

Rannan lepikkoon oli leirytnyt miehiä läkkisen lekkerin ympärille, josta vuoronperään ryypittiin kirkasta viinaa.

»Tuo on isomitta», selitti Teppo. »Saat kuulla, kuinka se suurentaa pienet ja pienentää suuret asiat. Sitä kuulen kaupassa myötäensä. Palkoista se suurin karvaus mieliin kasvaa, ja hävyttömän pienet ne ovatkin. Miehen palkka harvoin suurempi kuin markka päivässä. Minua niin sapettaa, että se porho täältä hamuaa itselleen miljoonia, kun kansa...! » Teppo ei jatkanut, se ei ollut hänelle mieluista, kirveli mieltä liiaksi.

»Sama palkka se on metsä- ja satamatöissäkin», tiesi Arvo.

»Olkoon, mutta kun mies itse ansaitsee, niin saisi suoda muillekin!»

»Entä osakkeet? Nousevatko ne siitä? Kah, tuollahan on tanssilavakin! Kelpaa täällä rannan painanteessa raiuttaa hanuria», sanoi Arvo.

»Voit uskoa, että täällä myös tapellaan jostakin tytönpulukasta niin, että sahalaispojan veri juoksee kuiviin, ennenkuin tohtori Aulin on kerinnyt apuun. Sitä tämä nyt on, ja huonompaan ollaan menossa. Saha kävi aluksi myötäänsä, sihisi ja puhisi kuin tuskassa, pysähtymättä suurina pyhinäkään, mutta nyt on hellittänyt, kansa muuttaa pois, ja jotkut sanovat, että on tulossa pitkä 'rokuli'. Monesti täällä nyt kuuluu luettavan kouraan setelit, markat ja hilkut ja sanottavan, ettei ole työstä tietoa tällä syötöksellä, mars vain matkaasi muuanne!» puhui Teppo sen mukaan kuin oli kuullut kaupassaan monet monituiset kerrat asioita pohdittavan.

» Jos odottaisi – kaihan valkenee», huomautti Arvo.

»Hm, jos jaksaa sillä välin elää tyhjällä. Joka päivä lähtee täältä kuorma jonnekin. Toiset itkee, toiset kiroilee, toiset laulaa tai hihkuu», tiesi Teppo.

»Aiotko ostaa niitä osakkeita?» kysyi Arvo.

»En. Eikä liikene siihen rahaakaan, kun tarvitsen varastoja. Ne vaihtuvat nopeammin kuin nuo lautatapulit tuossa.»

»Onhan täällä ollut hyviäkin aikoja.»

»On kyllä ollut. Näetkös, tuolla tulee entisen Lahden kylän värjäri ja nahkuri. He saivat rahaa palo vakuutusyhtiöiltä ja viettävät nyt herrainpäiviä lopun ikäänsä, aloittavat aamupäivällä 'vahvansa' puoleksi vettä, puoleksi konjakkia, jatkavat iltaan asti ja saattelevat toisiaan sitten hyvin ansaittuun lepoon!«.

* * *

Tohtori Aulin ei pitkiin aikoihin kodistunut, tunsu tulleen, niinkuin sanoi, »ihan hullusti hulluun paikkaan«. Apteekkari jätti hänet piankin omaan rauhaansa kehoitellen hankkimaan enemmän potilaita ja kirjoittamaan kalliimpla reseptejä. Eikä siinä muu auttanutkaan kuin työ, kun ei jaksanut yksin kököttää nurkassaan. Aulin halvensi maksuja, kävi ahkerasti sahan puolella tehden suuren numeron taudintapauksista ja pauhasi puhtauden pidosta, Joka totisesti kaipasi parannusta sekä kauppalassa että sahan laidoilla ja rautatien takana. Riittihän sitä työtä sillä tavalla kuin sitä Aulin nyt teki, lähtien jo aamulla varhain aloittamaan kierroksensa potilaiden luona. Tultuaan työläisrakennuksen suureen, yhteiseen keittiöön hän komensi eukot kuumentamaan muuri- padallisen vettä ja pesetti sitten saavissa piemmmät lapset kokonaan ja suuremmat osaksi.

»Muuten tulee koirankoppi korviinne ja naarannappi silmiinne«, sanoi hän ja

huusi: »Nyt yksi ihmiseksemplaari tänne pöydälle sellaisena kuin saavista nostetaan!»

Sitten alettiin selittää äideille, kuka vain kuulla tahtoi, mikä siinä »ihmiseksemplaarissa» oli oikeaa, mikä väärää. »Tämä vatsa on liian suuri ja sääret ohuet. Antakaa enemmän maitoa ja paljon voita leivälle. Minä kirjoitan vielä maitokalkkia, sitä saatte apteekista, sekoittakaa jauhe maitoon tai mihin itse tahdotte.»

»Ihmiseksemplaarit» tottuivat »paksuun tohtoriin» niin, että juoksivat perässä ojentaen kättä päivää sanoakseen. Kun tätä menoa oli kestänyt jonkun aikaa, täyttyi odotushuone jo potilaista, eikä olisi riittänyt aikaa käydä kierroksilla, mutta hän oli siihen jo mieltynyt: »Ei oppi hae minua, mutta minä haen oppia. Kun menen ja tapatan taudin siemenet ja juuret, pelastan tuhansia, mutta omassa pöksässäni istuen vain jonkun vaivaisen yksilön. Ellei olisi köyhyyttä, sitä hirmuista köyhyyttä, sitä raamatullista petoa sarvineen ja peninkulmasaappaineen, niin ihmiset olisivat terveitä. Mennäppä nyt tuonne sahalle! Mitä järkeä on elämällä, kun täytyy raataa ja rähjätä ilmaiseksi, elääkseen kuin jäässä ja räässä?»

Kun Matti Aulin kerran näki ja koki, oli hänessä myös miestä pysymään mielipiteensä takana. Hän puhui siinä palkka-asiassa suunsa puhtaaksi työläisille Ja herroille: »Paksun tohtorin» sanomana se oli kovin tulenarkaa, meni päähän ja sydämiin, ja silloin alkoi siemen itää ja kasvaa ihan silmissä ja

kohista. Työväenasia sai kuuman alkunsa kauppalassakin.

Hän leikkasi jonkun nielurauhasen Ja sai ihmeitä tekevän lääkärin maineen. Se oli uutta ja rohkeata.

Työnsä ohella hän vihelteli ja rummutti sormillaan, missä milloinkin sopi, ja silmissä kiilui veitikka pyöreän miehen nytkähdellessä hyväntuulisuudesta. Voivottelevan potilaankin täytyi nauraa hänen tempuilleen.

»Tämä minun sieluni satama on näin ihmeellisesti pullistunut ja pyörästynyt», sanoi hän itse käyttäen alati ontuvia vertauksiaan mutta selvällä suomenkielellä.

Vähitellen apteekkarilla oli syytä olla tyytyväinen Aulinin resepteihin. Mutta he olivat viime aikoina joutuneet tuimiin sananvaihtoihin suomalaisuudesta, kun Aulin käytti resepteissään suomenkielisiä määräyksiä. »Eikö siinä latinassa ole jo tarpeeksi pimitystä? Mitä hemmettiä sillä muuten on väliä, parannanko minä ihmisiä suomeksi vai ruotsiksi? Kaikki käy aina ihmiseksemplaarin mukaan. Minä olen lääkäri, ja parempi olisi, jos sinäkin olisit vain apteekkari ja antaisit ihmisten puhua, mitä hiivatin kieltä kukin taitaa!»

Stockerin ruotsalaisuusharrastus ei saanut enää tälläkään taholla kannatusta, mutta sitä kiivaammin hän tahtoi sitä ajaa tuttaviansa kanssa pääkaupungissa. Rouva Stocker tyttärineen viipyi yhä Ruotsissa, sillä paitsi

lantiovikaa Zaidan äiti oli sairastanut keuhkokuumetta ja jäänyt sen jälkeen hyvin heikoksi, eikä häntä uskallettu tuoda kotiin ennen kesää. Apteekkari kävi Ruotsissa ja oleskeli paljon Helsingissä tavaten siellä ylintä liikemiespiiriä, liikkueessaan kalleimmissa ravintoloissa ja rikkaana miehenä sijoittaessaan rahoja hyviin ja taattuihin yhtiöihin, tietenkin vain ruotsalaisten omistamiin, koska se oli kaikille edullisin keino ylläpitää valtaansa joka puolella. Pyrkimyksenä oli tukea heidän aatteelliseen uskollisia miehiä ja ehkäistä vastapuolueelta pääsy vaurastumaan, mikäli voitiin.

Lahdessa olivat nyt suomalaiset miehet Johansson ja Pyry työntyneet hänen mielestään liiksi etualalle. Ja koska Pyry oli hänen tyttärensä aatetoveri, vihasi hän tätä erikoisesti, vainuten läheisiä suhteita nuorten välillä, ja alkoi varovaisesti huomautella suurimman rautakaupan omistajalle, jolta lahtelaiset ostivat, mikä uhka ruotsalaisuutta vaani, jos nämä suomalaiset yhä paisuisivat. Kiista oli vallasta, eikä siinä suuria tarvittu, jotta säilä nousisi ja kerran nostettuna roikkumaan kuin Damokleen miekka saattaisi pudota ja tappaa onnettoman, joka ei voinut väistyä.

Harmi oli aikaansa seuraava nainen. Hän oli hyvinkin ottanut huomioon, mistä köydestä oli vedettävä, ja onkinut tietoonsa oikeat syyt ja niiden seuraukset. Itse hän oli alkuaan ruotsinkielinen ja käytti sitä hyväkseen, mutta omaksui muuten tohtori Aulinin kannan, puhuen ystävälleen Anna Vinkvistille:

»Katsoppa tohtori Aulinia – siinä on miesten mies, kelluu kuin rasvapallo

keitossa sekaantumatta sagoon, antaa maun rokalle ja ravitsee ihmiskuntaa, puhuu suomea ja ruotsia, kuten herrasmiehen tulee, eikä rupea kuurnitsemaan ihmisiä, nielee hyttynet ja kamelit, näes, työväen ja apteekkarin, vaikka on pieni suu kuin linnulla ja silmät kiiluu iloisesti kuin lasinupit auringossa. Minulla on, niinkuin sinä pullien paistaja tiedät, kaksi ihannetta: toinen on Pyry ja toinen tämä tohtori. Olen aina ajatellut, että ne kaksi sopisivat neiti Stockerille, vahinko vain, ettei hän voi ottaa kahta miestä.»

»Jos minä olisin neiti Stocker, en ottaisi kumpaakaan. Tohtori on liian lihava ja kauppias Pyry liian laiha», väitti neiti Vinkvist.

»Voi, voi, Anna-parka, eihän miestä sillä tavalla arvioida. Sinun pullistasi monet sanovat, ettei kannata niitä ostaa, kun ne ovat niin pieniä, mutta miehistä – ei, ei! Siinä kaupassa on käytettävä ihan toista mittapuuta. Tohtori on taitava ja perin mainio mies, ja Pyrystä paisuu suurliikkeen omistaja, jos näin saa jatkua. Sillä pojalla on älyä ja kykyä omalla alallaan ja sitä suloisuuden ymmärrystäkin enemmän kuin tohtorilla, joka kyllä osaa nau-rattaa ihmistä, mutta Pyry saa sydämen sykkimään niin, että itkettää ja mieli taitaa ikävöidä ikuista ystävyttä ja sylintäyteisyyttä. Kuule, Anna, eikö sinun ole koskaan ikävä miestä?» kysyi Harmi ja katsoi ystävänsä silmät sirrillään.

»Oletkos sinä vallan –? Puhua nyt tuollaista! Jos joku kuulisi, uskoisi sinun olevan humalassa!» moitti säädyllinen Anna Vinkvist.

Toinen nauroi niin, että vedet tulivat silmiin ja pullea ruumis hytkyi. Koko hänen rehevä olemuksensa uhkui elin voimaa.

»On se sentään suuri vahinko ja oikeastaan synti, ettei saa miestä. En minä muuten niin välittäisi, mutta kun ei saa yksin ollen – lasta. Ja lapsen minä tahtoisin ja oikeastaan koko liudan lapsia!» intoili Harmi.

»Aijai, kuinka sinä olet kauhea!» valitti ystävätär silmät selällään ja suu auki kuin janoisella.

»Mitä kauheata tämä nyt olisi? Ihmisiähän me olemme, terveitä, vallan liiaksi ladattuja voimalla ja synnyttämisen tarpeella. Me voisimme kumpikin antaa tulevalle polvelle elinvoimia, älyä ja kestävyyttä raivaamaan itselleen uran. Niin, me voisimme...!» innostui Harmi toistamaan seisoessaan tiskinsä takana kyynäräkeppi kädessä ja kangaspakat hyllyillä taustana.

»Ota kasvatti...!» sanoi Anna Vinkvist.

»Ei se ole sama kuin oma liha ja veri. Tahtoisin oman lapsen!» Se kuulosti toisen korviin valittavalta kuin nälkäisen linnun huuto.

XII

Keskitalvella Teppo tavallaan lepäsi ja antautui lueskelemaan, istuen puotikamarissaan suurten tilikirjainsa takana, joita oli viitenä vuonna kerääntynyt monta sarjaa. Yksinäisyydessä hänellä oli hyvä tilaisuus suoda ajatuksilleen lentoa kirjeissä, joita Zaida tahtoi saada niin tiheästi kuin suinkin, ja useimmiten Teppo kuvaili lukemiensa kirjojen vaikutusta itseensä eläytyneenä niihin kuin todelliseen elämään. Zaida taas kertoi näkemyksistään ja heidän jokapäiväisistä vaikeuksistaan äidin yhä heikentyessä.

»Kirjoita itsestäsi», kehoitti Zaida kirjeissään. »Puhut paljon asioista, mutta minulle sinä itse olet pääasia, vointisi, mielitekosi – ikävöitkö yhtään, aiotko tulla tänne, etkö tosiaan voisi sitä ajatella, ja muuta meille yhteistä. Pelkäätkö minun täällä vieraantuvan suomalaisuudesta. Ei ole vaaraa, kun näen, kuinka täällä pidetään kiinni omasta kansasta ja sen yhteisistä eduista. Eräs tšekäläisistä lääkäreistä on hyvin halukas juttelemaan Suomen oloista, kyselee jos jotakin ja seuraa meidän lehtiämme. Enhän minä paljoakaan osaa selittää, mutta tokaisin hänelle kuitenkin: 'Kyllä talonpojista tehdään Suomessa herroja, vieläpä oikein herrojen herroja. Heidän poikansa käyvät suomenkielisiä oppikouluja, ja ylioppilaat pitävät jo palopuheita, joita totisesti kuunnellaan. He sanovat iskevänsä musertavilla tosiasioilla rikki viikinkien

todistelut valta-asemastaan. Ylioppilailla on 'Nuija', ja sen jäsenet huutavat niin, että 'kansan pyhä tahto' varmasti toteutuu. Muistat kai, että ne Orimattilan pojat kesällä pauhasivat juuri näin? Olin oikein ylpeä voidessani sillä tavalla puhua tohtori Thermanille, kun en muuten kyennyt paljoakaan tyydyttämään hänen tiedonhaluaan. Hän kysyi vielä, tokko suomalaiset hyljeksivät ruotsalaista sivistystä. 'Tietysti', sanoin minä. 'He tahtovat suomenkielisiä kouluja, asetuksia, lakeja, virastoja, kaiken julkisuuden omalla kielellään.'

»Luuletteko, että Suomi jaksaa luoda itsenäistä kansallista sivistystä?» kysyi tohtori Therman.

Vaikk'en oikein tajunnut, mitä hän sillä tarkoitti, paasasin innoissani:
»Ruotsinkieliset eivät ainakaan usko suomalaisten voivan luoda mitään itsenäistä, vaan tyrkyttävät omaansa ainoana autuaaksi tekevänä.» Eivätkö ne pojat sanoneet juuri niin siellä kentällä?

»Tahtovatko suomalaiset pois ruotsinkielen?» kysyi Therman.

»Tahtovat koko programmin toimeen!»

Therman katsoi minuun hyvin pitkään ja kysyi, enkö ollut ruotsinkielinen.

»Olen ja en ole, puhun molempia kieliä, mutta rakastan suomalaisia ja lukeudun heihin, koska olen jo pikkulapsesta saakka puhunut sitä kieltä ja

pidän sitä äidinkielenäni. Isä on ruotsinkielinen ja rakastaa ruotsinkielisiä. Hän tahtoo olla sen väestön mies ja antaa rahaakin heikäläisiin kouluihin ja yleisiin asioihin.»

»Miten siinä lopulta käy ruotsinkielisten, kun suomalaiset ovat panneet koko programmin toimeen?» kysyi Therman päätään pudistellen.

»Heidän on pakko oppia suomea - oppivathan suomalaisetkin ruotsia.»

»Mutta onhan eri asia oppia pakosta kuin vapaasta tahdosta.»

»Suomalaisilla on kouluissaan ruotsinkieli pakollisena aineena – niin, ja ruotsalaisilla suomi.»

»Aikanaan sekin muuttuu», luuli Therman. »Kehitys käy siihen suuntaan. Eikö maan kansalaisuus voisi velvoittaa kaikkia Suomessa asuvia palvelemaan maatansa esimerkiksi liikemiehinä, kaupassa ja teollisuudessa? He voisivat solmia suhteita muihin maihin, löytää uusia vientipaikkoja, laajentaa tehdasteollisuutta, kartuttaa siten työtilaisuuksia koko maassa ja kerätä aarteita kaiken kansan hyväksi.»

»Olen kuullut sanottavan ja osaksi tiedänkin, että meidän ruotsalaisemme pitävät oman kielietunsa puolta siinä asiassa.»

»Oo», venytti Ruotsin mies. »Sehän on saalistamista omassa perheessä ja

omilla pelloilla. Ruotsinkielinen ei silloin enää täytä kansalaisvelvollisuuttaan kunnollisesti. Hän on sissi suomalaisten keskellä. Ja sen mukaan häntä saakin kohdella. Juutalaisia ei vainota suotta tuon asian vuoksi», sanoi hän ja hymyili kaksimielisesti.

Minua pistätti tuo viittaus, kun ajattelin isää ja tiedän, ettei hänen ruotsinmielisyytensä suinkaan johdu rahanhimosta.

»Suomalaiskansallinen liike riistää ruotsalaisilta valtaaseman, ruotsalaiset eivät ole enää valtio valtiossa. Saapa nähdä, mitä seuraa...» lopetti Therman.»

Tämä kirje tuli Tepolle samaan aikaan kuin Grönlundin rautakaupan tiedonanto, ettei hänelle sieltä enää annettaisi rautatavaraa niinkuin ennen. Johansson ilmoitti saaneensa samanlaisen ilmoituksen. He arvasivat apteekkarin olevan sen kaiken takana.

Viimeksi oli kauppalassa ollut vireillä yhteiskouluhanke.

Se oli toistaiseksi rauennut, koska maaseudulta ei karttunut kylliksi kannatusta, mutta kuitenkin jäänyt ihmisten mieliin. Apteekkari oli ollut kokouksessa esittämässä vastaväitteitä, ettei mitään valtion avustusta voinut odottaa, kun sellainen koulu perin poikkeuksellisen ei soveltunut mihinkään yhteyteen yleisten oppilaitosten kanssa. Teppo Pyry oli siihen sanonut,

etteivät valtion ruotsinkieliset koulut ollenkaan sopineet suomalaiselle kansalle, joten vanha järjestys oli kokonaan hylättävä ja tämä uusi otettava käytäntöön. Kokous oli huutanut: »Hyvä!» ja apteekkari poistunut tulipunaisena suuttumuksesta. Johanssonilla oli lapsia pääkaupungin kouluissa, poika tulossa ylioppilaaksi ja kaksi tyttöä, hiukan nuorempia kuin Päivi, tyttökoulussa. Oluttehtailija Karlsson sanoi: »Sittenkin se koulu tänne kerran pystytetään.» Hänelläkin oli pitkä rivi poikia ja tyttöjä kouluikässä.

Tämä koulukysymys yhdisti kauppalaiset erikoisesti. Unohdettiin, kuka oli ruotsinkielinen, kuka ei, ja oltiin vain »koulun» puolella. Kahta ei voitu perustaa, yksi oli jo kivi kukkarolle. Maaseudulta ei taas kukaan olisi tuonut lapsiaan ruotsalaiseen kouluun, ei nyt eikä varsinkaan vastedes.

Pyrylle ja Johanssonille oli Grönlundin kiello kova isku, sillä rautatavara oli heidän parasta myytäväänsä. He käsittivät, että sulku merkitsi heille suomalaisille taisteluhaastetta. Eikä auttanut pyrkiä ostamaan muualtakaan – heitä vastassa oli tukkuliikkeiden rengas. Siinä oli nyt esillä se, mistä Zaida kirjeessään mainitsi.

Teppo Pyry ei voisi pitkää aikaa kestää tätä sulkua eikä myöskään ottaa kyllin suuria määriä ulkomailta, kun puuttui pääomaa. Ellei saisi luotolla eli kolmen kuukauden maksuajalla, kävisi hänelle tuottoisa rautakauppa ylivoimaiseksi.

Johanssonilla oli vanhaa pohjaa, oma talo kauppalassa ja maatila Orimattilassa, lieneepä ollut osakkeitakin.

Teppo oli alkuaan saanut liikepääomakseen, jolla kaupan pystytti, Eerolan talon hinnan ja tulot Pyryn metsästä – velaksi. Nyt hän saisi maksaa sen takaisin suorittamalla menot koulukodista. Siihen hän kaikissa tapauksissa pystyi ilman rautakauppaakin, jos elettiin säästäväisesti, mutta se ei ollut hänen luonteensa mukaista elämää. Häntä kalvoi tuska, kun hän tunsi olevansa kuin kahleissa, jonkun tahdosta ja häijystä pyrkimyksestä. Ja kun hän tiesi sen taistelu- haasteeksi lähinnä apteekkarin puolelta ja esteeksi hänen ja Zaidan lähentymiselle, kirveli se sitäkin katkerammin nuoren miehen mieltä. Hänen päämääränsä oli päästä kyllin painavaksi kaikissa suhteissa voidakseen tasaväkisenä kosiä rikkaan miehen tytärtä siitä huolimatta, että hän oli voittanut rakastettunsa suostumuksen sellaisena kuin oli ja kaiken uhalla. Niinkuin Zaida oli suurenmoinen vaatimattomuudessaan, niin Teppo tahtoi palkita sen miehen työllä ja taistelulla.

Kesän tultua hän jälleen matkusteli ja perusti pari haarakauppaa, toisen Heinolaan, toisen Loviisaan, ja lähetti Mikon kesäaikana hoitamaan toista ja neiti Harmenin, joka taisi ruotsia, Loviisan kauppaa. Kotona voitiin työ hoitaa, koska Toivo oli hyvin terävä ja käyttökelpoinen kaupassa niinkuin koulussakin. Näin saatiin kesällä olot taistelukuntoon. Niin kauan kuin oli vanhaa rautavarastoa, tuskin tuntui erotusta vanhan ja uuden menekin välillä, mutta

syksymmällä tuli pula maalaiskauppojen tyydyttämisessä. Sinne ei enää riittänyt rautatavaraa, ja kauppa alkoi siirtyä pääkaupunkiin. Sitä Teppo olikin pahimmin pelännyt.

Zaidan oli pitänyt viipyä Ruotsissa kesänkin ylitse, koska äidin heikkoutta yhä kesti, mutta syksyllä hän ilmestyi kotiin – vain henkäistäkseen, niinkuin sanoi.

»Et ole kirjoittanut enää asioistasikaan», sanoi hän Tepolle tultuaan Pyyriin kauppaan heti ensi työkseen.

»En kai», myönsi Teppo. »Ei ole ollut mitään lohdullista sanottavaa, eikä valittamisesta ole hyötyä», naurahti hän. »Sinä olet kukoistava», lisäsi hän kuin estääkseen kysymästä enempää.

»Sinä et, ystäväiseni», vastasi Zaida, »vaikka kyllä miehistynyt. Tuo päättävä rypy silmien välissä terästä, niin että olet oikein tuiman tuntuinen. Ovatko ihmiset olleet sinulle kovia?» Hän hymyili surunvoittoisesti.

»Etkö tule sisään istumaan?» kysyi Teppo ja nosti laudan ylös tiskissä, jonka poikki kuljettiin.

He astuivat puotikamariin, ja Teppo painoi kaupan oven kiinni. He syleilivät toisiaan pitkän eron jälkeen kaipauksessaan nälkäisinä ja janoisina kuin erämaassa harhailleet. Uhka, vaarat, vaivat, kaikki oli unohdettu minuuteiksi.

Hetket vapauttivat, nostivat heidät ajan, paikan ja todellisuuden yläpuolelle, antaen lepoa ja onnea, tukea ja lohtua kuin pohjattoman voiman kaivosta. He hymyilivät ja nauroivat hiljaa käsi kädessä, katse kiinni katseessa, ja kuiskailivat suusta suuhun.

»Minun täytyi tulla», sanoi Zaida.

»Täytyikö sinun? Sepä hauskaa, niin perin hauskaa», vastasi Teppo vetäen häntä yhä lähemmäksi. »Nyt et saakaan mennä heti takaisin!»

»En, en voikaan, en raaski, en uskalla sinua jättää!»

»Olen niin kiitollinen, onnellinen tulostasi, Zaida – en voi olla sitä sanomatta. Se livahtaa väkisin, vaikka päätin olla järkevä.»

»Päätitkö sinä? Älä viitsi tehdä ikäviä päätöksiä. Järki on aina meille kahdelle jotakin ikävää. Eikö olekin?»

»On, myönnän kaikki, mitä vaadit, ihan kaikki. Nyt olen perin...»

»Teppo – oi, Teppo, me julkaisemme kihlauksen. nyt heti, tänään, huomenna. Emme enää eroa pitkäksi aikaa: emme koskaan. Mitä järkeä siinä olisikaan...?» huudahti Zaida painuen toisen rintaa vasten ja katsoen silmiin.

»Teet minut heikoksi – ei, en saa, mmä en saa. Mmulla ei ole oikeutta!»

»Minä annan sinulle sen oikeuden ja otan sinulta pois kaikki kieltämisen mahdollisuudet. Ymmärrätkö?»

»Kyllä – enkä kuitenkaan...»

»Enhän voi tulla tänne muuten joka päivä, joka tunti, joka hetki, ja minun täytyy saada olla luonasi. Me olemme täysikäisiä ihmisiä, ei meitä voida estää!» vakuutti Zaida.

»Mutta isällesi tuotamme kärsimystä, ja siitä seuraa – ties mitä... Se on minulle raskasta.»

»Minä tiedän kaikki. Isä oli kirjoittanut äidille siitäkin Grönlundin asiasta, luin kirjeen äidin tietämättä. Sehän on infernaalinen suunnitelma tuhota sinut, poikaparka, ihan sanan mukaan tuhota. Älä sano mitään, se on kaikki minun tähteni, mutta kun isä kerran näkee, ettei se tehoa minuun ei estä meitä menemästä yhteen, niin hän tulee järkiinsä. Hänen täytyy –!» Siinä puhui kiihkoisen Stockerin tytär, joka kykeni panemaan kovan kovaa vastaan.

»Entä äitisi, oletko puhunut hänelle tästä – aikomuksestasi, kihlauksestamme?»

»En, en uskaltanut. Hän on tosiaan heikko, vain puoliksi enää tässä maailmassa.»

»Sinun on mentävä takaisin et voi antaa hänen olla siellä yksin. Emmehän me...»

»Kyllä, kyllä menenkin, sinä hyvä, sinä uhraavaisin mies, sinä hellä poika. Äiti on niin raari, en tahdo jättää häntä yksin, eikä hän enää kauan minua pidätä.»

»Kun tulet takaisin Ruotsista seuraavan kerran, niin teemme, kuten silloin tahdot. Nyt menet takaisin, eihän kannata hälyttää. Eikö niin, Zaida?»

»Sinä suuri pelkuri ja kaiken maailman ylpein mies! Kun sinulla ei ole keisarin hovia minulle tarjota, niin et tarjoa mitään – kyllä minä sinut tunnen!»

»Ylpeys on luja linnoitus, Zaida, ja minun pitää puolustautua, ei niin paljon itseni tähden kuin sinun, Zaida. Minun täytyy saada antaa sinulle – asema, jommoinenkin arvo asema!»

»Sitten, sitten tulevaisuudessa!»

»Ei, nyt kohta alusta. Tulevaisuus onko minulla tulevaisuutta? Kuka tietää...»

Zaida katsoi häneen muistaen samassa äitinsä sanat: »– kuin eläisimme murhenäytelmässä, jossa hän on päähenkilönä». Taaskin tuntui siltä kuin he

olisivat laivassa, joka heittelehti aalloilla peräsintä vailla, nousten ja vaipuen. Kaikki oli salaperäisesti uhkaavana, epätodellista. Silloin nousi hänessä suuri hellyys uhmaamaan vaaraa. Hän tahtoi tuntea ja tunsikin voimainsa jaksavan kantaa toisen ja itsensä vaarojen yli. Hän tahtoi nousta niitä vastaan, jotka kurkottivat tuhoavaa kättä.

He seisoivat yhä vastakkain pidellen toisiaan käsistä, kun Toivo astui sisään puodista ja ilmoitti: »Täällä on se aamullinen herra.»

Hän jäi katsomaan Zaidaan suurin, sinimustin silmin, väräyttämättä luomia, kun Teppo meni kauppaan.

»Toivoko sinä olet, Tepon veli?» kysyi Zaida ojentaen kättään.

»Toivo vain –», kuului kuin vähäksyen itseään. »Tapaamme ensi kertaa.»

»Niin kai –» vastasi poika yhä katsoen suurin silmin. »Autatko sinä täällä Teppoa?»

»Auttelen vähän», kuului taas oraakkelimainen myönnytys.

»Oletko sinä aina noin ollaksesi?»

Silmät värähtivät ja laukeilivat hetkisen kuin iskusta.

»En minä ole ensinkään ollakseni.»

»No, emmekö voisi olla ystäviä?»

»Kyllä me voisimme»; ja samassa pikku mies astui lähemmäksi ja ojensi kätensä.

»Kuinka vanha sinä olet?»

»Täyttänyt neljätoista.»

»Ja päässyt neljännelle luokalle lyseossa?»

»Niin, keskiarvo yhdeksän.»

»Se on kiitettävä.»

»Niin on.»

»Mikä sinusta tulee?»

»Liikemies.»

»Oho, se on rohkeata.»

»Hyvä on olla rohkea!»

»Ihailletko sinä Teppo-veljeäsi?»

»Ihailen.»

»Niin minäkin.»

»Sinä olet Tepon morsian», sanoi poika totisena.

»Niin olen, rakas pikku Toivo», huudahti Zaida, ja samassa hänen valkoinen kätensä painui pojan päälle, ja sormet täynnä mustaa, kuohuvaa tukkaa hän kallisti pojan otsan povelleen, ollen kuin äiti turvallisesti onnellinen.

»Olemmeko nyt ystävät?»

»Olemme», vahvisti Toivo, ja sinimustat silmät säkenöivät ja leimahtelivat.

Samassa Teppo palasi, ja Toivo meni takaisin puotiin kumarrettuaan Zaidalle ja annettuaan kättä.

»Näkemiin, Toivo!» sanoi Zaida.

Toivo kumarsi vielä ovesta.

»Terävä poika, tuo Toivo.»

»On, auttaa minua kuin hyväkin apulainen. Helposti syttyvä ja tuittupäinen

miehenalku, ottaa pian pystyn – ei sovi sanoa hänelle paljon.»

»Tiedätkö, minusta tuntuu hyvältä, että sinulla on täällä omainen. Missä Päivi on?»

»Hän on koko kesän ollut kotiopettajana Johanssonilla. Kuuluu olevan ehtoja ja soittamista.»

»Kaikki te olette hyödyllisessä ansiotyössä.»

»Koska matkustat?» kysyi Teppo.

»Odotan kirjettä äidiltä, riippuu siitä. Entä kuinka sinä nyt selviät, onko vaikeuksia?»

»Onhan niitä aina meikäläisellä. Tällä hetkellä en voi valittaa. Syksyllä voi tulla tenä eteen, kun Mikon on mentävä taas kauppakouluun.»

»Kuka hoitaa silloin Heinolan kauppaa?»

»Hänellä on siellä tiedossa nuori nainen, jonka eno on kauppias. Hän on hiukan harjaantunut myymään.» »Minusta on niin kovin hauskaa saada kuulla kaikesta, ihan kaikesta, mikä koskee sinua. Kuinka vanhempasi jaksavat?»

»Isä on sairastellut, satutti kylkensä ja hoitelee nyt itseään.»

»Jaa, jaa, minun isälleni ei tapahdu mitään sellaista. Jos hän vain ymmärtäisi – vain ymmärtäisi ja auttaisi sinua!» -

»En minä tarvitse apua. Tulen toimeen omineni», vakuutti Teppo.

»Et, sinä saat tyytyä vain minun apuuni.»

Toivo työnsi varovasti oven auki ja pujahti sisälle. »Apteekkarin sisäkkö on täällä ja kysyy neitiä.»

»Sepä ihmeellistä – olisikohan äidiltä tullut hälyttävä sana? Toivo, pikku Toivo, sano tytölle, että lähden heti.» Toivo poistui paina en mennessään oven kiinni. Rakastavaiset katsoivat toisiinsa ja hyvästelivät kiireisesti syleillen.

»Kaikissa tapauksissa tapaamme, ennenkuin minnekään matkustan», sanoi Zaida rientäen salin kautta Pyryn pihaan ja sieltä kotiinsa naapuritaloon.

XIII

Hän kuuli jo eteiseen isän kiivaasti astuvan huoneessaan edestakaisin ja hätkähti: olisiko nyt tulossa ratkaisu? Ehkä isä arvasi, että jotakin oli jo kerta kaikkiaan päätetty. Niin olisikin parempi, kaikin puolin parempi olla mitään salailematta ja viivyttelämättä, mennä ja olla yksissä kaikkien nähden joko isän luvalla tai luvatta. Ja nyt hän tahtoi sen sanoa.

»Tule tänne!» kuului isän ääni ärtyneenä ja komentavana.

Zaida tuli ajatelleeksi, kuinka toisenlainen hänen isänsä oli aina äitiä kohtaan ja muutenkin äidin ollessa kotona.

Hän huokasi syvään ja tuskallisesti ymmärtäen, että nyt pitäisi kestää se, mitä oli näinä monina kuukausina pelännyt. Niin, hän oli tosiaankin pelännyt isäänsä yhtä paljon kuin vierastanut eikä olisi voinut hyvässä luottamuksessa omasta ehdostaan mennä sanomaan hänelle mitään läheisimmistä asioistaan. Varsinkin tänä viimeisenä vuonna, ollessaan niin paljon poissa äidin seuralaisena, jolloin ei ollut edes kirjeenvaihtoa, koska kaikki yhteiset asiat kulkivat äidin nimessä, hän oli ollut ilman mitään yhteyttä tai persoonallista kosketusta isän kanssa.

»Missä sinä olit?» kysyi isä katsomatta häneen.

»Kävin tapaamassa Teppo Pyryä. Emme ole nähneet toisiamme moniin kuukausiin», sanoi Zaida pakottaen itsensä pysymään rauhallisena.

»Että kehtaatkin mainita sen nimen!» tiuskasi isä puoliääneen ja katsoi ympärilleen kuin peläten jonkun kuulevan.

»Miksi sinä, isä, noin sanot?»

»Sitäkö vielä kysyt? Minä vihaan sitä miestä! Hän on juuri niitä, joiden kanssa en tahdo enkä saa joutua mihinkään tekemisiin. Minun tyttäreni pitää pysyä heistä kaukana, näiden suomalaisten nousukkaiden yläpuolella. Sinulla ei saa olla mitään tekemistä heidän kanssaan!» huusi Stocker, ja mustat silmät säkenöivät silmälasien takana.

»Isä, sinulla ei ole mitään syytä puhua tuolla tavalla», sanoi Zaida moittivalla äänellä. »Me itse, sinä, äiti ja minä, olemme juuri yhtä paljon nousukkaita kuin Teppo Pyry.»

Apteekkari pysähtyi ja katsoi tyttärensä ihmetellen. »Sinulla ei näytä olevan minkäänlaista käsitystä, mikä ero on olemassa näiden suomalaisten ja meidän paljoa pitemmälle kehittyneiden välillä. Suomalaiset ovat ja pysyvät moukkina meidän rinnallamme», vastasi hän painavasti.

»Jos isä tarkoittaa itseään, niin on totta, että sinulla on takana neljä luokkaa lyseota ja apteekin oppiaika ja ammattitutkinnot, mutta Teppo on opiskellut

itseksensä, kehittynyt omalla alallaan ja hankkinut yleistietoja ja sivistystä monin verroin syvällisemmin kuin me kumpikaan. Hän on uudenaikaisempi ja monipuolisempi. Sen tiedän, ja varmasti hän nyt jo kykenee kohottamaan ammattiaan paljon sen yläpuolelle, mikä nykyään on tavallista. Hän on valistunut mies!» puhui Zaida innoissaan kasvot hehkuvina.

»Vaikene jo! Minä tiedän itse nuo asiat paremmin. Hän ei koskaan tule kuulumaan meikäläiseen piiriin – hänen nimensäkin on jo esteenä. Hänen ja meidän välillämme on aina syvä juopa, niin että tuntuu perin naurettavalta vetää häntä tai hänen kaltaisiansa meikäläisten yhteyteen. Minulle persoonallisesti hän on kaikissa suhteissa vastenmielinen kuin toiseen rotuun kuuluva.»

»Nuo ovat juuri niitä pinttyneitä ennakkoluuloja, sitä vanhanaikaisuutta, jota...»

»Sinä et ymmärrä – ruotsalaisuudella on täällä vahvat juuret, me olemme valtasääty, se, joka on hallinnut ja yhä hallitsee tätä maata, se vallasväki, joka edustaa järjestystä, tietämistä ja taitamista, istuu viroissa ja säätää lait, hoitaa yliopiston, koulut...»

»On ollut – ei ole enää kauan!» huudahti Zaida rohkaistuneena havaitessaan isän antautuneen väittelyyn.

»Meissä täytyy olla itsessämme murtumaton, luja yhteistunto tuota suomalaiselta pohjalta nousevaa pyrkimystä vastaan!» pauhasi apteekkari pysähtyen Zaidan eteen.

»Mutta minä en tunne samoin kuin sinä, isä. Hyödyttöntä on puhua Teppo Pyrystä tuossa äänilajissa. Hän on minulle miesten parhaita, viisas, taitava, luotettava, miellyttävä...»

»Sinä – sinä olet yhtä typerä kuin kaikki nämä kauppalan tyttökirput, joita Pyry lumooa pyöritellen tansseissa. Se on sitä puotipoikien kulttuuria, jota nurkissa viljellään ja mäillä huudellaan. Se ei koskaan kelpaa meille, ruotsinkielisille!»

»Ehkä sen ei tarvitsekaan kelvata ruotsalaisille, kun se kelpaa ja kuuluu suomalaisille.»

»Sinä olet ruotsalainen...» huomautti isä.

»Minä olen Teppo Pyryn morsian ja suomenmielinen!» väitti Zaida vapisevin huulin ja katsoi suoraan isänsä kasvoihin.

Isä jäi hetkeksi tuijottamaan häneen, ja kädet valahtivat alas selän takaa.

»Sinä kehtaat sen sanoa – kehtaat seistä edessäni ja katsoa minua kasvoihin!» puhisi isä hampaiden välistä vihan noustessa.

»Se on totuus!«

»Minä murskaan sen miehen, juuritan täältä pois ikipäiviksi - kuolkoon, kuopattakoon, mädätköön maan sisällä! Sinua hän ei saa, etkä sinä ole hänelle mikään morsian!« huusi apteekkari tarttuen tuolinselustaan ja puristaen sitä niin, että rystyset valkenivat.

»Siitä asiasta ei päätä kukaan muu kuin Teppo ja minä, me kaksi yhdessä!«

»Ettekä päätä!« Apteekkari kohotti vimmoissaan tuolin ilmaan ja paiskasi sen lattiaan. Se meni kappaleiksi permantoon.

Raju mielenpurkaus näytti helpottaneen miehen epätoivoista tuskaa, vapauttavan vihan pakkautuvasta paineesta.

Hän istuutui väsyneesti ja nojasi päänsä käsien varaan, huojutellen itseään.

Zaida astui lähelle tuntien sääliä ja aikoi laskea kätensä isän olalle.

»Älä koske minuun!« kuului isän tukahtunut ääni tyttären sormien sipaistessa hartioita.

Zaida ei jaksanut ymmärtää isänsä epätoivoa, aavisti vain hänen varmaankin kärsivän suunnattomasti. Mikä oikeus hänellä oli kärsiä ja olla pettynyt? Se nostatti tyttären mielessä kapinoimista.

»Kuinka isä saattaakin tuntea noin?» kysyi hän loukkaantuneena vavisten ja nyyhkien.

»Mene nyt, jätä minut!» äänsi isä istuen yhä kyyryssä ja heiluttaen. itseään puolelta toiselle kuin vaimentaakseen tuskaa.

Zaida meni omaan huoneeseensa itkien ääneen. Myöntämättä isälleen mitään määräämisoikeutta hän surkutteli itseään ja salli tämän kurjuuden kuohuttaa kyyneleitä syvistä lähteistä ja surun kouristaa sydäntä. Siinä oli tuskaa, mutta myös riemua, itsesääliä ja kapinaa, jonka voimasta hän tahtoi toimia oman sydämensä vaatimusten mukaan. Hetken kuluttua kyyneleet ehtyivät itsestään, ja mairitteleva mielihyvä urhoollisesti kestetystä kamppailusta isän kanssa hiveli hänen ylpeyttään. Mitä hänelle mahtoi isä tai kukaan? Hän oli oikeassa – hän oli uuden ajan lapsi. Sanokoot luopioksi, mutta mikä luopio hän olisi, kun ei ollut milloinkaan tuntenut kuuluneensa ruotsalaisten leiriin tai muuhunkaan? Ja sitten kun ymmärsi, että saattoi johonkin kuulua ja sen nojalla jotakin olla, hän oli vapaasta taipumuksesta, sydämen asiana, valinnut suomalaisuuden ja rakastunut empimättä, kuin kohtalon viemänä, itsestään – niin, oliko se itsestään selvää? Eikö juhlan humu, kaikkien repäisevä innostus lauluineen, eläköönhuutoineen – eivätkö ne olleet nostamassa, tenhoamassa mieltä ja virittämässä tunnetta? Miksi ei? Sehän siinä olikin niin yli ymmärryksen kaunista ja ihanaa. Kaikkien nuorten päitä oli silloin ympäröinyt valokehä, sellainen toiveiden ja rohkeiden ajatusten säteily.

Se oli niin kummasti lumonnut ja vienyt mukaansa – olisi melkein toivonut olevan esteitäkin voidakseen silti uhalla astua joukkoon. Mutta nyt oli esteitä. Olkoon, tie oli selvä ja hänen sydämensä altis.

Tyynnyttyään hän näki pöydällä kirjeen. Se oli äidiltä Ruotsista. Huokaus pusertui rinnasta, ja uusi, lempeämpi tunne täytti mielen: »Äitiparka, äiti rakas, pikkuinen, kärsivä äiti, kuinka paljosta sinun pitää luopua ja kuinka paljon hyvää sinä minulle annat!» ajatteli hän kaivaten äitiään.

Lääkäri oli pitänyt parhaana, että rouva Stocker matkustaisi talven ajaksi etelään, lauhaan ilmanalaan. »Etelään – jospa Teppokin voisi tulla ja varmasti hän voisi, jos olisi isälle mieluinen – ruotsalainen», ivasi Zaida ajatuksissaan. Samalla nousi myös kapinamieli. Kuinka kukaan saattoi olla niin epäinhimillinen ja julma toista kohtaan? Hänen täytyi saada se sanotuksi isälle ennen matkalle lähtöä ja varoittaa vainoamasta ja tekemästä pahaa Tepolle, heille kummallekaan. Hän tahtoi sen sanoa vielä tänä iltana, ennenkuin tapaisi Tepon seuraavana aamupäivänä Pyryllä.

Kun isä ei tullut illalliselle, meni Zaida hänen huoneeseensa, jonne hän oli vetäytynyt lepäämään tuntien olevansa kykenemätön pysymään pystyssä.

Viime vuosien yksinäisyys kotona, vaimon ja tyttären oleskellessa maailmalla, ja lisäksi ainainen pelko, milloin tulisi tieto vaimon lopullisesta lähdöstä, oli kuluttanut paljon jo vanhenevan miehen voimia, mutta sitäkin

enemmän säännötön elämänmeno. Apteekkari ei viihtynyt kotosalla, kauppalassa ei ensinkään. Se oli alunpitäen tuntunut hänestä oudolta ja luotaan työntävältä. Hän ei saanut siellä jalansijaa, ei ainoatakaan ihmistä läheiseksi tuttavakseen. Matti Aulinkin loittoni sitä mukaa kuin työtaakka kasvoi. Harvoin he täällä enää osuivat yhteen, tuskin muulloin kuin junassa, kumpikin matkalla Helsinkiin, missä sopi, muiden lisätessä seuraa, yhdessä viettää varsin virkistäviä päiviä paremmin kuin kotona kauppalassa istuskellen vain apteekkarin perin hylätyltä tuntuvassa kodissa jonkun päivällistunnin tai pelaten kahden peliä jonakin iltana. Useimmiten apteekkari otti muiden pääkaupunkilaistuttaviensa kera osaa tavaksi tullessiin iltaistuntoihin paatuneimpien hotelli vieraiden parissa, jotka eivät säästelleet terveyttään.

Tämä mielenliikutus oli yllättävästi paljastanut hänelle ruumiillisten voimien heikentymisen. Oliko sydän rasvoittunut? kyseli hän itsekseen. Parasta kysyä Aulinilta, päätti hän. Se muu, niin, kaikki muu täytyy jäädä riippumaan – sitä ei sietänyt ratkoa kokonaan, se kävi yli voimien.

Zaidan astuessa hiljaa huoneeseen Stocker tunsu niin outoa ahdistusta rinnassaan, ja jotakin nousi kuin tukehduksena palana kurkkuun puristamaan. Nyyhkikö hän? välähti ajatuksessa. Se oli sisäistä pakotusta, itsekseen toimivaa, mitä ei voinut hallita.

Kun Zaida istuutui tuolille vuoteen pääpuolelle, valuivat vedet isän poskille, eikä hän yrittänyt niitä pyyhkiä, ei edes halunnut tietää, saisiko käden

nousemaan, tottelisiko mikään jäsen tahtoa. Oli miten oli, se sai nyt jäädä sikseen. Millään ei ollut väliä.

Jälleen Zaida ei ymmärtänyt. Kuinka hän olisikaan voinut kokemattomana tajuta epätoivoa? Sen olisi äiti kyllä ymmärtänyt ja selittänyt molemmille, isälle ja tyttärelle, ehkä sillä hetkellä elämänsä pitkän kärsimyksen voimalla lunastanut heidän sieluilleen rauhan ja saanut intohimot ohjautumaan viisaaseen sopuun. Nyt isä ja tytär, huolimatta luonnollisesta, itseksensä toimivasta liikutuksesta toistensa läheisyydessä, jäivät toisistaan etäälle, kumpikin uskoen kärsivänsä julmaa vääryyttä. .

Zaida luuli olevansa erittäin kohtuullinen ja tasapuolinen sanoessaan: »Isä, minä ymmärrän sinun kantasi omalta kohdaltasi. Miksi sinulla ei saisi olla jyrkkä mielipiteesi omassa asiassasi? Totta kai, mutta kuule, meidän nuorten täytyy saada olla vapaita. Älä unohda, että me elämme omaa elämäämme – sinä et saa pyrkiä sitä hämäämään ja – tuhoamaan. Sehän on rikos!»

»Ä-ä-älä puhu», sai isä sanotuksi. »Ethän sinä tiedä, et näy ymmärtävän, kuinka lähellä minua olet. Elämäni työ, aika ja vaivat, huolet, kaikki on kuin hukkaan mennyttä, turhaan olen elänyt, minut voidaan tyhjänä pyyhkiä pois...» valitti isä. »Oma piirini ei enää tahdo tietää sinusta eikä minustakaan tämän jälkeen. Me olemme elävinä kuolleita – elävinä kuolleita...» Ääni hukkuu epäselvään käheyteen.

»Minä tahdon vain saada sanotuksi yhden asian: sinä et saa vahingoittaa Teppoa, niin totta kuin toivot minun elävän etkä kuolevan!« puhui tytär kiihoittuneena.

»Sinä et näytä antavan vähääkään arvoa minun elämälleni, kuolenko vai elätkö - se on sinusta yhdentekevää«, vastasi sairas isä.

»Ei suinkaan se ole yhdentekevää, mutta kukin eläköön omaa elämäänsä«, päätti Zaida.

»Vanhemmat ovat edesvastuussa lapsesta. Mene nyt, olen kovin huonossa kunnossa.«

»Lähden takaisin Ruotsiin, mutta käyn ensin tapaamassa Teppoa. Sinä et voi meitä erottaa!« Sen sanottuaan Zaida poistui huoneesta.

Onneton isä tiesi nyt, ettei kukaan eikä mikään voinut niin raskaasti iskeä kuin oma lapsi, niin lopullisesti ja täydellisesti masentaa mieltä, vieläpä kahlita elämäntehtävässä, samalla antaen sivullisille, ystävillekin ja omalle piirille päinvastaisen todistuksen vanhemmistaan kuin oli odotettu.

Hän ikävöi vaimoaan, jolle oli aina uskonut 'pienimmätkin huolensa, niin hyvin menestykset ja voitot kuin tappiotkin, ja jolta oli saanut viisaan neuvon vaikeissakin asioissa. Nyt, kun sekin tuki oli kaukana, hän soimasi itseään katkerasti, että oli lähettänyt äidin ja lapsen niin kauas luotaan, ja sitäkin,

ettei Zaidan kasvatuksessa ollut otettu lukuun ympäristön vaikutusta suomalaisella paikkakunnalla. Hän tajusi myös selvemmin kuin ennen, että Frida oli mukaantunut, ei ainoastaan hänen kaikkiin toivomuksiinsa ja tapoihinsa, vaan myös ympäröiviin oloihin heti Nurmekseen tultuaan. Hänen nuoruutensa oli kulunut yksinomaan siellä. Hän itse oli pitkiä aikoja ollut matkoilla ja muuten eristäytynyt paikkakuntalaisista. Tämän kaiken hän luki omaksi viakseen. Toisaalta oli selvää, että hänen piti pysyä uskollisena omalle puolueelleen, jonka suojassa hänelle oli toimitettu niin edullinen asema yhteiskunnassa. Menestyksen aikoina hän olikin tuntenut olevansa mies paikallaan – nyt sen sijaan voitaisiin häntä epäillä ja työntää hänet syrjään.

Pahimmin häntä kiusasi se tieto, ettei hän enää uskonut omaan asiaansa niin ehdottomasti kuin ennen. Hänelle tämä koettelemus näytti kaikki uudessa valossa, ikäänkuin pitkin näköpiiriä olisi vedetty verho pois ja eteen avautunut jään peittämä ulappa, kuten on laita varhain keväällä raijien ilmestyessä sinne tänne. Niin kauan kuin kylmiä riittää, se kantaa vielä hevosen ja miehen, mutta kun sateet tulevat ja etelän tuulet puhaltavat, silloin on aika lopettaa jäällä kulkeminen.

Hän tiesi, että kansakouluja nousi joka puolelle. Cygnaeuksen kylvä oli itänyt ja houkutti lämpöisen maan povesta reheviä taimia. Sekin oppikoulukokous, jossa kauppalaiset olivat hyvä-huudoin yhtyneet Teppo Pyryn lausuntoon vanhojen ruotsalaisten koulujen kelvottomuudesta

suomalaisille, tunkeutui nyt hänen tuntoonsa kuin terävä säilä tuskasta vihlovaan ruumiiseen. Hän kärsi ruumiillisesti ja henkisesti, ei vain siksi, että itse oli uhattu ja oma tulevaisuus jäisi ehkä vain rahan saalistamiseksi, vaan myös sentähden, että hän nyt näki ja ymmärsi piankin olevan tulossa sen ajan, jolloin hänen omalla ryhmällään itsepintaisesti ruotsinkielisenä ei olisi tässä maassa määräävää valtaa ja merkitystä.

Torsten Stockerilta olivat opinnot luistaneet työläästi, ja suoritukset oli hyväksytty paremmin suosion kuin ansion voimasta, kun tiedettiin hänellä olevan käytännöllistä kykyä ja mahdollisuuksia panna pystyyn komea apteekki. Ammattiväkeä hän sitten saattoi palkata apulaisikseen. Tämäkin tietoisuus vaivasi ja nöyryytti kärsivää miestä, koskien kipeään kohtaan – oman arvon tuntoon, johon nojaten hän oli jaksanut ponnistaa paljon, ottaa puolisoikseen itseään paljoa vanhemman naisen ja sitten aina hänen sairautensa kestäessä kieltäytyä kodin onnesta ja verensä vaatimuksesta.

Pettymyksistään huolimatta hän tiesi, ettei olisi voinut menetellä toisin ja että vastakin pysyisi omassaan. Hän tunsi olevansa sallimuksen alainen ja tahtoi sen kestää.

* * *

Ennen lähtöään matkalle Zaida tahtoi mennä soutelemaan ja Teppo oli käynyt päivällä laittamassa veneensä kuntoon. Kun he illan suussa astuivat

reippaasti metsän kautta rantaan, oli järvi tyyni ja kuun luoma pitkä kimmelsilta ulottui kauas.

He istuivat veneessä vastatusten, Teppo soutamassa ja Zaida perää pitäen. Veneen keulassa komeili soma lyhty sytytettynä.

»Tämä on nyt kuin venetsialainen gondoli», sanoi Zaida. »Kuukin suosii meitä kuin ainakin rakastavia ja hopeoi latumme.»

»Tällaisia hopeisia hetkiä saamme niin harvoin, ja ne ovat ihania, eikö totta, kun on ne ensin ansainnut taistelemalla niinkuin sinä?» myötäili Teppo.

»Huomenna, niin huomenna olen taas jo kaukana», kuiskasi Zaida katsellen veden kimaltelevaa kalvoa ja hymyillen itsekseen tuntiessaan Tepon katseen kasvoillaan.

Vene tuskin liikkui, kun Teppo antoi airojen levätä polvillansa kuin estääkseen rauhallisen hetken kiitämistä heidän ohitse.

»Tänä iltana olemme kahden, ei mikään eikä kukaan voi tulla meidän välillemme. Tuo saari on kuin meidän maailmamme, sinä ja minä sen ainoina ihmisinä. Me olemme kuin kaksi kilttiä lasta, joita on kohdeltu kovasti. Me turvaudumme toisiimme ja olemme kahta onnellisemmat. Vai miten, Zaida?» puheli Teppo.

»Niin, Teppo, kahta onnellisemmat...»

»Sinulla on ihmeellinen voima, saat nytkin unohtamaan kaikki, mitä on ollut tuskaa ja pelkoa – haihtukoon ne kaikki ajatuksistammeh Ehkä onkin hulluutta antaa niille koskaan valtaa...»

»Uskokaamme ainakin nyt, että se on hulluutta», kuiskasi Zaida.

Teppo painoi aivot hiljalleen veteen, ja vene liukui kuin unessa Zaidan kääntäessä keulan rantaan. He vetivät sen kokonaan ylös vedestä ikäänkuin olisi ollut jäätävä saareen pitkiksi ajoiksi, kuin katkaistakseen yhteyden muuhun maailmaan ja jättääkseen sen ylen raskaat velvollisuudet taakseen. Teppo laski kätensä Zaidan hartioille, ja he katsoivat toisiaan silmiin kuin painautuakseen sielun ikkunoiden kautta toistensa olemukseen. Nyt, niinkuin joskus ennenkin, Zaida tunsu Tepon ihmeellisen rauhan laskeutuvan yllensä, ikäänkuin sillä sekunnilla kaikki lepäisi lujalla pohjalla, pysyi ikuisesti ja olisi totista totta. Tämä tunne teki kaikki kauniiksi ja ihmeelliseksi.

»Puhu minulle, Teppo! Sinä puhut yleensä niin vähän, puhu itsestäsi, en koskaan saa kuulla sinusta kylliksi!»

Zaidan äänen puhdas sointu illan hiljaisuudessa kosketti miehen sisintä tunnetta ja sai silmät kimaltamaan. Kummastakin tuntui sillä hetkellä kuin taivas olisi kohonnut korkeaksi, hyvin korkeaksi.

»Sinä saat kaikki tuntumaan niin vapaalta ja korkealta. Mitä se oikein merkitsee?» kysyi Zaida.

»Sitä vain, että olemme niin samanlaisia rakastaessamme, eikä kukaan, joka rakastaa, voi olla pikkumainen. Rakkaus puhdistaa, tekee rumankin kauniiksi.»

»Ajattele, että meillä olisi täällä kesäkoti, pieni maja vain, ja että meillä olisi lapsia ja tulisimme tänne, eläisimme lasten kanssa aina – aina...»

»Zaida, älä puhu noin! En tiedä, en uskalla ajatella sitä, se vie minulta rauhan, sydämeni sykkii liiaksi...» torjui Teppo vetäytyen vähän edemmäksi Zaidan käden ulottuvilta. »Se ei ole pelkuruutta – enhän pelkää elämää, en huolia, en työtä, en köyhyyttäkään. Se olisi kaikki vain luonnollista ja ihanaa», puhui Teppo hengittäen raskaasti.

»Mitä se on, sano, mitä se on?» kysyi Zaida hätäisenä ja peloissaan.

Teppo jätti vastaamatta kuunnellen korvissaan humisevaa ääntä kuin vetten pauhinaa koskessa, ikäänkuin ne syöksyisivät kohti viedäkseen heidät mukanaan.

»Minä tahdon tietää sen. Onhan minulla oikeus, eikö olekin?»

»Sinä et ehkä ymmärtäisi, et jaksaisi kestää pettymystä. Olen jo ennen

sanonut sinulle: minulla on – sydänvika.»

»Niin olet, kyllä olet, tiedän sen, mutta emme tahdo sitä tietää, emme tänä iltana. Minä olen luonasi, nyt olemme yhdessä.»

»Yhdessä, Zaida, ja saari on meidän kotimme», kuiskasi Teppo vetäen hänet syliinsä.

Heidän lamppunsa oli sammunut veneen keulassa ja aurinko laskenut. Puolinainen kajastus pilviseltä taivaalta salli heidän vain likeltä nähdä toisensa. Tunnit kuluivat nopeasti heidän kuiskaillessaan, liian nopeasti, ja kumpikin tunsi, ettei ollut sanonut paljoakaan siitä, mitä tahtoi sanoa, kun jo oli pakko palata kotiin.

»Olen sinulle kiitollinen, yli rajojen kiitollinen», sanoi Teppo hyvästellessä.

»Ja minä sinulle aina – aina!» kuiskasi Zaida. » Jaksamme jälleen olla kumpikin tahollamme niin kauan kuin äiti minua tarvitsee, ja sinä...»

»Teen työtä – sitä kyllä riittää. Mutta olen nyt vieraiden apulaisten varassa», sanoi Teppo viimeiseksi.

»Säästä voimiasi. Muista, mitä sanoit minulle sydäimestäsi. Katkeralta tuntuu tietää sinun palvelevan työlläsi koko maailmaa, niin, koko maailmaa, et minua...»

»Sinähän olet minun koko maailmani. Joko unohdit sen?»

He nauroivat ja katosivat kumpikin suunnalleen yön hämärässä.

XIV

Tepolle karttui työtaakkaa hänen ollessaan uskottu mies kahdessa konkurssi- pesässä sen lisäksi, mitä oma liike ja haarakaupat jo ennestään olivat tuottaneet. Mikko oli Heinolassa puuhannut reippaasti, hoitanut jo aloitettua kirjanpitoa aivan oikein, perinyt saatavat ja pitänyt kaupassa ja varastossa erinomaista järjestystä niinkuin hänelle oli neuvottu ehdottoman tarpeellisena, jos aiottiin vähänkin menestyä. Mutta Tepolta itseltään veivät yhä laajemmiksi paisuneet tilit kaikki lomahetket ja hiljaiset tunnit pitkin päivää, jopa usein öisinkin.

Mitä tehdä? Hän tunsu alkavansa väsyä liiemmäksi, niin ettei saanut unta sitten, kun olisi aikaa nukkua.

Taitava kirjanpitäjä olisi kallis apulainen, ja Tepolla oli aina ollut pyrkimyksenä säästää hoitokuluissa. Sitä paitsi hän oli tottunut luontaisen halunsa mukaan itse tarkkaamaan liikkeensä kehitystä yksityiskohtia myöten, niin että kirjanpidosta oli hänelle tullut lempityö. Siinä hän sai tavallaan levätä antaessaan kynän piirtää kauniita kirjaimia ja numeroita omien silmiensä tyydytykseksi ja irroittaa ajatuksensa kaikesta ympäröivästä kirjavuudesta laatiessaan tilinpäätöksiä ja niiden nojalla todetessaan, millaisiin tuloksiin kulloinkin oli päästy sekä pääliikkeessä että haarakaupoissa, joista hänelle

säännöllisesti lähetettiin tiliotteita. Hän hymähteli itsekseen seurustellessaan kirjojensa kanssa, jotka olivat kuin eläviä olentoja tarjotessaan hänelle auliisti kaikkia tarvittavia tietoja.

Nykyistä tilannetta arvioidessaan hänen täytyi itselleen myöntää, ettei se ollut loistava, ehkä ei olisi vastakaan mistäpä sitä? - mutta vielä ei kuitenkaan näkynyt suoranaisten taantumisen vaaraa. Neiti Harmen ilmoitti saaneensa oman nuottinsa sointumaan loviisalaisten tahtiin ja möi kankaita ja rihkamaa aika runsaasti. Mikko oli voittanut ensin suurimman kilpailijansa, Molinin, suosion, käynyt siellä vieraisilla ja tietenkin, kuten Päivi oli vakuuttanut, »pörröttänyt tukkaansa, niin että se nousi kuin mikäkin leijonanharja, ja pyöristänyt harmaansiniset silmänsä ja kumartanut vanhalle Molinin rouvalle kysyen: Mitä saisi luvan olla? Meillä on kaikkea ja hyvä kohtelu...»

Jotakin sensuuntaista oli tapahtunut, koska rouva Molin kutsui hänet pöytänsä vakinaiseksi ruokavieraaksi. »Siellä sinä lihot», totesi Päivi. »Älä vain hanki itsellesi patruunan vatsaa, ennenkuin sinusta tulee patruuna.»

Mikolla oli sentään tarkoituksia vatsan vaatimusten yli – senhän jokainen ymmärsi. Maailmassa oli hyvä katsoa eteensä, sivulle ja taakseenkin. Molinilla oli hyvä talo pääkadun varrella ja vielä parempi piha, oikea pieni puisto puutarhoineen, mutta ei omaa lasta, ainoastaan sisarentytär Hanna, ja Mikko oli nähnyt ja ymmärtänyt, että jos tyttöä katseltiin kauniisti ja enolle puhuttiin oikein viisaasti ja yritettiin vakavasti eteenpäin, niin – niin sitten saisi nähdä...

»Poika olisi tietysti sopinut paremmin tämän kaupan jatkajaksi», sanoi kauppias Molin Mikolle, »mutta mistä minä sen otan, kun tuo Maalin ei ole sitä saanut?» Maalin oli hänen vaimonsa nimi. »Koko suvussa ei ole poikaa eikä muitakaan lapsia. Tämä Hanna-tyttö tuotiin sitten tänne ja on ollut apuna ja ilona. Leveää tämä meidän meininki kyllä on, mutta ei pääse kahmaisemaan mistään. Minulla on sentään kaikki omassa varassa», kehuskeli hän katsoen Mikkoon kuin sanoakseen, ettei tässä silti oltu Nauku-Matteja.

Mikkoa pidettiin hyvänä – hänen tähtensä lämmitettiin suuri leivinuuni yhtä sokerikakkua varten, kun ei hella pysynyt kunnossa, ei paistanut.

»Se on hullu uuni», sanoi rouva Molin.

»Antakaa, kun minä katson», pyysi Mikko ja seurasi emäntää keittiöön, joka oli suuri kuin Lahdessa Mossbergin sali. »Tämä on tukossa, tuhkaa täynnä kaikki paikat», selitti Mikko.

Rouva Molin ja vanha palvelijatar katselivat silmät pyöreinä, kuinka Mikko avasi salaperäiset sulut ja luukut ja kiskoi suuret määrät törkyä ulos umpinaiselta näyttävästä hellasta.

»Taitava on, keksii tuollaisen, mitä ei ihmisen ymmärrys ulotu läpinäkemään», ylisti rouva. »Enkö ole sanonut, että siitä nuoremasta Pyrystä tänne oikea kauppamies saadaan? Ja jos se noin pohjia myöten

tyhjentää ostajien kukkarot kuin meidän uunin sisälmykset, niin patruuna hänestä paisuu!»

Hella vei savunsa ihan puhtaasti Mikon puhdistuksen jälkeen, ja sokerikakunkin se paistoi ja paljon muita herkkuja.

»Tämä meidän emäntä onkin ollut huonolla tuulella ihan puoli ikäänsä», kertoi kauppias Molin, »ja nyt sattui näin onnellisesti, että Mikko Pyryn naapuruus kirkastaa hänelle näköalan tuonne kadun toiselle puolelle. Kun pojan kasvot loistavat joka aamu aurinkona tässä meidän ruokapöydässä, niin Maalinin suu on vehnäsillään aina ateriasta toiseen ja vielä sillä välilläkin, herkkuja laitettaessa. Minä syön ja lihon ja lämmittelen tässä hyvän tuulen aikana ja Mikko-pojan paisteessa!»

Pyryn kauppa oli saanut sijansa vanhan, yksinäiseksi jääneen viskaalin talossa. Ukko halusi myydä sen, mutta kauppias Molin sanoi:

»Älä vielä myy – saat paremman hinnan, jahka Mikko Pyry pääsee kauppakoulusta. Siitä tulee sitten suuri herra!»

Viskaali taisi jo olla hieman höperö eikä enää oikein muiden heinolaistenkaan tasalla. Niinpä kauppakoulut ja suuret herrat nousivat kovin korkealle hänen tajunnassaan. Hän lupasi jäädä odottamaan.

Pääasiaa Mikko ei koskaan laiminlyönyt sivuseikkojen kustannuksella, ja

tällä kertaa oli pääasiana Molinin kasvatti ja sisarentytär Hanna, iloluontoinen, punakka ja hehkeä tyttö, täyteläiset huulet kireässä hymyssä ja pyöreä, tanakka ruumis ponnahtelevana aina liikkeessä. Hän nauroi usein ja heleästi jutellessaan yhtä juohevasti ventovieraan kuin tuttavankin kanssa.

Mikko tahtoi sentään saada eno Molinilta valkoista mustan päälle, ennenkuin puhui mitään Hannalle. Hän taivutti enon takaamaan sellaisen summan itselleen, että pystyisi aikoinaan ostamaan viskaalin talon.

»No, sen minä teen ihan hepankeppaa, kunhan nyt ensin läpäiset sen kauppakoulusi ja olet suuri herra – Heinolassa», vastasi Molin hymähtäen ja silmiään räpytellen. Hän oli vähäläntä ruumiiltaan ja laihahko, kasvot verettömät ja juovaiset, mutta katse terävä. Heinolassa ja laajalti sen ympärillä hän oli suuri herra. Hän oli jo pitkiä aikoja pitänyt suurta jauhokauppaa, osaksi vaihtanut maalaisten tuotteisiin – niinkuin Olavila Orimattilassa – ja sitten myöhemmin myynyt rahasta Venäjän viljaa, mattojauhoja ja vehnää. Ostajia tuli kaukaa sisämaasta, veneillä pitkin vesireittiä sulan aikana ja hevoskyydillä talvella tiettömienkin taivaan takaa erämaista, jonne he olivat raivanneet peltotilkkusen sinne, toisen tänne korven liepeille, mutta myös vauraammilta seuduilta, missä halla niin usein vioitti viljan eikä leipä enää tuntenut hiivaa tai hapatusta ystäväkseen, vaan putosi uunissa ludoksi ja likilaskuiseksi, oli kovaa kuin kivi ja kirveellä rikottava. Kuinka siunattua olikaan Venäjän karttuisa vilja aurinkoisilta mustan mullan mailta, ja mikä arvon mies sen tuottaja, jolla oli

sydän paikallaan antaakseen köyhänkin saada sitä pöydälleen!

Villanaula, pellavat, voi, munat, perunat, vieläpä marjatkin kelpasivat jauhon vastikkeeksi. Nyt viime aikoina olivat korpipuolen asukkaat sieltä vesien varsilta tuoneet lautoja ja lankkujakin kaupungin uusiin rakennuksiin ja korvauksena vieneet rautatavaraa omien mökköstensä ja pienien talojensa varustuksia uudistaakseen.

Mikko ymmärsi varsin selvästi eno Molinin tärkeyden.

Jos maalaisille vain kautta rantain viittaili olevansa niinkuin samaa perikuntaa, niin jo uumoiltiin tuosta pojasta tulevan sitten aikoinaan jauhojen, kahvin, sokerin, tupakan ja muun hyvän tuottajan, jolta voisi velaksikin saada pakkasen tai kuivuuden pide1tyä kovin kourin.

»Kai sinusta nyt tuntuu kuin olisit tämän puolen perintöruhtinas tiskisi takana?» sanoi Päivi käydessään kesällä Heinolassa Molinin vieraana. »Ala pitää varasi, ettei prinsessaasi viedä talvella, kun ollaan koulussa!»

Sen Mikko ymmärsi itsekin. Muuten siinä oli lähellä toinenkin nuori kauppias, joka yritti päästä Hannan suosioon.

»On sillä sentään ero pojalla ja pojalla», sanoi Hanna Päiville. »En minä moukasta huoli, jos herran saan!»

Päivi oli herautanut suureen nauruun, sillä Mikko »herrana» olisi hänen mielestään ollut erittäin lystikäs esittely.

Mikolla oli oma taikansa voittaa puolelleen vanhoja ja nuoria. Täti Molinin äidillisen rakkauden hän oli herättänyt heti alunpitäen, eikä se sitten koskaan lakannut lämmittämästä heitä kaikkia yhteisen pöydän ympärillä niinkuin keskinäisen työn ja auttamisenkin touhussa.

Kun Mikko ja Hanna istutettiin rinnan ruokapöytään, sopi niin hyvin pysyä lähekkäin ja tuntea kuuluvansa yhteen kaikkien nähden.

»Se on juuri sellaista pitämistä, jossa on pohjaa», sanoi täti Molin ja aloitti kapioiden valmistamisen hiljaiseen, ettei tulisi kiirettä, ja kun tädin elämällä nyt oli niin mieluisa ja valoisa tarkoitus, loistivat hänen kasvonsa, ja koko pyöreä olemus säteili hyvänsuopeutta kaupunkilaisille niinkuin maalaisillekin.

Ihmiset menivät Pyryn kauppaan vain katsellakseen näitä kahta nuorta siellä hääräämässä kuin saadakseen osan siitäkin niinkuin rouva Molininkin suopeudesta.

Päivin puhe perintöruhtinuudesta ei ollutkaan niin perin pilventakaista – sen eno ja täti Molin naureskellen myönsivät.

»Mitä niiden kahden nuoren välillä on tai ei ole, kuinka he ovat toisensa löytäneet ja mielistyneet, niinkuin nähdään, se on heidän asiansa», sanoi eno

Molin, kun Teppo syksyllä tuli Heinolaan, Mikon jälleen jatkaessa lukujaan kauppakoulussa.

»Naapuruus on tässä lähentänyt nuoret ja vanhat. Täällä maailman unohtamassa kolkassa eletään hiljaa ja nähdään aina samoja ihmisiä, ja kun Mikko tuli tänne, toi hän sieltä teiltä päin sellaisen elävyyden ja muun vilkkauden, että nyt on kuin olisimme saaneet tähän vanhaan taloomme toisen uudenaikaisen kerroksen. Hannan se poika kelpoitti avukseen ja ties kuinka pitkiksi ajoiksi pestasikaan. Enokin liimautui siihen niin, ettei yhtään estänyt tytön menoa», puhui täti Molin upeasti katetussa pöydässä, johon Tepon tulosta jo edellisenä päivänä tiedot saatuaan oli varustanut jos joitakin herkkuja.

»Sopiihan se, varsin hyvin sopii», tuumi Teppo katsoen tätiin suurin silmin, sillä nyt hän vasta oli saanut silmänsä auki ja ymmärsi. »Olen sentään ottanut tänne Hannan avuksi nuorukaisen, joka on tottunut maakauppaan», ilmoitti hän.

»Niin, niinhän minäkin sitä jo sanoin Mikolle, että apua tarvittaisiin, ja kai hän sen sitten on toimittanut...» kertoi rouva Molin.

Teppo jätti sanomatta, ettei Mikko ollut siitä puhunut mitään.

»Kyllä me vanhat tässä valvomme - onhan tämä kaikki tuttua työtä»,

huomautti kauppias Molin.

Teppo kiitteli liikutettuna suuresta ystävällisyydestä, jota oli muualla niin vähän tullut hänen osakseen. »Katselisin mielelläni, mitä lajeja teillä on kaupassa ja mikä parhaiten menee», sanoi Teppo pöydästä noustessa.

He menivät Molinin puotiin. Teppo näki heti kokonaisen seinän peittyneen rautatavarain näytteistä ja niiden laatikoista.

»Grönlundilta kai...?» huomautti hän silmäillen vanhamallisia lukkoja, avaimia, saranoita ja monenlaisia kojeita. »Vanhaa varastoa», lisäsi hän.

»Ei sentään – se on nyt tullutta, mutta tuppaavat lähettämään sitä tänne, kun aina vähin vielä meneekin halvasta», selitti kauppias Molin.

»Entä uudempi tavara, meneekö sitä?»

»Menee, menee...»

»Voisitko tilata suuria eriä – tarkoitan kolmin, nelin kerroin enemmän kuin nyt», kysyi Teppo jännittyneenä.

»Totta kai, sehän on myyjille tuottavaa kahden puolen »

»Tuota – tilata ja jakaa kanssani, voisitteko ?»

»Kyllä sekin käy. Samahan tuo, kun vain maksu...»

»Kuinka pitkän maksuajan saatte?»

»Tavalliset kolme kuukautta.»

»Erikoisista syistä minun on pakko pysyä teidän takananne tuntemattomana ostajana, kun otetaan Grönlundilta. Voisimmeko nyt sopia keskenämme niin, että tilaatte tavarat omaan nimeenne Vesijärven asemalle?» kysyi Teppo yhä innostuneempana.

»Sinne se on aina otettava ja sitten laivalla saatava jo syksyllä sulan aikana tänne.»

»No niin, kirjoitamme nyt, ikäänkuin ottaisitte kahdessa erässä suuremman ja pienemmän tilauksen. Minä perin edellisen, hyvin suuren tilauksen Vesijärven asemalta teidän valtakirjallanne, ja toinen, pienempi, tulee tänne jaettavaksi teidän liikkeenne ja minun haarakauppani kesken. Onko selvä?»

»On kyllä, mutta...»

»Saatte olla varma siitä, että maksan täsmällisesti.»

»Niin, mutta miksi ette itse tilaa suoraan Grönlundilta?»

»Suomalaisuuteni on esteenä – Grönlund ei suosi meitä suomalaisia», vastasi Teppo peläten toisen säikähtävän ja tekevän esteitä. Mutta Molin tuijotti vain ihmeissään vaappuen jalalta toiselle.

»No mun päiviäni, sitäkö nuo nyt hommaavat? Kas, kun ei meitäkin pelätä...»

»Yritetäänkö näin?» tiukkasi Teppo hellittämättä.

»Nyt sitä vasta yritetäänkin», innostui Molin.

Teppo laati tavaraluettelot komealla käsialallaan, ja Molin kirjoitti tilaukset. Niistä tuli niin suuri määrä, että ukko nousi varpailleen ja näpäyttäen papereita kahdella sormella nosti ne korkealle.

»Koko ikäni olen toivonut kerran saavani lähettää matkaan tällaiset paperit. Oikein tämä nyt jatkaa lyhyttä varttani», huudahteli hän haltioituneena.

Tämä odottamaton käänne oli helpottanut Tepon mieltä niin paljon, etteivät häntä enää pahasti painaneet kahden maakaupan tuottamat tappiot. Molin valitti myös, että toiset olivat olleet kovin huonoja maksajia ja pulittaneet itsensä ihan tyhjiksi, niin ettei omastaan saanut mitään takaisin.

»Täytyy vain pyyhkiä pois sivu sivulta ja pysyä hyvällä mielellä, muuten tulisi ihan sappitauti», puhui hän.

»Minulla on sama kokemus. Muutamat maalaiset avaavat kaupan omassa nurkassaan ja ottavat sen nimissä tavaraa, elävät entistä leveämmin, eivät osaa laskea, arvioida tulojaan tai menojaan. Niin syntyy vajausta jo alunpitäen, ja sitten menee kaikki tyynni hornan kitaan. Talo menee, kaikki menee, miehelle jää tie eteen ja rahdinajo. Itä-Suomessa kuuluu ryssä ostavan halvalla sellaisia maita. Siinä, hyvä naapuri, olisi pelastamisen varaa, kunhan vain saisi rahaa.»

»Se onkin valtion kukkaron varassa», tiesi Molin.

»Siellä ovat sveesit peräsimestä», huomautti Teppo.

»Eivätköhän nuo tuolta aikoinansa lähde?» sanoi Molin painavasti.

Teppo tiesi nyt voivansa luottaa Heinolan haaraliikkeen menestymiseen ja vielä enemmän siihen, että kauppa saataisiin elpymään hänen omassa liikkeessään, kun hän tästedes voi tyydyttää kaikkia ostajiaan.

Sinä iltana, jona Teppo oli lähtenyt, kauppias Molin sanoi Maalinilleen:

»Mikko on vielä poikanen, mutta Teppo Pyry on etevä kauppamies. Olisitpa nähnyt, millä vauhdilla hän sysäsi sen luettelon ja kuinka tarkasti muisti tavarain nimet ja laadut ja hinnat. Kaikki oli hänellä valmiina päässä, niinkuin präntätyllä paperilla – voi juupeli sentään! Ja siinä oli vielä muutakin...» kehui Molin.

Loviisan haarakauppa oli yksinomaan Harmin varassa.

Hän kävi joka sunnuntai Lahdessa tuomassa viikon tilejä ja tervehtimässä hyvää ystäväänsä Anna Vinkvistiä.

Jo aikaisemmin hän oli onkinut tietoonsa, kuinka Mikko luotaili Heinolassa ja että siellä oli joku tyttö, josta piti tulla apulainen.

»Nuori tyttö, sellainen Hanna – ja apulainen. No, tiedetäänhän se, mitä lopulta tuleman pitää», puhui hän Edlalle, kun ei muita Harmin mielestä arvokkaampia puhetovereita ollut saapuvilla. »Sen jo haistaa kaukaakin, että kaikki perustuu Mikon talonpoikaisviisauteen yhtä paljon kuin haaleansinisten silmien vilkaisuun ja leveän nenän hauskaan nousuun, kun hän antaa ihmisten tietää olevansa muita etevämpi ja saa myös kaikki muut ymmärtämään, että hän itse uskoo siihen lujasti. Usko siirtää vuoria, saati sitten tuollaisen pikkukaupungin tytön. Tekisi vain mieleni käydä kuiskaa massa hänelle: 'Älä luule, että riiaa, vaikka kanssasi kävelee! Jahka siitä tulee herra, niin rakkaus rapisee.' Tämä nyt on sitä minun runouttani, sano vain minun sanoneeni, niin se myös käy», vakuutti hän keittiössä, sillä kangaspuolelle hän ei mennyt, kun ei siellä enää ollut myyjänäkään. Oma tiski oli Harmille rakas, mutta toisen tiski kauhistus.

Kauppalassa hän kyseli kuulumiset ollakseen kaiken tasalla ja otti selon tärkeimmistä tapahtumista. Hän osasi piestä toista kielellään niin sattuvasti,

että se pakotti älähtämään ja selittelemään, ja kun Harmi kerran sai langanpäästä kiinni, ei siihen sitten jäänyt mitään solmua kaikki purettiin ihan pohjaa myöten.

»Siinä on meidän Mikossa kaimansa Mikko Repolaisen viisautta aika lailla. Kunnon kettu ei syö naapurinsa kanaa, eikä Mikko sinua, Edla, suinkaan mielistellyt, eihän – mitä?»

»Älkää puhuko syntiä! Vai minua vanhaapiikaa hän – huihai, tuolla se kävi kaukana Kalliolassa maalaistyttöjä toussuttamassa. Tuli sieltä kerran oikein kopea ja komea kysymään nuorta kauppiasta talvella, kun Mikko oli koulussa. Se tyttö oli saanut Mikolta rinta neulan ja luuli sitä kullaksi, vaikka se oli niitä messinkisiä lukkoneuloja, joista minä niin tykkäsin. Ja niitä on ollut muitakin heiloja Mikolla. Vai on sillä nyt tiedossa kultakala!»

XV

Syksy oli alkanut Lahdessa hyvän menekin merkeissä sen johdosta, että oli alettu rakentaa suurta rullatehdasta ja sen ympärille nostettiin myös asuinrakennuksia. Johansson ja Pyry saivat toimekseen hankkia rautatavaraa. He tilasivat sitä yhdessä Lyypekistä vähintään vaununlastin kerrallaan. Se oli suuri tapaus lahtelaisille.

Työväen yhä lisääntyessä oli tulinen kiire aina lauantaina, ja sentähden oli pitkin viikkoa punnittava valmiiksi puolen kilon paketteja enimmäin käytetyistä tavaroista.

Talvi ylti kylmäksi, ja vaikka puodissa kaikilla oli korkeat huopasaappaat jalassa ja paksu sarkatakki yllä, tunsu jokainen vilunväreitä ruumiissaan, sillä työssä täytyi enimmäkseen seisoa paikallaan. Teppo oli iltaisin kovasti väsyksissä aloitettuaan työnsä jo kuudelta aamulla ja päästen vasta kymmenen jälkeen lepäämään. Ruoka-ajataan eivät olleet rauhoitettuja tai säännöllisiä, vaan piti syödä, milloin jouti, hät'hätää ja ahmien. Varsinkaan kii-
reisinä päivinä Teppo, joka oli jo lapsuudesta saakka harjaantunut tähän menoon, ei osannut ottaa itselleen lepoa. Hän antoi touhun ja hyörinän

temmata mukaansa päivästä päivään, kuukausia eteenpäin.

Ensin tuli vika hänen toiseen polveensa, ei sietänyt seistä sillä jalalla, ja öisin sitä särki. Viimein hän kutsui tohtori Aulinin sitä katsomaan.

»Hyvä mies, ensiksi lepoa ja sitten jälleen lepoa! Sydän ei kestä niin rajua rimpuilemista. Ärttyessään se potkii tällaisia vikoja ja kutiaa kurkunpäässä. Saatteko unta?» kysyi tohtori.

»Yskä tekee kiusaa, mutta sellaista se on aina ollut», puolusteli Teppo.

»Ei sitä saa viljellä, täytyy ehkäistä», varoitti tohtori hääriessään sairaan tilaa tutkien. »Teille tekisi hyvää hauska seura. Pois tuo orjan raataminen – antaa muiden raataa! Jääkää pois sieltä kylmästä puodista, olkaa itse isäntä ja antakaa kansan palvella kansaa. Huono isäntä se on, joka itse tekee kaikki.» Hän rummutti sormillaan potilaan paljaalle rinnalle, pani pienen suunsa suppuun ja levitti pyöreät silmänsä. »Pahus, tuollainen atleetin rinta ja hyvät lihakset! Mikä hemmetti tämän sydämen läpän on lengalleen vienyt?» kysyi Aulin kireänä.

»Sanovat, että minussa lapsena oli lavantauti.» »Saattaa se johtua muustakin.»

»Lapsesta asti minua on aina vaivannut tämä kuiva yskä, enkä osaa sitä oikein pitää minään. Siihen tottuu...» jutteli Teppo.

»No, se on sitten kuin vanha kiusallinen ystävä – ei jätä rauhaan, vaan pysyy uskollisena kuolemaan asti. Tiedättekö, mitä sellaiselle ystäväälle tehdään?» kysyi Aulin ja pullisti leveitä poskia.

»Olisi hauska kuulla.» Teppo piristyi yhä enemmän tohtorin hupaisasta tavasta tutkia ja puhella.

»Antakaa sille viskysekoitus silloin tällöin. Siitä se tulee hyvälle tuulelle ja lakkaa ahdistamasta», neuvoi Aulin maiskuttaen kielellään, ikäänkuin se olisi jotakin oikein hyvää.

»Mistä sitä saa?» kysyi Teppo. Hän ei tuntenut sennimistä ainetta.

»Mossberg kyllä hankkii ja halvemmalla kuin apteekkari. Kun siihen totutte, menee monta pulloa vuodessa. Sekoittakaa soodaveteen tai muuhun kivennäiseen maun mukaan. Se piristää ihan hitosti ja tuottaa hyvän olon. Viskyä käytetään seuroissa yleensä, mutta kohtuus – kohtuus pitää silti olla, muuten siitä tulee teille toinen kiusallinen ja uskollinen ystävä jouduttamaan loppua!»

»Eipä silläkään niin väliä olisi. Tämä kituminen ei ole elämisen arvoista.»

»No no, vielä ei olla niin pitkällä, kunhan ette vain rupea juhdarksi ja pureskele pelkkiä kauruja. Suokaa itsellenne ilonhetkiä, juupelin hyvä illallinen

silloin tällöin – Mossberg on hyvä kokki – niin tämä kyllä menee ohi. Kun miehellä ei vielä ole murustakaan kalkkia veressään, voi hyvin tulla toimeen lengottele- vallakin läpällä. Lepoa nyt vain ensin ja hyvää ruokaa. Te olette liian laiha - pitää saada kelpo lailla täytettä ruhonne ympärille, silloin ei kylmäkään niin pysty. Minä puhun asiasta Mossbergille ja käsken hänen tulla tänne», lupasi tohtori mennessään.

Mossberg tuli ja järjesti juomat ja illalliset, oikein hauskan seuran, johon kutsuttiin itse tohtori Aulin, soittokunnan johtaja Jukari ja Mossberg neljäntenä, kun pelattiin korttia.

Se oli Teppo Pyrylle uutta ja huumaavaa huvia, auttoi aika hyvin pääsemään irti ahertamisesta, ja kun hän nyt tarkasti varojaan, huomasi hän, ettei sellainen menoerä vienyt mitään kallelleen, vaikka se silloin tällöin uudistuisikin. Nousukautta jatkui yhä, ja kaikenlaista tavaraa tilattiin Lyypekistä ja myytiin sisämaahan kauppiaille isoin erin. Teppo ei joutanut enää seisomaan puodissa – konttorit yö vei hänen aikansa.

Loviisan kangaskauppa lopetettiin, Harmi tuli jälleen Lahteen, ja Teppo saattoi uskoa hänen ohjattavakseen vähittäiskaupan, jossa nyt oli uusia apulaisia.

Tepon ystäväpiiri laajeni yhteisillä illallisilla, joissa Matti Aulin nosti ilon kattoon asti puhuen Tepon »kääntymisestä». »Kun ensi kerran kävin miestä

katsomassa, tapasin vuoteessa oikean konkurssihaamun. Voi sun surkeutta, tehnyt työtä kuin orja! Katsokaa häntä nyt – eikö olekin komeampi ja äveriäämpi entistänsä, mies, johon luotetaan ja joka ei kiellä apuaan, jos tarvitaan ansaitsee tuhansia päivässä...»

»Älkäähän toki», yritti Teppo, mutta ääni hukkuu humuun, ja niin olikin hyvä, sillä näinä sekavina iltoina hän tahtoi huumaantua hälinästä ja viskyn väkevyydestä, vapautuakseen ahdistavasta pelostaan.

Hän ei enää ollut yksityiskohtiin asti selvillä liikeasioistaan. Viime aikoina oli tullut yhä useampia epäluotettavia asiakkaita, joiden maksukykyä hän ei tullut ennakolta arvioineeksi niin tarkoin kuin tähän asti. Suurien tavaratilausten voimasta liike paisui, ja silloin jouduttiin hyväksymään huonompiakin ostajia. Hänellä oli kauppamatkustajia, jotka saivat prosentit myyntisumman mukaan, ja nämä miekkoset pyrkivät suurille tuloille myyden sekä varmoille että epävarmoille.

Mutta vaikka tässä kiihtyneessä riennossa sattui pettymyksiä, tempasi se kuitenkin jännittävänä mukaansa samoin kuin iltojen vietto remuavassa seurassa. Kasvavat tilinumerot puhuivat hänelle seikkailuista, joita kannatti yrittää, voittaakseen kuukaudessa sen, mitä ennen vuosissa. Siihen tarvittiin yhä nopeampi vaihto ja suurempi menekki. Olihan se toista kuin entinen äärimmäinen varovaisuus - »konkurssihaamu», josta Aulin oli puhunut. Hän tunsi jo kehittyneensä sellaiseksi liikemieheksi, joka pystyi suuriin asioihin, ja

tiesi, ettei olisi enää jaksanut seistä tiskin takana eikä sietää hidasta menoa nyt, kun hänet oli vallannut suurkaupan viehäytys. Tässä ei ollut yksinomaista tarkoituksena kerätä rahaa, vaan hänen mieltään innosti pyrkimys nousemaan oman ammatin alalla huipulle.

Tappiot ja voitot olivat näin alkuvaiheissa hänelle yhtä mahdolliset. Jos hänellä olisi ollut aikaa – pitkä elämä edessään niinkuin muilla – silloin olisi varovaisuus ollut hänelle mieluisinta, mutta nyt, kun hän ei tiennyt matkansa pituutta, saattoi loppu tulla pianikin. Niinpä piti uskaltaa ja antaa vauhdin yltyä, ottaa elämältä, mitä suinkin irti saisi...

Kevätpuolella ystävät olivat järjestäneet vuorotellen visti-istuntoja, ja niissä tuli valvotuksi. Tepolla oli samoina aikoina kiireet kirjanpäättöksissä ja inventoimisessa – hän ei joutanut lepäämään päivälläkään. Silloin tuli varoitus: hän sai sydänkohtauksen.

»Jaa, se läppä on totisesti epäluotettava asiakas, niinkuin kauppias sanoisi», totesi Aulin. »Tämä on jo vakavaa, pysy sinä levossa, muuten se voi käydä hengelle», varoitti hän.

»Sen verran kuin meikäläisen on mahdollista», lupasi Teppo. »Muuten minun ammatissani täytyy pysyä lujasti peräsimestä sekä myötä- että vastatulessa, koskaan ei saa hellittää.»

Muutaman päivän levättyään, kun ei tuntunut mitään hälyttäviä oireita, hän aloitti työnsä konttorissa varovaisesti, ensin vain jonkun tunnin kerrallaan ja vasta vähitellen koko päivän ottaen vastaan asiakkaita, kirjoittaen tilauksia ja kirjeitä, laatien tilejä, lukien postia ja suorittaen monenmoisia tehtäviä, joita oli levätessä karttunut.

Ruokahuone oli otettu konttoriksi ja aterioiminen järjestetty puotilaisille mukavammaksi kaupan viereisessä huoneessa. Kaikki miesapulaiset olivat liikkeen täyshoidossa paitsi varastomies, joka myös hoitaen hevosta asui piharakennuksessa vaimonsa kanssa. Harmi asui niinkuin aikaisemminkin Anna Vinkvistin luona ja aterioi Pyryllä, sillä useimmiten oli kaupassa niin kiirettä, että vain pikimmiten ennätti pöytään nielaisemaan ruokansa eikä juuri koskaan kaikki yht'aikaa, vaan vuorotellen kesken kaupanteon.

Tepon heikolle terveydelle ei suinkaan tehnyt hyvää olla taas kiinni tällaisessa touhussa kello kuudesta aamulla kymmeneen illalla. Hänen piti muistaa sata asiaa kerrallaan, antaa käsky sinne, toinen tänne, puhutella tuttuja ja outoja, luovia ja soutaa suoraan, kestää jos jonkinlaisia moitteita tyytymättömien puolelta, ottaa vastaan ulkolaisia mallien tuojia, joista ei vähällä päässyt eroon – ja sittenkin tuntui, ettei päivän mittaan ehtinyt kaikkea. Sairautensa aikana hän oli kirjoittanut Zaidalle Italiaan, ja kirjeisiin oli väkisinkin pujahtanut joku kaipauksen sana, vaikka hän yleensä vältti sitä, ikäänkuin se olisi luvatonta ja vaarallista. Hänen suuri kainoutensa ei sallinut

hyväilevien sanojen piirtyä paperille nähtäviksi, vaan ne saivat tulla ainoastaan kuiskattuina sen ainoan korvaan, jolle ne kuuluivat. Ja kuitenkin hän oli saanut paljon virkistystä ja lohdutusta niistä inhimillisesti naisellisista huudahduksista ja kaipuun purkauksista, joita oli Zaidan kirjeissä.

Todellinen elämä – aherrus työssä – ja Zaida, ne olivat kaksi eri maailmaa, joita hän ei pyrkinytkään läheisesti yhdistämään. Viimein, kun sydän oli niin vakavasti ilmaissut heikkoutensa, siirtyi rakastettu sadun hohtoiseen ja loittonevaan valoon, jota kohti hän kiihkoisesti suuntasi ajatuksensa ja tunteensa, mutta raskaasti huoaten painoi sairasta sydäntään ja pakotti sen pysymään pyyteettömänä sen nuoren naisen rauhan vuoksi, joka oli antanut hänen elämälleen ainoan sulon ja ainoat elämisen arvoiset hetket heidän saadessaan ulkomaailman tietämättä olla kahden kesken. Silloin, hämyiltojen salaperäisessä lumouksessa, he olivat voineet unohtaa huolet ja vaivat ja yhdessä iloita suuresta onnestaan.

Tänä keväänä hän oli sairautensa aikana tuntenut jotakin uutta nousevan elämäänsä. Samalla kuin hän oli irroittautunut siitä orjan raatamisesta, joksi Matti Aulin oli sanonut hänen puotipalvelustaan, ja pysynyt vain konttorit yössä, hänestä oli tuntunut kuin maa vastaisi hänen jalkaansa toisella tavalla kuin ennen. Hän oli vaistoavinaan pinnan alla virran, joka tullessa kaukaa toi hänelle sanoman kansainvälisestä yhteydestä ja maailman markkinoilta. Se oli antanut hänelle voimaa uskoa omaan menestymiseensä toiminnassa,

paisuttanut rintaa kuin raikas ilma keväisin korkealla Selänmäellä. Hän oli siitä ylpeä ja tunsi kasvavansa. Mutta toisinaan, kun hän heräsi yöllä sydämen lyödessä kipeästi, jatkui levottomien unien kammottava tuntu aavistuksellisena vaarana ja sitovana kahleena, jonka puristuksessa kaikki ponnistelu oli turhaa, ja lopullinen este oli olevinaan edessä. Hänen tarvitsi jännittää kaikki voimansa kyetäkseen jälleen hengittämään vapaasti ja ajattelemaan terveesti. Se tapahtui niin usein ja tuskallisesti, että hänen täytyi myöntää sen merkitsevän jotakin, ja hänen omatuntonsa vaati ottamaan sen lukuun.

Zaida kirjoitti toivorikkaasti äitinsä voimistumisesta ja että he olivat tulossa kotiin. Apteekkari oli jo vuokrannut Vesijärven rannalta, verrattain läheltä, maalaistalon lisärakennuksen heille kesäasunnoksi.

»Koti-ikävä tuo meidät pohjolaan, metsiin, vetten rannoille», kirjoitti Zaida. »Olen jo kauan ollut metsänäлкäinen, janoankin sitä kuin kirkasta vettä. Se on sitten ihmeellistä ikävää: ajattelen aina vain Selänmäen harjua, puhun siitä, uneksin siitä, olen näkevinäni sinut siellä enkä jaksaa torjua sitä kuvaa mielestäni. Lasken päiviä, milloin sinne pääsen. Eikö se ole kummallista?»

XVI

Koululaiset olivat jo aikoja sitten palanneet, kesä alkoi olla hehkeimmillään, ja lahtelaiset tahtoivat jälleen juhlia. Sen piti nyt tapahtua kansallisuuden ja vapaamielisyyden merkeissä.

Lehtori Arvo Tuisku vietti kesää kotonaan Tuorakassa ja lupasi tulla puhumaan. Toiseksi puhujaksi oli saatu nuori maisteri Johansson, joka opiskeli yliopistossa.

Lehtori Tuisku puhui taantumuksesta aatteellisissa harrastuksissa ja sanoi lopuksi: »Kyllähän meillä nyt alkaa olla ulottuvaisuutta, onpa jo maaseudullakin puhelin, ei enää haaveilla, eikä valkolakki herätä toiveiden paloa kuin kolme, neljä vuotta sitten. Meillä on tapahtunut suuri muutos, ei käy enää oikea tuuli, eivätkä korkeat puut humise. Suurmiehiämme nukkuu nurmen alla, ja me puhumme heidän haudoillaan, ja ne, jotka elävät ja joille nyt lauletaan, kehoittavat pysymään maltillisina, hakemaan virkoja ja pyrkimään hyvälle tuloille. Ken ennen saarnasi hengen hegemoniaa, hän ylistää nyt tasa-arvoa. Tasapainoa ei saa häiritä suomalaisuuden kiivailulla, vaaka ei saa painua vinoon kuin kaivon vintti!» Selvästi kuultiin, että aatteen mies oli tyytymätön aikaansa.

Hän palasi lavalta Tepon luo laimeiden taputusten saattamana. Poissa oli aikaisempi innostus. Arvo ja Teppo siirtyivät ravintolaan, kentän toiselle puolelle, johon lievä tuuli kantoi nuoren maisteri Johanssonin puheesta erillisiä sanoja: – Karjalan kankaat – synnyinmaa kallis kamara – sulo Suomi – tai vaan sini – kotiseutu – runouden helmivyö – tähtiyö – neidon nuoren sini-silmät – sinisalot – siniset järvet – Suomen vetten sini...!

»Vai niin, siis ylipäänsä utuinen sini ja sanoin maalaava kultaus. Ei yhtään uutta ajatusta, ei vanhan tunnustusta...!» saneli Arvo Tuisku pettyneenä. »Vai tämä nyt on nuorilla ohjelmassa, se tietää sitä, ettei ole mitään ohjelmaa. Ei, mutta nouseehan siellä vielä joku puhumaan. Kuka tuo on?»

»En tunne», sanoi Teppo.

»Meidän on alettava taistella, herätettävä kansa, koko kansa, työväki...! Voi nousta seinä eteen, ei pääsyä yli, ei ympäri, täytyy mennä puhki, ennakkoluulojen halki, repäistävä esirippu! Valoa kansalle!» kuuluivat puhujan viimeiset sanat.

»Hämärästi ajateltu ja sanottu, mutta siinä pojassa kuohuu. Tuo ääni ei tunne vielä johtajaansa, mutta halu on jo uusille urille», tuumi Arvo Tuisku.

Portilla oli tiheä pieni joukko. Se huusi puhujalle voimakkaasti: »Hyvä!»

»Mitä väkeä nuo ovat?» kysyi Tuisku.

»Rullatehtaan uutta työväkeä, muualta tänne tulleita», vastasi Teppo.

»Ahaa, nyt ymmärrän – siinähän se on valistuksen uusi työmaa!» huudahti Arvo Tuisku valmistuen siitä juttelemaan, mutta Teppo kiirehti kotiin, ja Arvon piti lähteä junalla Tuorakkaan.

Kotiin tullessaan Teppo kuuli jo eteiseen iloista juttelua salista. Päivi ja Toivo olivat tulleet äitiä tervehtimästä. Kumpikin oli venähtänyt pituutta. Toivo oli jo täyttänyt viisitoista, ja äänenmurroksessa hän puhui kimeästi ja rämeästi vuorotellen. Nyt hän oli heti ottanut puheeksi purjevereen, jonka oli nähnyt tovereillaan pääkaupungissa. Hän oli heidän kanssaan purjehtinut merellä, tutkinut tätä alusta perinpohjin ja selitellyt sitä Päiville moneen kertaan. Nyt hänen piti muka saada samantapainen.

»Tietysti pienempi, kun ei Vesijärvikään ole meri», lisäsi hän. »Täällä on venemestari, ja olen kuullut, että hän rakentaa sitä Suomi-laivaa.»

Teppo ei raskinut kieltää, kun Toivolla oli ollut niin hyvä todistus koulusta. Ja poika sai teettää itselleen purjevereen.

Sisaruksilla oli nyt keskenään oikein viihtyisää, ja juttua riitti jos jostakin perin hauskaasta ja yhteisestä asiasta. Tepon ei tarvinnut istuutua yksin pöytään ja jauhaa ajatuksissaan aina vain moninaisia raskaita asioitaan. Päivi

ja Toivo lavertelivat vuorotellen talven tapahtumista ja heille hyvin tärkeistä koulukommelluksista ja varsinkin Vallen morsiamesta, joka heidän mielestään oli perin ihmeellinen.

»Millainen se Vallen morsian on?» kysyi Teppo. »Helmikö? No, hänellä on kokoa ja näköä ja tyyliä!» huudahti Päivi välittömästi.

»Kuinka niin – tyyliä?»

»Niin näes, Vallen ympärillä hääri ennen aina jos joitakin naiskuvia. Kun väliin istui hänen puhelintansa vahtimassa konttorissa, soittelivat ne ja huiluttivat kimakoilla äänillään, ja jos menimme teatteriin, lehahti aina joku pörrötukka tai liitunaama joukosta Vallea puhuttelemaan. Kaikki ne olivat sellaisia nukkeja, ettei Valle toki niihin hullaantunut», kertoi Päivi.

»Eikö tämä Helmi ole nukke?» kysyi Teppo.

»Ei sinne päinkään. Jos olet nähnyt saaristolaisen jaalan tulevan hiljaa liukuen Kaivopuiston sivuitse Helsingin kauppatorin satamaa kohti, katsellut sen sirosti ja ylpeästi kohoavaa kokkaa ja tukevaa, kaikin puolin sopusuhtaista runkoa, mastot alas laskettuina, silloin olet nähnyt jotakin Helmin tapaista. Siinä on tyyliä, siinä on menoa määrättyyn suuntaan suorassa viivassa. Sellainen on Helmi», kertoi Päivi.

Teppoa hymyilytti tällainen puhetapa, vaikka hän tiesi sen johtuvan siitä,

että Päivi oli jatko-opistossa harrastanut puheharjoitusta ja kaunolukua.

»Etköhän sinä nyt pidä koreaa puhetta?»

»En ensinkään.»

»Mistä Valle sellaisen löysi?» kysyi Teppo uteliaana.

»Helmi on erään muurarin tytär, kävi meidän koulua jo ennen minua. Hänen isänsä oikea käsi loukkaantui kerran niin, ettei sillä voinut tehdä mitään, ja hänen piti ruveta osaurakoitsijaksi, ottaa johtaakseen muuraustöitä. Helmi kirjoitti sitten työlistat ja maksoi palkat työväelle. Sellaisessa kojurähjässä Valle ensi kerran näki Helmin istumassa pukkipöydän takana suoraryhtisenä kuin ruhtinatar. Hän laski seteleitä ja kolikoita pöydälle miesten eteen silmää räpäyttämättä, nopeasti ja täsmällisesti. Valle sanoi, että hän hohti kuin jalo helmi rähjäisessä ja kalkilta tuoksuvassa kojussa.»

»Kaunisko...?»

»Ei, Helmiä ei voi sanoa kauniiksi, mutta tanakka hän on ja täyteläinen, katsoo aina suoraan eteenpäin, ja kaula kaartuu kauniisti kuin saaristolaisjaalan, juhlallisena. Siihen aikaan Valle oli meille toisille äreä, kun ei saanut selville, huolisiko Helmi hänestä ja millä neuvolla sellaisen jalon jaalan voisi valloittaa. Mutta kun sitten kaikki selvisi, toi hän Helmin heti nähtäväksemme, ja kyllä hän oli hyvä, niin viisas ja suora ja niinkuin äiti

kaikille meille», kehui Päivi.

»No sittenhän on kaikki hyvin», huokasi Teppo ajatellen omaa epävarmaa tilaansa.

»Niin, mutta Valle on hullaantunut, ei puhu enää muusta kuin Helmistä ja – palatsista, jonka hän muka kerran rakentaa Helmille. Palatsin, höh, kun miehellä ei ole kuin konttori toistaiseksi, jossa nukkuu ja tekee työtä!» vähäksyi Päivi unohtaen jatkaa sievistellyin lausein.

»Valle on jo suorittanut suuria rakennustöitä. Luulisin hänen ulottuvan hyvinkin pitkälle...» arveli Teppo.

»Niinhän ne sanoo – hänen puhelimessaan on nyt toisia ääniä kuin ennen. Joku siellä aina jorahtaa taikka toitottaa kuin torvi kivimuurista.»

»Vallesta tulee varmasti suururakoitsija, ja se palatsi no, eihän sitä tiedä, senkin hän voi rakentaa, mutta osaako pitää, se on toinen asia, sillä Vallelta puuttuu tasapaino.»

»Sitä on sitten Helmillä», vakuutti Päivi.

Heidän koulukotinsa hoitaja Liisa oli lähtenyt Rauhan kanssa Tuorakkaan kesää viettämään, ja siellä Päivi ja Toivokin aikoivat vielä käydä, kunnes Päivi taas menisi Johanssonille opettajaksi ja Toivo tulisi auttamaan puodissa. »Kun

se vene kohta valmistuu!» huudahti poika silmät sädehtivinä.

Mikko oli miehistynyt, pääkaupunki oli tehnyt nuorukaisesta täyskasvaneen. Teppo ihmetteli itsekseen hänen rohkeita suunnitelmiaan ja ymmärsi eron veljensä ja itsensä välillä. Hän, Teppo, oli tarvinnut useita vuosia päästäkseen Mikon itsetietoiseen varmuuteen. Ehkä se johtui terveystyistä, ajatteli hän ja huokasi raskaasti.

Mikko pyysi nyt järjestämään Heinolan kaupan omaan nimeensä, koska hän oli jo täysikäinen, ja kehui saavansa kauppias Molinin takauksen talonostoon.

»Nyt sen vielä saan viskaalilta vanhojen hintojen mukaan. Ei ole hyvä antaa ukon mieltä asiaa kovin kauan – hän voisi vielä viisastua», puhui Mikko otaksuen kaiken olevan itsestään selvää.

»Sinun koulusi on jo maksanut sen, mitä olet pesästä saamassa. Voit itse katsoa kirjoista. Heinolan varasto on nyt aika suuri, eikä sitä noin vain siirrellä toisen nimiin. Tee työtä, sinulla on siinä suuret mahdollisuudet, kun olet voimakas ja terve mies. Minulla on siinä suhteessa vaikeuksia», puhui Teppo yllättyneenä hänen kohtuuttomasta vaatimuksestaan.

»Entä se talonosto? Eihän sellaista tilaisuutta voi heittää menemään hukkaan», väitti Mikko pistäen peukalot liivien hihanreikiin ja röyhistäen rintaansa.

»Siitä talosta kelpaa vain tontti, muuten se on pelkkää polttopuuta. Heinolan tontit eivät nouse hinnoissa kymmeneen vuosiin, eikä sinun tarvitse hätäillä. Vuokra tulee halvemmaksi kuin ostohinnan korot – sen olen laskenut», päätti Teppo, ja Mikko punastui korvia myöten.

»Vai niin sinä olet laskenut? Ei sitten puhuta mitään. Minä yritän kyllä toisin päin», vastasi Mikko venytellen sanojaan. Hän oli syvästi loukkaantunut haudottuaan näitä asioita koko talven ja kerrottuaan tovereilleenkin koulussa, että niin hän aikoi tehdä. »Ja sitten olen Nauku-Matti, jollen sitä taloa ilman sinuakin osta!» huusi hän ja pyörähti kantapäillään. »Minulle merkitsee juuri se paikka enimmin, eikä sellaista paikkaa Heinolassa synny toista.»

»Siellä ei synny mitään muutakaan, millä voisi paisuttaa kauppaa. En senkään vuoksi tahdo kiinnittää rahoja sinne, ja muuten tarvitsen kaikki nykyisessä toiminnassa täällä.»

Teppo ei jaksanut syventyä niihin syihin, joiden innostamana Mikko oli suunnitellut tulevaisuuttaan lujassa uskossa läheistensä hyvään tahtoon ja apuun, niinkuin tähän asti aina oli saanut tehdä, vastaanottaen kaikki itsestään selvänä asiana.

»Tuossa on Heinolan haaraliikkeen tilit. Jos tahdot ruveta lunastamaan varastot siellä vähitellen, olen hyvin tyytyväinen ja menen takuuseen talon ostossa, mutta sinulla on vielä yksi talvi jäljellä koulussakin. Se maksaa rahaa

– tuhlaatkin – ja viehän se kallista aikaa. Nyt sinulla on kesä edessäsi tehdä työtä. Neuvon sinua matkustelemaan. Se Hanna siellä Heinolassa ja apulainen pystyvät kyllä myymään sen vähän, mitä siellä menee kaupaksi, mutta sinä voit ansaita parhaiten matkustamalla. Olen säästänyt sitä varten alueen Sysmässä ja Jyväskylän tienoilla, vielä kauempanakin Kuopiota ja Vaasaa myöten – muut alueet kuuluvat toisille matkustajille. Hyvin pian saat huomata, kuinka suuri hyöty kauppialla on alueensa tuntemisesta. Olen lakannut ostamasta Helsingistä sen jälkeen kun rautatavara pantiin siellä minulta sulkuun. Nyt otan Lyypekistä vähintään vaununlastin erissä. Sieltä saa muuten tavaraa mitä tahansa, mutta toistaiseksi olemme Johanssonin kanssa tilanneet vain rakennustarpeita, kun uusi rullatehdasyhtiö antoi tehtäväksemme hankkia kaiken rautatavaran, mitä tarvitaan niin suuriin töihin, moniin tehdas- ja asumusrakennuksiin.

– Viipurista voit sitten tilata Milckiltä riisiä, sinne on nyt saatu oma mylly, ja Häkli, Lallukka ja Kumppanilta siirtomaantavaraa – niin, ja Venäjältä saat tullittomasti halvalla vaikka mitä. Luulen, että Hämeeseen menee juuri sentapaista, mikä ei tunnu kalliilta», selitti Teppo kokeneena.

Mikko käsitti tämän kaiken, ja jäihän se vastaisenkin varalle mieleen, vaikka hänen omahyväisyyttään oli loukattu vaatimalla ankaraa työtä nyt heti.

»Vai 'ruuviryttarin' sinä minusta tekisit omaksi hyväksesi?» sanoi hän veljelleen.

»Et näy ymmärtävän», hymähti Teppo. »Tiedätkö, että se vaatimaton Köhler-ukko, joka Lyypekistä joka vuosi tulee tänne 'ruuviryttarina', on miljoonien omistaja, ja hänellä kuuluu olevan niin hieno koti ja ylhäinen perhe, ettei kreiveillä kummempaa. Kauppiaan pitää olla ihmisten ihminen, osata olla suurenmoinen ja pikkutarkka, jos niin vaaditaan, mutta ennen kaikkea palvella ja taas palvella ihmisiä. Meidän toimenamme on palvella ostamalla ja myymällä aina parhaan tuntuamme mukaan sellaistaakin tavaraa, joka ei niin suuresti tuota. Minä myyn postimerkkejäkin, joista ei ole mitään tuloa, kunhan vain ostaja säästyy menemästä asemalle postikonttoriin saakka. Tässä ei nyt ole lainkaan puhe minun hyödyistäni. Saat prosentit mukaan myynnistäsi palkkion niinkuin toisetkin ja opin ilmaiseksi. Olen tarvinnut monia vuosia oppiakseni tuntemaan tuonkin sinulle luovutetun alueen ihmiset, vetääkseni heidät tänne.»

»Kaihan ne sitten tulevat tänne vastakin», huomautti Mikko.

»Heinola on lähempänä. Jos kohtelet hyvin, niin heille on edullisempaa tulla sinne», sanoi Teppo.

Heidän keskustellessaan astui Johansson konttoriin, niinkuin hänen tapansa oli ollut vuosien kuluessa tulla, milloin kielikysymys kiristi.

»Näes, kun en minä sitä ruotinrongellusta koskaan opi ymmärtämään ja kun se Tepolle on niin helppoa, että kun tällaista paperia vain puhalttaa, niin jo

tietää, mitä se tahtoo ja tarkoittaa. Nyt tässä on sentään toisenmoinen nuotti – kuule, sinä kouluja käynyt Mikko-poika, minä olen nyt ruvennut päällepäsmäriksi vaatimaan suomenkielen taitoa, kun tässä on tultu suurkauppiaiksi, Teppo ja minä, ostetaan ulkomailta, Lyypekistä ja Venäjältä, ja – suomeksi, niin, suomeksi. Tilasimme Milckiltä Viipurista riisiä, mutta kun niiden kirjeet on huonoa suomea, annoin siitä muistutuksen, ja tahdotkos nyt kuulla, mitä ne aasinkallot vastaa? Joo, että älkää työ moiti, kyllä te ymmärrätte meitin kirjeiden sisukset ja tulkaa neuvomaan sitten vasta, kun itsellänne on konttori toisessa hirressä. Meillä on kallis kielenvääntäjä!» Ja Johansson lisäsi: »Tämä on todistuskappale siitä, että hyvästi nyt, kopeat Helsingin herrat, me pääsemme täällä touhuun ja vaikka vielä toiseen hirteen niinkuin Milck Viipurissa!»

Pojat saivat hyvän naurun niinkuin aina Johanssonin seurassa.

Penseistä vastauksista huolimatta Tepon puhe teki Mikkoon vaikutuksen, ja kun hän oli Heinolassa pannut kaikki mieluseensa järjestykseen, niinkuin hänen täsmällisyyteen tottunut luontonsa vaati, ollut Molinilla sekä tädin että enon lellipoikana, suudellut Hannaansa ja ottanut vastaan kaiken hänen uhraavaisen työnsä tulokset kaupassa, vieläpä nähnyt kapiot, joita karttui yhä lisää – mahtuihan niitä Molinin suuriin huoneisiin kalustoista saappaanrasvoihin asti, mitä ikinä arvattiin nuorten kodissa tarvittavan – pakkasi hän itselleen mallilaatikoita, otti mukaansa Tepolta saamiaan

osoitteita ja suosituksia ja lainasi Molinin toisen hevosen kärryineen, ja niin alkoi Mikon seikkailu rikas sälliaika kauppiaana.

* * *

Talven kuluessa Teppo ei paljoakaan tiennyt apteekkarista muutoin kuin Aulinin kautta, joka ohimennen oli sanonut Stockerin maanneen sairaalassa pääkaupungissa ja sen jälkeen pysyneen huoneessaan pitkät ajat.

»Ukko on ollut tavallisia äkäräpylöitään vailla», tiesi Aulin. »Tuntuu olevan hiukan nolo senkin vuoksi, ettei puolue ole tietääksenkään hänen suuresta innostaan masentaa täällä suomalaisuuden nousua. Tukkukaupat ovat siellä saaneet selkoa Johanssonin ja Pyryn saksalaisista ostoista ja paheksuneet kahden hyvän ostajan menetystä – suotta. Nyt on suunta muuttunut – suomalaiset, ne vanhat, jotka ovat oikeastaan meidän ruotsalaisten serkkuja, ovat näes liberaaleja ja painostavat yhteenkuuluvaisuutta. Kaikki olemme samaa luuta, sama historia takana, sama tulevaisuus edessä, yhteiset edut ja tappiot, yhteinen vaara. Viroista tapellaan, nuoret hakevat vanhojen suosiolla, ei sovi olla jyrkkä minnekään päin, pitää antaa perään ja sitten vasta jäljestäpäin kiristää...» selitti Aulin.

»Vai kiristää? Valtioviisaita he tuntuvat olevan, puhuvat koreasti ja runollisesti – kirjoitetaan uskon vapaudesta, saadaan suuntaa Saksasta ja Pariisista, ja lehdissä on pitkiä kirjoituksia Ranskasta, vallankumouksesta,

taiteesta. Se on olevinaan nuorta ja vapaamielistä», sanoi Teppo. »Eivät näytä ottavan lukuun, että kaiken alla on käymistila, Saksassa ja Englannissa puhuu työväki, siellä jo perustetaan yhdistyksiä, ja meilläkin on niitä. Keski-sääty, opettajat ja muut valistusintoilijat ovat perustaneet jonkun työväen-yhdistyksen valistaakseen kansaa. 'Keski-Suomi' kertoo, että niissä juhlissa kuitenkin on vähän väkeä. Tietysti, kun aloitetaan väärästä päästä – odottakoot. Kuulisitpa oikean työväen puheita parina päivänä minun kaupassani, silloin tietäisit toista tulevista asioista. Sieltä se nousee...!»

XVII

Toivo oli pyhäpäivikseen saanut mieluistansa puuhaa vastarakennetun pienen purjeveneensä parissa. Aluksi hän oli sitä koetellut sen rakentajan kanssa ja oppinut tavoille, ja kyllä sillä tuntui olevankin juonia ja metkuja Vesijärven oikullisissa tuulissa. Pisin taipale vei Vääksyn kanavan suulle, mutta ennen sitä saattoi hyvin pysähtyä Vaanian laituriin, jonne suuretkin laivat poikkesivat. Siinä oli hyvä köyttää purjevene laiturin tolppaan ja laskea ankkuri noustakseen maihin. Aina oli sunnuntaipukuisia joukkoja rannalla tähystämässä häntä jo kaukaa ja sitten uteliaina vastassa. Kylässä asui helsinkiläisiä kesävieraita, muiden muassa lehtori Wallinin perhe, jossa oli useita lapsia. Niistä oli vanhin Martta, yhdeksäntoista vaiheilla, täynnä eloa ja itsevarmuutta, suloa ja kekseliäisyyttä. Hän huomasi heti, ettei Toivo ollut tavallinen poikanulikka.

»Siinä pojassa on tyyliä. Ettekö nähneet, kuinka vinoon sen lippalakki oli kallellaan toiselle korvalle – merimiespusero rennosti yllä, oikein maalauksellisen huolettomasti poimuteltu, ja housut niin remseesti hoikkien kinttujen peitteenä, että näytti ihan mieheltä, se kauppasälli» kuvaili Martta kotonaan Vaanian rannan uutta tuttavuutta.

Hän oli Toivon pyynnöstä astunut veneeseen ja purjehtinut »kauppasällin» kanssa ja pysytellyt kaiken aikaa puoleksi mairittelevana ja pieneen seikkailuun muka utuvana prinsessana pojan selittäessä:

»Tarvitsen painolastia tällä ulapalla vähän enemmän», ikäänkuin eksyttääkseen toista huomaamasta, kuinka oikeastaan oli asian laita. Olihan poika niin ihastunut Marttaan, ettei voinut olla tuijottamatta häneen kaiken aikaa luoviessaan vastatuulella. Väliin heidän katseensa yhtyivät, ja silloin he remahtivat suureen nauruun. Kaikki oli niin rajattoman hauskaa tällä järven ulapalla pienessä purjeveneessä.

»Käytkö sinä koulua?» kysyi Martta.

»Käyn Helsingissä alkeisopistoa», vastasi Toivo.

»Millä luokalla?»

»Pääsin kuudennelle.»

»Sinusta tulee kai samanlainen kuin meidän ylioppilaamme yleensä ovat, suomenkielen sanojen ja muotojen saivartajia ja hiuksenhalkaisijoita. Isä sanoo, että nyt olisi parempaakin tehtävää. Metsät, kosket, vedet ja maat huutavat käyttäjää ja viljelijäänsä. Teollisuus, kauppa ja maanviljelys tarvitsee johto- miehiä ja kansa työtä. Sinäkin luet, vaikka voisit olla kauppamies, niinkuin veljesikin. Isä sanoo, että jos hänellä olisi ollut maata tai muuta

omaisuutta, ei ikinä olisi jatkanut yliopistossa.»

Ne sanat painuivat Toivon alttiiseen mieleen jääden sinne itämään.

»Kyllä minusta tulee liikemies», julisti hän.

»Minkälainen liikemies?»

»Ainakin kauppias», vastasi Toivo.

»Sellainenko, joka myy toisille kauppiaille?»

»Niin, vaikka tukkukauppiaskin», oikaisi poika.

»Ne ovat jo suuria liikemiehiä, eikö olekin?»

Toivo oli hyvillään huomattuaan olevansa paremmin perillä näistä liikemiehistä kuin Martta. Hän tuli sitten aina sopimuksen mukaan sunnuntaisin noutamaan Marttaa näille purjehdusretkille.

Toivon viisitoista vuotta olivat livahtaneet ohitse antamatta hänelle oikeaa ystävää, jollaista hän nyt oli alkanut niin kipeästi kaivata. Teppo oli hänen ihanteensa, ja siksi hän niin tarkkaan ja halusta noudatti hänen ohjaustaan ja teki työtä oikein innolla tyydyttääkseen Teppoa. Zaidaa hän tavallaan jumaloi kaukaa ja ihmetteli, mikä hän oikeastaan oli ja uskaltaisiko hänelle puhua

niinkuin muille ihmisille. Nyt oli kohtalo lähettänyt samanveroisen tytön, joka tosin tuntui olevan hieman ollakseen, mutta siitä Toivo juuri piti. Hänen ystävänsä ei saanut muka olla noin vain kenen tahansa siepattava, piti olla ainakin olevinaan jotakin, vaikk'ei niin suuresti mitään merkinnytkään – »niin olen minäkin», myönteli poika itseksensä.

Martta oli sentään neljä vuotta Toivoa vanhempi ja ymmärsi kohdella häntä iän ja kehityskauden mukaan hyvin vaistoten, että pojalla oli suuri tarve purkaa ajatuksiaan, luottaa ehdottomasti ja ihailla. Purjehdusmatkat harvinaisen reippaan ja älykkään pojan kanssa kävivät Martallekin tervetulleiksi. Toisinaan hän seurasi Lahteen asti, jossa hänellä oli sukulaisia, ja palasi seuraavana päivänä laivassa kotiin.

Näin kului Toivolta kesä hänen pitkin viikkoa ahertaessaan apuna kaupassa ja ikävöidessään päästä veneellään tapaamaan Marttaa, sillä kauppa, Martta, hän ja vene olivat kerta kaikkiaan yhtä – sen Toivo tunsu luissaan ja ytimissään. Jos satoi tai paistoi, oli tyyni tai tuuli, aina hän yritti Vaaniaan päin sunnuntaita viettämään.

Sitten sattui kerran kova laitatuuli, joka ajoi venettä sen rannan puolelle, missä Stockerit asuivat tänä kesänä. Satoi kovasti, ja märät purjeet olivat kovin raskaita pojan voimin käännellä. Tuuli painoi väkisin pois reitiltä. Lahden pohjukassa kasvoi runsaasti kanadalaista ruttoheinää, jota muudan kasvitieteen tohtori oli sinne kerran istuttanut, ja se oli sitten levinnyt pitkin

Vesijärveä, yltyen väliin niin sakeaksi, että potkurin ympärille kiertyen pysäytti pikku laivat. Nyt aaltojen heilutellessa venettä luvattomalle taholle heinä takertui emäpuun eteen tiiviiksi röykkiöksi, eikä peräsin enää totellut vähääkään. Toivo heitti jo saappaat jalastaan ja takin yltään varmana aluksensa kaatumisesta ja valmistui siirtymään mukana seuraavaan soutuveneeseensä. Siinä touhussa hänet yllätti mahtava sivulaine, joka löi veneet vettä täyteen. Hän yritti harpata pikku veneen laidalle ehdittyään vetää sen aluksen sivulle, mutta samassa se laineiden viskelemänä riuhtautui pois hänen ulottuviltaan, ja hän molskahti päistikkaa veteen. Kuinka kaukana oli lähin ranta, sitäkään hän ei kyennyt arvioimaan eikä myöskään saavuttamaan kyljellään kelluvaa purjevenettä. Hänen täytyi vain ponnistella pysyäksensä veden pinnalla, vaikka housut ja paita olivat pahana haittana ja taakkana.

Apteekkari oli alusta asti, Toivon veneen ilmestyessä näköpiiriin, tarkannut sen perin vaaralliselta näyttävää heittelehtistä, ja hyvin käsittäen, mikä voisi olla seurauksena sekaantumisesta ahvenheiniin ja ruttoruohoon, huutanut Zaidalle:

»Tule joutuin rantaan, otamme ison veneen. Nyt on nopea apu tarpeen!» Ja niin sanottuaan hän kiirehti edellä. Zaida sai vain vedetyksi pitkän huivin korvilleen juostessaan jäljestä, ja yhdessä he kaksi voimakasta ihmistä työnsivät ison veneen teloiltaan veteen Zaidan kastuessa polviin saakka.

Apteekkari oli tottunut merenkävijä, ja poikuusaikojen vaistot ja kokemukset olivat hänellä yhä verissä. Moinen Vesijärven myrsky ei nujertaisi hänetapaistaan miestä, joka olisi hyvin pystynyt taistelemaan merenkin uhmaa vastaan, mutta nyt riippuikin kaikki minuuteista ja sekunneista.

»Ota aivot, soudetaan hengen edestä, poika voi vajota toisenkin kerran!»

Zaida toimi ihmeellisen täsmällisesti, puhumatta sanaakaan, kaikki voimat ja tietoisuus ohjattuina vain määrätyn liikkeen jouduttamaan veneen vauhtia.

Stocker oli jo itse noussut veneen keulaan polvilleen tuijottaen likinäköisillä silmillään siihen kohtaan, jonka oli rannasta lähdeittäessä pannut merkille ottaen lukuun uivan pojan hitaan etenemisen, mutta kun hän ei saanut mitään näkyviinsä, huusi hän taakseen: »Tule keulaan, minä pidän venettä paikallaan!»

Zaida siirtyi vuorostaan tähystämään ja heti huomasi veden pinnalla vitivalkoisen vaatteen. Hän huusi isälleen: »Souda käteni osoittamaan suuntaan!»

Apteekkari huopasi pari tuokiota kiivaasti ja Zaida kurotti toisen kätensä valkoista vaatetta kohti pitäen toisella kiinni veneen laidasta ulottuakseen nopeasti tarttumaan kiinni vaatteeseen.

Se onnistui, mutta hän tarvitsi paljon voimaa painuessaan syvälle veteen

kiskoakseen hukkuvaa ylös itseään kohti veneen laidalle. Sitten hänen täytyi, pidellessään tajutonta poikaa sylissään, heittäytyä selälleen veneeseen ja satutti päänsä pohjavanteeseen. Hän ei tuntenut kipua eikä ollut tietoinen mistään muusta kuin siitä, että Toivon peastumiseksi vieläkin tarvittiin suurta kiirettä. Apteekkari souti takaisin kaikin voimin, niin että vesi ryöppysi keulan edessä, ja perille tultua hän nosti pojan syliinsä ja jätti veneen sikseen. Rannalle oli tällä välin kerääntynyt ihmisiä, niiden joukossa talon nuori isäntä.

»Ottakaa nyt heti hevosenne ja lähtekää noutamaan tänne tohtori Aulin!»
sanoi hän, ja mies juoksi.

Silloin vasta Zaida tunsi kipua päässänsä ja irroitti verisen huivin. Hän koetteli sormin haavaa hiusten alta juostessaan isänsä jäljestä huolehtimaan Toivosta. Hän ymmärsi, ettei hänen haavansa voinut olla vaarallinen, koska hän kykeni juoksemaan ja selvästi ajattelemaan.

Isä oli jo ennättänyt antamaan Toivolle ensimmäisiä hengitysliikkeitä, kun Zaida sai viedyksi isänsä yöpaidan vedettäväksi heti pojan ylle, kun hän näyttäisi elonmerkkejä. Vesi oli ollut kylmää ja pitkällinen olo märissä vaatteissa vaarallista.

Apteekkari käsitteli poikaa suurella ruokapöydällä pelastusmenetelmien mukaan ja suureksi ilokseen näki hänen virkoavan.

Frida-rouvakin oli vierittänyt tuolinsa ruokahuoneeseen, ja perheen riemu oli suuri, kun pitkä ja luiseva nuorukainen avasi sinimustat silmänsä suuriksi ja tärisevänä haukkoi henkeään.

Stocker oli pidellessään poikaa tuntenut mieltymystä ja hellyyttä hoivattavaansa kohtaan, ihailien katsellut lujaa ruumiinrakennetta ja uljasta otsaa kaunismuotoisessa päässä, tunnustellut jänteviä käsiä käännellessään niitä ylös pään yli ja alas sivuille hengitysliikkeitä antaessaan.

Sitten kun Toivo jo hengitti ja jaksoi nousta istumaan, meni Zaida järjestämään hänelle vuoteen, ja sillä aikaa riisuttiin pois märät vaatteet, ja Stockerin yöpaita puettiin pojan ylle.

»Nyt sinä olet kuin mikäkin kummitus, miesparka, mennään nyt levolle», sanoi Zaida tultuaan häntä auttamaan toisesta puolesta, kun apteekkari kannatteli toisesta. Hyvin se apu olikin tarpeen, sillä voimat olivat yhä vielä perin epäluotettavat, ja lattia kiikkui pojan silmissä.

Kun Toivo jo loikoi vuoteessa, näytti Zaida kivistävää päätänsä isälleen.

»Siinä on ruhjevamma, satutit sen veneen kaareen, minä puhdistan sen ja hoitelen, kunnes Aulin ehtii tulla», sanoi isä, ja sitten alkoi taaskin hoitelemisen.

Kun tohtori saapui, olivat kaikki jo rauhoittuneet. Hän sitoï Zaidan haavan,

antoi Toivolle rauhoittavia ja vahvistavia lääkkeitä ja määräsi lepoa kummallekin potilaalle. Varsinkin Zaidan piti pysyä hiljaa sinä päivänä.

Kukaan muu ei ollut niin uuraasti vaalimassa Toivoa kuin apteekkari. Kun poika oli levännyt, alkoi ukko kysellä veneestä ja purjehtimisesta, ja sehän oli pojalle tuttua ja mieluista, eikä Stockerilta suinkaan puuttunut poikuusaikansa rohkeita purjehdusseikkailuja suurella merellä, ja niin näistä kahdesta tuli hyvät ystävät.

Aulin oli luvannut käydä Tepolle ilmoittamassa Toivon haaksirikosta ja onnellisesta pelastuksesta, ettei toinen ennättäisi käydä levottomaksi. Seuraavana aamuna hänen taas piti tulla katsomaan Zaidan pään haavaa ja Toivon vointia.

Aamulla Toivolle tuotiin hänen omat vaatteensa silitettyinä, ja Zaida itse levitti ne hänen vuoteelleen sanoessaan hyvää huomenta.

»Eikö nyt tunnu hyvältä?» kysyi hän.

»Tuntuu kyllä – kiitoksia», vastasi Toivo ojentaen kovan ja luisevan kätensä Zaidalle, joka jäi istumaan vuoteen reunalle pidellen yhä pojan sormia valkoisessa kädessään.

»Sinun kätesi on kuin maitoa», sanoi Toivo tuttavallisesti, eikä hän yleensä ollutkaan ujo. »Kuinka sinä sait minusta kiinni vedessä ?»

»Maitokädessä voi olla voimaakin, näes, kun kovalle ottaa, ja tällä kertaa sinä olit aika lujilla, ihan kuoleman tuutissa!»

»Totta kai olin, koska piti pelastaa. Se oli vissiin jännittävää! Olikos?»

»Senkin nasapuljus, laitappa toiste itsesi ja muut sellaiseen pinteeseen!» moitti Zaida tukistaen poikaa kahmaisemalla käteensä tuuheaa tukkaa.

»Sinäkin sait päähäsi haavan. Onko se kipeä?» kysyi Toivo hiukan nolona.

»Ei sen kipeämpi kuin sinä hukkumisestasi.»

»En minä ole kipeä, nousen kohta ylös.»

»Etkä nouse, pysy koreasti vuoteessa, kunnes tohtori on käynyt katsomassa – hän määräsi niin», muistutti Zaida.

Poika likisti kiinni toisen silmänsä ja tirkisti Zaidaa toisella, pani sormet suuhunsa ja vihelsi kuin poliisipillillä.

»Voi hirveää!» huudahti Zaida, hyppäsi sängyn laidalta keskilattialle ja juoksi nauraen pois.

Toivo puki ylleen paidan ja housut. Aulinin oli määrä tuoda takki ja lakki sekä kengät, sillä ne olivat kaikki jääneet veden saaliiksi. Poika suunnitteli

uusia yllätystemppuja saadakseen Zaidan säikähtymään. Hän oli nähnyt suuren salin lattialla karhuntaljan, jonka pää kiiluvine silmineen oli ihmetyttänyt. Nyt häntä hytkäytti se ajatus, että jos menisi nahan sisään polvilleen, voisi hyvinkin näyttää karhulta, ja jos vielä mörräisi...

Toivon tapa ei ollut jäädä hautomaan hyvää aatetta, se oli heti pantava toimeen. Hän pujahti paljain jaloin saliin karhuntaljan alle ja kuullessaan askelia kohosi kontilleen heilutellen karhun päätä ja samalla möristen. Pää hupussa hän ei voinut nähdä mitään, mutta askelet lähenivät, ja samassa koira alkoi haukkua vimmatusti hänen edessään.

Zaida oli kuullut mörinän ja haukkumisen, samoin apteekkari, ja molemmat juoksivat saliin.

Tohtori Aulin oli kontillaan lattialla ja haukkui kuin koira täyttä kurkkua, ja karhuntalja oli muuttunut ilmieläväksi mörisijäksi.

Kun Toivo lopulta paljasti punaiset kasvonsa taljan alta ja perin nolona seisoivat Aulinin edessä, olivat kaikki jo nauraneet kyllikseen, ja apteekkari painoi kätensä hänen pääläelleen ja sanoi:

»Sinä juupelin vekara, mitähän ihmeitä sinä täällä vielä keksit?»

Aulin tuumi: »Ei tämä karhu kovin heikosti mörissyt, veti ihan vertoja minun koiruudelleni, niin että vedä sinä nyt takki yllesi ja kengät jalkaasi ja sitten

taas kauppaa tekemään! Tepolta taidat saada hiukan köniisi, ja sen sinä olet ansainnut», uhkasi hän.

Toisten istuessa vielä suuruspöydässä Toivo oli tullut huoneeseensa ja tavannut siellä Zaidan.

»Minä tulen sinun kanssasi, eikös niin?» kysyi Zaida saadakseen vahvistusta aikomukselleen. »Annahan, niin sidon kaulanauhasi!» Seisoessaan kuin patsas Toivo oli niin Tepon näköinen, ettei Zaida malttanut olla häntä kevyesti suutelematta kuin lasta ainakin. Hyvin hän hämmästyi, kun poika alkoi möristä kuin karhu ja oli kämmäköillään laappivinaan ottaakseen lisää suudelmia.

»Oho, sinähän alat olla hävytön», torui Zaida, kun oli saanut pari muiskausta keskelle suuta iiman omaa aloitettaan.

»En minä mikään lapsi ole», murahti Toivo ja valmistui lähtemään.

Zaida katsoi poikaan ja punastui. Hänen poskiaan oli likistetty luisilla sormilla.

Aulin oli tullut veneellä ja ilmoitti kiirehtivänsä takaisin. Toivon piti rientää hyvästelemään. Zaida oli jo aikaisemmin sanonut, että hänen äitiään oli suudeltava kädelle hyvästi jättäessä, ja Toivo teki niin lausuen: »Tackar ödmjukt.» Sen hän oli oppinut ruotsin tunnilla ja äänsi puhtaasti. Sitten oli

myös apteekkarille sanottava jotakin, mutta keksimättä mitään siinä tuokiossa hän ensin vain tuijotti suurin silmin ja sitten tavaili: »Tackar för livräddning!»

Kukaan ei vetänyt suutaan edes hymyyn. Olihan pojan asenne ja ääni niin perin juhlallinen. Apteekkari taputti hartioille ja sanoi: »Tule pian uudestaan, pelaamme sitten krokettia!»

Teppo oli Aulinin välityksellä säästynyt kaikelta levottomuudelta eikä osannut oikein moittia Toivoakaan, kun itse oli antanut luvan veneen teettämiseen ja purjehtimiseen, mutta kauppalassa olivat kaikki olleet kovassa jännityksessä tapauksen vuoksi, sillä sen kulku oli huomattu muuallakin kuin apteekkarilla, ja vuorokauden kuluessa se paisui todellisuutta ihmeellisemmäksi. Kaupassa käydessään olivat useat olleet huolestuneita ja kertoneet Harmille, ettei Vesijärvelle ollut hyvä mennä purjehtimaan, aina siellä tapahtui kummelluksia. Ihmeteltiin vain, että Toivoa oli niinkin kauan onnestanut.

Vene oli menettänyt kölinsä ja raaka puut tuulen sitä kolkiessa rannan kiviä vasten. Se kelpasi enää vain soudettavaksi.

Sen jälkeen kun Toivo ei omasta aloitteestaan päässyt tapaamaan Marttaa, alkoi hänen mielikuvituksensa ja ajatuksensa hellittämättä askartaa siinä kaikessa, mitä heidän välillään jo oli ollut, pikku seikatkin nousivat niin selvinä mieleen, ja vähitellen ikävän kasvaessa tyhjinä sunnuntaina hän yhä

enemmän varmistui siitä, että Martta Wallin oli aivan erikoinen tyttö, ettei sellaista löytäisi toista mistään maailmassa. Ei siksi, että hän olisi rakastunut tai mitään sellaista ajatellutkaan – eikä suinkaan Marttakaan – mutta kun oli sellainen kaipuu saada vain nähdä ja keskustella ja kuulla ääni, sellainen ikävä, ettei saanut olluksi.

Martta Wallinillekin oli kulkenut tieto Toivon haaksirikosta, ja hän kirjoitti – kauan asiaa mietittyään – ettei Toivo nyt enää saisi yrittää purjehtia. Hän ei tahtonut millään ehdolla ottaa omalletunnolleen sellaista painoa, että vielä jotakin sattuisi. »Vaikka – niin, ehkä sinä et sentään minun tähteni yrittänyt tänne. Sehän olisi perin hassua, kun olen sinua monta vuotta vanhempi ja täyskasvuinen ja sinä vasta pikkuinen poika, niin reipas ja miehekäs, että sellaista harvoin tapaa.»

Ensimmäisenä iltana kirjeen saatuaan Toivo itki katkerasti sitä, että oli niin nuori, ettei Martta voinut hänestä yhtään välittää. Mikään ei ollut enää minkään arvoista pitkin viikkoa, kun ei voinut ajatella ja toivoakaan saavansa sunnuntaina tavata Marttaa, mutta hän muisti aina ikävöimisensä yhteydessä, mitä Martta oli sanonut melkein joka kerta, kun hyvästi jätti: »Oli oikein hauskaa sinun kanssasi purjehtia», ja sitten lisännyt: »Muista, mitä kerroin isän sanoneen.» Se ylläpiti Toivossa pyrkimystä, kaikinpuolista pyrkimystä päästä lähemmäksi Marttaa. Ja kun Toivo kerran sen itsekseen päätti sydämensä vaatimana, ohjautui kaikki suorana viivana siihen suuntaan.

Hetkeäkään ei saanut kuluu turhaan tulevaisuuden luomisessa. Poika oli järkkymätön kuin mereen pistävä kallioniemeke.

Zaida oli tullut Toivon ja Aulinin kanssa kauppalaan ja tahtoi tehdä ostoksia toimittaakseen ne laivaan, joka vei kaikki heidän sillalleen kesäasunnon luo. Vielä kotona käytyään saadakseen sieltäkin mukaan, mitä oli vietävä, hän vasta ennätti Pyrylle. Hän meni suoraan pihan puolelta Tepon konttoriin ja tapasi hänet täydessä työssä suurien tilikirjojensa ääressä, ympärillään kaikenlaisia mallinäytteitä jos jonkinlaisista tavaroista ja ulkomailta tulleita painettuja, kuvitettuja mainosvihkoja – varsinkin maanviljelyskoneista, joita nyt myytiin paljon.

Saadessaan nyt usein tavata Tepon rauhoitetussa työhuoneessa Zaida oli keveällä mielellä, ikäänkuin ajatukset olisi helistetty vapaaseen ilmaan kuten höyhenet sulotusta pieluksesta, sillä Teposta erossa ollessaan hän oli aina levoton pitkin päivää ja väliin yölläkin heräsi johonkin ahdistavaan uneen. Näin nähdessään hänet työssä, levollisena istumassa, hänkin lepäsi ja kykeni olemaan hilpeä ja huoleton – halusi seikkailujakin kuin mikä mustalainen. Hän liikkui täällä kuin ainakin kotonaan, johon osasi lohtia puhtaasti ilman ja viihtyisyyden tunnun, hyräillen hiljaa järjestellessään yhtä ja toista.

»Sinä kehräät kuin kissa», sanoi Teppo.

»Niin, minun on niin hyvä olla kuin kissan, kun se vetää itsensä kerälle.»

Toisinaan he vaikenivat niinkuin täysin toisiinsa perehtyneet ihmiset erotettuina muista ja tyytyväisinä olemaan kahden, kaipaamatta ajatusten vaihtoakaan. Joka päivä toi aina tullessaan uusia yhdistäviä piirteitä heissä kummassakin. Ne tekivät olon pelottomaksi ja huolettomaksi. Ikkunat olivat päiväaurinkoon päin, valosuihkussa kimalteli pieniä pölyhiukkasia kuin kristalleja, ja sädekimppujen päistä ponnahteli lattiaa vasten kuin pienen pieniä helmiä, joiden lämpö tuntui jalkoihin.

Yhdessäolo samassa huoneessa kasvatti yhä turvallisuutta. Pää ja sydän olivat kevyet, niitä ei rasitettu ajatuksilla. Täällä ei ollut tilaa raskaille mietteille eikä tulevaisuuden pelolle. Kuolemakin oli ottanut ylleen kultaisen kaavun liikkuen ääneti ilmavin askelin.

Niin kului moni hiljainen hetki, eikä kuulunut muuta kuin Tepon kynän rapinaa ja Zaidan keveitä askelia huoneissa. Aika oli pysähtynyt heidän kohdalleen.

»Tänään on ihana päivä», sanoi Teppo. Zalda astui hänen tuolinsa viereen, ja he tulivat tuokioksi tietoisiksi elämisen suloisuudesta.

Teppo jäi istumaan, kietoi käsivartensa Zaidan lanteiden ympärille ja katsoi ylös häneen sanoen: »Sinä tuot minulle aina suuren turvallisuuden ja rauhan tullessasi. Emmekö mene tänään veneellä kotiisi ennen auringonlaskua, silloin kun soitetaan iltakelloja? Jospa pilvet tänä iltana ruskottaisivat ja kultaisivat

talvasta ja vettä! Työväki palaa siihen aikaan pelloilta ja tehtaista, vaimot valmistavat ruokaa ja lämmittävät saunaa miehilleen, ja lasten iloiset huudot kuuluvat. Kaikki illan puuhat ja veden päällinen liike ovat kuin kullattuja unikuvia.»

»Sinähän runoilet, haaveilet noin hempeitä ja suloisia näkyjä. Kuka luulisi...?»

»Sinulle, vain sinulle, en koskaan muuten ei olisi mahdollista...!»

»Kaikki on niin ihmeellistä – minäkin tunnen sen», sanoi Zaida hiljaa, ja hänen hermonsa vastasivat värinään, joka lähti toisesta.

»On, on niin ihmeellistä!» Tepon oikea käsivarsi oli yhä. Zaidan lanteilla, ja hän tuijotti eteensä kuin johonkin pohjattomaan syvyyteen liikuttaen huuliaan. Zaida katsoi häneen ja haihtui pois hetkestä pyrkien ymmärtämään, mitä toinen ajatteli, hänen salaperäistä ihmistään sitä mysteeriota, joka elää meissä kuin palava tuli, lämmittäen, syttyen, tehden tietoiseksi ja huikaisten – ja sama oli hänessä itsessäänkin.

He tunsivat tämän salan olevan itsessään yhtä hyvin kuin kaikkialla olevaisuudessa, liikkeessä, kenties äänissä, joita ei kuulla...

»Elämä on niin houkuttavaa, sen arvoitus ihana! Kaikessa on jotakin hallitsevaa. Sinussa opin tuntemaan elämän ihmeen, ja nyt se hallitsee meitä

molempia. Minä pyrin, ahersin ja löysin ihmeen. Onko siinä kaikki? Onko tämä ihmisen, miehen tehtävä, onko se kohtalomme maailmassa?»

Tepon äänessä oli kapinaa ja sanoissa juhlallisuus enteellinen alistuvaisuus, ikäänkuin tuntematon ma;ilma olisi kutsunut ja pannut puhumaan, vaikka se oli hänestä kaameata.

» En tiedä paljoakaan, mutta tahtoisin tietää», sanoi hän ääneen.

»Kuinka voisikaan tietää salattuja?»

»Sittenkin tahtoisin», vastasi Teppo, huokasi syvään katsellen Zaidan punoittavia kasvoja, joille aurinko oli luonut hehkunsa, nousi seisaalle ja syleili morsiantaan.

»Luuletko voivasi valmistua muuttamaan tänne joulun aikoihin?» kysyi hän. Häistä ei ollut puhuttu aikaisemmin, ja kysymys oli Zaidalle uusi.

»En ole vielä puhunut kotona ajasta. Nyt kun isä on myöntäväinen ja muuttanut mieltä monessa asiassa, käy se kai hyvinkin päinsä!»

»Olisin mieluummin tahtonut sinut tänne nyt kesällä, ennenkuin lapset menevät kouluun, mutta kaksi hyvin raskasta asiaa on kesken, ja niistä tulee taloudellinen asemani suuressa määrässä riippumaan. Pari kauppiasta on saanut maksun lykkäystä, ja heidän kauttaan voin hävitä tuntuvia summia.

Luulen, etten selviä muutoin kuin panttaamalla varastoa ehkä Johanssonille saadakseni rahaa irti. Se merkitsee ankaraa ja ylimääräistä työtä ainakin parina vuonna.»

»Tämä kauppaelämä vetää minua puoleensa. Siinä on jännitystä ja ponnistusta, joka pitää ihmistä vireillä, niin ettei koskaan saa hellittää. Pitää varoa ihmisiä, joiden kanssa on tekemisissä, olla keskellä seikkailua, loihkia, tehdä kuin ihmeitä, luoda omaisuus ja taas menettää se ja jälleen ponnistaa. Minä ihailen sitä ja siinä sinua. Enkö minä voisi sinua auttaa, tulla opettelemaan sinun johdollasi?»

»Tule, tule pois vain, voit monessa kohdassa, ainakin koneellisissa töissä auttaa, kun osaat kirjoittaa saksalaisia kirjeitä, joista minulla on hirmuinen päänsärky. Tule jo huomenna aamulaivalla. Tuossa on puhtaaksikirjoitettava pitkä tavaraluettelo, johon pojat ovat kaupassa merkinneet puuttuvat lajit. Opetan sinulle kirjoihin viemistä, laskujen kirjoittamista ja muuta», puhui Teppo innostuneena ja riemastuneena äkillisestä avun saannista. »Ja tietysti läsnäolosi on täällä minulle huojennus paitsi sitä, että autat työssä. Toivon olisin jo ottanut konttoriapulaisekseni, mutta kun kaupassa nyt on pelkkää vierasta väkeä, on viisasta pitää kassanhoitoa, ja Toivo on tarvittu siihen.»

XVIII

Mikko Pyry aloitti retkeilynsä Heinolasta Sysmään päin maanteitse, pyrkien Jyväskylää kohti, ohjeenaan Tepon antamat osoitteet ja kauppiaiden nimet. Hän huomasi olevan eduksi esitellä itsensä Lahden Pyryn veljeksi niissä paikoissa, missä häntä ei muuten tunnettu, ja sai yleensä ystävällisen vastaanoton ja auliisti annettuja tietoja oloista ja kyläkuntien tarpeista, vieläpä varallisuus- suhteistakin.

Hän oli ennakolta järjestänyt niin, ettei matkustelu kävisi kovin ikäväksi ja työlääksi, ja varannut kuorma ansa evästä, sekä väkevää että makeaa. »Niillä rasvaan kauppiaiden nuppiruuveja», sanoi hän. Puheliaana ja viisaasti kehuvana hän piti aina puolensa, ja missä sattui juhliä tai muuta ilonpitoa, sinne Mikko painui mukaan jättäen karryt majapaikkaan ja ratsastaen perille. Niinpä hän meni kaukana Hämeen perukoilla eräisiin kylätansseihin ja tapasi siellä, niinkuin kirjoitti toverilleen, »nätin mamsellin, hämäläiskasvuisen, valkoisen ja punaisen tyllerön», jonka kanssa ratsasti yöllä hänen kotiinsa, ompelijamökkiin. Hevonen saatiin vajaan ja ovi salpaan, sillä kylän pojat olivat lähteneet tanssipaikasta tavoittamaan ratsastajia, kun olivat huomanneet Miina Valko sen lyöttäytyneen Mikon pariksi. Hevonen oli nopsa kavioistaan, eikä kaksi kevyttä, nuorta ihmistä ollut sille taakka eikä mitään. Pojilta livahti

hevosen mukana tappelutilaisuus, ja Mikko sai jatkaa vasta-aloitettua tuttavuuttaan Miinan kanssa aamuun asti.

Mutta Mikko ei olisi ollut mikään Mikko Pyry, ellei olisi pannut merkille, että tyttöpullukassa oli muutakin kuin herkkää rakkaudenhurmaa. Pienen kodin kaikinpuolinen järjestys, puhtaus ja mukavuuskin antoi tuntea, että tämä ihminen oli työhön pystyvä ja ennen kaikkea toimelias. Miina ei suinkaan sallinut ompelutyön pidättää itseään pitkää päivää selkä köyryssä ja rinta kasassa, vaan hääri mökkinsä ympärillä, tienristeyksen kulmassa, myöhään ja varhain, jutteli ohikulkeville, tarjosi vettä hyvästä kaivostaan, antoi punavalkoisen naamansa loistaa ja hämäläisnättiyden olla eduksi. Kylien pojat olivat useamman kerran tapelleet oikein rennosti tämän kauniisti laulavan seireenin hurmaamina. Viisaasti kyllä, Miinalla oli paksu puinen salpa poikinpäin mökin oven sisäpuolella ja paimenkoira kumppaninaan.

Tämä kaikki oli Mikon mieleen, vallan liiankin mieluista, ja pani liikkeelle hänen talonpoikaisviisautensa. Eihän sellaista voinut jättää »lapeettiin», siihen tienristeykseen kuivumaan ja lakastumaan.

»Kuule, Miina, eikö sinusta olisi hauskenpi olla puotineiti kuin neuloja», kysyi hän.

Miinan haaleissa silmissä läikähti kuin säikähdys.

»Jestas, minkäs minä sille mahdan, että olen räätälin mökissä, neula kädessä ja syyrinki sormessa syntynyt?» tokaisi tyttö puuhatessaan kahvia pöydälle.

»Niin, näetkös, jos sinulla olisi sisua kylliksi, niin rakentaisit tähän lisähuoneen – kaupanpitoa varten, teettäisit vajaasi pitävät ovet.»

»Nyt sinä puhut liian suurellisia, mies. Vai kaupanpitoa varten? Minäkö nyt tässä...?» Mutta suu oli mennyt vinoon toiseen poskeen päin ja työntänyt siihen suuren kuopan, ja kuopassa näkyi Mikon mielestä olevan jotakin.

»Paljon sulla mahtuu meininkiä tuon pullean poskesi koloon, kun et vain olisi niin vietävästi vastustelevinasi viisaita neuvoja», yllytti Mikko, jolle tytön tarjoamat voileivät ja kahvi maistuivat vallan erinomaisesti, ja jatkuvaisuuden laki pani hänet suunnittelemaan varsin pätevällä tavalla jatkaakseen tätä hauskanlaista tuttavuutta uusien tapaamisten varassa. »No, jos sinä tahdot olla pelkuri, niin ole vain! En minä siitä hyödy, että sinulle tulevaisuutta rakentelen, eikä minun tapani ole vasikoiden kanssa kilpaa juosta, ellet ota ymmärtääk- sesi...»

»No tuota, milläs meiningillä sinä luulet minun saavan rahaa velaksi?» tiedusti Miina hätääntyneenä toisen moitteista.

»Kaikkein ensimmäiseksi otat hyvän palovakuutuksen tähän hökkeliisi. Eikö

maatilkku ole omasi?» kysyi Mikko samaan hengenvetoon.

»On, isähän sen lunasti, ja sen päälle on tehty kirjat», ilmoitti Miina.

»Ota vakuutus ja näytä se sille, jolta pyydät lainaa, ja sano heti, mitä rahoilla teet ja mitä suunnittelet. Näkevähän tolvanaatkin, että sinussa on ainesta, kun vain jaksat purkaa itsestäsi puhtia kylliksi», puhui Mikko yhä ärsyttäen Miinan kunnianhimoa.

»Entä jos saisin lainan ja rakennuksen kuntoon, niin kuka minulle uskoisi tavaraa myydäkseni?» kysyi Miina tuntien jo olevansa mahdollisella ja pitävällä pohjalla.

»Minä, minä annan luottoa ja käyn katsomassa!»

»Sinäkö? Kuka sinä sitten olet?» Miinasta tuntui melkein siltä kuin hänen mökkiinsä olisi ilmestynyt joko enkeli Gabriel tai itse paholainen.

»Kauppias vain, kauppias ja tukkukauppiaskin, jos olet sattunut kuulemaan, mitä se sana meinaa.»

»Missä se sinun kauppasi on?»

»Heinolassa vain, sieltä minä tulen», valaisi Mikko.

»Vai Heinolassa? Ei sun kauppasi ole siellä kauan ollut, vaikka ainahan se voi olla vastatullut», riensi tyttö lisäämään, ettei vain näyttäisi epäilevän.

»Kyllä se siellä on ollut ja on vastakin. Mitä meinaat...?»

Miina jäi miettimään nojaten punoittavia kasvojaan hiilihankoon, kohennettuaan sillä pala via puita hellan pesässä. Enimmin hänelle merkitsi se, että Mikko oli saatava tulemaan vastakin. Sen täytyi tapahtua nyt, kun yölliset seikkailut oli eletty ja hän ennestään oli puhdas tyttö. Hän vilkaisi Mikkoon – olihan tuo poika häntä katsellut koko ajan. »Ettäkö oikein vakavissasi meinaat...?» kysyi hän varmentaakseen asiaa ja odotti jännittyneenä Mikon lisäävän jotakin vakiinnuttavaa heidän kahdenkeskisiin väleihinsä.

Mikko nauroi leveästi ja vastasi: »Sittenkun seisot oman tiskisi takana, olemme kauppiaita kumpikin, ja silloin kelpaa tullakseni ja taas yön ollakseni...»

»Vai yön ollaksesi – senkin hunsvotti, luuletko sinä minua maantieveijarien ikuiseksi morsiameksi?» Miina oli loukkaantunut, ja vedet nousivat silmiin.

Mikkokin oli tarttunut koukkuun niin pahasti, että teki kipeää hellittää näin verekseltä.

»Älä nyt niin huonoa minusta aattele! Onhan minulla vakava tarkoitus

nostaa sinut jaloillesi ja tehdä kauppiaksi, sinun ja omaksikin hyväkseni. Usko nyt järjellinen asia!»

»Rupeiskohan tuota nyt aattelemaan, ja mitä se sellainen vakuutuskin mahtaisi maksaa?» ihmetteli Miina.

»Sen saat sitten tietää ottaessasi vakuutuksen. Kun tässä ei ole mitään palavia laitoksia lähelläkään, ei se voi suuria maksaa. Kuulustele sentään ensin lainan saantia ja mitä sellainen pienen puodin rakentaminen tulisi maksamaan ja muuta niihin asioihin kuuluvaa. Voithan sanoa, että se Heinolan kauppias Pyry sinua kehoitteli – silloin tulee jo nytteitä rakennukselle, ja kun kerran sen nimen varassa aloitat, niin ei tupaasi myöskään tuuli kaada!» kehaisi Mikko.

»Kovinpa sinä kalkkunanhöyheniäsi pöyhistelet ja helттаasi punerrat! Liekö sitten miestä pitämään sanasi, kun ilmestyn eteesi tavaroita hakemaan?» moitti Miina, mieli yhä täynnä epäilyksiä, kun poika ei näyttänyt vähääkään välittävän siitä asiasta, joka sentään oli Miinan mielestä kaikkein tärkein.

Mikko ymmärsi liiankin hyvin hänen mielialansa, mutta ei uskaltanut hiiskua mitään, ettei vielä sitoisi itseään entistä lujemmin. Muuten alkoi jo omatuntokin ja viisaan varovaisuus nostaa päätänsä. Kaukana tämä paikka tosin oli, mutta ei niin etäällä, ettei juoru jaksaisi juosta.

»Kyllä minä ymmärrän sinun meininkisi, mies, ehkä liian hyvin, ja sanon sinulle jo edeltäpäin valmiiksi: että jos joitain puheita rupee kuulumaan tästä sinun yöpymisestä, niin paina mieleesi, etten minä niitä ole matkalle lähettänyt enkä perässäsi juokse!» Tytön äänessä oli jo kimakkaa närkästystä ja loukatun ylpeyttä.

Mikko oli kovin tyytyväinen havaitessaan työssä olevan kopeuttakin ja oman arvon tuntoa kotitarpeeksi. Hän koetti hyvittää: »No, no, ei nyt ruveta keskenämme vihoittelemaan tämän koreesti lemmityn yön jälkeen. Pysytään omillamme kumpikin ja katsotaan tulevaisuutta suoraan silmiin.»

»Sen neuvon voit antaa itsellesi siitä suoraan silmiin katsomisesta», sanoi tyttö ojentaessaan kättä hyvästiksi, sitten kun Mikko oli ottanut vajasta hevosensa, pannut suitset päähän, heittänyt satulan selkään ja köyttänyt kiinni vatsa vyön.

Jo kello kuudesta asti aamulla hän pääsi poikkeamaan ja tavaroitaan näyttämään monissa kaupoissa, ollen erinomaisen virkulla ja puheliaalla tuulella. Eiväthän Mikolta sanat koskaan uupuneet, ja ne sattuivat aina paikalleen kuin lätkän läimäys kärpäsen selkään. Kauppiaista oli moni kontistunut omaan tyhjäänpäiväisyyteensä. Äveriäiksi sanottiin jo niitä, joilla vuoden umpeensa oli myytävänä suolaa, silakkaa, jauhoja ja muuta jokapäiväiseen niukkaan ravintoon kuuluvaa, jos lisäksi nostettiin hyllyille helottamaan kirkasväristä karttuunia, joku pari kahvikuppeja ja rivi kivivateja

ynnä muuta sellaista.

Jyväskylässä hän tapasi kilpailijoita eikä arvannut näytellä mallejaan, kun tuskin laskettiin kauppiaiden puheillekaan, sai pureskella kynsiään tiskin takana, juosta monen luona ristiin rastiin onneaan koettelemassa. Hän näki hyllyillä samoja tavaroita kuin Lahdessa ja päätteli, että täällä useat jo hankkivat varastoa Saksasta.

Sitten hän lähti ajamaan seitsemän, kahdeksan penikulman matkaa Keuruulle, missä oli ainakin neljä Tepon vanhaa ostajaa. Keuruulta pääsi vesitse Mänttään, saattoi mennä ja tulla samana päivänä, niin että sitä hyvin kannatti yrittää.

Mikon ensimmäinen kiertomatka kesti useita viikkoja, Ja tulos oli Tepon mielestä aika hyvä. Hän oli lähettänyt Lahteen monta oivallista tilausta ja saanut kahden kuukauden työllä turvatuksi ainakin syyspuolen koulurahat. Teppo oli hänelle oikein veljellinen, vaikka matkakulut olivat hänen mielestään tulleet liian kalliiksi.

»Kyllähän minä tämän laskun hyväksyn, vaikka se onkin omatekemäsi ja nousee oikein Helsingin kalleimpien hotellien hintoihin. Kun vasta menet, ota kuittaus asianomaisesta majatalosta. Se olisi perin reilua, eikä sinun tarvitsisi parsia huonoa muistiasi pääkaupungin taksoilla», varoitti Teppo Zaidan ollessa työssä konttorissa ja hymyillessä nuorelle miehelle, joka punastui korvia

myöten, mutta nosti nenäänsä ja pyörähti ympäri kantapäillään.

»Mutta se olikin vaivaloinen matka – ei siinä rahat ilmaiseksi tule!» kivahti Mikko.

»No no, sellaiset matkat tunnen hyvinkin», sanoi Teppo. »Piditkö kirjaa paikoista, ihmisistä ja reiteistä, saitko tietoosi, montako taloa oli kussakin kylässä ja minkälainen kirjanpäättös kauppiailta? Se olisi sinulle perin tärkeitä vastaisen varaksi.»

»On minä sentapaista tilastoa tehnyt, mutta sen sijaan panin merkille, missä tarjottiin hyvää ruokaa ja nukuttiin reiluissa vuoteissa ja lakaistiin edes lauantaisin nurkkia myöten asumukset puhtaiksi. Se on sentään paras puumerkki ja varallisuuden puntari», selitti Mikko hyvin varmana asiastaan.

Zaida nauroi ääneen, ja Mikko katsoi häneen viekkaasti vihertävillä silmillään.

Mikon piti sen jälkeen heti lähteä Heinolaan järjestämään kauppaa oman ohjelmansa mukaiseksi, koska oli vastattava varaston maksamisesta vähävelkaiseksi, ennenkuin saisi sen omaan nimeensä. Kesä oli jo menossa elokuun loppua kohti.

Päivi oli äidin kanssa ollut Lahdessa katsomassa kuntoon lasten varustukset, eväät ja kaikki, mitä taas tarvittiin niinkuin aina ennenkin, ja pahaksi käynyt

pianokin oli lähetettävä koulukotiin. Vaikeinta näissä muutto valmisteluissa oli se, että Toivon sijaan tarvittiin kassanhoitaja, ja Teppo neuvotteli monet kerrat Zaidan kanssa, miten se pulma ratkaistaisiin.

Heillä ei ollut aavistustakaan siitä, että Toivo-pojalla oli oma kantansa, kunnes hän ihan lähdön edellä sanoi Tepolle: »Minä en enää mene kouluun!»

»Mitä sinä nyt...? Olet vasta käynyt viisi luokkaa – ei sillä vielä minnekään ulotu», sanoi Teppo.

»Sinä kävit vain kansakoulun ja ulotut!» huomautti Toivo hyvin tietäväisenä.

»No, se on toinen asia, mihin minä ulotun», venytti Teppo ja katsoi poikaan rypistäen silmäkulmiaan.

»Kyllä minä siinä pystyn kuin joku toinenkin, ja siksi toiseksi olen yhtä vanha kuin sinä olit alkaessasi», uhmasi Toivo.

»Älä viisastele, pakkaa tavarasi ja heti paikalla! Nyt on tehtävä, niinkuin minä sanon. Minähän olen sinun holhoojasi ja vastaan kasvatuksestasi!» Teppo kääntyi selin, ja Toivo meni kulmahuoneeseen, joka oli ennen ollut Päivin kamarina, mutta kun hän oli kaiket kesät ollut Johanssonin tyttöjä opastamassa, oli Toivo saanut sen asuakseen ja samalla ollakseen vanhemman veljen silmien alla. Teppo oli siinä asiassa aina ollut tunnontarkka. Hän ei mennyt ainoanakaan iltana levolle käymättä

katsomassa, oliko poika nukkumassa. Se oli samaa kuin kotona Tuorakassa, jossa isän ja äidin aina täytyi tietää, missä lapset olivat sekä yöllä että päivällä, niin kauan kuin he olivat »kodin kirjoissa».

»Kyll' maailma sitten tassii, kun sinne tulette», oli äiti sanonut, »mut meitin silmien alla työ oletten niinko olla pitää!»

Koulukodissa oli elämä jatkunut samoissa puitteissa pienemmillä, Päivillä, Rauhalla ja Toivolla. Mikko sen sijaan ei piitannut »tyyräyksistä». Jos hänellä vain oli rahaa taskussa, niin menemisiä riitti, ja koska Teppo oli antanut hänen ottaa ohjat omiin käsiinsä, ei siinä ollut kellään sanomista. Ja näyttihän tuo osaavan elää toi joskus kotiin koulutovereitaan, jotka väliin hoilasivatkin poikien kamarissa. Mutta joukossa oli toisia, jotka eivät maistaneet eivätkä hoilanneet, tulivat heti alusta istumaan Päivin huoneeseen ja kuuntelivat soittoa tai pelasivat tammea jutellen kaiken maailman asioista ja ollen jokseenkin samalla kehitysasteella kuin jatko-opistossa käyvä tyttö.

Teppo otaksui ilman muuta, että Toivo valmisteli itseään matkalle, kun häntä ei missään näkynyt. Katsoen kelloonsa hän huomasi, että oli jo aika lähteä junalle. »On kai mennyt jo edeltä. Oletteko vienyt hänen tavaransa valmiiksi asemalle, Aaretti?» kysyi hän varastomieheltä joka hoiti hevosta ja tavarain kuljetusta.

»En ole nähnyt Toivoa enkä Toivon kapineita kuormassa», vastasi mies.

Teppoa jo harmitti. Hän lähti asemalle siinä luulossa, että poika oli siellä. Ei mitään Toivoa. Päivi oli jo pari päivää aikaisemmin matkustanut Liisan kanssa Helsinkiin laittamaan kotia kuntoon, ja Mikon oli määrä tulla Heinolasta vasta seuraavana päivänä.

Teppo palasi kotiin levottomana ja suuttuneena osaa: matta ryhtyä etsiskelemään itsepäistä poikaa. Tämä oli ihan käsittämätöntä – eihän Toivo yleensä ollut uppiniskainen, teki työnsä sääntilleen ja osasi välttää pahatkin vaikeudet, ei laskenut väärin eikä tarpeettomasti sekaantunut muiden tekemiin virheisiin, pani ne vain muistiin paperille ja kassaa laskiessa illalla sai myyjiltä rauhallisen selityksen ja oikaisun. Hän pystyi luovimaan, kun asiat eivät muutoin ottaneet luistaakseen. Viime aikoina Teppo oli pannut merkille, kuinka poika ihan aikamiehen lailla piti kaupassa järjestystä. Sen verran kuin kassasta jouti, hän vei nopeasti paikoilleen tavarat, joita myyjät eivät kiireissään ehtineet järjestää. Hän oli myös oppinut tuntemaan ihmisiä, muisti nimet ja tiesi suunnilleen, kelle uskallettiin antaa velaksi, mutta tuli aina Tepolta kysymään, jos jotakin epäiltävää sattui. Toiset apulaiset, Harmista alkaen, olivat jo tottuneet käyttämään Toivoa välimiehenään Teppoon päin, joka ei enää useinkaan pistäytynyt puodissa.

Tämä itsepäisyys oli Tepolle suuri yllätys. Levottomana ja neuvottomana hän asteli salin lattialla kädet selän takana, odottaen jännittyneesti, milloin Toivo ilmestyisi.

Hän sai odottaa myöhään iltaan, jolloin Toivo tuli pihan kautta kotiin aikoen mennä huoneeseensa.

»Tule tänne!» käski Teppo.

Poika astui saliin ja pysähtyi Tepon eteen.

»Miksi et mennyt kouluun?»

»Se olisi ajanhukkaa.»

»Sitä asiaa sinä et pysty päättämään.»

»Se koskee minun tulevaisuuttani, ja se vaatii tekemään työtä, sellaista ammattiin kuuluvaa työtä», selitti Toivo.

»Mistä hitosta sinä tuon olet saanut päähäsi?»

»Minulla on kiire, tahdon aloittaa aikaisin.»

»Mikä sinulle sen kiireen on pannut?»

Ei vastausta – poika katsoi vain varpaitaan ja pysyi vaiti.

»Vastaa –!»

»En voi vastata.»

»Mene hiiden kattilaan. Minua niin tuskastuttaa, kun olen uhrannut hyväksesi paljon enemmän kuin pienet olomme sallisivat ja sinä viitsit tehdä tenää ja viedä vinoon oman kehityksesi...!»

»En minä tahdo, että minun vuokseni liikoja uhrataan. Pystyn työhön, anna minun tehdä sitä.»

»Typerä sinä olet ja härkämäinen, oikea mullikka. Ties tuota, mitä sinulle tekisi, kun et ymmärrä omaa hyvääsi. Etkö käsitä, että koulu on oikotie?»

»En, minulle se on kiertotie.»

Teppo oli niin pahoillaan, kyllästynyt ja pettynyt, ettei viitsinyt väitellä enempää, mörähti vain veljelleen: »Mene maata!» Sitten hän harppasi kiivaasti huoneeseensa ja paiskasi oven kiinni.

Näin Toivo Pyryn koulunkäynti jäi kesken.

Teppo oli siitä kauan aikaa niin äkeissään, että kohteli nuorta veljeään nurjamielisesti ja vaateliaasti. Toivo puolestaan ponnisti parhaansa mukaan tehtävissään, ja vähitellen Tepon mieli alkoi lauhtua ja taipua kannattamaan ja opastamaan poikaa toisella tavalla kuin ennen. Kun Zaida oli jo päiväiseen aikaan mennyt kotiinsa, oli Tepon tapana ottaa poika hänen tuolilleen ja

antaa opetusta kaupankäynnin salaisuuksissa, kirjanpidossa, ostajien koh-
telussa ja muussa, mikä kuului ammattiin.

Toivo oli ehdottanut, että vanha, hylätty varastovaaka tuotaisiin kauppaan,
jossa ihmiset saisivat punnita itsensä. Se havaittiin erikoisen hyväksi keinoksi
saada ihmiset poikkeamaan, ja samalla he tekivät ostoksia. Maalaisille hän
tahtoi annettavaksi »kupin kuumaa» Edlan toimesta keittiössä. Pian se oli
tuttu asia, ja eukoille ja ukoille tarvitsi vain peukalolla osoittaa keittiötä, niin
he jo ylen tyytyväisinä harppoivat lämmittelemään ja saamaan virkistystä
istuttuaan reessä pitkän matkan. Kassa todisti, että siitä oli hyötyä, vaikka
Edlalle koitui lisäpuuhaa, mutta Toivo lohdutti: »Kyllä joulupukki sen sinulle
korvaa!»

XIX

Syksymmällä, kun vedet menivät umpeen ja tiet olivat routaisia, hiljeni liike tuntuvasti. Perin vähäisiksi olivat myös paikkakunnalla kutistuneet uudet rakennuspuuhut. Kaikki oli kuin talven pakkasessa kontistunutta. Teppo kävi yhä raskasmielisemmäksi ja pyrki vähentämään menoja. Koulukoti lakkautettiin, ja huoneet vuokrattiin muille. Päivi ja Rauha pääsivät Vallen luo täyshoitoon, ja Mikko sai hakea itselleen asunnon. Se tuli nyt halvimmaksi.

Ne kaksi kauppiasta, joille Tepon oli pitänyt antaa maksun lykkäystä, lakkauttivat maksunsa lopullisesti, ja se veti hänet kovin kireälle ja samoin Johanssonin. Hänkin sanoi olevansa kuitti rahoista, kun pankit kieltäytyivät myöntämästä uutta lainaa. Rahansaanti oli yleensäkin kovin tiukalla, ja suomalaiset liikemiehet saivat jälleen kipeästi tuntea sen suuren puutteen, ettei ollut sellaisia rahalaitoksia, jotka olisivat vaikeina aikoina harrastaneet heidän tukemistaan. Pulaa ja tappiota oli lisännyt se, että kauppamatkustajat olivat edullisina aikoina tyrkyttäneet tavaraa epäluotettaville maksajille saadakseen suuret tulot.

Tepon mielestä tilanne kävi uhkaavaksi, kun Johansson ilmoitti, ettei voinut auttaa ollen itsekin ahtaalla. Syksyllä saatiin kyllä ulkomaisilta toiminimiltä

maksujen lykkäystä korkoa vastaan, mutta ennen joulua täytyi kuitenkin suorittaa suuria eriä. Teppo oli pannut vanhoja saamisiaan uloshakuun ja saanut kerätyksi rahaa kiireellisimpiin menoihin, mutta vaara ei silti paljoakaan vähentynyt.

Päivät kuluivat ainaisten töiden suorittamisessa, mutta öisin Teppo ei jaksanut työntää huolia luotaan. Hän kuuli akkunansa alitse marssivan yövahdin huutavan kellon lyönnit aamu yöhön asti ja tunsii olevansa kuin huumausainetta saanut, ei unessa eikä valveilla, haluttomana liikahtamaan. Hän laski minuutit kerätäkseen ne tunneiksi kuin kultamarkkoja sadoiksi ja tuhansiksi kylmän asiallisesti. Laskeminen oli niin koneellista, että hän sen ohella voi ajatella, mitä tapahtuisi, jos hänen täytyisi ilmoittaa olevansa maksukyvytön. Siitä hän tunsii itsensä niin väsyneeksi kuin hyvin vanha mies, joka ei enää kestä huolia eikä jaksaa tehdä työtä. Ajoneuvojen räminä öisessä hiljaisuudessa koski niin vihlovasti kuin olisi astuttu hänen kipeälle rinnalleen. Hän liikahteli kuin työntääkseen pois päältään painoa, joka ei hellittänyt. Aamulla vasta uinahdettuaan ehkä pari tuntia hän kuitenkin nousi niinkuin ennenkin, piti tilaansa kurissa tahdon voimalla ja aikoi ryhtyä työhön.

Kun Zaida tuli sinä aamuna, Teppo tuskin tajusi, että he tervehtivät toisiaan.

»Sinä olet nyt kovin sairas!» huudahti Zaida. »Aulinin pitää tutkia sinut!»

Teppo ei enää oikein käsittänyt, mitä Zaida sanoi. Hän painui puolinaiseen tiedottomuuteen.

Tällainen heikkous oli tullut vähitellen, päivä päivältä tuntuvammaksi, niin kovasti kuin hän olikin ponnistellut sitä torjuakseen. Vastukset olivat viimein järkyttäneet hänen tasapainonsa, ja kauan piillyt tauti sai ylivallan. Ja sitten oli sydän tyhjentynyt elin voimista kuin hämähäkki olisi siitä verta imemässä.

Hän nojasi pöytään ollen siinä tuettu yhtä hyvin kuin vuoteessa, ja tajusi oman hiljaisuutensa, mutta ei jaksanut vastata Zaidalle.

»Minä menen nyt noutamaan Aulinia», sanoi Zaida ja lähti.

Teppo ajatteli itsekseen, ettei kuoleva puhu eikä liiku. Kello löi, hän kuuli iskut ja laski ne. Hän oli siis vielä elossa ja tajuissaan. Hän nosti päätänsä ja tunsu huojennusta, näki auringon heikon valon piirtyvän viistoon pöydän poikki itseään kohti, ja kuoleman kaameus väistyi, mutta väsymys, kaiken yhtäkaikkisuus oli jäljellä. »Miksi huolehtia ja säilyttää taakkaa itselleen, maailma pitää kyllä huolen omistaan...»

Aulin tuli aivan heti, tarttui mitään sanomatta Tepon kainaloihin ja vei hänet vuoteeseen, josta hän oli äsken noussut.

»Näin on parasta, poikaseni. Me pysymme nyt aivan hiljaa!» Hän kirjoitti reseptin, ja Edla meni hakemaan lääkettä saatuaan määräyksen odottaa sen

valmistumista. Tohtorilla oli mukanaan ruisku ja ainetta, jolla antoi ensimmäisen avun. Kun potilas vaipui lievään uneen, veti Aulin Zaidan toiseen huoneeseen ja sanoi: »Nyt voi kaikki riippua muutamista tunteista – ei sovi jättää häntä yksin. Toivo jaksaa vuorotella yöllä, jos saa levätä päivällä. Minä annan ohjeet.»

»Kuinka se nyt on voinut saada näin pahan käänteen?» kysyi Zaida.

»Kyllä se on ollut kauan jo uhkaamassa. Hän on umpimielinen, ei jaa huoliaan muille, enkä tiennyt minäkään, ennenkuin Johansson sanoi eilen, että asiat vielä painavat Tepon hautaan. Kaikki toivo ei vielä ole lopussa. Hän elää ja on nuori mies, ja sitä paitsi te olette häntä hoitamassa.»

Jäätyään yksin Zaida nosti tuolin Tepon vuoteen ääreen. Kaikki tuntui nyt hänen mielestään siirtyvän etäisyyteen. – Teppo nukkui vain silloin tällöin nytkähtäen sydämen kovista iskuista. – Ikkunan takana jatkui meluava liike, mutta Zaidasta tuntui ikäänkuin kaikki elämä ympärillä olisi hukkuvan laivan tavoin vajonnut syvyyteen. Hän tunsu paremmin kuin tiesi, että elämä pakeni tästä huoneesta, hänen sieluaan lähinnä oleva elämä, ja kuvitteli olevansa syvässä vedessä ja pyrkivänsä pinnalle. Mutta sitten hän katsoi ympärilleen ja ajatteli: eihän sielua ole ilman ruumista. Se teki hänet jälleen levollisemmaksi.

Tuska alkoi hänessä tehdä työtään ja valitus: ei mikään ole enää samaa kuin on ollut ennen. Hän ajatteli heidän yhteistä työskentelyään, kuinka se oli

ollut yhtä Tepon olemuksen kanssa ja kuinka paljon kiinteämmin he kaksi olivat tunteneet kuuluvansa toisilleen sen yhteydessä, kuinka perin todelliset elämän vaatimukset olivat määränneet heidän mielialansa, halunsa ja yhteisyytensä, ilot ja surut, vieläpä nälkä ja sen tyydyttäminen oman kodin vaatimattomalla aterialla oli ollut kuin juhlaa. Yhteinen tulevaisuus oli odottanut heitä kuin raotetun oven takana – olisi vain tarvinnut painaa ovea auemmaksi, niin se olisi astunut heidän eteensä.

Teppo oli pidättänyt kättään painamasta ovea auki, odottanut, siirtänyt aikaa tuonnemmaksi. Miksi...? Hän rakasti – niin, hän rakasti, mutta hänen elämällään ei ollut enää entistä täyteläisyyttä, jotta olisi voinut tervein ruumiin ja sielun voimalla sulkea syliin omansa. Se oli vähitellen paennut. Todellisuuden heikentyessä oli taru käynyt utuiseksi. Kävelyt harjuilla, heidän onnelliset päivänsä työssä, pöydän ääressä, souturetket järvellä ja elämän salaperäinen houkutus, se kaikki oli ennen ollut läheistä, mutta sitten erä eräitä loitonnut, heikennyt ja nyt painunut hämyyn.

Tulevaisuus ei enää pyytänyt saada astua eteen puoleksi suljetun oven takaa. Sen askeleet veivät pois päin ja hävisivät kuulumattomiin...

Onni oli jo laskenut kätensä Zaidan olalle. Nyt se oli otettu pois Hän katsoi avatusta ovesta salin läpi heidän konttorihuoneeseensa asti. Myöhäisen syksyn aamupäiväisessä hämärässä sen arkinen yksinäisyys ei enää kuulunut häneen, tulevaisuus ei enää viihtynyt siellä, vaan oli väistynyt, surren ja

kärsien lakannut olemasta.

Tämä koti oli vain seiniä, ovia ja ikkunoita, lattiapintaa ja aivan tavallisia esineitä. Niissä ei enää ollut sielua ei houkutusta, ei elämän kasvoja missään.

Hän tiesi istuvansa nojatuolissa ja liikkuvansa siinä, tunsu verensä sykinnän päähän, ohimoihin asti kipeänä, ärtyneenä. Kasvoissa tuntui kuoleutumista ja kuin neulanpistoksia ja ruumiissa puutumista, ikäänkuin sydäntä puristaisi outo paino. Sillä hetkellä hänet jälleen valtasi pelko.

Hän liikahti päästäkseen siitä ja katseli huoneita. Nyt ne näyttivät surullisilta kuin kaipaisivat isäntäänsä, sitä toivorikasta ja uurasta pyrkijää, joka oli vaikuttanut ihmisiin ja maailmaan.

Toivo tuli kaupasta ja nähdessään Zaidan Tepon vuoteen ääressä astui huoneeseen hyvin huolestuneena.

»Onko tullut kohtausta?» kysyi hän hiljaa.

Zaida ymmärsi, että nuorukainen oli ollut veljensä auttaja, ei vain työssä, vaan myöskin sairaudessa ja tuskassa.

»Niin, luulen, että pitää kirjoittaa äidillenne. Hän olisi kovin pahoillaan, ellei saisi enää nähdä!»

Toivon kasvoille nousi pelästyneen ilme, silmät levisivät, ja sitten luomet painuivat umpeen kyynelten kimmeltäissä ripsien alta.

»Onko – onko vaarallista – eikö menekään ohi...?»

»Onko ennenkin ollut tällaisia kohtauksia?» kysyi Zaida heidän siirryttyään salin ovelle, missä puhuivat kuiskaamalla.

»On, joskus on ollut, ja minä olen mennyt hakemaan tohtoria. Sinne on laitettu sähkökello, jota saan silloin soittaa yölläkin, ja Aulin tulee aina heti», kertoi Toivo.

»Rakas, rakas Toivo! Minä en ole saanut tästä tietää mitään, olen vain luullut, ettei ole vaaraa. Te kaksi olette olleet niin rauhallisia kuin terveet.»

»Teppo ei tahtonut, sanoi vain, että on parempi olla siitä puhumatta muille kuin Aulinille, kun ei kuitenkaan voisi mitenkään auttaa. Ei ole hyvä tehdä suotta ketään levottomaksi», selitti Toivo.

»Niin, niin, voimaton tässä on, perin voimaton – avuton kuin kuoleman kouristuksessa. Minua ahdistaa ja peloittaa niin – niin kovasti...» valitti Zaida kyynelten valuessa poskille.

»Älä itke, Zaida, kyllä se vielä menee ohitse. Minullakin tulee itku, kun sinä...» Hän laski kätensä Zaidan olalle ja nojasi siihen otsaansa. He itkivät

yhdessä.

Toivo muisti sitten äitinsä ja kysyi: »Kirjoitanko äidille nyt heti?»

»Tee niin ja sano, että hän tulisi kiireesti. Muista merkitä kuoreen: kiireellinen, jotta ymmärretään lähettää Herralan asemalta ensi tilassa.»

»Kyllä, kyllä, sen minä teen», sopersi Toivo ja meni.

Zaida näki, kuinka pojan pää oli painuksissa, leuka rintaa vasten, ja nyyhkytys vavahdutti hoikkaa vartta silloin tällöin kuin tuuli rannan ruokoa.

Teppo näytti yhä nukkuvan rauhallisesti. Tuskin olisi luullut hänen enää hengittävän, mutta jokin sydämen säännötön, kova sykähdys nytkäytti häntä väliin.

»Sinä rakas ja urhoollinen, kuinka sinä olet voinutkin kestää, olla siitä puhumatta ja huoliasi jakamatta?» mutisi Zaida itsekseen. »Tiedän, sinä rakastit minua, jaoit kaikki kanssani, mutta säästit huolilta, et suonut niistä osaa minulle vaikka olisin tahtonut kantaa kaikki sinun kanssasi, ihan kaikki...» Hän astui saliin kuulumattomin askelin ja antoi kyynelten vuotaa, itki, itki tuntien huojennusta kyynelistä. Sen jälkeen hän oli rauhallisempi. Kuitenkin oli mahdotonta ajatella muuta kuin heidän keskeisiään asioita, yhteisiä muistoja, mitä oli ollut ja mitä nyt seuraisi ja kuinka yksin hän jäisi kuin leski, jolla ei ollut lastakaan lohtunaan. Yksin niinkuin ennen, jolloin hän

ei vielä tiennyt mistään elämän täyteläisyydestä, sen pohjattoman syvästä lähteestä, josta ammentaessaan yhä uutta voimaa sai tuntea kasvavansa, avata silmänsä ja nähdä niin paljon ympärillään, antaa ja ottaa, olla väkevä ja heikko, itkeä ilosta ja nauraa surusta, herätä joka aamu ajattelemaan lemmittyään, tarjota hänelle huulensa suude1taviksi, painua rinta rintaa vasten, tulla tietoiseksi hänen voimastaan, omistaa ystävän, puolison – koko maailman...

Herralaan oli sattunut tulemaan tuorakkalaisia samana päivänä kuin kirje saapui sinne, ja aseman ystävällinen postineiti oli antanut sen heti perille vietäväksi. Pyryn emäntä saattoi lähteä vielä samana iltana.

Teppo oli illansuussa virkeämpi, ja kun äiti astui huoneeseen säilyttäen tavallisen varmuutensa, näyttämättä levottomuuttaan, ojensi Teppo hänelle kätensä ja sanoi: »Olen vain vähän levossa ja huonossa kunnossa.»

»Totta kai toi tost nym menee, ko et vaa hätäile noustakses», vakuutti äiti. »Olekkos syönny? Sin pitäis syörä jotain kevyttä vaa. Mie menenkii sinne kyökkii ja laitan sin vanhoja herkkujas», ja niin äiti pujahti Edlan puheille. Ja sitten Tepon lempiruoka, hyvätuoksuinen munajuusto, ilmestyi tarjottimella hänen vuoteensa viereen. Hän katsoi kiitollisena äitiinsä, mutta ei yrittänyt nousta, viittasi vain Zaidaa lähelleen ja sanoi: »Laita vähäsen juustoa lautaselle ja kohota pielusta. Nyt tahdon pysyä hiljaa, niinkuin Aulin käski.»

Zaida oli onnellinen saadessaan palvella potilasta. Äiti istui ikkunan edessä katsellen ulos kadulle ja huomautti: »Tää huone taitaa olla sinulle ny liikaa levotoin, ko aina ajetaa!»

»Ei se mitään tee...» huokasi Teppo hyvin väsyneenä, syötyään jonkun suupalan...

»Söit kovin vähän, pikkasen lisää», kehoitti Zaida.

Sairas ei vastannut. Huoneessa oli hiljaista. Äiti vaikenä ei kuulunut ajoakaan. Kaikki kolme olivat kuin unennäössä. Tepon tietoisuus oli utuista. Hänen ajatuksensa harhailivat menneen ajan pysäkeissä ja näkivät myös, mitä oli tulossa. Hän näki hämärässä kimaltelevaa valoa – se oli lähellä, se hehkui Zaidan silmissä, sitä oli huoneessa, sitä heijastui ikkunasta ja auringon paisteessa istu vasta äidistä...

»Äiti, minä tahtoisin uustuvan peräkamariin, siellä on Vallen kanssa hyvä olla», sanoi hän, kun äiti astui lähelle.

»Kun sie paranet, niin vien», vastasi äiti ja laski kätensä pielukselle.

»Siellä on niin hyvä olla», sopersi Teppo ja sulki silmänsä.

Äiti ja Zaida välttivät toistensa katseita, ylläpitäen yhä syvää hiljaisuutta, joka tuntui lähentävän heitä keskenään, liittävänsä kiinteämmin sairaan

yhteyteen.

Tepon kasvoilla oli syvän levon ilme. Hän nukkui kuin olisi rajattomasti uuvuksissa, ja kasvoilla oli valoisa rauha, ikäänkuin hän nyt näkisi kirkkautta taivaalla ja kuuntelisi ylimaailmallista soittoa. Olevaisuus ja ikuisuus, kaiken pysyväisyys ja katoavaisuus kiistelivät hänen olemuksestaan.

Kuului äkkiä korahdus ja jotakin nikotuksen tapaista. Äiti kietoi molemmat käsivartensa lapsensa ympärille nostaakseen ylemmäksi syliinsä.

»Nosta tuutuun, äite!» huokasi sairas. Rinnassa korahdi vielä kerran, ja sitten äiti tunsu Tepon herpaantuvan voimattomaksi ja rennoksi, mutta silmät olivat auki.

»Katso» sanoi äiti Zaidalle, »katso noita silmiä! Minä luulen...» Hän veti käsivartensa pois, ja Zaida kumartui lähelle ja sanoi hätäisesti:

»Teppo, vastaa, katso silmiini, rakas...!» Hän pani korvansa rintaa vasten ja huudahti: »Toivo, hae lääkäri!» Toivo oli tullut huoneeseen ja riensi noutamaan Aulinia.

He palasivat pian. Aulin totesi sydänhalvauksen. Teppo oli kuollut.

XX

Kauppalassa ei ollut ainoatakaan asukasta, joka ei olisi tahtonut osoittaa Teppo Pyrylle kunnioitusta ja saattaa häntä viimeiseen lepoon, koska hän oli ollut »kaikkien palvelija», niinkuin sanottiin jokaisessa korkeassa talossa ja matalassa mökissä. Hänen hautansa tuli Selänmäelle vasta vihittyyn maahan, jonka suuret hongat vartioivat harmaata kiveä.

Toisen kerran oli Pyryn perhe nyt menettänyt miehisen turvansa ja nuorimmat lapset, varsinkin Toivo, olivat jääneet orvoiksi. Päivi oli jo ennättänyt olla kaksi vuotta tyttökoulun jatko-opistossa, ja Rauhan otti Valle luokseen käyttääkseen tyttökoulussa. Äiti jäi Liisan kansa kotiin.

»Mikäs min on ollessain, kun on naapunt ama lahe1», sanoi hän. Oikeastaan hän ei paljon ollutkaan kotona, kulki uskonnollisissa hartauskokouksissa pitkienkin matkojen takana ja piti niitä kotonakin. Toisin vuoroin hän oleskeli Vallen luona. Tepon kuoleman jälkeen hän sai siellä lievennetyksi suruansa, vaikka monta raskasta kaipuun huokausta nousi hänen rinnastaan keskellä kiivainta touhua. Aikansa kuluksi hän kehräsi pellavia ja kutoi pitkiä kangasmuru ja Vendlan vanhoilla kangaspuilla tyttärilleen.

Toivoon koski Tepon kuolema kipeimmin. Vanhempi veli oli ollut hänelle

kuin isä, kasvattaja ja uralle opastaja, ja poika oli omaksunut hänet täydellisesti, ihailut häntä ja niin ollen kaikessa innokkaasti noudattanut ohjeita ja toivomuksia. Yhä kehittyessään omin neuvoin suorittamaan tehtäviä hän oli aina vedonnut Tepon hyväksymiseen.

Lapsen sydän oli saanut kiintyä turvallisena ja kasvava nuorukainen opastua vapaasti valitseamallaan uralla.

Suru kehitti lapsen nopeasti nuorukaiseksi ja antoi kasvoille ankarasti vakavan ilmeen. Hänen hoikka vartalonsa, pitkiksi venähtäneet jalkansa ja leveät ja ohuet hartiansa olivat aina liikkeellä huojuen puolelle ja toiselle määrätietoisesti arvokkuuden ja sirouden vaiheilla. Hautajaispäivänä pojan kasvoilla oli harras ankaruus kuin jumalansanaa julistavalla nuorella papilla seisoessaan keskellä ihmisjoukkoa avoimen haudan äärellä. Hän katseli kukilla peitettyä kirstua äitinsä ja Zaidan välissä, Valle, Mikko, Päivi ja Rauha heidän takanaan. Heidän mustat pukunsa ja kasvojensa ilmeet antoivat ryhmälle lujan yhteenkuuluvaisuuden ja orpouden leiman, eikä yksikään silmä jäänyt kuivaksi papin lausuessa: »Peittäessämme multaan tämän perheen keskeisimmän jäsenen ovat kaipauksemme lohtuna hänen lyhyen elämänsä suuret rakkaudentyöt, jotka säilyvät perheen jäsenten sydämissä heidän elinaikansa niinkuin myös hänen kaikkia ihmisiä palveleva vaikutuksensa omalla työalallaan, niin ettei ole yhtään ihmistä, ei ylhäistä eikä alhaista, joka ei surisi hänen liian aikaista poismenoaan kesken ankaran työn!»

Hautausmenojen jälkeen Toivo oli ensimmäisenä tarttunut lapioon heittääkseen hiekkaa arkulle ja pysyi viimeisenä huolehtimassa kukkien sijoituksesta kummulle. Lopuksi hänen näytti olevan vaikea lähteä pois haudalta. Hän katseli yhä kuin seisoallaan lepäävä, viihtyisästi jatkaen yhdessäoloa vainajan kanssa muille käsittämättömällä tavalla, kunnes äiti kosketti hihaan sanoen: »Toivo, tule nyt, pääsethän tänne sitten.»

Pesänselvitys toimitettiin säännölliseen tapaan ilman vararikkoa. Äidille jäi sievoinen omaisuus, niin että hänen vanhuutensa oli turvattu, ja Mikko sai pidennettyä aikaa suorittaakseen nuoremmille, Toivolle ja Rauhalle, opintorahoiksi sen määrän, joka Heinolan varastojen arvosta vielä oli maksamatta.

Keväällä, kun pesä jo oli jaettu Zaidan, Toivon ja Harmin oltua siinä selvitysmiesten apuna, Mikko suoritti kauppakoulussa loppututkinnon ja pyysi Toivoa apulaisekseen.

»En minä sinne tule», vastasi Toivo. »Minä tarvitsen laajapohjaisempaa opetusta. Johansson on rehti mies, tunsi Tepon. Sinne minä menen – toistaiseksi.»

Mikko huokasi helpotuksesta. Toivo oli aina pysytellyt hänen ylä- ja ulkopuolellaan ja hymähdellyt Mikon kauppaetuilulle.

»Kyllähän minäkin osaisin antaa ihmisten uskoa, että halvalla saavat, vaikka

runsaasti maksavat, mutta en pidä sitä tarpeellisena. Teppo sanoo, ettei se ole kauppaa, se on keinottelua», oli Toivo sanonut.

Tältä pohjalta oli kummankin veljeksien maailmankatsomus kehittynyt koko joukon erilaiseksi. Toivo ei myöskään sietänyt suoranaista komentelemista, ei ainakaan veljen puolelta. Mikko oli sitä paitsi kovin vaativainen ja piti kiinni ihan turhan tarkasta järjestyksestä. He ymmärsivät kumpikin, ettei heidän yhteistoiminnastaan olisi tullut kovinkaan pitkäaikaista.

Apteekkari Stocker sai nyt haltuunsa Pyryn liikehuoneiston ja alkoi heti kalustaa sitä loistokuntoon.

»Kumma vain on», sanoi hän rouvalleen, »ettei muuttaminen ensinkään ole minulle mieleen. Tuntuu kuin olisin epäsuorasti syyllinen Tepon uupumiseen. Siihen määrään se minua vaivaa, että on vaikea asettua asumaan samoille tiloille.»

»Älähän nyt kuvittele liikoja», varoitti Frida-rouva. »Tuosta voisi kehittyä pakkomielteitä. Jos sattuisi vain joku sairaus tai muu elämänhäiriö, niin se vielä veisi voiton sinusta, kun olet muutenkin huonossa kunnossa.» Eikä siitä asiasta sitten puhuttu sen koommin.

Kumpikin vanhemmista pani huolestuneena merkille, että Zaida vähitellen muuttui yhä vakavammaksi ja vaiteliaammaksi.

»Tulehan, Zaida», sanoi äiti, »tahtoisin puhua kanssasi». He asuivat vielä vanhassa huoneistossa, sillä uusi vaati aikaa, ennenkuin siellä kaikki oli apteekkarin mielen mukaista.

Zaida ei vastannut mitään, astui vain äidin rullatuolin viereen, ja äiti sanoi: »Kaihan sinä ymmärrät, ettei surua saa viljellä.»

»Kuinka niin?»

»Ihmisen on vaarallista katsoa liian kauan taakseen, siitä voi muuttua suolapatsaksi.»

»Kyllä ymmärrän!» huokasi Zaida hiljaa, vedellen ohutta liinaa käsissään. »En voi sille mitään. Mitä voisın muutakaan ajatella – en jaksa nyt hallita mieltäni...»

»Varmasti voit, jos vain hallitset tunteesi», sanoi äiti. »Toisinaan – niin, ihmettelen...»

Hän katsoi tyttärensä, jonka kasvoille noussut ilme pakotti jättämään sanottavan kesken.

»Jos luulet voivani unohtaa, äiti, et tunne minua ensinkään.»

»Zaida», puhui äiti, »toisinaan ihmettelen voimaasi, varsinkin Tepon vielä

eläessä – työintoasi ja mukaantumiskykyäsi joka tilassa. Se oli mielestäni oikein miehistä voimaa, niinkuin olisit uskonut voivasi tehdä ihmeitä.»

Zaida antoi päänsä painua. »Silloin oli vielä toi voa nyt ei ole mitään, ja minun voimani ja elämäni valuu tyhjään, ei ole pääsyä eteen eikä taakse.»

»On kyllä, lapseni, vaikka elämällä nyt on toinen ääni kuin ennen. kutsuessaan sinua. Se ei jätä kutsumatta. Odota ja kuuntele», lohdutti äiti.

»En saa enää uneksia. Se oli niin rakasta – niin kallista.

Nyt on kaikki tyhjää, karu arki...»

»Niin, nyt sinun pitää ollakin luja, vain arki-ihminen, voittaa surusi ja terästä voimasi. Sinussa on lujutta.»

»Lujuuttako? En ole saanut aikaan mitään.»

»Ellei asia niin olisi, et voisi pysyä uskollisena, et toimia, niinkuin nyt olet toiminut, tehnyt ankaraa työtä pitkin kevättä.»

»Se on ollut hänen työtään, hänen testamenttinsa minulle, enkä ole voinut jättää sitä täyttämättä!» huudahti Zaida kuin horroksista heränneenä.

»Entä Toivo...?» tuli äiti kysyneeksi, ihmetellen sitä samassa itsekin.

»Toivo – niin, Toivo», toisteli Zaida, ja väri nousi hänen kasvoilleen ja eloa silmiin. Hänestä tuntui kuin poika olisi seisonut ihan edessä ja katsonut silmiin ja pyytänyt astumaan uudelle tielle. Ajatukset kiitivät edelle mittaamaan matkaa yhteiseen kohtaloon, ja mitä ikinä sen takana olisi, se ei pettäisi, ei veisi tyhjään. Heidän välillään tuntui olevan pyhä side, kuin sisaren ja veljen, ja vielä paljon lujempi, läheisempi ja velvoittavampi. Raskas paino ja ahdistava synkkyys aikoi haihtua Zaidan mielestä kuin usva tuulen puhaltaessa ja auringon säteiden tunkeutuessa sen läpi. Kaikki ei ollut tyhjää, ei vielä lopussa. Nyt häämötti uusi, yhteinen tie, jota hän saisi astua uhraten viimeisetkin tähteet itsekkäisyydestä ja palvella, hoivata ja auttaa kuin äiti – niin juuri, äidin lailla. Zaida katsoi suurin silmin äitiinsä kuin unohtaneena, missä oli ja mitä oli sanonut. Hän hengitti vapaammin ja liikkui keveämmin.

Sinä päivänä hän meni Johanssonille, josta he nyt ostivat, ja kutsui Toivon sunnuntaiksi päivälliselle, koska se oli jäähyväisateria vanhassa asunnossa, ja sitten Toivon piti tulla hyvin usein käymään siellä uudessa, ennestään tutussa kodissa.

XXI

Toivo oli varsin tyytyväinen oloonsa Johanssonilla, vaikka työ nyt oli perin pakollista ja tehtävä ihan täsmällisesti isännän vaatimusten mukaan. Se oli kovaa, voimaperäistä aherrusta. Kerrankin hänet lähetettiin hevostamiehen kanssa talvimarkkinoille, missä ostettiin kymmenen hevosta ja tuotiin ratsain kotiin. Toivolla oli säkki allaan hevosen selässä ja nuorajalustimet ratsastaessa. Toisia hevosia talutettiin suitsista. Näin matkattiin monia penikulmia. Nuorukaisen voimat pantiin koviin varastossakin, josta piti viedä selässään jauhosäkkiä korkeita portaita ylös parvelle. Se oli voimantakaista ponnistelua, niin että ruumis vapisi ja tuppasi huojuttamaan.

Kesällä Johansson tahtoi saada kerätyksi voita suuret määrät viedäkseen Pietariin, ja Toivo lähetettiin hevosella maaseudulle Heinolaan ja Sysmään päin.

»Saat kulkea oman nokkasi mukaan, kunhan vain haistat, missä tavaraa on saatavissa. Ne hiivatin moukat ovat ruvenneet sellaisiksi villokeiksi, etteivät tuo kauppaan enää keltaista enempää kuin oljenvalkoistakaan. Hinnat sinä myös arvaat ja hoidat laskut paremmin kuin henkikirjuri. Poikkeaa taloissa kuin lumppuri. Panen mukaasi kahvia ja sokeria – sehän emäntiä parhaiten

taivuttaa. Muuten saat maksaa silkalla rahalla paikan päällä, ja onhan siellä sellaisiakin kauppiaita ja talollisia, joita sopii muistuttaa heidän veloistaan minulle ja hoputtaa maksamaan voissa.»

Toivo oli kovin mielissään, kun pääsi »huvireisulle», ja keräsi kärryihinsä aika määrän voita ennen Heinolaan saapumistaan. Siellä tavara pakattiin Mikon kylmässä kellarissa puisiin laatikkoihin ja lähetettiin Lahteen.

Mikko näytteli Toivolle tilejään kehuun saavansa aika lailla kokoon rahaa, mutta hänen ei ainakaan vielä sopinut maksaa velkaansa sisaruksille, koska hän nyt juuri oli ostanut viskaalin talon kahdeksallakymmenellä tuhannella. Eikä sillä asialla hänen mielestään ollutkaan kiirettä.

»Sinulla on palkkaa paikassasi – tuhlaisit vain liiemmäksi, kun olet vielä tuollainen penikka», selitti Mikko.

»Penikka voit sinä itse olla, mutta toisekseen en ole vielä aikonut rynnistää omaa liikettä, paremmin sietää olla opissa. Sen kai sinä sentään ymmärrät, että mitä minulle pesänjaossa määrättiin, sen perin korkojen kanssa, ja siitä on mustaa valkoisella.»

»Minulle pidetään häät Molinilla, ja niistä tulee pulskat pidot. Tottahan sinäkin tulet ja pääset, vaikka olet renkinä?» kiusoitti Mikko huojutellen itseään seistessään peukalot liivinlävissä ja takinliepeet levällään omassa

puotikamarissaan antaakseen ryhtiä vielä hoikanlaiselle vartalolleen. »Olen maalauttanut komean kyltin – kai sinä sen näit – ja tuossa se nyt sojottaa puodin oven päällä suoraksi ojennettuna kuin tienviitta, että tästä suurliike alkaa ja kauas se vie, Mikko Pyryn ura!»

»Kehumatta paras», sanoi Toivo Johanssonin tapaan. »Sano, millä vehkeellä tästä parhaiten pääsen vesikansan perukkoihin?»

»Tuolla on rannassa pahanpäiväinen höyryvene. Se koluaa rantoja niin pitkälti kuin niitä riittää. Mene siinä, säästät aikaa ja rahaa. Se on tosin oikullinen laitos, voi väliin jäädä selälle seisomaan, mutta puskee sentään tulessakin eteenpäin.»

»Jätän hevosen kärryineen tänne. Voit ajattaa sillä ruokansa edestä, ja nyt lähden heti laivalle», sanoi Toivo.

Sanottu ja tehty, höyryalus oli alhaalla kosken rannassa pikkuruisen torin juurella, ja siinä Toivo nyt lähti monimutkaisille vesille. Poikettiin mahdollisiin ja mahdottomiin laitureihin, joihin ei ollut helppo jättää ihmisiä ja tavaroita. Vastaanottaja kahlasi syväälle veteen, ja tulija vaappui jonkun hirren päällä, joka viipotti vipuna. Toivoa oikein kiukutti nähdä sellaista saamattomuutta.

»Että nyt miehiset miehet kehtaatte pitää mokomia siltoja, kun jonkun päivän työllä voisitte rakentaa kunnolliset laiturit!»

»Että vesi ne taas veisi», arvelivat ukot.

»Ei nää vedet kiviä vierittele», tiesi Toivo.

Ukot katsoivat häneen karsaasti ja jupisivat: »Poikajolkkien suusta...»

Viimein aluksen kuljettaja ilmoitti: »Nyt on matkan pää, kauemmaksi ei pääse!»

Toivo astui veteen upotetulle pukille, jolta laudat olivat luiskahtaneet pois, nosti yhden ylös ja hoippui sen varassa maihin. Hän meni ensimmäiseen asumukseen rannalla – taloksi hän ei sitä arvioinut – ja kysyi voita.

»Ehei, ei ne meidän lehmäkukkaraiset myytäviä lypsä, kahvikermaksi vain, mutta herra menee tietä pitkin niin pitkälle kuin pääsee. Tulee siellä pien' koski ja mylly vastaan, ja siellä on voita, ja on siellä suuri talokin», selitti vaimo.

»Entä jos eksyn metsään? Täällähän sitä on niin nujertavan älmältä», huomautti Toivo.

»On siinä sentään aina joku kivonen tien tuntuna. Vesi ne vie hiekat ja kivet, jäljet ja muut. Suolasäkkejä siinä vain kuljetetaan, ja puita tuodessa kolkutellaan jäljen tapaisia.»

Näin evästettynä Toivo lähti painumaan mustalta näyttävän korven

uhkaavasti salaperäiseen syvyyteen. Tie pysyi ensin selvänä varjoisan kuusimetsän sylissä, ja sitten maa aleni noroiseksi vieden tuoksu van koivikon keskelle. Se oli viehättävä lehto, jossa valkoiset rungot hohtelivat ja leppoisa vihreys tuoksui kesäisessä suloudessa. Pienet vesat ja ruohoinen pohja lyöttäytyivät tuttaviksi. Auringossa hohtavat kummut kutsuivat: »Astu vain, käy tänne, täällä on hyvä olla, istu keskellemme.» Hän ei osannut pelätä eksymistä, vaikka oman pienuuden tunto metsän rannattomuudessa loihti kaikki suurtakin suuremmaksi. Mutta metsä viihdytti lumoillaan, houkutteli yhä astumaan eteenpäin uusia ihmeitä kohti. Vähitellen maa nousi jälleen, muuttui mäntymäeksi, joka laajeni tasaiseksi hongikoksi. Edessä oli joka puolella loppumattomiin tasaisia runkoja, korkeita honkia, joiden latvat tavoittivat taivasta. Se oli luonnon kirkko, jossa urut soivat tuuheissa latvuksissa ja ilta-aurinko kultasi kellertävät rungot. Harmaa sammal peitti maata ja puolukat punoittivat mättäillä, puitten juurilla. Täällä oli rauha, lepo ja turva.

Tie, niin, minne jäikään tie? Toivo oli kai tietämättään siltä poikennut. Se oli uupunut seuraamasta häntä ja päästänyt yksin mahtavaan hongikkoon. »Eipä hätää», ajatteli nuori vaeltaja. »Tänne voin yöpyä turvallisena. En ole nähnyt jänistäkään, kettu ei tule tielleni, eikä tässä luonnon honkakirkossa susikaan hae saalista.» Hän katseli ympärilleen ja istahti kivelle lepäämään. Kah, eikös tuossa ihan lähellä istunut kirjavan harmahtava teeri sammalpeitteisellä korokkeella, katsellen häntä pelkäämättä ja väistämättä? Teki mieli puhutella tuota elävää olentoa, ja hän tervehti sitä hyväntuulisella hymyllä kuin kohtalo-

toveria. Kaikkiolla oli suuri lepo ja rauha, ei linnun liverrystäkkään.

Taas käveltyään hän kuuli epämääräistä huminaa, joka pian muuttui veden kohinaksi. Siellä saattoi olla se koski, jota kohti hänen oli mentävä.

Hän katsoi kaivaten taakseen ja huokasi syvään. Metsän lumojen täytyi nyt jäädä, kun edessä oli selvä päämäärä ja arkinen tarkoitus.

Tuossahan puikahti tie ihan jalan eteen, valkeni vihreyden keskellä ihan suorana ja selvänä. Hän harppoi nyt kiivaasti joutuakseen perille ennen iltaa. Ei kestänytkään kauan, kun näkyviin ilmestyi koski ja padon puolella mylly ja sen lähellä talo navettoineen ja lehmitarhoineen.

Toivo astui tupaan, jossa emäntä hääri lieden ääressä ja loi häneen hämmästelevät silmänsä.

»Hyvää iltaa», toivotti hän seisten yhä ovella.

»Jumala antakoon», vastasi emäntä. »Mistä kaukaa vieras on?»

»Minä olen Heinolan Pyryn veli», kertoi Toivo.

Hän meni antamaan kättä, ja emäntä sanoi: »Sopii istua tänne pöydän päähän.»

»Minua neuvottiin tänne ja sanottiin teillä olevan voita myydä. Minä olen tullut sitä ostelemaan», selitti Toivo.

»Vai voita ostamassa», toisti emäntä nostaen mustan kahvipannun liedelle, otti sitten ovenpielestä ison avaimen ja lisäsi: »Sopii tulla aittaan katsomaan sillä aikaa kun pannu kiehuu.»

Aitan lattialla olikin voipyttyjä toistensa vieressä, ja nyt alettiin punnita. Emäntä itse piteli puntaria ja voi likistettiin sen nokkaan Toivon merkitessä kunkin kappaleen painon aitan seinähirteen. Siitä saattoi emäntä sen nähdä itsekin ja laskea jälkeinpäin tarvitsematta epäillä mitään.

Toivo oli tyytyväinen, tavara hyvää ja halpaa, karttui lähes kymmenen leiviskää.

He joivat kahvin, ja Toivo kysyi: »Minnekähän minä pääsisin yöksi?» katsellen ainutta tupaa, jossa oli pari leveää sänkyä.

»Tuossa on lähellä komea Riihelän talo. Siellä herra on kuin kotonaan», kehaisi emäntä, hänkin tyytyväisenä, kun rahat luettiin käteen.

Heidän hyvästellessään livahti ikkunan alitse nuori tyttö, ja ovi aukeni. Hän seisoikin kynnyksellä taustanaan tummansininen iltataivas ja koski ja sen takana keltaiset puunrungot. Tytön suuret siniset silmät tähtäsivät vieraaseen hoikan varren kumartuessa eteenpäin vetäessään kiinni ovea, ja pehmeiden huulien

välistä hohtivat valkoiset hampaat. Hänen silmissään oli ihastuneen ja kummastuneen ilme.

Toivo ei puolestaan voinut sille mitään, että hän katsoi tyttöön unohtaen kaiken muun ympärillään.

Emäntä sanoi: »Tässä on Riihelän tytär, kysykää häneltä yösjaa. Kai sinä, Marja, tiedät, annetaanko...»

»Tietysti, meillä on vierashuone, isä antaa vissisti, jos herra tahtoo», sai tyttö vastatuksi syvästi punastuen, ja samassa hän muuttui ujoksi, vähäksyen itseään arkisessa, tummassa pumpulihameessaan ja paljain jaloin, hiukset kampaamat- tomina riippumassa vallattomasti pyöreille poskille ja ruskettuneelle kaulalle.

Toivon mielestä hän oli ihmeellinen, ihan kuin kuviteltu metsäntytti, joka nyt vasta oli hänet tavoittanut juostuaan perässä tuolta metsänkorvesta, kurkkailtuaan puiden ja suurten kivien takaa. Hän uskoi varmasti odottaneensa tällaista opasta ja tarttuen tytön käteen sanoi: »Me olemme varmasti jo ennen nähneet toisemme. Minä olen Toivo Pyry – Toivo.»

»Minä olen Marja – Riihelän Marja», ja sen sanottuaan tyttö jälleen nolostui ja sanoi emännälle: »Toin tämän sihdin takaisin», ja hän laski esineen pöydälle. »Äiti käski kiittämään lainasta.» Hän katsoi jälleen kulmiensa alta

Toivoon.

He astuivat peräkkäin, Marja edellä ja Toivo jäljessä pihan kapealla polulla, menivät padon yli ja painuivat metsään.

»Nyt on niin kaunis ilta», sanoi Toivo ja otti kiinni tytön kädestä. Hänestä tuntui, että täytyi niin tehdä. »Ja sinä olet kuin metsäntyttö.»

»Minä olen niin maalainen, kun isä ei pannut kouluun», huokasi tyttö rohkaistuneena ja tyyntyneenä.

»Miksei pannut?» kysyi Toivo likistäen ruskeaa kättä. »Kun ei täällä päin ruukata kouluttaa meikäläisiä», vastasi Marja.

»Älä sinä sure, en minäkään mennyt enää kouluun, vaikka pakotettiin», lohdutti Toivo.

»Et mennyt!» huudahti Marja jo täydellisesti vapautuneena ujoudestaan.

»En, aloin vain tehdä kovasti työtä. Se on minun kouluni», selitti nuorukainen. Sitten he heiluttivat toistensa käsiä, katsoivat silmiin ja nauroivat.

»Juostaan rantaan», ehdotti tyttö. »Minä näytän sinulle uuden veneeni. Se on punavalkoinen.» Ja käsi kädessä he pomppivat viettävää kivistä polkua

alas vedenrajaan.

Toivon silmät levisivät. Siinähän oli vettä oikein laajalti.

»Tää on Vehmasjärvi», sanoi Marja. »Huomenna mennään soutelemaan», lisäsi hän ja samalla astui paljaat jalkansa rannan kuultavaan veteen, sen kellertävään hiekkapohjaan.

»Aijai, kuinka siinä on kirkasta vettä!» huudahti Toivo riemastuneena.
»Tuossa olisi ihana uida!»

Rannalla oli lippu, tuohesta tehty, ja Marja antoi siitä Toivolle vettä juoda. Riihelän ruokakello soitti illalliselle. »Väki on jo kotiin tulossa», sanoi Marja. »Mennään nyt sisään puhumaan isälle», ja sitten he hyppelivät pitkin harppauksin rinnettä ylös.

Suurehko maalaistalon rakennus seiso jyrkällä kalliopohjalla. Sen kauniisti piilutut seinähirret hohtivat vielä uutuuttaan kellertävinä. Ulkokuoneet olivat sopivasti etäällä, puinen läävä taimmaisena. Hämäläisten tapaan oli vain yhden portaat keskellä julkisivua, mutta uustupa oli mahtava ja sen perässä kaksi kamaria.

Suuri, harmaakivinen uuni hallitsi laajaa uustupaa, ja puiset, jyrkät rahat ja pöydät olivat täällä paikallaan. Leveät honkaiset lattialaudat kumahtelivat saapasjaloin astuessa.

Isäntä ja hänen vähäläntä emäntänsä tulivat tuvan puolelta porstuan läpi Marjan noutamina. »Mistä kaukaa vieras on?» kysyttiin. »Minä olen Lahdesta Toivo Pyry.»

»Vai Pyryjä – niitäkö seppä Pyryn poikia Orimattilan Tuorakasta ?»

»Samoja.»

»Sittenhän taidetaan olla vähän niinkuin sukua. Tää Riihelä on sen Pyryn Kallen sisarpuolen, sen Marjan, entinen talo. Minä sen ostin, kun Marja pyrki täältä pois ja möi kaikki», kertoi isäntä.

»Marja-tädin talo!» huudahti Toivo silmät suurina ja punastui yllätyksestä. Ilmankos täällä kaikki niin muistutti Tuorakan oloa ja menoa! Hänen oli hyvä olla – tuntui niin erikoisen kevyeltä ja mieliseltä näiden ihmisten parissa, jotka katselivat häntä kuin omaa poikaansa.

Sitten Toivon oli tehtävä selkoa kaikista pyryläisistä ja Marjasta varsinkin.

»Tää meidän tytär sai nimensä sen Marjan mukaan, ja hyvinhän Marja vielä on täällä muistissa», huomautti emäntä.

Illallista syödessä Toivo selitti matkansa tarkoituksen, ja isäntä lupasi antaa kaikki voit.

»Ehtii niitä vielä kasata talvea varten kotitarpeiksi», sanoi emäntä.

»Onhan niitä ostajia käynyt, mutta ne ovat olleet sellaisia keljuja, ettei ole kehdattu myydä. Minä voisin kyyditä Toivon huomenna hevosella tästä Heinolaan ja ottaa voit mylläritä ja meiltä mukaan», lupasi isäntä.

»Se olisi vallan mainiota, vaikka minulla on hevonen siellä odottamassa veljeni tallissa», kertoi Toivo.

»Vai on hevonen! Pitäisikö sitä sitten mennä kauemmaksikin?» kysyi isäntä.

»Täällä olen saanut niin paljon, ettei ainakaan heti tarvitse hakea muualta lisää», luuli Toivo.

»No, sitten Toivo voisikin jäädä tänne pariksi päivää huokailemaan», ehdotti isäntä, ja Marjan silmät paloivat riemullisina.

»Miksikäs ei, minun puolestani varsin hyvin, jos sopii. Tätä paikkaa olisi tutkittava, kun on niin juupelin suuria metsiä joka puolella.»

»Sopiihan sekin, ottaa vain Marjan oppaaksi. Kaihan sinä metsätiet muistat, kun olet karjassa käynyt?» kysyi isä tyttäreltään.

»Osaan minä kotiin aina», vastasi Marja yhä väliin vilkaisten Toivoon, jonka heräävä miehuus katseli Marjaa poikamaisen uteliaasti, vaikka kaikin voimin

yritti malttaa mieltään, ikäänkuin ei olisi tytöstä tietävinäänkään. Aamulla suuruksen syötyään Marja ja Toivo sitten lähtivät »jaloittelemaan», niinkuin isäntä sanoi.

»Älkää sentään, lapset, menkö kovin kauas», varoitti hän katsellen heidän katoamistaan veräjältä metsätielle ja hymähteli itsekseen.

»Ollaanko teillä aina näin rauhallisia ja hyviä?» kysyi Toivo.

»Isä ei koskaan toru eikä äitikään», vakuutti Marja.

»Ei Teppokaan minua torunut, mutta Johansson kyllä pauhaa ja kiroaakin, ja senvuoksi minun on täällä niin mukava ollakseni.»

»Etkö voisi jäädä tykkänään?»

»En, minun pitää tehdä työtä omalla alallani. Minulla on kiire», sanoi Toivo ja samalla punastui muistaessaan Martan, jota hän ei ollut ajatellut enää pitkiin aikoihin, vaikka yhä vielä noudatti entistä mieliohjettaan, että aina piti toimia nopeasti.

»Minkä vuoksi sinulla on kiire?» kysyi Marja katsellen häntä lapsellisen uteliaana.

Se liikutti Toivoa ja herätti hänessä halun suudella tyttöä, niinkuin Zaida oli

suudellut häntä ja hän sitten kovin kourin tarttunut Zaidan poskiin ja painanut huulensa huulia vasten. Se oli hetken mielijohde ja toteutettiin samassa.

Marja hämmästyi kovasti. Olematta enää lapsi hän tiesi, miksi suudeltiin, ja sanoi: »Ei saa tehdä noin, kun ei kuitenkaan välitä.» Hän oli suuttunut ja ylpeä puolestaan, mutta hymy voitti, ja suuttumus häipyi nauruun, raik-kaaseen riemuun. Hän kapasi juoksemaan metsätietä ja Toivo jäljestä. Sitten matka sujui käsi kädessä, ja Toivosta oli niin miehekästä pitää käsivarttaan tytön ympärillä. Suuteleminen ei häntä sen kummemmin miellyttänyt.

Marja oli viidentoista vaiheilla ja Toivo täyttänyt kuusitoista. Nuorten sydämet sykkivät ilosta saada olla täällä metsässä kahden kuin linnut oksilla, hypellä kiveltä kivelle, nousta kummulta toiselle, poimia marjoja antaakseen ne toisilleen, nauraa, juosta, tavoittaa ja taas kävellä käsi kädessä.

Tunnit kuluivat tällaisessa leikissä liiankin nopeasti, mutta Toivo ehti kuitenkin tarkastella laajaa metsää ja kysellä kaikkea, mitä Marja tiesi talon asioista. Siihen Toivolla oli elävä harrastus – hän tahtoi tuntea olot ja paikat, maat ja vedet, ja Vehmasjärvi oli hänestä kovin mieluinen.

»En suinkaan koskaan unohda tätä metsää», sanoi Toivo. »Se on suuri kuin pieni maailma. Jospa olisikin varaa ostaa se, sahata laudoiksi ja myydä! Siitä lähtisi rahaa eri tavalla. Tätä minä nyt tässä paasaan sinulle ja Jumalan puille, mutta aika tulee, se tulee varmasti minun kohdalleni, ja silloin sen teen. Minä

en tahtonut lukea enkä ruveta hiuksia halkomaan kaikenlaisessa tietämisessä. Tällaiset erämaat kutsuvat raivaajaa, metsät puiden jalostajaa, miestä, joka hankkii kansalle työtä ja leipää. Kun onnen pyörä pysähtyy minun eteeni, silloin teen jotakin oikein reilua ja kunnollista. Katsos nyt, minä heitän tämän kapulan tuota mahtavaa puuta vasten. Jos se osuu Ja menee poikki, niin tulen ja ostan nämä maat ja metsät – ellei osu menen muuante!» Ja Toivo sinkautti kuivan kalikan jäntevällä käsivarrellaan, joka oli heilauttanut niin monet jauhosäkit hänen selkäänsä. Se vinkui lentäessään ilmassa, osui puun kylkeen ja katkesi kahdesta kohtaa. Silloin hän heilutti lakkiaan ja huusi: »Totta totisesti, minä tulen tänne vielä toistekin, te suuret puut ja pienet vesat, te tömisevät tasangot ja kiviset ryteiköt, te kuusimetsät ja hiekkaiset harjut! Kerran te annatte tilaa sadoille ja tuhansille asukkaille, jahka minä tulen!» Ja kaiku vastasi: tulen! »Kuulitko, että kaiku vastasi: tulen?» hihkaisi Toivo yhä innoissaan.

»Kylläpä sinä osaat komentaa!» huusi Marja silmät loistavina ja suu punoittavana kasvojen hehkuessa.

Ilakoiden he palasivat metsän katsastuksesta, ja sitten isäntä näytti tallit ja hevoset, navetat ja lehmät ja koko karjansa kotilaitumella. Se oli Toivon mielestä kaikki pientä sen jälkeen kun mahtavan metsän lumous oli vallannut hänen mielensä, mutta hän ei sitä sanonut. Olihan hän jo oppinut pitämään kielensä lukossa silloin, kun asian laatu niin vaati, jos kohta avaamaankin,

milloin oli tarvis. Isännän ja Marjan seurassa päivä vierähti iltaan kuin unen näössä ja yönsä hän nukkui kahisevalla heinäpatjalla.

Aamupäivällä piti sitten lähteä, ja kumea jäähyväiskaiho kolotti rinnassa, kun hän kiipesi rattaille isännän viereen. Marjan silmät olivat itkusta punaiset, ja lapsekasta mieltä kivisti kaipuu.

Heinolassa, Mikon kaupassa, sullottiin voit puisiin laatikkoihin, ja isäntä sai viedä saavinsa kotiin.

Puodissa Toivo näki nuoren puuhakkaan naisen, joka Mikon kanssa valikoi kaikenlaista tavaraa, mittaili ja punnitsi kuin tottunut ainakin, ja Mikko merkitsi kaikki kirjoihinsa.

»Tämä on kyläkauppias Miina Valkonen», esitteli Mikko. »Korea on», arveli Riihelä, »ja kauppias vielä päälliseksi.

Kuinkas ne teidän puolen pojat ovat jättäneet noin korean tytön itselliseksi?»

»Ei se aina niin jättämiselläkään ole tehty, se yksinäisyys.

Yhdellä on yksi, toisella toinen syy. Minä nyt rustaan kauppaa ja katselen maailmaa tiskini takaa – toistaiseksi», selitti Miina Valkonen vilkaisten Mikkoon, joka sivulleen katsomatta yhä kirjoitti muistiinpanojaan. »Kun

rikastun, niin tulen sitten tänne kaupunkiin kilpailemaan pomojen kanssa»,
uhkaili tyttö vilkaisten Riihelään ja painaen kiinni toisen silmänsä.

Riihelä katsoi tyttöön ja sitten liikkumattomaan Mikkoon, mutta ei sanonut mitään.

Toivo hyvästeli ja Riihelä tuli auttamaan häntä kuormanteossa ja saatteli sillan yli tielle.

Johansson ilmoitti olevansa hyvin tyytyväinen Toivon voim ostoon. Tavara pakattiin suuriin puupönttöihin, ja jokaiseen pantiin keskelle iso kimpale talia ja raesuolaa.

»Minä olen rehellinen mies muuten, mutta kun tavara menee ryssälle, on tapa tällainen», sanoi Johansson.

* * *

Sinä syksynä isäntä sanoi Toivolle: »Niin se on, Toivo, sinun ei enää tarvitse olla myyjä eikä hääriä varastossa, istu sinä konttorissa, sinnehän sinä kuulut. Olet yhtä etevä kuin veljesi Teppo, ylennän sinut nyt puukhollariksi, eikä kukaan saa sinua sinutella.»

Toivolta meni vielä pari vuotta kaikinpuoliseen harjoitteluun, ja sitten Johansson jälleen ehdotti: »Sinussa on hyvän liikemiehen ainesta ja mielesi

tekee maailmalle. Pystyt hyvinkin jo vaikka matkustelemaan.»

Zaida oli myös puhunut hänelle siitä, että kannattaisi ruveta kauppa-
matkustajaksi. Toivolla oli säästössä palkkarahoja ja Mikon maksamaa
velanlyhennystä. Jos vielä saisi lisää kokemusta, ikää ja pääomaa, kelpaisi
ajatella omaa liikettä. Niinpä Toivolle oli nyt varsin tervetullutta, että
Johansson kehoitti häntä matkustelemaan Itä-Suomessa, jonne lahtelaiset
kauppiaat eivät olleet ulottaneet toimintaansa.

Zaida oli nämä vuodet Tepon kuoleman jälkeen ollut Toivon huoltajana,
kasvattajana ja opastajana kaikissa suhteissa. Vaikka asia olisi koskenut vain
uuden puvun hankkimista, niin aina he neuvottelivat yhdessä. He valitsivat
luettavat kirjansa, kävivät kauppalan ainoassa kahvilassa, kiertävissä
teattereissa, ja sunnuntaisin Toivo söi päivällistä apteekkarilla. Toivon olemus
olikin siitä hioutunut, hienostunut ja herkistynyt, vain muutamat ytimekkäät,
kansanomaiset sanat jäivät poikaan lähtemättömästi, ja sitä paitsi hänessä oli
vielä aivan tarpeeksi oksia ja rosoja.

Hän oli Stockerin vanhuksien mielestä viisas, herttainen ja nokkela,
olematta nenäkäs tai tyhjänpuhujia. Aulinille hän antoi sanan sanasta.

Tohtori katseli hänen pitkiksi venyneitä jalkojaan ja sanoi: »Kurki sinun
nimesi sopisi olla eikä Pyry!» »Käykö tohtorin kateeksi, kun omat jalat vaivoin
ulottuvat maahan kuoppaisella tiellä?» vastasi Toivo.

Aulin katseli leveitä kenkiään: »En ole kyennyt niitä jatkamaan omin neuvoin.»

Hän kosiskeli yhä Zaidaa ja oli herkkä tulemaan sunnuntai päivällisille. Muuten hän aterioi Mossbergilla, asuen saman kadun varrella melkein vastapäätä.

»Naisten ruoka on sentään kaikkein parasta. Se on kuin rakkauden voimalla maustettua.» kehui hän saaden mahtumaan pieneen suuhunsa uskomattoman suuria paloja. »Ihan oikein sanottu», myönsi talon rouva. »Jos rakastamme ihmisiä, joita ruokimme, tekee mieli myös valmistaa ruoka paremmin kuin muutoin.»

Aulin kumarsi emännälle.

»Tohtori Aulinille sopisi kaikkein parhaiten emännäksi – keittäjätär!» huomautti Toivo ja katsoi lautaseensa, nyppien herneitä suuhunsa haarukalla. Hän kadehti Aulinia, joka saadessaan istua lähinnä Zaidaa yritti katsein ja sukkeluuksin päästä hänen suosionsa. Toivon mielestä Zaida kuului yksin hänelle.

»Sehän on itsestään selvä asia, että me kaksi pysymme yhdessä», sanoi hän Zaidalle. »Ethän sinä voi jättää minua tuuliajolle ja mennä paksulle tohtorille. Hänen lyhyet käsivartensa eivät ulotu pitemmälle kuin hänen oman

vatsansa ympärille. Jäisit aina ja iankaikkisesti ulkopuolelle.»

»Hävytön nulikka, pitääkö minun jäädä vanhaksi vain sinun tyranniutesi vuoksi? Ellet olisi niin Tepon näköinen kuin olet, niin aikoja sitten olisin ottanut Aulinin ja lakannut olemasta poikamaisten sarviesi puskettavana.»

»Et sinä Aulinia ota – laihemman sinä tarvitset», tiesi Toivo.

Zaida läpsäytti häntä poskelle. Samassa hän sai kokea, että pojan käsivarret ulottuivat ympärille, yhdellä tempaisulla kohottivat hänet ilmaan ja sitten päästivät töksähtämään lattialle. He katsoivat toisiinsa ja purskahtivat nauramaan. Zaida nauroi niin sydämellisesti, että vedet valuivat silmistä, ja hän tunsi yhä enemmän vapautuvansa tyhjyyden taakasta, joka oli näinä monina vuosina häntä painanut. Vielä selvemmin kuin ennen hän tajusi, että hänen piti edelleen olla tukemassa Toivoa, jonka tulevaisuus jo alkoi häämöttää. Tällä hetkellä ei saisi jättää poikaa yksin, koska vaikeudet olivat nyt alkamassa.

Aulin oli perin hauska mies, hyvä ja välitön, aina touhussa, taitava lääkäri, ja sittenkin – ei! Mieluummin Zaida tahtoi istua Toivon konttorissa, sillä sekin aika varmasti tulisi jo pian. Hän odotti sitten jännittyneenä Toivon palaamista kauppamatkoiltaan idästä päin.

XXII

Matkoillaan Toivo Pyry näki kauppoja ja kauppiaita jos jonkinlaisia. Kerrankin hän joutui jouluillaksi yöpymään aliupseerista kauppiaksi ruvenneen luona, joka oli ottanut vaimokseen äreän vanhanpiian. Toivo oli matkasta väsynyt ja mennyt levolle aikaisin, mutta puoli yöstä hänet herätettiin, ja kauppias vaati häntä juomaan kanssansa totia.

»No, miksikäs ei, käyhän se päinsä», vastasi Toivo, pukeutui kiireesti ja noudatti kutsua.

»Eikö olekin pirunmoinen kunnia, kun kutsun sinut, maankiertäjän, kanssani juomaan?» kysyi humaltunut isäntä.

»Riippuu siitä, kummoinen kutsujakin on», vastasi Toivo maistellessaan lasista.

Siitäkös toinen suuttui ja iski korvalle. Toivolla oli rautakorkoiset saappaat, joista ukko sai potkun polventaipseeseen, niin että tuupertui permannolle eikä enää kyennyt tappelamaan. Mutta Toivon oli pakko heti lähteä pakkasen ja pyryn selkään tavoittamaan lähintä asuntoa, joka sattui olemaan torppa, ja sieltä sitten arkipäivän valjetessa nahkakuorman päällä Sortavalaa kohti.

Karjalan rajamailla hän oli saanut myydyksi tuskin mitään, nähnyt sen sijaan köyhyyttä ja toimeettomuutta ja arveli siellä päin oltavan ainakin viisikymmentä vuotta kehityksessä jäljellä muusta Suomesta. Itsekseen hän päätteli, ettei täällä päin voisi menestyä. »Ei voisi omina elinpäivinänsä tehdä kalua näistä kavereista», niinkuin hän mies väkeä nimitteli.

Hän kolusi kaikki itäiset kaupungit ja lähetti joitakin tilauksia Johanssonille ansaiten matkakulut ja pienen päiväpalkan.

Matkallaan itäisimmästä kolkasta Viipuriin hän meni junassa kolmanteen luokkaan kuten tavallisesti, mutta sillä kertaa vaunut olivat täpösen täynnä markkinaväkeä, ja junailija antoi hänelle luvan siirtyä toiseen luokkaan.

Toivo oli aina herra, olipa puku mikä tahansa, osasi puhua hyvin ja kohdella kutakin säädyn mukaan. Hän oli luonnostaan ihmistuntija, jollainen vaisto auttoi häntä sitten myöhemmin selviytymään hyvinkin vaikeissa asioissa. Toisen luokan vaunussa hän sai paikan nuoren tytön vieressä ja yritti supistaa ohutta itseään vieläkin ohuemmaksi, ettei vain häiritsisi, koska oli näin armosta ja suosioista päässyt hienoston keskelle.

Tyttö oli vaalea ja punakka, hiukan oudonlainen, silmät siniset ja vartalo täyteläinen.

»Tässä riittää tilaa enemmänkin», aloitti hän huonolla suomenkielellä ja

katsoi hymyilevänä matkatoveriin.

»Kiitos, en tahtoisi häiritä, mutta juna on ylen täynnä kolmannessa luokassa, ja siksi oli pakko tulla tänne», vastasi Toivo, ja sanoja seurasi sinimustista silmistä palava katse.

Se teki vaikutuksen, tytön hymy valaisi heitä molempia, ja sitten tiedusteltiin, keitä oltiin, mistä tultiin ja mitä puuhattiin.

»Olen vain kauppamatkustaja», tunnusti Toivo, »ja aion kysellä Viipurista työtä. Siellä on suomalaisia kauppiaita, oikein suurkauppiaita», selitti Toivo.

»Minun isälläni on tupakkatehdas. Sieltä myydään tukuttain.»

»Ohoh!» pääsi Toivoita yllätynyt huudahdus, ja vaistomaisesti hän kiristi itsensä yhä pienemmäksi omaan nurkkaansa.

Tyttö naurahti ja kumartui nuorta miestä kohti kuin kesyttääkseen hänen arkuuttaan. »Eikö ole hyvä, että voin puhua isäni kanssa asian valmiiksi, ja sitten tulette huomenna jo aamulla konttoriin tiedustamaan ehtoja ja muuta sellaista, mitä minä en ymmärrä?» puhui tyttö sallien suosionsa yhä taltuttaa nuorta miestä.

He istuivat sitten lähekkäin, keskustellen puoliääneen, ja sopivat tapaamisesta sen jälkeen, kun Toivo olisi käynyt Oldenin tehtaan konttorissa.

Neiti Olden oli Toivon ikäinen siinä kahdenkymmenen vaiheilla ja puhui suomea tanskalaisittain, koska perhe oli tullut Tanskasta. Muukalaisuus miellytti Toivoa, ja tyttöön vaikutti sytyttävästi pojan kiehtova olemus, miehekkäästi särähtelevä ääni ja sinimustien silmien sivulta iskevä katse. Aluksi he vilkaisivat toisiinsa tuokioksi, sitten silmäykset viipyivät hetkisen yhtyneinä, ja kumpikin oli saanut sanattoman vaikutuksen, että he olivat ystävyksiä nyt ja ehkä vastakin. Yhteinen asiakin satoi, onnistuisiko Toivon saada kiihkeästi haluamansa asiamestoimi ja voisiko Deli suostuttaa isänsä.

He erosivat asemalla teroitettuaan toisilleen moneen kertaan tapaamisen ajan ja paikan. Kumpikin halusi pitää lujasti kiinni yhdistävän langan päästä. Toivo ei uskaltanut tarjoutua saattamaan Deliä, huusi hänelle vain ajurin ja sijoitti kantamansa matkatavarat. Hän ojensi kätensä hyvästiksi tytön jo istuessa lähtökunnossa. Kädenpuristus oli lämmin kummankin puolelta, ja katseet saivat puhua, mitä ei sopinut ilmaista sanoin.

»Näkemiin!»

»Näkemiin!»

Toivo sanoi itselleen: »Sepä oli onnen potkaus, ihmeellinen sattuma. Ehkä se tietää jotakin, tuntuu siltä kuin tulisi uusi käänne!» Ja sitten hän yhä turvautui siihen ajatukseen ja toivotteli: »Onni tulkoon, ura auetkoon, työtä – työtä!» Hänen askelensa kolkuttivat kivikäytävää vasten: »Työtä, työtä,

työtä!» Ja niin kauan kuin hän sitä toisti, sykki sydän toivorikkaana »Saan, saan, saan työtä!» Ja autuas riemu täytti nuoren mielen, sellainen rajaton voiman ja onnen tunto, jonka rinnalla ei millään muulla ollut väliä. Hän olisi tahtonut taistella, oli valmis ja voimakas kuin jännitetty kaari, ja nuoli oli jo pantu tähtäysasentoon – ei tarvittu enää muuta kuin viimeinen tempaus. Pian, pian, huomenna se lähtisi lentoon ja sitten aina eteenpäin. Kun mielen palo oli hänessä näin leimahdellut, tyyntyi hän vähitellen ja kysyi sitten itseltään, oliko hän rakastunut.

»Pahus, kuka sen sellaisen seikan ymmärtäisi – aika nätti, silmäys sytyttävä, suu suudeltava...» Mutta samassa hän loittoni, ajatuksissa oli heti harpattava Zaidan eteen tehdäkseen tiliä ja kysyäkseen: »Mitä sinä luulet?» – »Olen samaa mieltä kuin sinä», oli Zaida vastaavinaan. »Seireenit laulavat kauniisti, mutta repivät miehen kappaleiksi. Tuki korvasi ja sidota itsesi mastopuuhun.»

»Tietysti minä huomenna menen. Olisihan kömpelöä, sydämetöntä olla menemättä – eikä viisastakaan, ja toisekseen tahdon suudella häntä, koska hänkin tahtoo. Sun suutari, kuinka tämä on jännittävää!»

Aamulla herätessään Toivo ensimmäiseksi ajatteli Zaidaa niinkuin aina ja kaipasi kipeästi saadakseen katsoa häntä silmiin ja kysyäkseen, mitä oli tehtävä, kun hän tapaisi Delin. Hän meni konttoriin heti, kun se oli avattu, ja pyrki tehtaanjohtajan puheille tarjoutuakseen kauppamatkustajaksi. Ruotsia hän ei osannut puhua, täytyi tulla toimeen omalla kielellä, vaikka hän tiesi,

ettei sitä oikein kelpoitettaisi.

Hänet vietiin kirjanpitäjän huoneen läpi Oldenin omaan, kaikkein pyhimpään, jossa istui keski-ikäinen, jykevä mies silmälasit otsalla ja haaleat, vetiset silmät veltosti kohdistettuina tulijaan. Hän puhui ensin jotakin ruotsin ja tanskan välistä kieltä, mutta huomattuaan, ettei se tehonnut Toivoon, alkoi solkata suomea.

»De on den herr Pyry. De tahto reise Suomi ja osa hyvin suome», ja sen jälkeen hän yritti tehdä selväksi, että tässä oli puhe suurien määrien myymisestä ja palkkio laskettiin prosenteissa. Toivo saisi itse ulottaa matkansa mahdollisimman laajalle.

Toivo ajatteli ensin pyytää kirjallista sopimusta, mutta kun ehdot olivat näin hyvät, ei hän malttanut pitkittää vaivaloista keskustelua. Ehkä oli viisaintakin luottaa tehtailijaan. Riemuissaan hän sitten odotti kahdentoista lyöntiä kaupungin parhaan kahvilan edustalla tavatakseen Deli Oldenin.

»Mitä isä sanoi?» kysyi Deli heti ensi sanoikseen.

»Annoin hänelle sitoumuksen matkustaa eri haaroilla maata myymässä tupakkaa niin paljon kuin mahdollista. Tänään käyn vielä Häkli, Lallukka ja Kumppanilla, luultavasti saan heiltäkin työtä, ja sitten olen suutari, ellen saa tulojani nousemaan! Täällä on ihan suomalaisia liikkeitä, ja maakauppiat

ihastuvat ikihyviksi, kun saavat luettelot ja maksuehdot oikealla kielellä, johon ei kaivata tulkkia eikä muuta 'vulmahtia'. Mennäänkö tuonne sisälle?» kysyi Toivo.

»Ei kannata», vastasi Deli. »Hauskempi on mennä valleille – siellä on vallan suurenmoista, merelle näkee hyvin kauas, niin että voi kuvitella, kuinka maailma on suuri ja me molemmat pieniä kuin lintuset.»

»Pikku lintuset, jotka rakentavat pesiä, visertävät toisilleen ja suutelevat», sanoi Toivo katsoen tyttöä silmiin, jotka niin pyytelevinä avautuivat punaisten huulten hymyillessä, ikäänkuin he olisivat jo vuosia tunteneet toisensa. He astuivat reippaasti lähekkäin.

Vallien juurella Toivo huudahti: »Täällä on maailma totisesti luotu meitä varten, ei yhtään ihmistä missään! Tänne voisi rakentaa ihania linnoja.»

»Mikä estää – onhan meillä kummallakin hyvä halu, vai mitä...?» nauroi Deli tuoden houkuttavat huulensa niin likelle toisen suuta, että oli jo pakko suudella.

Toivoa kainostutti tämä ensimmäinen naisen tarjoama lemменmalja, joka oli tullut niin odottamatta. Hänet oli kiehdottu ilman omaa aloitetta, vastoin kaikkia mahdollisuuksia. Se pystyi huumaamaan hänet muutamiksi tuokioiksi ja herättämään" poikamaisen ylimielisyyden.

»Jaksaisitkohan sinä juosta kilpaa kanssani tuota vallin laitaa ylös?» kysyi hän työntäen tyttöä jonkun askeleen edellään.

»En suinkaan, ennen menisin vaikka Amerikkaan», nauroi Deli harpaten takaisin vallin syrjäitä.

»Lähdetkö mukaan – tarkoitan, Amerikkaan, mitä?»

»Jonkun vuoden päästä, niinkö?» kysyi tyttö.

»Ei, hitto ties mitä silloin tekisi. Ei niinpäin, vaan nyt heti! Muuten tämä seikkailu ei pidä vettäkään. Tottahan ymmärrät, ettei minussa ole miestä kosimaan sinua isältäsi.»

»Ei, ei tarvitsekaan. Hauskempi on tavata vain silloin tällöin...»

»Ja tulla vallin viereen muiskailemaan», lisäsi Toivo vetäen suunsa neliskulmaiseksi niinkuin sellainen olisi hänelle äärimmäisen vastenmielistä.

»Eihän tarvitse heti ajatella naimista, vaikka hiukan hakkailee ja luulee rakastavansa», tiesi Deli.

»Jaha, sillä tavalla! No, pannaan korvan taakse ja ollaan nöyrin palvelija. Minä olen otus ja sinä metsästäjä, hyvin nätti ja houkutteleva metsästäjä, vaikk'et vallan peloittava.» Nyt Toivo oli jo voittanut hämmennyksensä. Selvä

järki astui johtoon, ja huumaus haihtui. Hän muisti, kuinka Zaida oli suudellut häntä muutamia vuosia sitten sen vuoksi, että hän sattui olemaan sievä poika ja Tepon näköinen. Hiisi vieköön, pitäisikö hänen koko ikänsä olla tyttöjen hempu korean naamansa vuoksi?

Delin huulet tulivat taas lähelle, mutta niitä ei suudeltu.

Sinimustista silmistä kirposi kylmiä välähdyksiä, ja luisevat sormet tarttuivat neitosen sormiin ja painoivat kädet alas kaulalta.

Tyttö ymmärsi ja punastui, mutta tiesi jo uskaltaneensa liikoja jättääkseen kaikki sikseen ja sanoi: »Voisinhan minä puhua tästä isälleni, jos sinä tosissasi tahdot...?»

»En ole varma, ehkä on parasta kummankin pysyä toistaiseksi omillaan. Isäsi tupakat ovat nyt puntarissa, ja ensin tahdon nähdä, minkä verran ne painavat.»

Paluumatkalla keskikaupungille harrastettiin vain arkista juttelua, ja Delin kotiportilla he erosivat sopimatta uudesta tapaamisesta tai kirjevaihdosta. Toivosta tuntui kuin hänen suussaan olisi jääpala. Hän ei voinut lausua kaipuun sanaa, vaikka sydän löi rajusti ja salpasi hengitystä. Tämä Delin lähentely oli alkanut vaikuttaa häneen kuin loukkaus. Olipa tällä muukalaisella perin löyhät tavat – maalattukin hän oli ja jauhoa kasvoissa!

Delistä erottuaan hän astui kiivaasti katu pitkin, tuntien turvattomuutta ja tavallaan koti-ikävä. Hän kaipasi Zaidaa. Tämä ajatus palautti hänelle mielen tasapainon, ja hän muisti aikomuksensa käydä Häkli, Lallukka ja Kumppanilta kuulustamassa, tarvittaisiinko siellä uutta edustajaa matkoille.

Viipurissa oli noussut useita suomalaisia liikemiehiä entisten saksalaisten, venäläisten ja muiden muukalaisten väistyessä.

Toivo, joka ei osannutkaan ruotsia, oli vielä jyrkempi suomalaisuuden puolesta kuin Teppo ja tunsikin nyt olevansa juuri oikeilla jäljillä astuessaan siirtomaantavarain tukkuliikkeeseen.

Teppo Pyry oli siellä tunnettu, ja kun Toivo mainitsi nimensä ja asiansa, alettiin kohta neuvotella ja kysellä, minkä alueen hän mieluummin tahtoisi.

»En suinkaan Itä-Suomeen», vastasi hän heti naurahtaen. »Mieluummin länteen ja etelään.»

»Nehän ovat vehmaisimmat paikat, mutta koetetaan...» luvattiin konttorissa. Hän jäi vielä seuraavaksi päiväksi Viipuriin, saadakseen ohjeita ja kirjallisen sopimuksen tukkuliikkeen kanssa, ja lähti sitten pitkille matkoille.

Hänellä ei nyt ollut aikaa poiketa tapaamaan Zaidaa – piti matkustaa yötä ja päivää, saavuttaa sellaiset ennätykset, että tulevaisuus tällä alalla varmistuisi. Johanssonille hän kirjoitti tahtovansa tästedes olla vapaa ja kiitti oppivuodista

hänen luonaan.

Hänelle oli tarjottu sadanviidenkymmenen markan kuukausipalkka, ja pysyäkseen hyvissä väleissä hän oli siihen tyytynyt pitäen varmana asiana, että pian pääsisi suuremmille tuloille. Tehtyään ensimmäisen matkansa ja saavutettuaan yllättävän hyvät tulokset hän saikin päämiehiltään uudet ehdot, joiden mukaan palkka maksettiin prosentteina myyntimäärästä.

Kun Oldenin piti suorittaa hänelle prosentit kuukauden aikana kertyneistä tilauksista, noin viisisataa markkaa ei tätä summaa maksettukaan, vaikka siitä oli selvästi tosin vain suullisesti sovittu, vaan ukko työnsi ainoastaan sataviisikymmentä markkaa hänen eteensä jonkinlaisena kuukausipalkkana ja sanoi: »Se raha häpe ja sinä taitta niska.»

»Kiitoksia paljon! Enpä pistä vasta päätäni tämäntapaiseen silmuun. Tämä yksikin juutalaistemppu riittää!» Sen jälkeen Toivo ei enää nähnyt Oldenia.

Hänelle oli hyvin tärkeätä, mitä Zaida kulloinkin ajatteli hänestä, ja siksi hän teki tarkkaa selkoa matkoistaan puuhistaan ja saavutuksistaan, joita tiesi hänen ymmärtävän yhtä hyvin kuin hän itsekin. Hän vaikenä kuitenkin visusti tyttö- seikkailuistaan, ei sentähden, että olisi pitänyt niitä itselleen sopimattomina päinvastoin oli tarjoutuva tilaisuus hänelle aina kovin mieluinen ja Delin opetus hyvässä muistissa. Ja ellei onni ollut kyllin aulis, niin hän yritti sitä parantaa hakemalla seikkailuja. Ei, siinä vaikutti vakavampi syy,

miksi Zaidaa ei otettu mukaan pojan perhoselämään.

»Olen sinulle kirjoittanut tuloistani ja säästöistä, mutta viekas maailma huiputtaa aina välillä oikein veijarin tavalla. Rupesin pelaamaan korttia erään kaupparatsun kanssa ja menetin hänelle pyöräni. Nyt kuljen kievarin kyydillä ja maistelen majapaikkain kyrsiä. Tursas minut periköön, jos vasta otan kortit käteeni, mutta lyönpä vetoa, että vielä voitan pyöräni takaisin samalta veijarilta, jolle sen menetin. Niin, näes, kun ei ole pää tuohesta eikä parta naavaa, niin tuntee miehensä.»

Muutaman viikon kuluttua hän kirjoitti uudestaan Zaidalle tehden jälleen selkoa tulojensa paranemisesta ja pyöränsä takaisin saamisesta:

»Seuranani oli tässä Dicker, jota meidän kesken sanotaan Paksuksi. Hän väittää, että hihhulit ovat huonoja kauppiaita sekä ostamaan että myymään. Hän oli itse yrittänyt myydä eikä saanut syntymään kauppaa. Lyötiin vetoa: minä lupasin myydä hänen salkustansa mm paljon, että provisioni siitä tekisi pyöräni hinnan.

»Tuohon kouraan! Siitä syntien puoskarista sinä et saa irti tämänpäiväistä leipääsi!» sanoi Paksu.

Menin heti maanantaiaamuna, Dickerin salkku kainalossani. Hihhuliukolla oli ostajia, jäin syrjemmälle tiskin eteen seisoskelemaan ja odottamaan, kunnes

kiire olisi ohi. Lopulta ukko kysyi minulta, mitä tahdoin.

»Salkussani on uusia kevätpaltoon aineksia naisille ja miehille. Tässä kuulin niitä vast'ikään kyseltävän, ja siksi uskalsin jäädä odottamaan siltä varalta, että herra kauppias suvaitsi tarkastaa, eikö niitä kelpaisi ottaa», juttelin ja herkistin myötätuntoani, käytin silmiäni ja imelintä hymyilyäni kuin suntio sunnuntaina ojentaessaan kolehtihaavia kirkko väen nenän eteen.

»Niin, nuori mies, aivan niin, maailman turhuutta ei voi vastustaa, niinkuin mieli olisi, ei voi, ei. Käykää tänne sisäpuolelle.»

Ja niin mentiin hihhulin pyhimpään, jonne heti ilmestyi talon nuori ja hempeä tytär, hämäläisvaalea, pellavatukka kahallaan ja siniset silmät ällistyksestä levällään, ei ollenkaan hullumpi lumotar. Esiteltiin, kyseltiin, ja saatiin selville syntyperä. No niin, kun Pyryt eivät sittenkään ole maan valioita, tiesi tämä hihhuli täällä Vaasan takana vähät meidän asioistamme, mutta meikäläisellä on silmät päässä, ja kun kahvit tuotiin ja juotiin, katseita vaihdettiin pellavatukan kanssa suut simassa ja silmät sirrillään, heloitti tytön poskilla puna, ja ukko tarkasteli malleja sanellen:

»Nättiä on, kehittyä, teollisuus kehittyä. Annappa syntisen viedä kunkin turhuuttaan omalle turullensa. Minkäs teet, ostat ja myyt ja niukkaa leipääsi syöt!» Hän valitsi mallien joukosta ja kutsui pellavapäänkin avukseen, minä kolmantena arvioimassa tavaran hyvyttä ja maailman turhuutta, samalla

vaihtaen tulisia silmäniskuja tytön kanssa. Se oli niin valkoinen tyttö.

Ukko tilasi kymmenen pakkaa palttookangasta ja aika ison erän porseliinia ja runsaasti muitakin lajeja. Paksu antoi minulle takaisin polkupyöräni, vielä lisäksi kiitellen, mutta hihhulityttö kirjoitti minulle sinne "Lahteen ja pyysi saada tavata.

Helkutti sentään, eihän se käynyt päinsä, kun minä en luota muihin valkoisiin kuin sinuun. Ukolle lähetin osoitteeni ja samassa kirjeessä tytölle terveiseni, ettei minulla ollut pysyvää kortteeria missään. Sen jälkeen hihhuli on lähettänyt minulle kirjeellisesti komeita tilauksia, mutta korttia en enää koskaan pelaa – se on sitä pirun hirttonuoraa!»

Toivolla oli nyt niin hyvät tulot asioimisestaan, että hän ajatteli asettua Lahteen, keskeiseen paikkaan, pitääkseen siellä välitystoimistoa.

Erästä seikkailuaan Toivo ei kertonut Zaidalle tämän Dickerin asian yhteydessä. Hän piirsi siitä päiväkirjaansa itseään varten pitkän muistiinpanon:

»Sinä hyljätty Niina, sinä olit kurjuuden kukka, ei unohdu mielestäni, minä omistan sinut niin, etten voi koskaan menettää. En hoitele muistoasi mitenkään, ja kuitenkin se toisinaan astuu eteeni varoittajana hyvinä ja ylellisinä aikoina tai vahvistajana vaarallisilla retkillä myrskyn raivotessa. Sinä

lämmität mieltäni talvituulen kylmätessä, kun hampaani kalisevat ja pitkää taivalta kestää halki yön. Sinun muistosi kukka kuihtuu vain silloin, kun istun turkit päällä upeassa kumussa tai loion hyllyvässä vuoteessa pehmeiden käsien hyväiltävänä.

Niina istui meidän maankiertäjäin keskellä, tumma puku yllään ja liina käärittynä päänsä ympärille, hytisi vilusta ja katseli meitä vuorotellen kuin tahtosi tietää, mitä nyt aiottiin tehdä.

Hänen suuri suunsa oli ahnas ja tuskasta vääntynyt, väritön kapeissa kasvoissa. Hänen piirteensä kiinnittivät mieltäni ja samoin koko olemus, joka herättäen pyyteitä karulla viehkeydellä ja muserretun ylhäisellä torjunnalla näytti puhtaalta ja koskemattomalta kuin lammikko, johon taivas kuvastuu. Olkoonpa se matala tai syvä.

Sellainen tyttö voi tehdä matkan houkuttelevaksi, niin ettei malta pysyä paikallaan. Ehkä kuulunkin niihin, jotka eivät löydä onnea rauhallisissa oloissa ja hiljaisessa työssä. Tunnen viihtyvänä ulkona myrskyssä ja vastusten keskellä, oikean ja toden löydän paremmin mielen kuohunnassa ja kovassa raatamisessa. Silloin näen uskollisuudessa suurenmoista voimaa, joka kannustaa uhrauksiin ja terästää kestäämään yksin.

Olenhan kahdenkymmenen vaiheilla, jotenkin samanlainen kuin toisetkin. Teemme aina tuttavuutta huolettomina, kun ammatti on sama eikä kukaan

velvollinen olemaan parempi kuin toinenkaan.

Niina istui tai oikeammin nojaili Dickerin pitkään kylkeen erikoisen luottavaisena, enkä kyennyt kääntämään katsettani heistä pois. Dickerin omahyväinen ilme näytti vähäksyvän meitä kaikkia. Hänen kasvoistaan näki tai oli pakko päätellä, että hän ehdottomasti oli paha, kova ja synkän elämän leimaama mies, mutta samalla kaunis ja rohkea. Hän oli kuin nuori, karannut rikollinen tai suuruudenhullu.

Emme yleensä kysele toistemme tarinaa. Kukin kerskuu omista kokemuksistaan, mutta saalista vaaniessaan osaa salata, siepatakseen sen haltuunsa sattuman auttaessa. En usko, että tämä ammatti ketään hemmottelee, mutta se opettaa ponnistelemaan, selviämään pulasta, ja tekee myös nahjuksesta jotakin ja reipasluontoisesta toimeliaan, ainakin hyödyllisemmän kuin ne, jotka eivät mukavissa oloissaan koskaan kehity miehiksi.

Dicker oli ruotsinkielinen, mutta puhui myös suomea, sanoi olevansa näyttelijä, vaikka toisinaan matkusteli.

»Sinä voitit vedon», sanoi hän. »Etkö ottaisi huostaasi Niinaa?»

Hätkähdin tarjousta ja miehen hitonmoisesti hävytöntä ilmettä.

»En, en suinkaan!» vastasin hätäisesti.

»Näen, että valehtelet. Sinä kyllä tahdot. Ota, mutta älä tarjoa rahaa, tytöllä on tunteita. Anna raha minulle!«

En voinut pidättää kättäni työntämästä häntä pois luotani, mutta samalla minussa nousi haluja, joita en olisi tahtonut itsellenikään myöntää. Se paholainen vainusi kaikki.

»Tyttö rakastaa sinua«, sanoin hänelle. »Oletko itse piru? Etkö näe, kuinka hän seuraa pienintä liikettäsi, kuuntelee sanojasi ja vapisee tyllystä katseestasi? Kun olet poissa, on hän lamassa – kun tulet näkyviin, vilkastuu hän jälleen.«

»Oletpa sinä tehnyt havainnoita«, hymähti Dicker.

»Olen, minun on täytynyt. Viime yönä löit häntä, kuulin ohuen seinän takaa.«

»No, entä sitten?« Dicker katseli minua vaani en mitään katumatta. Hän oli ehdottomasti paha mies, ihan peittelemättä. Ja tuota hirviötä Niina rakasti, niinkuin vain nuorena voidaan rakastaa elämän tuskan pakottamana, hyvässä uskossa viattomana pyrkien totuuteen ja eheyteen.

Dicker lähti salaa hotellista maksamatta laskuaan, jättäen Niinan huoleksi kaikki. Tyttö hätäntyi, kun lasku tuotiin hänelle.

Hän istui kylmän eteisen nurkassa hytisten ohuissa ja ahtaissa vaatteissaan, joiden läpi näkyi nuoren vartalon viehkeys.

Astuin likelle ja kuiskasin: »Onpa siinä miehessä konnaa kerraksi!»

Hän nousi äkkiä, ja silmissä oli loukatun ylpeys ja viha.

Sitten hän painui takaisin tuolille, nosti polvilleen pienen matkalaukun, jossa oli kaikki, mitä hän omisti, ja purskahti itkuun.

Hän oli nukkunut huonosti, pahoinpidelty, nälkäinen ja täydellisesti hylätty, karkoitettu hotellihuoneesta ja ajettu ulos talviseen säähän ohuissa pukimissa.

»Te kykenette yhä vieläkin häntä rakastamaan», sanoin. Epätoivoinen katse saattoi minut järkiini. Ymmärsin, ettei rakkaudella ole rajaa, se on ehdoton. Turhaa oli tarjota lohdutusta halventamalla miestä, jota näin rakastettiin. Katselin hetkisen, ja minusta tuntui mahdottomalta heittää häntä epätoivon valtaan. Niina ei enää huolinut käsin peittää kasvojaan hämärässä nurkassa, kyyneleet saivat valua pitkin poskia alas kudotulle puserolle, jonka piti muka suojella pakkasessa. Lakattuaan itkemästä hän katsoi minuun ja sanoi: »Menkää te onnellisten ihmisten luo...» Sen jälkeen en ole koskaan nähnyt häntä.

Ihmiset puhuvat ihmisistä halventaen ja tuomiten.

Pikku Niinan kuva nousee silloin eteeni kyyneltyneenä ja valmiina puolustamaan rakkauttaan suuressa epätoivossaankin. Omatuntoni puhdistaa viattomuuden kirkkaudesta suistuneet, ja he houkuttavat minua retkeilemään myrskyisillä taipaleilla.»

XXIII

Toivo oli tavallisesti oleskellut Stockerilla silloin, kun moninaisilla matkoillaan sattui käymään paikkakunnalla. »En osaa olla tulematta», sanoi hän toisinaan Zaidalle katsellessaan häntä ja tuntiessaan olevansa perin turvallinen kuin ainakin kotonaan omaistensa parissa.

»Tietysti sinä tulet meille, niinkuin veli tulee sisarensa luo, jos he molemmat ovat niin läheisesti liittyneet toisiinsa kuin me kaksi. Kohtalo on niin tahtonut», vastasi Zaida. »Onhan selvää, että autan sinua aina voimieni mukaan. Sen lupasin Tepolle, ja ymmärräthän, ettei sellaista lupaa rikota. Riippuu vain sinusta, tahdotko ottaa vastaan sen vähän, mitä kykenen antamaan.»

Juteltuaan aterian aikana vanhuksien kanssa ja kerrottuaan apteekkarille työstään ja toisinaan yhteisistä tuttavista ja hauskoista kommelluksista, joille ukko nauroi, Toivo siirtyi Zaidan viittauksesta hänen puolelleen.

»Papan pitää ottaa ruokalepo, ja mamma on jo nukahtanut. Nyt saat kertoa minulle taas kaikki, mistä et ole kirjoittanut.» Ja sitten he istuivat pitkät ajat supattaen keskenään ruokasalin puisella rahilla, vaikka Zaida olikin väsynyt.

»Sinä olet laihtunut, Zaida, ja käynyt hoikemmaksi.

Ethän vain sairastele?» kysyi Toivo.

»Saan valvoa aika paljon, kun en raski ottaa vierasta hoitamaan mammaa. Täytyy nousta monet kerrat yössä aina silloin, kun hän vain liikahtaa. Kukaan muu kuin minä ei ymmärtäisi hänen kärsimyksiään, ja voihan pian niinkin käydä, että hän nukahtaa pois. Olisin lohduton, ellen silloin olisi hänen luonaan.»

»Liisa kirjoitti Tuorakasta, että minunkin äitini on jo kauan sairastanut ja nyt käynyt perin huonoksi. Hänellä on jokin vatsavika.» Toivo tuijotti eteensä kuin olisi unohtanut ympäristönsä ja ajatuksissaan katse1isi kauas taakseen tai eteenpäin.

Hän oli jo varttunut täydeksi mieheksi paljon kestäneenä ja kokeneena vaihtelevassa vaelluselämässä. Hänen ruumiinsa oli kuin urheilijan, jäntevä ja joustava. Silmä leikkasi terävänä iskiessään, ja levossakin hänen katseensa oli valpas. Hänen yhdennäköisyytensä Tepon kanssa oli ennenkin lähentänyt ja kiinnostanut Zaidaa, ja varsinkin nyt, kun Toivo oli saavuttanut veljensä mitan, ollen häntä voimakkaampi, varmempi ja älykkäämpikin ja usein yl-
lättäen sattuvilla arvosteluillaan ja jyrkillä mie1ipiteillään, alkoi Zaida ihailien ylpeillä nuoresta ystävästään. Toivo oli jo täyttänyt kaksikymmentäne1jä ja suorittanut urallaan pitkän alkutaipaleen matkusteltuaan viisi vuotta. Juuri se, ettei hän aina ollut saapuvilla, oli herättänyt Zaidassa yhä suurempaa kaipuuta ja lisännyt hänen huolehtivaisuuttaan, joka aina tavatessa sai tulla

esiin sisarellisena hellyytenä.

»Oletko tavannut neiti Harmenia?» kysyi Toivo. »Useinkin. Hän on ollut yhä vain ystävänsä Anna Vinkvistin leipäpuodissa. Sanoo siellä sulattavansa lihojaan ja pientä pääomaansa, lepäävänsä ja odottavansa, kunnes se maailmanmatti Toivo tarvitsee puhelimeensa halloojaa.»

He nauroivat kumpikin, ja Toivo sanoi: »Nyt minä tosiaan alankin tarvita halloojaa. Tulin tänne katsellakseni konttorihuoneistoa, jossa myös voisin välillä asua. Minulle on karttunut joltinenkin joukko asiakkaita, joita voin hoidella toimiston kautta, ja säästöilläni näiltä viime vuosilta olen ostanut suuren erän karamelleja Venäjältä, ennenkuin tulli tuli voimaan. Niillä pääsen hyvään alkuun, hinnan ero on vallan hitonmoinen. Suomen puolella nousee tietenkin nyt makeistehtaita, mutta ennen sitä...»

Heidän näin jutellessaan Zaida nousi mennäkseen äitinsä huoneeseen kuin kuulumattomasta kutsusta ja sanoi: »Tule sinäkin, hän on kaivannut sinua. Eilenkin hän kysyi: 'Eikö Toivo jo tule?' Muuten hän sekoittaa Tepon ja sinun nimesi ja puhelee siinä mielessä kuin minä olisin ollut sinun morsiamesi enkä Tepon.»

Rouva Stocker oli käynyt pieneksi, makasi käärittynä vuoteessa kuin lapsi, peite kireästi kiedottuna ympärille ja kädet ristissä rinnalla. Hän jaksoi tuskin kurottaa kättään Toivoa kohti, mutta sameat silmät katsoivat suoraan, ja

sanat kuuluivat selvinä: »Kaipasin sinua. Minä olen nyt valmis lähtemään. Istu sinä tuolille. Ihmiset ovat nyt muuttuneet hyviksi keskenään. Sinun suuri tehtaasi on hyvä paikka - sen monet rakennukset - työväkesi suuri kylä keskellä korpea...» Hän ummisti hetkiseksi silmänsä ja nukahti.

Zaida ja Toivo katsoivat toisiinsa, jääden vuoteen ääreen.

Sairaan huulet liikkuvat kuin unessa, silmien ollessa kiinni, ja hän jupisi ymmärrettävästi: »Pikku poju, oma pieni pojuseni, sinä olet niin Toivon näköä, et ensinkään Zaidan.»

Toivo ja Zaida loivat toisiinsa hämmentyneen katseen.

Heistä tuntui kuin kohtalon käsi olisi laskettu heidän päittänsä päälle, ja Zaida punastui syvästi. Sitä peittääkseen hän kumartui lähemmäksi äitiään, joka lisäsi: »Minä näen Tepon siellä ja sanon sinulta terveisiä. Anna sinä rahaa seura- kunnalle, että hoidettaisiin hautausmaahan ylhäällä Selänmäellä. Siellä me lepäämme lähekkäin, ja samat kädet istuttavat kukkia haudoillemme.» Tällä kertaa hän oli puhunut tavallista enemmän ja vaipui nyt raukeana uneen.

Ovikello soi, ja he menivät saliin. Aulin tuli katsomaan sairasta, niinkuin hänen tapansa oli ollut jo pitkän aikaa pistäytyä kerran päivässä. Tervehdittyään Toivoa hiukan mörähtämällä, muistuttaakseen mieliin heidän vanhaa, hauskaa keppostaan Stockerin kesäasunnossa, hän katseli jaloista

päälakeen nuorta miestä, levitti pyöreät silmänsä ja sanoi:

»Jos sinä tuota menoa pulskistut ja terästy, niin jopa sinusta minun ikääni ehtiessä tulee aika karhu. Varo vatsaa, se on vaivaloinen kapine», lisäsi hän lyödessään kätensä toisen olalle. »Nyt sinä olet sorja kuin arabialainen ratsu, ja ratsuhan sinä oletkin kai – toistaiseksi, mutta sinusta paisuu neuvos. Sen minä kirkkaasti vannon. Sano vain sitten minun sanoneen, kun se tapahtuu, mitä?»

»Toivottavasti. Sehän olisi vain oikeus ja kohtuus ja muuten sopiva palkinto pitkistä pyöräilyistäni, kun olen tahtonut toimittaa muille samaa hyvää kuin itselleni.» »Niinkö, arabialaista ratsastusta vai...?» sanoi Aulin ja meni katsomaan potilastaan.

»Sydän tuskin lyö enää», sanoi hän hiljaa Zaidalle, pidellen rouva Stockerin kättä.

He istuivat kuuron aikaa liikahtamatta kahden puolen vuodetta Toivon seisoessa sängyn jalkopäässä. Zaidan äidin sanat olivat tehneet häneen yllättävän vaikutuksen, eivätkä ajatukset jättäneet rauhaan. Hänen lapsuutensa Tepon ajoilta oli niin elävänä mielessä. Olihan tämä pakeneva henki antanut hänelle niin paljon elämänsä viisaudesta ja tunteensa lämmöstä, että se oli riittänyt opastukseksi eri vaiheissa ja vaikuttaisi kohtaloon, josta äsken oli ennustettu. Eikä tämä voinut olla vain sattumaa.

Syvät syyt ja seuraukset olivat varmasti elämän pohjalla kuin vesisuonet maan sisällä, ja ken kaivoi kyllin syvälle, sai veden hersymään kaivoonsa. Nuori mies oli tässä näkevinään rakkauden aavistuksellisen tarkoituksen, joka ilmeni kuluneen elämän yksinkertaisena saavutuksena. Oliko hän nyt menossa voittoa tulevaisuutta kohti? Tämä elämän sala paljastui hänelle välähdyksenä salaman tavoin, niinkuin toisinaan tapahtuu tärkeinä, ratkaisevina hetkinä. Se oli kuin majakan valonheitto pimeälle ulapalle, näytti jatkoa taakse jätettyyn latuun. Se kutsui esille lapsuusajan, niin että oli pakko tutkistella sitä ja vertailla sen eri tiloja ja mikä merkitys menneisyydellä oli tulevaisuuteen nähden. Oliko hän vaipunut vai noussut, tullut köyhemmäksi vai rikkaammaksi - oliko kulkenut suoraa tietä vai tehnyt mutkia, joiden vaaralliset käännteet jäisivät vaivaamaan mieltä? Hän tiesi jo aikoja sitten, ettei ihmisiä saanut mielessänsä alentaa, vaan että heitä piti ylentää kohottamalla heidät kuin kilveksi elämän vihamielisiä nuolia vastaan. Hän olikin usein sillä tavalla kääntänyt puoleensa surunvoittoista kauneutta omaksi lohdukseen, ja tällä hetkellä hänellä oli yllin kyllin syytä nostaa suojeleva kuva korkealle tuntien olevansa paljooon syyllinen.

Huoneessa oli suuri hiljaisuus, niinkuin on suuressa metsässä, kun on kulunut joitakin hetkiä kaiun vaikenemisesta korkeiden kallioiden välillä. Toivosta tuntui kuin olevaisuus pidättäisi hengitystään. Kuolevan silmät aukenivat, ja häneltä kuului hiljainen voihkaisu. Jälleen odotettiin ääneti.

Kuunneltuaan hievahtamatta makaavan sydäntä Aulin sovitti hänen molemmat kätensä rinnalle. »Sydän ei syki enää», sanoi hän katsoen Zaidaan.

Zaida kumartui painamaan kuolleen silmäluomet umpeen, polvistui vuoteen viereen, mutta nousi kohta, katsoi toisiin ja sanoi:

»Mamma on väsynyt, niin kovin väsynyt...pitkä lepo on hänelle paras. Minä en kadehdi, en yhtään kadehdi. Katsokaa, kuinka hän näyttää nyt onnelliselta...» Hän oli väsynyt monien viikkojen valvomisesta saamatta kunnonnollisesti nukkua yöllä tai päivällä, mutta nyt hän sen vasta tunsu eikä kyennyt enää teeskentele- mään virkeyttä.

»Neiti Stocker, nyt menette vuoteeseen. Kirjoitan jotakin rauhoittavaa. Teidän on aika nukkua ja levätä. Toivo ja minä jäämme vielä hetkiseksi. Tahdon nähdä, että tosiaan lepäätte. Sitten menen heti puhuttelemaan isäänne. Hän oli aamulla apteekissa, mutta valitti pahoinvointia, ja siksi kehoitin häntä lepäämään makuulla. Mielenliikutuksia hän ei enää oikein kestä, kun sydän on ruvennut reistailemaan pahasti. Tämä tapaus ei kuitenkaan tule hänelle yllätyksenä, mutta lopullinen ratkaisu on aina raskas. Teidän täytyy nyt suvaita, neiti Stocker, että järjestän kanssanne käytännöllisiä asioita ja autan isäänne», puhui Aulin.

Zaida kiitti häntä kädestä ja sanoi kyynelten valuessa poskille:

»Olen niin väsynyt ja teille kiitollinen kaikesta avustanne. En ollenkaan pystyisi huolehtimaan – ehkä huomenna, tulkaa kohta aamusta, kun saan nukkua yön. Silloin luulen jaksavani.» Hän hyrähti jälleen itkemään, mutta kuivasi samalla kyyneleensä ja sanoi Toivolle: » Jääthän sinä kuitenkin meille siksi, kun mamma haudataan – jääthän?»»

Toivo oli niin järkkynyt ja täynnä sääliä, kärsien Zaidan kanssa, ettei voinut kieltäytyä, vaikka oli aikonut nyt heti käydä Heinolassa Mikon kanssa neuvottelemassa takuusta, jota tarvitsi saadakseen pankista luottoa.

Hän oli aikaisemmin puhunut siitä Zaidalle, saatuaan ukko Johanssonin, entisen isäntänsä, rupeamaan toiseksi takaajaksi. Ja jos nyt Mikko suostuisi, olisi hänellä hyvä tilaisuus jättää matkustelunsa vähemmälle ja hoitaa välityskauppaa. Hänellä oli rohkea suunnitelma saada eräältä tehtaalta paperitavaraa tarjotakseen sitä suurissa määrin. Hän tiesi siitä tulevan jatkuvaa tointa, joka vaatisi vakinaisen toimiston. Hän oli jo käynyt Syväjärven tehtaalla, jonka omistaja oli sanonut:

»En minä huoli ripotella teidän kauttanne itselleni monia pikku saatavia pitkin maata. Siitä tulee liian suuri puuha kerätä niitä. Teillä on hyvä humööri ja puhe vallassanne, puskekaa koko voimallanne ja ottakaa tavara omiin nimiinne. Minä annan luottoa kolmeksi ja isommista määristä kuudeksi kuukaudeksi.» Niin oli luvattu, eikä Toivo ollut enää vitkastellut, vaan lähtenyt heti paluumatkalle saadakseen Johanssonin ja Mikon nimet papereihinsa ja

samalla poiketakseen Zaidaa tapaamaan. Hänellä oli jo kauan ollut mielessä pyytää Zaidaa avuksi konttoritöissä, niinkuin hän ennen oli auttanut Teppoa varsinkin kirjeen- vaihdossa ja vielä hoitanut loppuunmyynnin kirjanpitoa. Toivo oli suorastaan maltiton pannakseen uudet puuhansa viipymättä kuntoon, mutta huomasi, ettei ainakaan vielä sopinut niillä asioilla vaivata Zaida-rukkaa, joka oli lopen uupunut.

Toivolla oli vielä toinenkin syy, joka esti toimimasta tässä kohden suoraan ja määrätietoisesti. Aulinin avuliaisuus ja Zaidan kiitollisuus näyttivät hänestä lähentäneen näitä kahta toisiinsa. Sitä ajatellessaan hän tunsu veren nousevan sydämestään kurkkua kohti, ja hänen tuskansa oli niin suuri, ettei hän ollut uskaltanut päästää ääntänsä kuuluville silloin, kun Zaida oli pyytänut häntä jäämään, ainakin hautajaisiin asti.

Hän ihmetteli itsekseen, oliko se rakkautta. Oliko se päässyt juurtumaan vähitellen ja kasvamaan vuosien kuluessa, niin ettei mikään keino, ei järki, ei nöyryys, kiitollisuus tai ylpeys, pystynyt sitä voittamaan? Ensimmäistä havaintoa seurasi halu saada varmuutta, kuulla Zaidalta, mitä hän nyt aikoi tehdä. Onni, menestys, tulevaisuus, kaikki oli nyt riippumassa siitä. Hän näki Zaidassa nyt muutakin kuin auttajan ja tuen, rakkaan ystävän, melkein sukulaisen – näki kookkaan, vaalean naisen, jonka ryhdikäs, keinuva astunta miellytti ja houkutti astumaan samassa tahdissa hänen kanssaan ollakseen hänestä ylpeä. Ne monet hyväilyt ja suudelmat, joita hän oli naisilta saanut tai

ottanut, haihtuivat mielestä olemattomiin kuin satunnaista janoa sammuttanut juoma tai nälkään nautittu ruoka. Nyt hänessä oli palava halu avautua sielullisesti ja päästä ihmisenä ihmisen yhteyteen antautuakseen täydellisesti. »Olenhan perin yksinkertainen mies», tunnusti hän itselleen. »En kuitenkaan ole koskaan väärinkäyttänyt minkään naisen tunnetta enkä ketään saattanut häpeään, mutta nyt minulla vasta on pohjaton halu vastata omastani, ikiomastani ja ainoastani.»

Hän jäi Stockerille muutamiksi päiviksi jakaen Zaidan kanssa toimet hautajaisten valmistuksissa ja asioiden järjestelyssä.

Aulin puolestaan autteli apteekkaria, joka oli käynyt kovin hajamieliseksi eikä tahtonut puuttua raha-asiain hoitoon peläten erehtyvänsä. Tohtori toimitti nekin hänen puolestaan.

Toivo huomasi hetki hetke1tä olevansa yhä riippuvaisempi Zaidasta. Hän ei käsittänyt, että kaikki oikea intohimo on armoton, ei säästä kantajaansa, ei heitä mitään kesken, ei onnessa eikä onnettomuudessa. Se kuluttaa pa-laessaan ja puhdistaa ankaruudellaan, panee tuomitsemaan itseä ja vitsoo menneen elämän erheitä, ylentää rakastetun saavuttamattomiin ja ylistää häntä kaikkien kuullen ja nähden. Toivo-parka tunsu itsensä mitättömäksi nähdessään, kuinka Zaidaa lähestyttiin hautajaisten yhteydessä ja suitsutettiin hänelle kaikki se ylistys, jonka hän niin hyvin oli ansainnut tyttärenä ja myöskin paikkakunnan suosittuna toimihenkilönä kaikenlaisissa yhteisissä

yrityksissä.

Hautauksen jälkeen, kun perhe palasi kotiin mukanaan pyhän toimituksen tuntu, joka vähitellen jätti mieleen leppoisan rauhallisuuden, ja kukin saattoi todeta omaistensa läsnäolon tuottavan lohtua, Toivo tunsu olonsa yhä tukalammaksi.

He olivat jo aterioineet, kun apteekkari nousi pöydästä ja sanoi Zaidalle: »Kiitos sinulle, Zaida, kun olet niin kauan jaksanut valvoa ja hoitaa mammaa!»

Zaida nousi ja syleili isäänsä, nojaten hänen olkapäähänsä mitään sanomatta.

»Me olemme nyt sitten kahden», sanoi apteekkari. »Onhan Toivokin kuin perheen jäsen, vastasi Zaida ojentaen kätensä Toivolle vetääkseen häntä lähemmäksi.

Nuorelta mieheltä haihtui kaikki muu – Zaidan käsi oli ainoa tuki ojennettuna kuin hukkuvalle. Hän tunsu samalla apteekkarin käden olallaan ja kuuli sanat:

»Niin, Toivo on kolmantena, jos hän tahtoo.»

»Minä – minä – tahdon – olen aina, jos Zaida suostuu...» sammalsi Toivo

tuntien lattian allansa huojuvan.

Tosin siinä sanat eivät merkinneet paljoa, mutta hetken tunteet kantoivat heitä ja lähensivät.

»Minä menen nyt levolle, en jaksa enää...» valitti apteekkari ja lähti tyttärensä saattamana omaan huoneeseensa.

Palattuaan Zaida katsoi Toivoon, joka tullen puolivälissä lattiaa vastaan painoi kasvonsa hänen rintaansa vasten, pidättäen hengitystään voimatta estää sydämensä rajuja lyöntejä.

»Mikä sinun on?» kysyi Zaida tuntien hänen horjahtelevan ja laski toisen kätensä hänen hartialleen.

»Minä rakastan sinua», vastasi Toivo uskaltamatta kohottaa katsettaan tai vetää Zaidaa lähelleen.

»Sinä olet niin nuori, mutta minä jo kolmenkymmenenikäinen», huomautti Zaida surullisella äänellä ja vetäytyi edemmäksi.

»Älä välitä minusta, jollet – niin, jollet luule voivasi pitää minusta. Minä rakastan sinua...»

Siinä hän seisoj avuttomana kuin orvoksi jäänyt pyytämässä kaikki tai ei

mitään. Zaidasta tuntui, että nyt oli tapahtunut jotakin rohkeata. Toivo oli luottanut omaan tunteeseensa, sanonut sen suoraan ja viisaasti, ottaakseen omansa ja antaakseen itsensä.

Zaidalla oli rakkauden rikkautta perintönä äidiltään, ja koko hänen elämänsä oli ollut uhrautumista. Hänellä oli sen voimasta elämisen rohkeutta, vapaa omatunto, ja hän uskoi onneen saatuaan sitä kokea jo Tepon eläessä. Hän oli miettinyt paljon ja usein sydämessään tuntenut haikeaa ikävöimistä olla yhdessä Toivon kanssa. Nyt hän ymmärsi, että nuorukainen oli jo täysi mies, tunteissaan itsetietoinen, johon saattoi luottaa, niinkuin oli luottanut veljeenkin. Näissä asioissa täytyi olla onnen alkujuuret. Hän pääsisi siinä kasvamaan ja kasvattamaan.

Hiljaisuudessa, joka syntyi kummankin vaietessa, he hengittivät vapaammin syysauringon paistaessa huoneeseen ja tunsivat olevansa paljastetut. Jotakin aivan uutta ja tärkeätä oli tullut heidän välilleen. Valonsäteet leikkivät Zaidan vaaleassa tukassa, ja niskan kaunis kaari hohti valkoisena ja houkuttelevana kuin kutsuen elämän sokkeloisuuteen, sen tuntemattomiin etäisyyksiin.

Kun Zaida hetken kuluttua nosti päänsä ja avasi silmänsä ja kun katseet kohtasivat toisensa, syttyi niissä hehku hehkusta, ja maailman tahto ilmaisi heissä oman lakinsa alistaen järjen, epäilyn ja estelyn alamaisikseen.

»Älä sentään luule, että olen sinuun hullaantunut, enhän toki, odota – sekin

voinee tapahtua», sanoi Zaida.

Ilta-auringon viileähkö paiste levitti heidän yllensä rohkeuden ja suru-
mielisyyden hunnun, ja heidän sydämissään riemuitsi voiton varmuus,
ikäänkuin maan kaikkivoipa versoamismahdollisuus olisi odottamassa.

XXIV

Zaida jäi hoitamaan isäänsä, ja Toivo lähti tapaamaan ensin Mikkoa.

Tepon kuolemasta oli kulunut kahdeksan vuotta. Mikosta oli tällä välin tullut perheellinen mies. Hän oli rakentanut talonsa ihan uudestaan ajanmukaiseksi ja tulevaisuutta silmällä pitäen tilavammaksi kuin oikeastaan olisi tarvinnut. Lisäksi hän oli ostanut saman korttelin muut talot ja siistinyt niiden vanhoja rakennuksia, pitäen tällaista rahansijoitusta kyllin edullisena, kun vuokrat olivat nousemassa.

»Onpas sinulla nyt lääniä, vaikka oletkin kuin varis takatalvella paossa!», sanoi Toivo nähtyään Mikon saattamana koko hänen korttelinsa puutarhoineen. Kaikki oli hyvin hoidettua, talot laudoitetut ja uudessa maalissa, tarhat kukkimassa, pensaat ja puut reheviä.

»Tämä pakopaikka taitaa olla sittenkin parempi kuin sinun maantiesi, jota sinä pyörinesi samoilet yötä päivää», vastasi Mikko nostaessaan leukaansa ja katsoessaan vinosti sivulta laihaan veljeensä, hänen ahavoittuneisiin kasvoihinsa. »Mitä reittejä sinä nyt viimeksi olet kulkenut?» kysyi hän hiukan vähäksyen.

»Olen kierrellyt Tampereelta Lahteen ja Viipuriin, Käkisalmeen, Joensuuhun, Kajaaniin ja Kemiin, jopa Rovaniemelle asti ja sieltä Vaasaan ja Tampereen kautta takaisin Lahteen», julisti Toivo pontevasti. Häntä pistätti veljen holhoava ylimielisyys.

»No, onpa siinä polkemista – taitaa kintut terästyä ja lihat pudota», arveli Mikko herkistyen jo naurahtelevaksi.

»Painoa on pudonnut kymmenen kiloa tänäkin kesänä.

Olen kyllä vain luuta ja nahkaa, mutta mahtuu niihin taas lihaa talven aikana, kun ei voi pyöräillä, vaan täytyy madella hevoskyydillä ja kyhjötellä konttorissa.»

»Entä tulokset...?» kysyi Mikko uteliaana.

»Se on minun salaisuuteni. Saat uskoa, että kyytipalkkani on ruhtinaallinen. Kansan käsi on karttuista, näes, ja minun läänini ulottuu yli koko Suomen. Se on jo sinänsä suunnattoman paljon enemmän kuin vaivainen kortteli täällä kaupunkipahaisessa», kerskui Toivo päästäen valloilleen pyryläisen luontonsa.

»Tämä 'vaivainen' kortteli ei sentään laihduta miestä, ja kun saan puuhatuksi täällä kylpylaitoksen oikein hyvään kuntoon, niin talojen arvo nousee ja väkeä tulee Pietarista käsin. Silloin tehdään ruplista markkoja, naulataan juhlailmoitukset tolppiin, toivotetaan lehdissä maan mainioksi.

Ymmärrätkös, että korttelikin on silloin ruhtinaallinen, kun siinä voi asua – ruhtinaita!» kehaisi toinen.

Hanna-rouva oli ollut vieraan saapuesssa kylässä ja vasta nyt kotiin tullessa kuullut veljesten äänet konttorihuoneesta.

»Oletpas sinä miehistynyt ja kolistunut luisevaksi!» huudahti hän tervehtiessään.

»Pane nyt pöytä koreeksi», kehoitti Mikko.

»Kyllä pitääkin niinkuin juhannuksena. Päivällinen on tänään vähän viivähtänyt, mutta siitä se vain paranee!» heläytti Hanna leveästi naura vaan tapaansa, pehmeät huulet kireässä hymyssä ja rehevä olemus päivänpaisteisena.

Toivo katseli ympärilleen uusissa huoneissa pannen merkille täsmällisesti tavanmukaisen kalustuksen salissa ja ruokahuoneessa. Esineiden upeudessa ja erikoisessa sijoituksessa Toivo huomasi heti veljensä rehentelevän tavan saada kalleimmat esineet näkyvimmälle paikalle.

Mikko asteli edellä kädet housuntaskuissa ja takki levällään peittelemättä pyöristyvää vatsaansa, siirsi vähän suuremmaksi seinää vasten joitakin tuoleja, nykäisi sohvapöytää keskemälle omassa ryhmässä, oikaisi liinaa kohdalle, muutti maljakon pöydälle korkean peilin edestä, jotta siinä jalatkin

kuvastuivat lattialla.

Mutta Stockerilla äärimmäiseen siisteyteen tottunut

Toivo huomasi, että vaikka täällä vallitsi täsmällinen järjestys, tietenkin Mikon toimesta, eri puolilla oli hyvinkin tuntuvasti tomua ja kuvastimessa sormen- jälkiä. Hanna ei siis jaksanut pysyä oikeassa tahdissa miehensä kanssa. Sen todetessaan Toivo oli ylpeä Zaidasta. Heidän yhteinen kotinsa olisi varmasti toisenlainen kuin tämä.

Ennen päivällistä he menivät katsomaan Jyrängön kosken rantaa, missä Mikko ohjasi rantatien rakentamista ja puiden istuttamista. Se oli kaikki tehtävä kylpylaitoksen vuoksi. Tänne piti saada kaunis oleskelupalkka, missä vieraat istuisivat lepohetkinään, ja suora kävelytie kaupungin komeimpaan paikkaan, jyrkälle harjulle, jonne nyt rakennettiin paviljonkia...

»Jaaha, sinulla on tässä sitten isopelto kasvamassa», pilallii Toivo vilkaisten sinimustilla silmillään ivallisesti Mikkoon.

»Miksikäs ei, yhdellä yhtä, toisella toista. Kauppaa ei ole vain se puoti, jossa tavarat jaetaan kansalle, vaan siihen kuuluu ensi kädessä kaupunki ja sen ympärillä koko maaseutu. Mutta minä en rajoita liikettäni siihenkään, vaan etsin yhteyttä itseäni etevämpiä kanssa ja yritän kiristää tuntosarviani. Nyt on totisesti aika tehdä jotakin, kun rahansaanti on niin helppoa, että pää-

kaupungissa puotipojat 'diskaavat' omin nimin viftipapereita pankeissa ja sahoja nousee kuin sieniä maasta vesien varsille, tehtaita pystytetään jos jonkinlaisia ja laivoja rakennetaan pienillekin raiteille. Tiet ovat parempia kuin koskaan ennen, ja siltoja, satamia, kanavia korjataan, levitetään ja rakennetaan uusia. Avaa silmäsi sinäkin äläkä samoile maanteitä pitkin. Siinä kulutat vain voimasi ja hukkaat tarmosi. Hae itsellesi avulias vaimo ja pysy yhdessä paikassa», puhui Mikko katsoen nuorempaa veljeään suoraan silmiin.

»Jaa-a, tuossa oli viisautta kerraksi. Muuten olen kauan ollut samaa mieltä ja luulen jo voivani perustaa itselleni pohjan, niinkuin sinäkin teet täällä omalla tavallasi – niin, minä asetun paikalleni, vien kotiini vaimon, sellaisen elämän- kumppanin, että kelpaa!» Ääni helähti, ja rinta nousi.

Veli katsoi häneen tutkivasti ja varoitti: »Älä vain ota taakaksesi mitään heilakkaa!»

»Enköhän minä jo liene saanut kyllikseni sentapaisista, kun olen niitä katsellut neljäntoista ikäisestä tähän asti, siis kymmenen vuotta, läheltä ja kaukaa?» vastasi Toivo suu neliskulmaisena.

»Hyvä on, jos osaat käyttää älyäsi. Käytännöllinen vaimo on puolet elämää työtä tekevälle miehelle. Ei maksa kantaa vettä seulalla eikä antaa tuhlaavalle naiselle rahaa, sanon minä!»

Mikon opettava sävy alkoi jo kyllästyttää, ja Toivo kääntyi omin päin palaamaan veljen taloa kohti.

Päivällisille oli kutsuttu vanha Molin Maalininsa kanssa, ja talon lapsetkin tuotiin nähtäviksi, tyttö ja poika. Molemmat tulivat äitiensä kasvoiltaan leveinä ja pisamaisina, ja Toivon mielestä he olivat liiankin reheviä ihmisalkuja. Olikohan Mikko, tuumi hän itsekseen, lainkaan ajatellut lapsiaan valitessaan Hannan, ja voiko mies yleensä punnita sellaisia asioita edeltäpäin? Hänen itsensä ei kuitenkaan tarvinnut sellaista kysymystä pohtia, sillä kohtalo oli hänelle suonut parhaimman osan. Katsellessaan tätä kotia hän oli omasta puolestaan kiitollinen ja onnellinen eikä suinkaan kadehtinut Mikkoa.

»Niin, veli Toivo», sanoi Mikko pöydän päässä kaataessaan jo kolmatta ruokaryppyä, »kippis nyt tulevan puoliosi kunniaksi! Toivottavasti et tuo Pyryn ylpeään sukuun mitään lumppuliisaa taikka porsliininukkeja, vaan oikean, reilun naisen, niinkuin tämä minun Hannani on», puhui hän vilkastuneena ryyppyistä ja mielissään Toivon käynnistä, kun näin sai tilaisuuden näyttää eno Molinille ja täti Maalinille Pyryjen erinomaisuutta. »No niin, leikki sikseen, kyllähän eno hoksaa, että tässä nyt ollaan nousussa. Toivo on saanut kokemusta oikein maan laajuutta myöten ja rohkeutta ammatissaan. Nyt pitää vain asettua hyvälle laitumelle. Täällä niitä kiertää kaikenlaisia kaupparatsuja tarjoamassa tavaroita kurjiinkin paikkoihin, joissa ei ole muuta kuin ovi ja ikkuna, tiski ja laihasti täytetty hylly, miehellä

sahajauhoja päässä ja housut ränkässä. Pitäisihän sitä sitten kelpo miehen johonkin päästä, kun on älliä päässä ja Pyryjen sisua», puhui Mikko ja jatkoi: »Tuossa nyt avattiin meitä vastapäätä puoti, ja heti ilmestyi kymmeniä matkustajia tyrkyttämään tavaraa luotolla lainkaan ajattelematta, onko uusi kauppias luoton arvoinen vai ei.»

»Se kai sinua piruuttaa, kun kehtaa tulla kauppoineen ihan nenäsi alle», härnäsi Toivo, jonka ohimot takoivat viinasta ja oluesta. Kumpaakin oli jo juotu oikein rennosti.

»Älä sinä naljaile, tukkukauppias! Pidä varasi, ettet mokomia rottia rupea ruokkimaan jyväsäkeilläsi», huusi Mikko.

»En minä vielä ole ostanut muuta kuin karamelleja. Aion näet elää niillä vähän aikaa. Ostin ne jo aikaisemmin, ja tänä vuonna on pantu tulli Venäjältä tuleville karamelleille, niin että hinta on kohonnut tuntuvasti», kertoi Toivo.

»Antaisit kai minulle veljellisellä kaupalla», yritti Mikko taivutella.

»Annoitko sinä nyt nimesi takuuseen veljellisellä sydämellä, kun vaadit minulta luonnottoman lyhyttä maksuaikaa?» tiukkasi Toivo.

»Minä olen jo herra valtakunnassani, sinulla on vielä maantie kotinasi.»

Toivo täräytti nyrkkinsä pöytään ja huusi: »Ja housusi tutisevat siitä pelosta,

että joudut minun tähteni keppikerjäläiseksi sillä aikaa kun seilaan maailman markkinoilla. Mutta minäpä avaan tukkukaupan. Se on sentään toista kun seistä täällä nurkkakunnalla tiskin nuolijana!»

Pöytä heilahti, kun Mikko siihen pamautti molemmin nyrkein niin, että astiat hyppivät hänen huutaessaan: »Parempi Heinolan keisarina kuin maailman juutalaisena! Minä olen herra täällä, mutta sinä vain ratsumies toistaiseksi!»

»Älkäähän nyt, älkää, hyviä olette kumpikin, oikeita Pyryjä, senhän jokainen kuulee!» hyvitteli Molin-ukko, jolle remuaminen oli kauhistus.

Mikko ja Toivo yltyivät nyt nauramaan ja nousivat pöydästä halailemaan toisiaan kuin pikkupojat.

»Pyryjä, Pyryjä me ollaan, tuiskutetaan ja tuprutetaan ja annetaan sitten taas päivän paistaa!» selitti Mikko vedet silmissä. »Ja meillä on järki päässä ja voimaa nyrkeissä. Ken ei tieltä väisty, se suistetaan, eikö niin, veli?»

»Juuri niin, eikä siinä molinat auta!» vahvisti Toivo.

»Mikko lähetetään täältä valtiopäiville, jahka keritään», sanoi Molin saadakseen puheen kääntymään toisaalle.

»Niin, jos täällä oltaisiinkin niin viisaita. Rautatien minä tahtoisin rakennettavaksi Lahdesta tänne, niin että kauppa kävisi rentona talvellakin ja

tehtaita voitaisiin rakentaa, viedä tavara suoraan Kotkan kautta ulos. Nyt liike on talvisin lamassa, laahustetaan hevosilla kuin täi tervassa ja nukutaan kukin konnussaan kuin karhut pesissään», valitti Mikko.

»Jopa sinä nukut pesässä, kun ehtimiseen käyt pääkaupungissa niitä afäärejä muka tekemässä, asut Kämpissa ja pidät kestejä», tiesi Hanna.

»Naisten ja viattomien suusta se totuus kuullaan», myhäili Maalin-täti.
»Niin, Mikko käy kyllä Helsingissä ja toimittaa siellä hyvinkin suuria asioita, mutta aina niin hissuksiin ei kersku niinkuin kaikesta muusta. Hiljaa hyvä tulee, ja yhtä ja toista tiedänkin, vaikk'ei ole lupa sanoa» selitti Maalin-täti katsellen Mikkoa lempeästi.

Toivo kävi uteliaaksi, sillä eukon puhe vaikutti uskottavalta, kun hän muisti, mitä Mikko oli sanonut tuntosarvien käyttämisestä ja etevämpiensä yhteydestä, mutta hän ei sanonut mitään.

Hänet vietiin yöksi toiseen rakennukseen, jossa kesällä oli asunut kylpyvieraita. Mikko sattui siellä kajoamaan vanhimman veljen asioihin.

»Valle on nykyään kiinni suurissa rakennusurakoissa, ja minä olen niissä takaajana, Anttu-eno toisena. Pian kai sinäkin joudut samaan pyykkiin. Varo vain, katso silloin tarkasti kustannusarviota ja ota lukuun, että hinnat voivat nousta. Sinulla pitäisi olla vainua.»

»Omiksi tarpeiksi...» myönsi Toivo.

Seuraavana aamuna hän palasi laivassa Lahteen konttokuranttitakaus taskussaan. Zaidan luo oli hänelle kertynyt postia ja muun ohella Liisan kirje, jossa kutsuttiin käymään kotona, koska äiti oli kovin huonona. Toivo ja Zalda katsoivat toisiinsa.

»Minä tulen kanssasi, jos saan Aulinin tänne yöksi isää hoitamaan. Hän on tänään ollut entistä huonommassa kunnossa ja valittaa kipua päässä. Aulin sanoo sitä verenvuodoksi aivoissa!»

He lähtivät junassa ja saapuivat Tuorakkaan illansuussa.

Heitä odotettiin, ja Liisa oli valmistanut hyvän illallisen ja pukeutunut äidin hienoksi vuoteessaan.

»Emäntä ei ole enää pitkään aikaan voinut syödä kunnolleen, kun ruoka polttaa vatsaa», kertoi Liisa.

Orimattilan kunnanlääkäri oli häntä hoidellut pitkän aikaa sen jälkeen kun Helsingissä oli tutkittu, eikä sittenkään saatu selville taudin syytä. Oli vain arveltu, että se voisi olla syöpä.

»Äiteraukka!» sanoi Toivo silitellen valkoista, kiiltävää tukkaa, joka tuli esiin pienen myssyn alta. »Sie olet niin vaalee ja hauras ko talven lumi, ja silmäs

kattoo syvinä ja viisaina», puhui hän käyttäen murretta.

»Ja sie olet tullu pitemmäks ko isot veljet ja olet aina kaukaal maailmal.»

Zaida oli jo ennen kuullut taudin laadusta ja nyt tuonut Aulinin antaman reseptin mukaan tuskia lieventävää lääkettä. Kun äiti oli sitä saanut, jaksoi hän kohota istumaan ja katsoi Zaidaan suurin silmin kuin kysyäkseen jotakin. Toivo huomasi sen ja sanoi:

»Nii se on, äite, myö mennää naimisii ja asutaa Lahres.»

»Jumala teittiä siunakkoo», toivotti äiti Zaidan kannatellessa häntä toisella kädellään selän takaa. Tämä oli hänelle niin tuttua oman äidin ja isän hoidosta. Sen jälkeen sairastui nukahti.

Pyryn tarha oli vanhassa syksyasussaan. Polun laidalla pensaat olivat kasvaneet yhteen ja levitelleet oksiaan, unikat ja keltakukat rehoittivat ikkunan alla kiitollisina kukkien Liisan hyvässä hoidossa. Kanat etsivät matosia peruna- maasta, ja kissa tuli kohti, nosti selkäänsä hipaisten kyljellään Toivon housun- lahkeita, katsoi ylös siristäen vihreitä silmiään ja naukaisi. Sitten se asteli arvokkaasti pois ja painui portaiden taakse.

Toivon lemmikkejä olivat aina olleet pääskysel, joiden pesiä oli joka kattovasan kolossa räystään alla. Siellä ne pysyivät hyvin kiinni rapatussa seinässä, eikä mikään otus kyennyt sinne kiipeämään kynsillään. Näin illan-

suussa, auringon vielä paistaessa, Toivo muisteli lintusten laulaneen, mutta kun nyt oli syksy, poikaset lentokunnossa ja muuttolintujen mieli paloi kauas Niilin rannoille, ei laulu enää soinut. Äänettöminä, hiukan vain kirahtaen lentäessään ne suhahtelivat ilmassa pyydystäen hyönteisiä.

Paja oli viety pois, työaseet kaikki myyty, navetta ja talli purettu, ja tyhjiys niiden tilalla teki mielen surulliseksi. Kaikki puhui täällä katoavaisuudesta. Muistotkaan eivät enää ottaneet tullakseen esiin, kun niiden asumukset oli hävitetty. He menivät jälleen äidin luo, joka oli lääkkeestä virkistynyt ja tahtoi puhua Päivistä ja Rauhasta.

»Rauhan koulu tais jo tulla käyryks siel Vallen turvis, ja Päivi on nyt ollu jo yhteiskoulus opettamas suomenkieltä, niinkei suomalaiset ihmiset sit muuten osais», saneli hän, ja Toivoa hymyilytti.

»Äite, sie olet justii niinku ennenkii, min sama äitein, vaikk'en enää voi sinuun nojata, kun olet käynny niin pieneks ja hennoks, valkoiseks ja kirkkaaks», sanoi Toivo yrittäen jälleen puhua murretta tullakseen »äiteä» lähemmäksi.

Illan kuluessa äiti virkistyi yhä enemmän Zaidan neuvottua häntä syömään hiilellä paistettua kalaa ja nisuleipää, Jättämään kerman pois kahvista ja juomaan ne kummankin erikseen ja eri aikoina.

»Sehää nyt sitte konua on», sanoi äiti ja noudatti sitten aina tarkasti neuvoa. »Siehää olekkii lääkärin laatuun luettava ja niin ylhäin ihmiin, että meitin nostat kanssas niinku aateliin», ylisti hän kirkkain silmin.

Nuoret nauroivat hereästi vapautuneina pelosta.

»En mie viel taira kuolla», jatkoi äiti. »Ei tää tauti sensorttiist ok ku ne siel Helsingis sanoovat. Tää on vaa vattanpurua. Lääkkeel se paranee.»

»Taitaa niin olla. Minä lähetän tänne tohtori Aulinin ja saatte nähdä, että äiti vielä tulee meidän häihimme» sanoi Zaida.

Liisa valmisteli illallista ja yötiloja salin taakse kamareihin, kun Huovilan isäntä ja Marja näkyivät nousevan kujalta pajamäen kautta Pyryntarhaan.

»Liisa, tuo sie nuttu min hartioillein. Ku tulee kauan istuaksein näin yövaatteis, niin hyrähyttää», sanoi äiti jääden jännittyneenä odottamaan vieraita.

Kun oli tervehditty ja kuulumiset tiedusteltu, pääsivät oikeat asiat vuorolle, ja Marja sanoi:

»Nähtiin teidän ajavan ohitse, mutta en arvannut kutsua sisään, kun tiesin Ullan täällä odottelevan. Emme nyt sentään tulleet vain vierailemaan – meillä on oikeaa asiaakin. Olen täällä ostellut siemenkauroja, oikein parhainta lajia,

ja kun sinä Toivo nyt kuulut kauppasäätyyn, niin ajattelin, että voisit sen erän myydä sen konttorisi kautta. Luin taannoin lehdissä, että nyt podetaan siemenviljan puutetta.»

»Kuinka paljon niitä olisi?» kysyi Toivo ollenkaan ihmettelemättä Marjan toimeliaisuutta. Olivathan Pyryn pojat saaneet sen havaita aikain alusta.

»Pari sataa hehtoa», vastasi Marja asiallisesti.

»Kuinka pitkä maksuaika?» kysyi Toivo.

»No, enpä minä istu kilparatsun selässä. Myy ensin ja maksa sitten», heläytti Marja ja nauroi kuin nuori ihminen, suu täynnä valkoisia hampaita ja tukkakin vain paikoin harmaa.

»Sehän kelpaa», sanoi Toivo, »ja hinnan saan kai myös määrätä», tiedusti hän epämääräisesti.

»Vaivani palkkion lahjoitan, voitot saat häälahjaksi. Sinä olet aina ollut minun lellipoikani. Muistat kai vielä, kuinka monet kerrat istuit polvellani ihan kaikkien nähden ja mutustit ryssänprenikoita.»

Sen Toivo muistikin, ja Zaida ihmetteli:

»Marja-täti on kai jo kuudenkymmenen viiden ikäinen, mutta vielä täydessä

taistelukunnossa.»

»Niin olen. Kun saa itseään nuoremman miehen, niin pysyy hänen vuosissaan, kuinkas muuten, ja sen tekin saatte aikoinanne nähdä ja kokea. Avioliitto on hyvä lata tasoittamaan kaikki, kun se on hyvä liitto!»

Marja katsoi Tapaniin, jonka selkä oli jo koukistunut ja tukasta vain osa jäljellä. Kumpaakaan eivät painaneet liiat lihat. Ilmeisesti sekä isäntä että emäntä olivat aina olleet kovassa työssä.

Heidän suurin surunsa oli lapsettomuus. He olivat sen sijaan avustaneet kylänsä lapsia, lähettäneet oppimaan ammattia sen mukaan, mihin kullakin oli taipumusta, ja varustaneet vastanaineiden taloutta, että pääsivät alkuun. Huovila oli kuin upea hovi tien vieressä, keskellä puutarhaa, kukkia ja puita ympärillä. Sinne kelpasi Marjan ja Tapanin viedä veljenpoika ylhäisen morsiamensa kanssa, josta Tuorakka oli jo ennättänyt viedä viestit talosta taloon.

»Se on sitte niinku itte keisarin perhees, että nuorempi vel nai vanhemman morsiamen», sanottiin, ja ikkunoihin ilmestyi pää pään viereen, kun Toivo ja Zaida seuraavana aamuna kävelivät kylän raittia menossa Huovilaan.

Kauravarasto oli talletettu Huovilan tilaviin aittoihin, ja Toivo otti mukaansa näytteitä, joita Marja oli laittanut pieniin pusseihin.

»Vaikka sen itse sanon, saat sinä tästä loistavan afäärin. Niin tuhmaa miestä ei missään ole, joka ei näistä jyvistä maksa korkeinta käypää hintaa. Täälläpäin on maan parhaat pelot, ja kaurakin nostaa olkensa melkein miehen kainaloihin», kehuu Marja.

»Älähän nyt – ei aina, joskus vain, kun on paljon satanut alkukesästä ja vilja lykkää vahvaa oikea», tasoitti Tapani. »Jyvä on tärkein, ja se on näillä mailla perin ruokaisa», myönsi kokenut isäntä.

Tapanin kyyditseminä vietiin nuoret Pyryn sepän tekemillä nelipyöräisillä rilloilla asemalle. Aulin kävi sitten tarkastamassa Pyryn emäntää, ja Marja oli ottanut huolehtiakseen siitä, että lääkäri noudettiin asemalta ja vietiin jälleen junalle. Sen jälkeen Marja kävi usein katsomassa kälyään.

»Lepoahan minäkin tarvitsen ja Ullan luona saan edes istua tuolilla ja viis piitata koko muusta maailmasta. Sillä tavalla me kaksi vanhaa lyömme kudetta loimien loppuun. Eikös niin, Ulla?» kysyi Marja.

»Kylhää ne loimet taitaa jo lopun puolella olla – minult», vastasi Ulla. »Siehää se vaa et koskaa kuole!»

Sepän emäntä eli kevääseen saakka. Lapset tulivat kaikki hautajaisiin kukin suunnaltaan, ja vanha koti antoi heille suojaa vielä viimeisen kerran.

Vanhat muistot astuivat esiin joka puolelta, ja entinen työelämä näillä tanhuvilla välähteli kunkin mielessä.

»Kuulkaahan, pojat», sanoi Mikko Vallelle ja Toivolle. »Me emme saa jäädä loitolle toisistamme. Valle, sinä alat urakkoinesi olla suurliikemies, ja Toivo pinnistää jo vimmatusti. Saamme nimeä kukin, ja sitten kelpaa pysyä yhdessä. Kolmea kovaa ei hevin kaadeta.»

»Eipä sitä kukaan korkealle nouse omalla pituudellaan, ei ainakaan miljoonayrityksissä. Anttu-eno on jo raihnas ja niin hiton vanhanaikainen. Sopiihan se, että meidän kesken rakennetaan kolmijatkoiset tikapuut. Kyllä minä olen mukana», lupasi Valle.

»Mutta ilman luottoa ei potkita pitkälle. Pankit katsovat kiertoon ja ihan haistelevat vekseleitä, ellei ole takana kirkot ja kivimuurit. No, teillähän molemmilla niitä jo häämöttää», tuumi Toivo.

»Olisipa nyt Pyryn suvun suuri sunnuntai, jos Teppokin eläisi...» sanoi Marja-täti.

Kaikkien sydämissä sykähti, ja Zaida meni kättelemään tätiä, ja samalla putoilivat suuret kyneleet silmistä. Pyryn salissa oli hiljainen hetki.

»Niin, Teppo! Teppo oli Pyryn valio», sanoi Valle.

Nuorella tukkukauppiaalla oli nyt myyntivarastoissaan kaksi hyvin tuottavaa lajia: karamellit ja kaurat. Lisäksi hän oli voinut lähettää yhä suurempia tilauksia paperitehtaalle, sillä pussit ja kirjekuoret ja kaikenlaiset paperituotteet olivat hyvin kaupaksi menevää tavaraa ja maksuaika oli edullinen. Mitä enemmän hän perehtyi tähän alaan, sitä kannattavamaksi hän sen huomasi. Kun aikaisemmin Venäjältä ostetut karamellit loppuivat, piti niitä hankkia oman maan tehtaista, joita oli viime aikoina perustettu niinkuin monenmoisia muitakin teollisuuslaitoksia hyvän ajan ja rahan runsauden vallitessa. Kaikkialla puhuttiin vain taloudellisesta kehityksestä, kotimaisesta teollisuudesta, hyödystä, kannattavuudesta, hyvinvoinnista ja rikkaudesta. Ken oli osannut kerätä itselleen omaisuuden, hänet tunnustettiin kyvyksi, ja kaikki olivat halukkaita olettamaan, että hän oli sen rehellisesti ansainnut.

Matkustaessaan Helsinkiin tapaamaan Vallea Toivo kohtasi Riihimäellä Arvo Tuiskun, joka oli historian lehtorina Viipurissa. Hän oli nainut Lahden nimismiehen tyttären Fannyn, jota Toivo muisti ennen sanotun »ylpeäksi Fannyksi». Arvo Tuisku oli yhä vielä, kuten jo nuorena ylioppilaana, haltioitunut aatteista. Kun kieliasia nyt oli painunut vaa'assa suomalaisten eduksi, olivat vanhat leimanneet kaiken lisäkiivailun siinä asiassa vaaralliseksi koska se hajoittaisi voimat ja vaikeuttaisi viransaantia ja mahtiasemaan nousemista.

Meidän piti muka olla liberaaleja yhtenäisyyden hyväksi, kaikki saman Suomen lapsia, ruotsalaiset niinkuin suomalaisetkin.

»Niin, sillä tavalla ne vaarit tahtovat panna kapulan meikäläisen suuhun, vaikka lakimme vielä käännetään meille ruotsinkielestä suomeksi ja koko programmi on jäänyt meiltä huutelkariin ja meitä sanotaan mukuloiksi ja uhataan ajaa pois leiristä, kun puhumme kansan pyhästä tahdosta. No, olkoon! Mutta meidän maassamme on ajettava muitakin aatteita eikä ainoastaan kielikysymystä. Uskon- ja omantunnonvapaus on ihmisille yhtä välttämätön kuin puhdas ilma. Työväenasia on ulkomailla nousut jo korkeaksi aallokiksi ja työntää korskeita ryöppyjään tännekin. Täytyy olla valmis vastaanottamaan ja pysymään peräsimessä. Meidän pitäisi perustaa työväenopistoja. Sinä, Toivo, katso ympärillesi – työläisten monipäisestä joukosta paisuu aikanaan suuri voima, valtiollinen mahti. Siihen suuntaan, näes, mennään nyt muuallakin. Kasvatus, kansan kasvatus ja valistus ja yhä lisää valistusta – se on pelastuksemme, siinä on nyt pyhä velvollisuus jokaisen kykenevän täytettäväksi. Paina se mieleesi, nuori mies! Veljesi Teppo, hän luki paljon, seurasi aikaansa ja ymmärsi. Valle-veljesi on kokonaan vieraantunut kirjoista. Kuinka on sinun laitasi?»

»Mammona on kova herra, ei salli miehensä palvella muita jumalia.»

»Jaa, jaa, vanha tapa livistää, kun tarvitaan maan puolustamista hengen aseilla, niin juuri, hengen aseilla, ainoilla mahdollisilla meidän pienessä

kansassamme, rauhan keinoilla. Minäkin käsitän hyvin, että on saatava vakava taloudellinen pohja, mutta hengen viljely käy sen rinnalla, sen edellä ja jäljessä.»

Toivo tiesi olevan turhaa kiistellä Arvo Tuiskun kanssa siitä, mikä kullekin oli tärkeintä, ja sitä paitsi vanha ihailu ja kunnioitus entistä rakastettua opettajaa kohtaan istui hänessä lujasti. Hän kuunteli ja painoi mieleensä, ymmärtäen nyt paremmin kuin koskaan ennen, että Arvo Tuisku oli maansa parhaimpia .valistuksen miehiä, tiesi . hänen näkevän muita selvemmin ja kauemmas. Sanomalehdistä hän oli sen verran seurannut valistustyötä, että oli niissä silloin tällöin nähnyt Arvo Tuiskun nimen mainittuna niiden joukossa, jotka ohjasivat näitä harrastuksia: kansanvalistusseuran suurien kokousten ja laulujuhlien puhujana ja toimimiehenä. Intomielisen lehtorin kirjoituksia oli myös toisinaan julkaistu lehdissä, ja niissä oli sellainen vauhti ja henki, että ne panivat näkemään kuin kukkuloiden yli korkeille hengen tasangoille, joihin ei pimeys eivätkä varjot ulottuneet. Ne antoivat lujan uskon itsekullekin ja voimaa ja riemullista tahtoa auttaa itseään ja muita kansalaisia vapaan Suomen lapsina yhä edelleen kehittymään ollakseen kansa muiden kansojen joukossa, vastaten aineellisesta niinkuin henkisestäkin pätevyydestä. Hänen korkealentoinen tyylinsä oli aina sytyttävä, vaikka joskus vaikeatajuinen lähteneenä sellaisen miehen kynästä, joka kaivoi tietämisensä ja tuntemisensa ojat aina syvemmiksi kuin muut.

Toivon tärkeimpänä päämääränä oli laajentaa kaikenlaisen paperitavaran myyntiä eri tahoille, koska se näytti lupaavan niin hyviä tuloksia, jos hänen onnistuisi kylliksi välttää epävarmoja ostajia. Mutta silti ei ainakaan vielä kannattanut laiminlyödä muita aloja.

Jo syksyn kuluessa kaurat saivat hyvän menekin, ja niiden lähetysvaivat otti Marja-täti huolekseen. Toivon tarvitsi vain toimittaa hänelle tilaukset osoitteineen, niin kauramäärät vietiin Herralan asemalle siististi säkkeihin pantuina. Se huojensi Toivon työtä paljon, ja liikevoitto oli loistava – oikea lahja, niinkuin Marja-täti oli sanonut. Kun toinen tavaralaji, Venäjältä tullittomasti saatu karamellivarasto, oli loppunut, kysynnän yhä jatkuessa vilkkaana, oli hän suomalaiselta makeistehtaalta pyytänyt luottoa.

»Kyllä, jos saatte takaajiksenne rakennusmestari Valle Pyryn, veljenne, jonka tunnemme, ja kauppias Anttu Eerolan, enonne», oli hänelle vastattu.

Nyt piti siis panna veli koetukselle, tahtoisiko hän antaa nimensä, niinkuin oli tavallaan sovittu äidin hautajaisissa. Eikä siinä ollutkaan esteitä – takuu tuli toivotuksineen, että kaikki tahtoisivat maistaa juuri Toivon karamelleja.

Mutta liikkeen tulot eivät vielääkään nousseet Toivon mielestä riittäviin määriin. Siksi hän kävi uudestaan Tuorakassa taivuttaakseen Marjan ostamaan muutakin viljaa paitsi kauraa, ja kevään kuluessa nämä tilaukset osoittivat yhä suurempia lukuja. Hän saattoi luottaa konttorit yössä avukseen

ottamaansa Harmiin, jolla oli erikoinen vaisto havaita kaikki ympärillään, arvostella ihmisiä oikein ja suuri kyky mukautua. Kauppa-asioissa ollaan taipuvaisia epäilyksiin, koska aina horjutaan voiton ja tappion vaiheilla. Siinä on toisella puolella yksilö ja toisella joukko, jolla on se käsitys, että sen kustannuksella hyödytään. Harmi jutteli tapansa mukaan tutuista ja tuntemattomista, kysellen nopeaan tahtiinsa kuulumiset paikkakunnilta sillä aikaa kun tehtiin hintasopimuksia, suoritettiin tilejä ja annettiin kuitit. Sitten paiskattiin iloisesti kättä ja pyydettiin muistamaan toistekin.

Konttoriajan päätyttyä hän hoiteli isäntänsä taloutta.

Toivo ilmoitti useimmiten kotiintulostaan, ja silloin oli aina katettu pöytä valmiina. Liikeasioista Harmi jutteli perusteellisesti ja laajasti, niin että Toivo näki hänen kuvailemansa ihmiset kuin elävinä edessään.

»Tässä tarvitaan monenlaista myytävää, ennenkuin rakennamme edes pienen talon, enkä minä taas vähempään tyydy», sanoi Toivo.

»Minä vain ihmettelen Toivo-isäntäni vaatimattomuutta, että hän nyt tyytyy syömään loukossamme minun keittämäni ruokaa, kun on tottunut suuriin hotelleihin», tuumi Harmi.

»Kuitenkaan en viihdy joukoissa enkä pidä siitä, että ihmiset tulevat liian lähelle», vastasi Toivo.

»Siinä se nyt nähdään, se Pyryjen kansanomaisuus ei sovi muka tulla liian lähelle. Muistan kauppias Teppo Pyryn – niin kohtelias ja ritarillinen kuin hän olikin kaikkia kohtaan, alhaisillekin, hän ei sallinut kenenkään lähestyä liiaksi. Hän ei silti työntänyt luotaan käsin, mutta ryhti ja katse oli niin, kuinka sanoisin, niin korkean ylhäinen ja itsensä eristävä, että siihen nousi näkymätön muuri, jonka yli ei voinut harpata. Jos joku kaupassa jutteli sopimattomia, astui hän vain miestä kohti, sanoi jotakin ihan hiljaa ja katsoi miehen ulos. Toivo, sinun kansanomaisuutesi loppuu myös lyhyeen, ellei huomata, kuka sinä olet» puhui Harmi vanhemman ihmisen oikeudella, joka hänellä oli ollut Toivon lapsuudesta asti.

»Tuo on sellaista pikku juttua. Asian laita on kerta kaikkiaan niin, etten minä lainkaan tunne olevani omalla alallani. Tässä meidän hommassamme pysyy aina liukkaalla jäällä, täytyy huhkia kuin susi korvessa, hakea aina uutta saalista ja pakostakin joutua tekemisiin miekkosten kanssa, joista on pelkkää tappiota. Se on minulle vastoin luontoa. Tahtoisin muutakin kuin kauppaa, jotakin arvok- kaampaa – lisätä tuotantoa, niinkuin sanotaan, olla mukana luovassa työssä. Tunnen Suomenmaan, tunnen paikkakunnat, ihmiset ja elintavat ja tiedän, mistä nuorasta vetäisin, kunhan vain saisimme nuorat kiinnitetyiksi pyöriviin rattaisiin. Minä en ole luonnostani oikea kauppamies. Pyrin ensin irti rihkamasta ja sillitynnyreistä, kiloittain ja metrittäin myymisestä. Siitä sain jo lapsena kyllikseni. Nyt minulla on näkyjä, joita jo nulikkana haaveilin. Muistathan sinä, Harmi, sen Martta-nimisen neidin, jonka

vuoksi minä kumoon purjehdin. Se oli koko peeveli ajamaan ajatuksia suureen kallooni ja vielä lapsuuttani pehmeisiin aivoihini. Hän sanoi: 'Kuulehan nyt, sinä tulevaisuuden suurmies, älä sinä pänttä pähäsi liian paljon sitä hiuksia halkovaa oppi viisautta, se lamaa nerollisuutesi ja tarmosi, täyttää aivojen solut arvottomalla romulla – niin sanoo minun isäni, huomaa se, minun isäni. Suomen luonto, vedet, kosket, maat ja metsät huutavat miehiään muokkaamaan niitä hyödyllisiksi ja hedelmällisiksi, jotta kansan luku kasvaisi ja elämä tulisi rikkaammaksi.' Kuuntelin häntä kuin Jumalaa ja jäin pois koulusta. Olin, näes, hullaantunut häneen ja saatoin mennä vaikka tuleen näyttääkseni, että tahdoin tehdä, niinkuin hän opetti, ja meninhän minä sitten veteen, josta Zaida isänsä avulla kiskoi minut kuivalle.»

»Eikö se ryöppy viilentänyt palavaa puhtia?» ivasi Harmi, johon ei mahtunut mikään romantiikka.

»Teki se senkin. Zaida sai minut siitä saakka pauloihinsa, eikä hän suinkaan kuulu niihin, jotka heittävät irti otteensa ja hapuilevat ilmassa. Johanssonilla ollessani kävin voita ostelemassa vesikansassa ja jouduin sattumalta Marjatädin kotitaloon, sen rannattomaan metsään, ja näin siellä järven. Se oli unelmaa ja samalla järeintä totta. Silloin ihanuus meni minuun kuin Jumalan henki, join puhdasta, kirkasta järven vettä lapsen tarjoamasta lipistä, katselin korkeiden, huojuvien honkien kultaisia runkoja ja metsän saleja, niin juuri, saleja, joilla oli tasaiset, harmaasammaleiset pohjat. Silloin näin vain

kauneuden luonnon ja jumalaisuuden, ja vieläkin lankean polvilleni sitä ajatellakseni. Nyt näen sen toisella tavalla. Se kutsuu minua se huutaa eikä anna rauhaa. Minua vetää sinne –!»

»Miksi et mene?»

»Typerä kysymys. Miksi sinä et kiipeä latvasta puuhun?»

»En kiipeä tyvestä enkä latvasta, kun olen liian vanha ja paksu.»

»Turha vaiva puhua pötkelölle! Annahan tänne posti. Taas noita ruotsinkielisiä pitkäkieliä – sullo ne paperikoppaan. Onpa jo aika ruveta avustamaan suomalaisuutta näillä liikemaailman rämeillä», puuskui Toivo, mykersi vekselin ja kirjoitti uuden suomenkielisen. Hänen runollinen korkealentoisuutensa oli työntynyt typeryyden suohon, ja pahantuulisuus syöksyi ruotsinkielisyyden kimppuun.

Pian sen jälkeen tuli paperitehtaalta lyhyt kirje, jossa tiukattiin: »Ellei Pyry palauta vekseleitä alkuperäisessä muodossa, on parasta luopua asiämiehyydestä.»

»Senkin viikingit! Minä pysyn sanassani maksetaan käteisellä. Raha on sentään rahaa, vaikka se puhuisi ryssää.» Ja niin tehtiin. »Vedetään pois kassa-alennus ja maksetaan aina eräpäivänä», määräsi Toivo tiukkana.

»Tää ei tiedä hyvää!» varoitti Harmi, mutta Toivo pysyi kuurona hänen neuvoilleen ja oli lyhytsanainen äreä ja aina liikkeellä, tarkasteli varastoja, seisoi tuntimääriä puhelimessa ja otti uusia tilauksia, vaikk'ei aina ollut tavaraa jäljellä. Hän pani paljon enemmän vaivaa siihen mistä ei ansainnut suuriakaan, kuin siihen, millä oikeastaan elettiin. »En minä pelkän rahan edestä itseäni piinaa», sanoi hän.

»Hönttää tuota nyt sitten suurkiitoksen vuoksi!»

»Kiitos on monesti tuottavampaa kauppaa kuin kiskominen», väitti Toivo.

Harmi ei ollut ensinkään niin rauhallinen kuin näytti. Hän valvoi öisin huoneessaan ja karttoi kaikin mokomin liikkumasta, ettei Toivo seinän takana heräisi. Hänen ajatuksensa pyörivät aina vain papereissa, tileissä ja numeroissa, kirjekuorissa ja paperipusseissa. Käydessään kerran Kaurasen sekatavara- kaupassa, joka oli vasta perustettu, ostoksilla ja samalla tapaamassa tuttavaansa kassanhoitajatarta hän näki, kuinka myyjät joutohetkenään häärsivät valmistamassa paperipusseja käsin eräänlaisen raudan avulla – omiksi tarpeiksi. Se hytkäytti häntä omituisesti, ja vähältä piti, ettei hän hörähtänyt nauramaan, mutta samassa heräsi ajatus: »Tuon olen jossakin nähnyt ennen.» Sitten hän ei saanut muisteluilta rauhaa. »Missä olen sen nähnyt?» Lopuksi hän kysyi Toivolta: »Tehdäänkö kauppoissa täällä yleensä paperipusseja itse käsin?»

»Käsin – käsinkö?» tiukkasi Toivo.

»Kaurasella tehdään», ilmoitti Harmi, ja sydän jyskytti rinnassa.

»Vie sun...!» huudahti Toivo ja jäi tuijottamaan, sillä hänenkin sydämensä alkoi takoa. »Vievätkö ne peijakkaat meiltä markkinat?»

Molemmat vaikenivat, kuului vain kynänrapsetta, ja kohta soi puhelin. Toivo vastasi, ja Harmi saattoi nähdä, että hänen ilmeensä jännittyi. Soitto oli tullut Stockerilta. Harmi siirtyi hienotunteisesti omalle puolelleen.

»Tulenko sinne kohta?» kysyi Toivo. »Ethän sinä yksinäsi voi kaikkea hoitaa. Kyllä minä tulen!»

Apteekkari oli ollut kauan sairaana, ja loppua oli odotettu.

»Nyt menen Stockerille. Apteekkari on kuollut», sanoi Toivo ohimennen Harmille kiirehtiessään ulos.

Hän tapasi Zaidan ruokasalissa odottamassa.

»En ole nyt ensinkään oma itseni», olivat Zaidan ensimmäiset sanat. »Varmaankin olen ruumiillisesti uupunut, ihan painajaisen alla, ymmärrätkö, ystäväni?» valitti hän ojentaen kylmän kätensä Toivolle ja värisi vilusta.

»Olisin epäihminen, ellen ymmärtäisi. Minua vain ihmetyttää, että vierastat, ikäänkuin et tahtoisi luottaa minuun etkä tulla lähelle.»

Iltapäivän hämärä valo heitti valvoneille kasvoille harmahtavan värin ja vanhuuden tunnun. Zaida oli kovin muuttunut. Toivo luuli näkevänsä väärin, vai oliko Zaida tosiaan äkkiä vanhentunut surusta?

Hiljaisuus tuli jostakin heidän välilleen, ja uuvuttava raskaus pidätti liikkumasta. Zaida kääntyi ikkunaan päin hengittäen kuin painon alla. Säikähtäneenä katsellen, kuinka hän vaipui uuvuksissa sohvalle vain varjona entisestä ihmisestään, ihan voimattomana, Toivo tunsu itsekin jäykistyvänsä ja oli kykenemätön auttamaan, voimatta kääntää silmiään pois kärsivästä tuskan kouristaessa. Hän ei osannut muuta kuin heittäytyä polvilleen Zaidan eteen, painaa päänsä hänen helmaansa epätoivoisena kuin lapsi. Silloin Zaida sai tuskaansa helpotusta, ja kyyneliä valui kuumana virtana hänen poskilleen, sanojen purkautuessa kuin kauan padottu vesi sulkuporttien auetessa.

»Olen ollut niin yksin, niin väsyksissä ja murheissani, kauan – ei enää ketään omaa ihmistä, ei ketään auttamassa, kun isä makasi tiedottomana – niin huonona pitkät ajat. En ole koskaan – en koskaan saanut olla nuori, en elää itselleni niinkuin muut. Aina olen hoitanut sairaita, ensin äitiä – niin kultaista äitiä, joka iloitsi naurustani ja onnestani, sitten Teppoa, rakasta ystävää, läheisintäni ja kalleintani, jonka sielu oli ylläni hetkittäin kuin ihana viitta, niin etten tuntenut kuoleman kylmää hengitystä. Toivoin vielä sittenkin,

kun sen raskas käsi painui onnettomuuden avustamana häntä tavoittamaan – ja nyt on isänikin poissa. Minä olen täydellisesti orpo...!»

Toivo ponnahti seisomaan, ja nuoruutensa tulisuuella hän veti Zaidan pystyyn ja painoi rintaansa vasten: »Enkö minä saa antaa sinulle elämäsi jälleen, enkö ole sinulle mitään?» Hän tuijotti kiihkeästi Zaidan silmiin, ja kuuma hengitys huokui nääntyneen naisen kasvoille.

»Sinä - sinä olet niin elävä, sinun voimasi ihan uuvuttaa minut ja samalla nostaa ylös maasta, mutta sinun pitää odottaa, kunnes toinnun, antaa aikaa tullakseni kuoleman laaksosta päivänpaisteeseen. Sitten – niin, kun rypyt jälleen siliävät kasvoistani, sitten vasta saat minua suudella. Ei nyt, ei nyt, minähän olen turtunut, en tunne omaa ruumistani eläväksi. Toivo, anna minun nukkua tässä sohvalla ja mene hakemaan Aulinia. Toimittakaa yhdessä kaikki valmistukset kuntoon isän hautajaisia varten. Tulkaa aina tänne, kun tarvitsette nimeäni tai rahaa – niin, tässä on kassan avain, käsikassa on tuolla isäni pöytälaatikossa.» Hän luovutti avaimet Toivolle ja kallistui takaisin sohvalle.

Toivo epäili vieläkin, voisiko jättää hänet, ja pysähtyi hetkiseksi katsomaan, nukkuisiko Zaida, olisiko vielä muuta huolen aihetta kuin uupumus ja yksinäisyys. Hänen kävi niin sääliksi kärsivää orpoa kuin lasta, joka on jäänyt äidistään outojen pariin. Zaida nukkui todellakin, se oli siis väsymystä, ruumiillista uupumusta ja kuoleman läheisyyden painoa.

XXVI

Pesänselvityksessä kävi ilmi, että Zaidalle jäi suuri omaisuus. Hän saattoi nyt mielensä mukaan viettää rikkaiden ihmisten huoletonta elämää joko kotimaassa taikka matkoilla.

Niinä viikkoina, jotka kuuluivat Stockerin jättämien asioiden järjestelyssä, Toivo tuskastui, kun ei kyennyt varmasti päättelemään, tahtoiko Zaida hänet miehekseen vai eikö. Zaida ei koskaan puhunut rakkaudesta, käänsi puheen toisaanne, jos Toivo yritti tiedustella, vältti hyväilyjä ja mairesanoja, esiintyen aina järkevänä ja punnitsevana. Kun Toivo tulistui ja soimasi tunteettomuudesta, painoi Zaida kätensä selällä hänen poskeaan, naurahti ja sanoi: »No no, poika, malta mieltäsi, kutakin aikanaan.» Sitten hän jälleen oli herttainen, ääni helähteli, hymy kumpuili suupielistä, ja pirteä syrjäkatse iski silmäkulmasta.

»Ymmärrän, että epäilet minua. Se on suotta, me menemme naimisiin, ellet pidä minua liian – vanhana, ja pian menemmekin. Sinä saat järjestää sen asian, niinkuin itse tahdot, mutta älä tee siitä suurenmoista, ethän?»

»Olen päättänyt järjestää niin, että sinä saat avioehdon nojalla pitää

omaisuutesi. Sitä ei koskaan sekoiteta minun asioihini eikä elämämme kustannuksiin», selitti Toivo.

»Niinkuin tahdot – se lieneekin tapa liikemaailmassa, mutta rahojani käytän oman mieleni mukaan. Minä en aio alistua holhottavaksi.»

Heidän vihkiäisensä toimitettiin ilman mitään juhlallisuuksia Stockerilla Zaidan kodissa.

»Minä olen tullut ihan toiseen elämään enkä vielä oikein osaa uskoa, että tällaista jatkuu, kun sinä olet nuori ja terve, toimelias ja intosi pursuu yli äyräiden. Katselen sitä ja alan vasta vähitellen luottaa siihen, että kaikki pysyy – että sinä jaksat olla juuri tuollaisena eikä minun tarvitse hoitaa sairasta.» Hänen äänensä oli nyt niin paljon kirkkaampi ja voimakkaampi kuin ennen, ja silmät säteilivät hänen järjestellessään kuntoon heidän yhteistä kotiaan samassa huoneistossa, jossa Teppokin oli asunut. Heidän jokapäiväinen elämänsä ohjautui säännöllisiin puitteisiin.

Toisinaan hän tunsi – muistellessaan Toivoa sellaisena kuin oli hänet ensi kerran nähnyt ja vetänyt povelleen kuin lapsen – olevansa ikivanha ja riensi katsomaan kuvastimeen, rauhoittuen vasta sitten, kun kuva varmasti todisti, että hänen ihonsa oli käynyt entistä puhtaammaksi, silmiin tullut uutta kirkkautta ja katseeseen syvyyttä. Sydän täynnä hiljaista voitonriemua hän odotti miestänsä aamiaiselle, antoi hänelle suudelman, ja sen jälkeen istuttiin

aterialle. Niin oli ollut tapa hänen lapsuusaikoinaan, kun äiti vielä saattoi kävellä ja isä tuli työstään apteekista. Hänen lapsenmielensä oli silloin aina riemuinnut saadessaan kivuta isän syliin ja tuntea vanhempien tarkkaavan jokaista sanaa ja hellien noudattavan pikku toivomuksia.

Aluksi hän ei paljoa udellut Toivon asioista, mutta kuunteli sitä hartaammin, jos hänelle jotakin uskottiin, ja antoi päivän mennä pikku askartelussa tehdäkseen elämän toisille ja itselleen viehättäväksi. Vähitellen se kuitenkin alkoi tuntua tyhjältä – hän ikävöi lasta. Silloin hän otti omastakin aloitteestaan puheeksi miehensä liikepuuhia, ja Toivon selitellessä valui kokonainen tapausten virta hänen yllensä. Monenlaisten tavarain tilaukset, päivittäin vaihteleva menekki, nimet ja määrät menivät sekaisin ulkomuistissa. Hänen oli vaikea sillä tavalla seurata asioiden kulkua, ja hänen mieltänsä vaivasi se tieto, ettei hän voinut pysyä Toivon tasalla.

Toivon oli pakko paljon oleskella pitkillä matkoilla.

Sill'aikaa Zaida meni konttoriin puhellakseen Harmin kanssa, kutsui hänet aterialle kotiinsa ja sai hänen kauttaan jokseenkin tarkan kuvan miehensä välitysvälikkeestä. Hänelle selvisi, että paperitavara oli siinä kaikkein tärkein puoli, se, jolla he elivät ja voivat toivoa vaurastuvansa.

Pian sen jälkeen sattui onnettomuus. Toivo oli ostanut suuren määrän kotimaista viljaa, mutta kun sitä koeteltiin, huomattiin sen kärsineen keväällä

käyneestä hallasta ja sateisesta kesästä niin paljon, ettei se täyttänyt kohtuullisia ehtoja. Siitä seurasi kymmenien tuhansien markkojen tappio ja sielullinen tuska. Ostajien lukemattomat puhelinsoitot pitkin vuotta tavaran huonoista ominaisuuksista, pahat sanat pettämisestä, uhkaukset korvausvaatimuksista olivat ainaisena vitsauksena, niin että Toivo oli vähällä menettää malttinsa. Hänen myymänsä vilja oli tosiaankin viallista, torajyvien pilaamaa, ei itänyt eikä hyvin kelvannut edes leiväksi. Viimein hän jauhatti koko loppu varaston myydäkseen vaikka polkuhintaan.

Kiusallisinta tässä oli se, että hän joutui ihmisten silmissä narriksi. Hänelle sanottiin: »Nyt hampaasi saanevat lyödä loukkua ja hyppyses kopeloida tyhjää lompakkoa, kun vekselit painajaisunissa hyppäävät sänkyysi saakka, ja kauppaneuvoksen titteli hinataan tuonne ylös pilviin!»

Kauppaseurasta, jossa hän ennen kävi ahkerasti, tuli hänelle piinanpaikka.

»Nyt on kaikki niin hullusti kuin olla voi», sanoi Harmi Zaidalle. »Meidän täytyy tehdä jotakin päästäksemme niistä jauhoista.»

»Olen minäkin sitä ajatellut, kun mieheni on käynyt oikein vauhkoksi ja mykäksi. Minusta on vallan ihmeellistä, että kauppiaalla on niin arka mieli ja herkkä omatunto. Hän sanoo joutuneensa petturiksi ja uskoo ihmisten parjauksia.»

Harmi kuulusteli puolelta ja toiselta, kunnes sai jauhot myydyiksi erääseen leipomoon.

»Jumalan kiitos, että päästään siitä rististä ja tuskasta!« sanoi Toivo.
»Pankit tekevät vaikeuksia, nurisevat joka vekselistä, ennenkuin suostuvat ottamaan vastaan hyviäkään nimiä, ja vähältä pitää, etteivät tämän nykyisen pulani takia lopeta minulta luottoa kokonaan«, valitti Toivo perin katkerana kovaonnisesta viljakaupastaan.

Leipomon omistaja osti koko määrän melkein puolesta hinnasta, mutta vaati, että kuormat tuotaisiin hänen varastoonsa peitettyinä ja öiseen aikaan.

»Olen nyt oppinut ainakin sen, etten ikinä osta tavaraa ilman ankaria kauppaehtoja. En luota enää kehenkään, kaikkein vähimmin itseeni.«

»Entä hyvään onneesi?« kysyi Zaida lepytellen.

»Onni on kuin yleinen nainen, kuuluu kaikille eikä kellekään, ryöstää puhtaaksi ja nauraa konnuuttaan.«

»Älähän nyt ylly karkeaksi!«

»Onko minua mielestäsi kohdeltu hienosti?«

»Ammatti vaatii oppirahat«, sanoi Zaida yrittäen painaa hiustöyhtöä hänen

otsaltaan alas.

»Vihaan tätä huijaamista. Anna tukan olla. Koskee pään pintaan, kun sitä kääntelee», ärjyi Toivo.

»Sinä olet ylenmäärin rasittunut.»

»En ole untuvilla uinunut, senhän tiedät.»

»Jää kotiin, matkusta sitten junassa ja heitä se pyörä tänne.»

»Pyörällä pääsee joka laiskan oven eteen, juna jää niistä kilometrien ja penikulman päähän. Pankki vaatii rahat tunnilleen, ja minun säärieni täytyy vikeltää paremmin kuin palkinto-oriin, jotta saan pitkäkielet maksuun tai lyhennykseen. Muuten ei muuta neuvoa kuin nuora kaulaan tai nikkeli sydämeen!»

»Jospa et liioittelisi noin hirveästi, Toivo-kulta...!» huudahti Zaida.

»Saaperin akat – ei ymmärrä, ei hitustakaan!»

Zaida katsoi häneen pitkään ja meni nopeasti ulos huoneesta.

Toivo heitti veitsen kädestään, jätti aterian kesken ja meni ulos, niin että ovi paukahti. Tällaista jännitystilaa oli nyt kestänyt viikkokausia, kun jyvävekselit

lankesivat ja rahat oli haalittava kokoon pienistä ja suurista saatavista pitkin kauppälääniä ajaen junassa ja pyörällä yöt ja päivät. Toivo oli menettänyt painoaan ainakin kymmenen kiloa.

Zaidan sydäntä särki, ja toisinaan lattia tuntui heiluvan. Hän oli yksinään, levottomana valvonut öitä odotellen, milloin saapuisi sanoma onnettomuudesta, että Toivo oli suistunut korkeasta mäestä, ajaessaan hurjaa vauhtia tapansa mukaan, tai hän tulisi ilmoittamaan kaiken olevan tukossa ja vararikon edessä. Tämä sana oli Zaidan mielessä saanut hirveän merkityksen. Sen takana hämmöttivät Toivon vääntyneet kasvot, revolveri koholla. Hän vertaili entistä elämäänsä tähän tilaan, kuinka ennen kotona pysähtelevä tahti ja pelonalainen kehitys loppua kohti oli edennyt meluttomasti, kunnes hän turtui ja otti päivät sellaisina kuin ne tulivat, tehden kärsivällisenä työnsä antaakseen rakkautensa voiman johtaa itseään äärimmäisen väsymyksen rajalle. Nyt sen sijaan elämä nelisti armotonta vauhtia onnesta onnettomuuteen, rauhasta ja viihtymyksestä levottomuuden kurimukseen. Henkeään pidättäen hän seurasi puolisonsa liikkeitä, katseita, kuunteli toisinaan palavan rakkauden intohimoisia sanoja, antautui säästämään jumaloivan miehen haaveita uskoen toiveiden toteutumiseen, ja pian sen jälkeen kaikki vaihtui joidenkin numeroiden voimasta epätoivoksi, kiihkoisaksi syöksymiseksi levottomasta odotuksesta toiseen, saisiko sen ja sen maksun suoritetuksi, sen ja sen tavaran menemään ja toiset tilaukset tulemaan, saisiko vaateliaat ostajat tyytymään, säilyisikö hyvä nimi ja täsmällisyyden

maine.

Mitä merkitsi tässä rakkaus ja hänen voimaton yrityksensä olla hellä ja tasainen? Hänen sekaantumisensa asioihin oli täysin hedelmätöntä. Hänen omaisuutensa olisi voinut yhdessä vuodessa mennä pyöriväin menojen ja tulojen kurimukseen, eikä nälkäinen peto olisi siitä tullut ravituksi. Nyt hän vasta alkoi ymmärtää vanhojen liikkeiden vakavaa asemaa, kuinka katkerien ja pitkällisten taistelujen voimalla niiden luja pohja oli luotuja kuinka valppain katsein täytyi nähdä aikaan, sen läpi ja yli, osata ohjata, tuntea maailman meno ja tahti ja painellessaan elämän soittimen näppäimiä pitää sormenpäissään herkkä tunto. Hän tiesi, että Toivossa oli ainesta kaikkeen tähän, muta nyt – nyt hänessä kuohui, hän oli kuin hyppyyn valmis peto, kaikki joustavat lihakset jännittyneinä, kynnet painuneina vielä kápälien sisään, silmät tähdättyinä eteenpäin vaanien, hyppyä viivyttäen, kunnes tulisi oikea hetki iskeä kiinni. Ja armias taivas, silloin hänen hampaansa puristaisivat, ja voitto olisi hänen käsissään kuin saalis leijonan kidassa.

Zaida vapisi itsekseen pelosta ja huolesta, painui kyyryyn pöydän ääressä, yritellen viisaasti saada miestänsä laukaisemaan sanansa ja helpottamaan jännitystä. Toivo söi ahnaasti kuin hyvin nälkäinen ainakin, lujat leuat kävivät nopeasti, ja silmä iski väliin viistoon sivulle kuin vihoissaan.

Aterian jälkeen hän toisinaan loikoi hetkisen, heittäen rennot, pitkät jalkansa nahkaiselle sohvalle, hengitti syvään, ikäänkuin hänen rintaansa

ahdistaisi, ja sanoi katsomatta Zaidaan: »Malta, kyllä me vielä selviämme!» Hän näytti nukkuvan, ja Zaida siirtyi toiseen huoneeseen valvomaan hiljaisuutta.

Silloin, juuri silloin tuli pahin isku. Paperitehdas ilmoitti, että Toivo Pyryn asiamiehyyks oli lopetettu. Tehdas oli myynyt paperipussi- ja kirjekuorikoneensa H. Grahnille Helsinkiin. Se oli odottamaton käänne. Toivo tuijotti kirjeeseen.

»Tällainen siis on minun tähänastisen urani loppu», sanoi hän näennäisesti rauhallisena, ikäänkuin äkkikäänös olisi vapauttanut hänet väärältä tieltä näyttämättä kuitenkaan uutta kulkusuuntaa. »En voi mennä yli enkä kiertää ympäri», jatkoi hän ja kirjoitti heti Grahnille.

Sieltä vastattiin, että tavaraa oli saatavana vähittäiskaupan hintoihin. »Vanha, homehtunut leivänkannikka kerjäläiselle», sanoi Pyry ja heitti kirjeen paperikoriin.

Pyryllä oli monta päivää kuin tyyntä myrskyn edellä. Vaihdettiin joku sana silloin tällöin, tultiin aterialle, maistettiin jotakin, liikuttiin kuin unessa.

»En yli enkä ympäri», puuskui Toivo kolmantena päivänä, »mutta ei pirukaan estä minua tunkemasta seinän puhki, tarttumasta itse kulmarautaan ja iskemästä nurkkiin, niin että paperitehtaan pohjat tärisevät. Jumaliste, ellen

vielä kerran pääse Vehmasjärven varrelle satumetsääni!» Hänen laiha vartensa korkeni, hiustöyhtö nousi korkealla otsalla ja heilahti väliin eteen, väliin taakse ja kummallekin sivulle. »Nyt minä lähden viimeisen kerran paperitehtaalle ja tuon sieltä pari elävää lähetystä. Nyt, Zaida, sinäkin saat astua riviin. Pane kuntoon huone tuolla tyttöjen puolella kahdelle hengelle. Ja sinä, Harmi, ota pari timpernarria kellarikerrokseen. Siellä on tilaa tavallisen huoneen korkeus ja laajuutta tarpeeksi kuin tanssisalissa.»

»Tiedän, kyllä minä tiedän», huusi Harmi. »Nyt minä muistan. Näin jo lapsena paperipussiraudan täällä Lahden kylässä. Sitä käytteli eräs kulkukauppias, joka möi paperipusseja ja kanniskeli niitä säkissä selässään.»

»No niin, vaikka maanteitä marssittaisiin pussoset selässä, niin nyt niitä tehdään», julisti Toivo ja lähti matkalle.

Molemmat naiset ryhtyivät työhön epäuskoisina, vaikka tavallaan keventynein mielin. Olihan heidän päämiehensä ilme ollut kirkas ja iskevä katse silmä- kulmasta antanut käskyn, jota piti noudattaa. Hänen sanansa, katseensa ja liikkeensä olivat Zaidalle ja Harmille laki.

Asuinhuone, johon päästiin keittiön puolisista portaista, oli täysin kunnossa tehtaalaistyttöjen saapuessa viikon kuluttua, mutta työhuone valmistui vasta myöhemmin. Ensimmäiset kokeilut tehtiin ruokasalin pöydällä Harmin ja Zaidan innokkaasti katsellessa paperin pitelyä ja pussien nopeaa

valmistamista.

»Tämä on nyt sentään toista kuin siellä Kaurasen kaupassa», vakuutti Harmi. »Minä alan jo uskoa, että kauppias Pyry perustaa tehtaan.»

»Totta kai! Eikö sitä olekin alusta saakka siihen suuntaan ajateltu?» tuumi se tyttö, jonka nimi oli Saima Tähtinen, pitkä ja luiseva nainen. Hänen sormensa liikkuvat kuin koneen puikot levittäessään pitkiä paperiliuskoja limittäin liimatta viksi.

»Mutta minusta tämä kaikki tuntuu sittenkin kuin unennäöltä ja taialta», jupisi Harmi.

Pusseja ja kuoria valmistui niin kätevästi ja nopeasti, ettei Zaida pariin päivään malttanut luopua sitä tarkkaamasta ja ihmettelemästä, kuinka paljon niitä karttui neljän käden voimalla.

Toivo ei hämmästellyt. Hän oli nähnyt tätä työtä tehtaassa ja jauhatti päässään vain sitä ajatusta, millä saisi irti rahaa ja jälleen rahaa laajentaakseen tätä pikku »tehdastaan».

Pienen perheen jäsenet Zaida ja Harmi olivat nyt saaneet tehtävää, joka piti heitä aamusta iltaan heltämättömässä jännityksessä. Koti oli muuttunut työhuoneeksi, ja väki söi keittiössä määrätunteina, nousten jo kuudelta aamulla ja sitten jatkaen työpäiväänsä samaten kuin tehtaissa oli tapana.

Talousaskareittensa ohella emäntä itse ja palvelijat autoivat tässä ammatti-työssä Harmin ollessa konttorissa, mutta aamulla varhain ja illalla myöhään hänkin tahtoi suorittaa osansa suuressa urakassa.

Kun kellarikerroksessa saatiin pari tilavaa huonetta kuntoon, otettiin lisävoimia, ja tyttöjen luku nousi jo kymmeneen. Menekkiä oli niin paljon kuin hyppysistä saatiin tavaraa irti. Rahapulaa jatkui kuitenkin, sillä pankit eivät vielääkään uskaltaneet ottaa vastaan tämän ihmeellisen tehtailijan vekseleitä. Anttu-eno ja Valle ja samoin Mikko olivat epäuskoisia eivätkä suostuneet lisäämään takuitaan. Toivon ei auttanut muu kuin polkea pyörällä puodista puotiin ristiin rastiin pitkiä matkoja keräämässä nopeasti saataviaan ja pitämässä ostajia kireällä. Myydyt erät olivat aluksi varsin pieniä, mutta vuoden lopulla hän jo sai hengähdystauon ja sanoi Zaidalle:

»Nyt minä oikein aloitan. Olen tilannut ensimmäisen koneen.»

»Koneenko? Kummoisen – onko se hirveän kallis?» kysyi Zaida säikähtyen. Nyt oli muutamia kuukausia oltu rauhan satamassa tarvitsematta aina pelätä, kuinka selvittäisiin maksujen erääntymispäivistä. Alkaisiko jälleen sama hätä?

»Niin, mörkö tulee», kiusoitti Toivo, nauraen sydämellisesti ja vapauttavasti Zaidan säikähdykselle. Mutta Zaidaa oli jännitystila uuvuttanut, ja Toivon kovakourainen kohtelu ja jyrkät päätökset puolella ja toisella olivat aina kuin mikäkin sortumisen uhka häntä painamassa. Huoleton nauru vaikutti tosin

helpottavasti, mutta päästi myös kyyneleet valumaan. Hän itki oikein sydämen pohjasta.

Toivo heltyi, joutui ihan neuvottomaksi. Hän oli ollut kiivaassa ajojohdissa katsomatta taakseen tai sivuilleen, syöksymässä yhä vain eteenpäin, tuntien vauhtinsa sittenkin liian hiljaiseksi, sisäisten voimien piiskatessa hurjempaan rynnistykseen. Nyt oli osittainen menestys ja vielä enemmän toiminta uudella itsenäisellä uralla antanut hengähdysaikaa, niin että sopi lepuuttaa jäseniään, sallia sisun purkautua nauruun, antaa sydämen puhua ja hellyyden valaa lohdutusta.

»Zaida, rakas tyttö, älä itke, minä - minä en tosiaan tiennyt, että olet niin väsynyt tähän menoon. Älä itke, älä vain itke, se repii sydäntäni. Minä teen ihan niinkuin sinä tahdot, kun et vain itke. Sinä olet minulle kaikki kaikessa, sinä annat voimia ja kannustat sisuani. Ilman sinua loikoisin yksin jossakin ojan reunalla haukottelemassa!»

Zaida kykeni jo naurahtelemaan. »Sinäkö haukottelisit? Karjuisit kai ja haastaisit pedot tappeluun. Mutta minua peloitti se, mitä sanoit tilanneesi. Taas joudut suureen velkaan. Sellainen kone, sehän vie kaiken maailman rahat!»

»Sitäkö sinä pelkää? No, enpä tällä kertaa pistä päätäni ahtaaseen aidanrakkoon. Nyt on jo oikea hetki ruveta kehittämään piskuisesta alusta oikeaa

tehdasta. Tilasin vain leikkaus- ja lävistuskoneen. Meillä aletaan tehdä paperipusseja niin, että tuntuu, ja sinä saat omin silmin valvoa töitä. Sitä paitsi ruokit meitä kaikkia juoksupojasta isäntään asti yhä eteenpäinkin omassa pöydässäsi oikein isiemme vanhaan tapaan, patriarkaalisesti!» Näin Toivo puhui voitonvarmana hyvin tietäen, että heidän työskentelynsä oli tässä pienessäkin mittakaavassa varma tuottaja ja kehittyisi yhä paremmaksi.

Heidän keskeisensä välit olivat aina olleet kahden rakastavaisen hellää suhdetta, josta kaikenlainen oikuttelu ja pikkumaisuus oli kaukana. Helliä sanojakaan he eivät suurin tarvinneet, joku pieni kosketus ja silmäys, luottava hymy ja päännyökkäys riitti ilmaisemaan tunteita, joiden todellisuutta kumpikaan ei epäillyt. Toivolla oli tosin taipumusta panna väriä joihinkin seikkailuihinsa matkoillaan ja kehaista hemaissensa jonkun korean naisihmisen silmät ja mielen, mutta niin hän jutteli vain saadakseen tyynenä läikkyvän Zaidansa mielen värähtämään ja katseen täyttymään palavalla intohimolla.

»Kas niin, tyttöseni, nyt sain sinut kuumaksi», sanoi hän silloin tyytyväisenä. »Luulenkin sen ansainneeni rehellisesti, kun kiertelen maitse ja vesitse kaikenlaisella kelillä rämpimässä kolikkojen vuoksi ja siksi, että sinusta vielä kerran tulisi kauppaneuvoksetar ja oikein komea ja sylintäyteinen tulisikin!»

Sinä vuonna oli jo työvoitto suurempi kuin mitä välityskauppa tuotti, ja Zaida rauhoittui. Nyt heillä uskottiin vahvasti koneellisuuteen, vaikka raha oli

ylen kireällä ja isännän täytyi ponnistaa voimiaan ihan äärimmilleen, koska pankit edelleenkin olivat kohtuuttoman töykeitä.

»Minun pankkini on maan suurin. Jos vain panen kilometritolpat vilisemään tiepuoleessa ja vikkelen nikkelivarsani huristamaan, tippuvat kolikot kukkarooni, ja paperivarasto pysyy tasoissa valmiin tavaran kanssa. Silloin aina kelpaa yrittää», lohdutteli hän Zaidaa, joka ei koskaan lakannut olemasta levoton miehensä matkoista.

»Eihän kellään ihmisellä riitä siihen voimia. Vaikka panisit kymmenen muuta miestä toimittamaan tuota samaa, niin kilin kalin ne kotiin tulisivat ja valittelisivat kinttujaan», sanoi Zaida, joka oli jo vuosien kuluessa oppinut puhumaan melkein Toivon tapaan.

»Älä sinä sure. Niin kauan kuin pysyn laihana poikana on sinulla sorja ja norja rakastaja, kuuma ja hellä aina sen mukaan, onko matka ollut pitkä vai lyhyt, mutta kun lakkaan matkustelemasta ja kassakrediitti kasvaa pankissa ja tässä edessäni rasvassa, niin kaikki käy meidänkin välillämme sitä mukaa hitaam- maksi. Me laiskistumme, ja minne silloin jää kauppaneuvos?» pilaili Toivo, ja Zaidan täytyi hymyillä tyyntyneenä. »Tänä vuonna minä 'rakennan tehtaan, muutan sinne kaikki höskät ja tilaan uusia koneita. Suunnitelma on jo valmis ja tontti ostettuna, ettäs tiedät. Silloin vasta olen todenteolla kunnossa istumaan konttorissakin ja pysymään jonkun verran sinun kyljessäsi.»

Zaida ei malttanut olla suutelematta häntä eikä enää muistanut kärsittyjä kiusoja.

Pyryn kotelotehdas rakennettiin lähemmäksi rautatietä, ja koneita tuli. Kaikki oli sujunut hyvin, täsmällisesti ja nopeasti kuin loihdittuna. Zaida alkoi jo ymmärtää, miksi hänen miehensä aina ja kaikkialla sai ihmisten niskakarvat nousemaan pystyyn kulkiessaan joutuisasti pitkin Suomea polkupyöränsä selässä, junissa ja laivoissa ja kaikilla vehkeillä ja pani tavaransa menemään kaupaksi ja kolikot vierimään kiivasta kyytiä omaan liikkeeseensä, jolla nyt oli koonnut ensimmäiset sadattuhantensa ja kohottanut kiviset seinät ja pettämättömät perustukset paperipussi- ja kirjekuoritehtaalleen.

Mutta ennenkuin oikein suurta syntyi, täytyi hänen kestää entistä ankarampi tulikoe.

XXVII

»Kun sinä nyt olet kokonaan lopettanut välityskaupan, Toivo, niin emmekö voisi lähteä kerran yhdessä katselemaan maailmaa? Usko minua, se maksaa vaivan, ja juuri sinä hyötyisit erityisesti.» Zaida oli tätä ehdottanut ennenkin, mutta aina epäonnistunut.

»Niin, hyötyisin kai ja pääsisin kalliisti ansaituista kolikoista. No, saahan tuota miettiä», vastasi Toivo.

»Kuule, minä tahtoisin olla tällä kertaa oppaasi, tulkkisi ja maksajasi. Omista rahoistani otetaan matkaa varten niin suuri summa, että olet tyytyväinen. Muuten tiedän hyvin, mitä ulkomailla kannattaa katsella», jutteli Zaida paljon kulkeneena ja matkoihin perehtyneenä.

»Top, tuohon käteen! Siis päätetty, että minä olen tällä matkalla sinun Vihtorisi. Sinä olet aina vielä niin veikeän korea, että tästä voi tulla vällan kuherruskuukausi. Kunhan saisikin aikaa ja paikan jossakin maailman kolkassa olla jonkun hetken ihminen eikä aina vain huristaa työssä ja menossa kuin kone! Harmi pystyy nyt hoitamaan asioita, kun apulaisia on jo otettu kolme. Eukko alkaa rapistua kirjanpitäjänä, mutta hän osaa hyvin käsitellä erilaisia

ihmisiä ja tehdä sopimuksia. Liike on paisunut, ja pääomaa karttuu, vaikka olen varastoinut paperia runsaasti. Sekin on tärkeätä, kun uumoilen, että tällä alalla toiset ovat jo kyllin vihreitä kateudesta ja kamppailu voi alkaa koska tahansa. Siitä paisuu verinen vaara. Olenhan minä ainoa suomalainen näiden ruotsalaisten paperimiesten joukossa – mongoli, niinkuin he sanovat. Mutta minä rakennan sellaiset suojamuurit – hankin niin suuren varaston, että kykenen pommittamaan, kun piiritys alkaa!»

Parina viime vuonna Toivo Pyry oli paljon muuttunut ulkomuodoltaan.

»Laihuuteni jäi sinne maanteille», sanoi hän, kun huomautettiin hänen paisumistaan aika turpeaksi. »Sanoinhan sen jo silloin sinulle, Zaida, että näin kävisi, mutta eihän ole sillä väliä, kun et sinäkään ole mikään liljanvarsi. Ja siksi toiseksi, eikö...?»

»Se syntyy keväällä», vastasi Zaida punastuneena kuin nuori morsian.

Toivon silmien kimmellykset välähtelivät täysillä terillä kuin pienet salamet puolihämärässä makuuhuoneessa.

»Oletko varma – varma siitä, sinä minun suuri rakkauteni?» mutisi hän ja syleili vaimoaan pidättyvästi ja hellästi, onnellisena ja luottavaisena katsellen häntä kuin uskovainen pyhimyksen kuvaan.

Sillä viikolla heidän oli määrä matkustaa Helsinkiin kauppaseuran muistojuhlaan, johon oli kutsuttu muualtakin teollisuuden ja kaupan merkkimiehiä, huomatuimpia yrittäjiä liikealalla. Toivo piti kunnia-asiana olla mukana ja tiesi olevansa siellä paikallaan, kun oli jo saavuttanut arvoaseman, jota ei kyetty häneltä epäämään.

»Pukeudu hyvin, Zaida – se merkitsee myös jotakin. Ota timanttisi, jotka sait jouluksi. Minä rakastan hohdetta kauniilla kaulalla. Sinä olet sen piirin hienoin nainen, rikas ja kauniskin, ja minä tahdon nyt, että nouset heitä päätä korkeammalle. Näytetään ruotsalaisille, mitä 'mongolit' ovat!»

»Älä nyt liikoja kehui Ne muut vievät sittenkin voiton.»

»Eivät vie! Olisin maailman onnellisin mies, jos voisin nostaa sinut korkealle – Zaida, Zaida...!» Hänen sanojaan seurasi palvova katse leimuavista silmistä.

He istuivat juhlassa toisiaan vastassa, ja Toivo totesi mielihyvin, että niin oli laita kuin hän oli sanonut. Hänen Zaidansa oli sijoitettu komeavartaloisen pankinjohtajan viereen, jonka huomion hän näytti vallanneen siihen määrään, ettei mahtimieheltä jäänyt vastaamatta yhteenkään lauseeseen eikä riittänyt mitään kohteliaisuuksia muuanne kuin kauniille ja hienolle pöytäkumppanille.

Toivon korkea otsa kimalteli valoissa, ja hiustöyhtökin pysyi suorittuna kohdallaan, vaikka hän käänteli päätänsä puolelle ja toiselle lähettäen

välähdyksiä silmäkulmien alta, suunnatessaan sattuvat sanansa lähimmille vieraille. Hän korottikin ääntänsä saadakseen sanansa kantamaan vielä edemmäs, kun oli pohdittavana jokin tärkeä tai pulmallinen liikeasia, ja selitteli syitä äskettäin sattuneeseen pankkiromahdukseen. Vastaväittäjät kiivastuivat, ja hän tulistui itsekkin. Sitten hän ampui kompasanoja kuin nuolia eri miehille vasten kasvoja, tehdäkseen heidät naurettaviksi, tukki suun typerästi ansaan menneiltä ja alkoi taas puhua toisista asioista. Tietenkin hän näki ympärillään vihaisia kasvoja, vieläpä sen pankin johtaja, josta hänellä oli suuri laina, katsoi häneen tyrmistyneenä ja sulkeutui vaikenemisensa panssariin. Toivon ei nyt auttanut muu kuin luovia ja lähestyä varovaisesti, viekoitella ulos panssarista, sokaista ja osaavasti punoa ansioista sädekehä miehen paksun pään ympärille, samalla koettaen vetää häntä alttiimpien kuulijainsa joukkoon. Mutta kohta hän aloitti uuden sanasodan. Näin Toivo Pyry jatkoi älytulitustaan monta tuntia, aamuyöhön asti, kertaakaan tylsästi vastaamatta umpimähkäisin sanoin.

Mutta hän osasi myös kuunnella, samassa katsoen ihmisen läpi, ja sitten kielastella joko vakavissaan tai karkeanlaisesti naljaillen. Hän ei riehaantunut vieraassa joukossa niinkuin Mikon tai Vallen kanssa, vaan piti visusti varansa. Hänen kunnianhimonsa oli pysytellä ylemmyyden ja voiton puolella.

Ihmeekseen hän sai huomata, että hänen toimintansa oli askarruttanut ihmisten mieliä ja että toiset tiesivät siitä melkein enemmän kuin hän itse.

Kadehtijat matkivat hänen orimattilaisia ärriään ja kuiskailivat »pahasta persoonasta». Helppo oli päätellä, ettei tässä joukossa ollut yhtäkään miestä, joka olisi hyvästä sydäimestä häntä auttanut. Ainoa mahdollinen suojamuuri oli siis vain voittajan varma ryhti, jota hän täällä nyt lippunaan liehutti.

Tehdas oli rakennuksineen oma ja paperivarasto runsas. Tulopuoli näytti jo viisikymmentätuhatta markkaa vuosivoittoa. Hän tuli siis toimeen omillaan, mutta kaikki oli hänen mielestään sittenkin pysynyt vain pikkuruisena alkuna, ja hänen suuri haaveensa ihannetehtaasta Vehmasjärven rannalla oli toistaiseksi vain unelma.

Seuraava askel laajennukseen oli Saksasta tuotu uudenaikainen kirjekuori-kone. Toivo Pyryn tehtaalla oli kotimaassa joitakin kilpailijoita, ruotsinkielisiä liikemiehiä, jonka vihamielisinä katsoivat karsaasti tätä uutta »mongolia» heidän puhtasrotuisessa germaanisessa piirissään. Vaurain heistä, Grahn Helsingissä, alensi hintoja ja lähetti asiakkailleen hävyttömiä kiertokirjeitä, joissa leimasi Toivo Pyryn taitamattomaksi liikkeensä hoidossa, niin ettei hän muka pystynyt tuotteitansa hinnoittelemaan.

Harmi toi tämän oudon paperin, jonka eräs asiakas oli heille osoittanut, Toivon käteen.

»Lueppas, iso isäntä, kuinka sudet nyt sinun ympärilläsi ulvovat!» Harmi oli vähitellen omaksunut isäntänsä puhutavan ja paikoin korjaillutkin uusilla

voimasanoilla.

Toivo nauroi suureen ääneen, pyyhki kiertokirjeestä pois oman nimensä, merkitsi tilalle joka kohtaan Grahnin ja lähetti kirjapainoon. Seuraavana päivänä hänen omat kiertokirjeensä lähetettiin pitkin maata, ja niissä oli alennettu hintoja.

Grahn puolestaan alensi uudestaan, ja paperimiehet pitkin maata kurkottivat kaulojaan.

»Nyt ne varmasti haistavat palaneen käryä», sanoi Toivo. »Saa nähdä montako heidän tehdastönöistään on jäljellä, kun tulipalo sammutetaan. Minä pääsin alussa vain viiteentoista prosenttiin koko maan tuotannosta, mutta nyt se nousee, enkä aio vastedes tyytyä viiteenkymmeneen!»

Tosiasiassa hän pelkäsi yhteenliittyneitä ruotsinkielisiä kilpailijoitaan ja otaksui, että teollisuuden suurmiehet tukivat heitä. Jos nämä yltyisivät antamaan noille neljälle raaka-ainetta pitkällä luotolla tappaakseen »pahan persoona», joksi häntä yhä sanottiin, niin siitä voisi tulla hänen tuhonsa. Mutta kaikeksi onneksi suuret paperitehtaat pitivät näitä kotimaisia »pussintekijöitä» aivan liian vähäpätöisinä, ja niin talttuivat kirjeenkuorien valmistajat ja lähettivät edustajansa neuvottelemaan Toivo Pyryn kanssa ja sopimaan yhteisistä hinnoista.

Grahn oli menettänyt uhkakilpailussa monta kymmentä tuhatta markkaa, ja kaksi pienempää oli kaatunut. Pyry ja Grahn olivat jääneet jaloilleen ja kolmas, joka sitten myöhemmin uupui. Eikä Pyrykään päässyt vammoitta, sillä kesti pari vuotta, ennenkuin tämän taistelun jäljet lakaistiin umpeen.

* * *

Taistelu oli vienyt aikaa. Heidän poikansa oli jo toisella vuodella ja kieriskeli mieluummin yksinään lastenhuoneen lattialla. Useimmiten Toivo meni sinne heti kotiin saavuttuaan unohtaakseen hetkeksi kaikki kiusansa pidellessään vikuroivaa vesaansa korkealla ilmassa riemusta kirkuvana ja tukevilla säärillään potkivana.

»Pelkäätkö – pelkäätkö?» hoki isä kohottaen yhä ylemmäksi. »Tartu kattokruunuun, vedä alas mokoma!» kehoitti hän, kun poika sormet harallaan ja suu ammollaan hapuili kristallia.

Innoissaan ja leikkisällä mielellä hän kiikutti poikaa olallaan salihuoneeseen, jonka lattialla lojui Stockerin vanha jääkarhunalja. Zaida ei koskaan antanut viedä poikaa sen lähettyville sen kerran perästä, kun hän oli sitä säikähtänyt pahasti.

Nyt isä tahtoi nähdä, miten kävisi – voisiko Tarmo Toivo Pyry kestää jääkarhun näkemistä.

»Kun sinä olet minun poikani, minun Tarmo-poikani, pitää sinun kestää paljon. Katsos, kuinka isä astuu karhun päälle, näin isä astuu, näin polkee! Tarmon jalka astuu myös –», puhui hän leppoisasti suostutellen.

Poika kävi kiinni isän kaulaan, puristi lujasti paksuin pikku käsivarsin ja katsoi aina väliin karhuun. »Katso tuota, se on vain mokoma kapine, ei liiku, ei näe, ei kuule, ei tee mitään! Tarmo on vahva, isän Tarmo astuu karhun päälle...!»

Poika tuijotti alas pörröiseen päähän, punaisena ammottavaan kitaan ja kamaliin hampaisiin ja sulkien silmänsä teki ruumiillaan liikkeitä, joista isä tiesi hänen pyrkivän alas lattialle. Toivo kyykistyi lapsen kanssa, kunnes pikkuiset tossut koskettivat pedon karvoja, ja lasi hänet varovasti istumaan taljalle.

Karvat pöyristyttivät pienokaista, mutta uhallakin hän upotti lyhyet sormensa taljaan, nousi seisomaan ja katsoi kitaan, tarttui isän housunlahkeisiin ja virnisti suu neliskulmaisena, kirkaisten riemusta. Sitten hän jo uskalsi käydä molemmin käsin kiinni hirviön kuonoon.

Silloin Toivon voimakas ruumis värähti, ja isän ylpeys oli ihanaa tyydytystä, kuin itkun ja naurun synnyttämiä hytkähdyksiä.

»Sinä rohkea Tarmo, sinä isän elämän toivo, sinä pikkuinen kallis vesani...!» riemuitsi hän kantaen lasta povelleen nostettuna Zaidaa vastaan, joka oli

kuullut kirkkaisun ruokahuoneen ja keittiön puolelle ja rientänyt saliin sydän kurkussa.

»Tarmo pani kätensä jääkarhun kuonolle!» julisti Toivo vedet silmissä.

»Kuinka sinä raskit ja uskalsit! Entä jos olisi taas pelästynyt?» huudahti Zaida.

»Meidän poikamme ei saa pelätä», vastasi Toivo ja antoi pojan äidille.

»Sinä olet käsenyt tänne puheillesi joitakin tyttöjä. He odottavat huoneessasi», ilmoitti Zaida. »Jo aikaisemmin tuli tänne eräs tehtaan miehistä.»

Toivo otti puheille ensin Janhusen, joka aikaisemmin oli eronnut vapaaehtoisesti Pyryn tehtaasta siitä syystä, ettei voinut hyväksyä hänen isännöimistään ja työväen vapauden loukkaamista, niinkuin hän oli sanonut. Nythän oli tullut suostuttelemaan erään ryhmäkunnan puolesta, että ankara kielto kuulua työväenyhdistykseen peruutettaisiin.

»Totta kai minä saan kokea omissa nahoissani paljon tuntuvammin kuin teistä kukaan, mitä merkitsee kunkin työ ja mitä on niinsanottu vapaus yhteisössä. Minä perustin tehtaani niin sanoakseni tyhjältä oman sisuni ja käytännön voimalla ja kestin suunnattomia vaikeuksia, vastaansanomista ja solvauksia, kilpailua – oikeata veristä sotaa, mutta tehdas jäi eloon, ja minulla

on nyt työläisiä ja työnjohtajia ja sellainen järjestys, ettei saa tulla häiriöitä. Kukin mies ja nainen suorittaa työnsä, saa määrätyn palkkansa ja lisäksi kymmenen prosenttia ylimääräistä, jos noudattaa sääntöjäni tässäkin suhteessa. Minä olen nyt ja vastakin tehtaani ylin päämies ja samalla sen vastuunalainen palvelija. Minusta riippuu, saammeko menekkiä, riittääkö työtä ja kannattaako tehdas niin, että työväkeni ja minä pysymme leivässä. Mitä teidän yhdistyksellänne on tekemistä minun tehtaassani? Yllyttäisitte kiristämään lakkoilulla palkat sellaisiksi, ettei tehdas jaksaisi toimia. Kuinka joukko voisikaan tehdä jotakin yhtenä säikeenä, yhtenä miehenä? Tämä johto on hiuksenhieno asia, arka ja hauras, uhkaava ja julma, käännteissään riippuvainen tuhansista seikoista, välittömän vaiston varassa. Siinä pitää tietää, milloin on hellitettävä, milloin kiristettävä. Minun tehtaassani johto on suurta elämän taidetta, johon pystyy aina vain yksi ihminen eikä ikinä teidän valtuuskuntanne!»

»Niin, herra tehtailija, te olette suora ja jyrkkä mies ja näette totuuden vain yhtenä ja elätte omasta kohdastanne luomistyössä. Kyllä ymmärrän, ettei teille hyödytä puhua kansainvälisestä sosialismista», sanoi Janhunen havaiten olevansa voimaton, niinkuin oli oikeastaan tiennyt jo tullessaankin, vaikka oli tahtonut toveriensa pyynnöstä käydä vielä kerran neuvottelemassa.

»Te ette saa tulkita tätä niin, että minä olisin työväen vihollinen», jatkoi Toivo. »Itsekin olen noussut työ väestä ja jo nuorukaisena kokenut kovia, niin

että voin sanoa tuntevani elämää. Minä tahdon saada työväelleni hyvät olot, paremmat kuin heillä yleensä on meidän maassamme. Tiedättekö, kannantavesi ei pysy kaivossa, oma apu on paras apu, kun työläisen olisi säästettävä palkastaan edes kymmenen prosenttia, ja sen vuoksi annan sellaisen hsa~sion. Se on osuutta liikkeen voitosta. Mitä te teette yhdistyksissänne? Verotatte ankarasti monella tavalla ettekä lainkaan auta!»

»Meillä on olemassa muitakin näkökohtia eikä vain palkat ja taloudellinen etu. Työläisellä pitää olla kehitysmahdollisuus ja ennen kaikkea vapaus kuulua minne haluaa. Nyt on jo olemassa pyrkimys suurta kansainvälistä yhteisyyttä kohti, jota suurteollisuuskin laajassa mittakaavassa edistää!» Näin puhui Janhunen edustaessaan tovereitaan.

»Menkää sinne, missä nuo laajat portit teidän taivasiinne aukaistaan», päätti Toivo.

Tytöt, jotka pyrkivät tehtaaseen, olivat toista maata. He taipuivat mielellään tehtailijan vaatimukseen olla menemättä työväenyhdistykseen, sillä he halusivat päästä irti puolueen holhouksesta.

Mitä työväki ei saanut lausua Pyrylle itselleen suusta suuhun, sen he sanoivat lehdissään leimaten hänet verenimijäksi.

»Joukkoa vastaan ei koskaan saa oikeutta» sanoi Toivo, mutta siitä

huolimatta tämä syytös kirveli mieltä, koska hän teki parhaansa parantaakseen. väkensä asemaa taloudellisesti. Tässä mielessä hän oli, niin kauan kuin se kävi päinsä, antanut heille kaikki ateriat omassa pöydässään, ja Zaidalla oli emäntänä ollut monivaiheisia alkuvuosina ankara työ.

XXVIII

»Sinulla on nyt tällä hetkellä aselepo, Toivo, emmekö lähtisi matkalle?»
kysyi Zaida, kun paperisota oli onnellisesti kestänyt.

»Kai sinun kovasti tekee mielesi sinne suureen maailmaan taas
leyhyttelemään siipiäsi», pilaili Toivo.

»Eiköhän se vain tekisi hyvää sinullekin? Saisit nähdä maailmaa ja hiukan
muutakin ihmeellistä etkä vain saksalaisia paperikoneita.»

»Mennään, mennään, minä olen oikeastaan hyvin halukas näkemään
maailmaa ja lisäksi vielä sinun seurassasi, joka tunnet ne reitit ja nähtävyydet,
olet siellä asunut ja perehtynyt oloihinkin. Se on vallan erinomaista!» Toivo oli
ihan maltiton pääsemään matkalle.

He olivat jo olleet Berliinissä, Dresdenissä ja Wienissä, käyneet Sveitsin
kauneimmilla vuorilla ja levänneet laaksoissa, kunnes lopulta saapuivat
Italiaan. Toivo oli tiedoittanut kotiin osoitteensa eri paikkoihin pysyäkseen
asiain tasalla. Roomassa odotti heitä Vallen sähkösanoma. Toivo oli
takaamassa Mikon kanssa Vallen urakkaa, joka tällä kertaa oli »jäänyt»,
kuten Valle sähkötti. Se merkitsi, ettei rakennuttaja voinut maksaa

urakoitsijalle, joten hänen rahansa siis jäivät kiinni seiniin.

Korkotappioiden lisäksi uhkasi pahin vaara siitä, ettei suuri rakennus ollut läheskään valmis. Toivo oli kuullut jo matkalle lähtiessään, että se luotto, jonka Valle oli pankista saanut veljesten takuulla, oli käytetty loppuun rakennus- tarpeiden ostossa ja työväen paikoissa.

Toivon oli kiireesti palattava kotiin pelastaakseen, mitä vielä voisi. Mikko oli jo tällä välin tehnyt paljon asian hyväksi, mutta Toivon oli pakko puolestaan ottaa tehtaaseensa niin suuri kiinnityslaina kuin kävi päinsä. Pankki vaati vieläkin enemmän.

»Etkö ole miettinyt sitä mahdollisuutta, että me ottaisimme tämän rakennus- rohjon haltuumme?» kysyi Toivo tavattuaan Mikon.

»Emmehän muutakaan voi. Tässä on perustettava yhtiö. Valle on suurin saamamies, hänen pitää vaatia rakennuttaja huutokaupalla myymään keskeneräinen rakennus.»

Mutta sekin vei aikaa, ja pankki hoputti yhä hankkimaan lisätakuuta. Liiketuttavilta he saivat jonkin verran apua, kunnes eräs pankinjohtaja, joka oli ennenkin suosinut Toivoa, myöntyi antamaan lainan sanoen:

»Onnettomuus voi tulla salamana kirkkaalta taivaalta ja iskeä lujaankin rakennukseen. Sammutetaan tämä palo nyt alkuunsa, riittää siinä sittenkin

korjaamista jälkeenpäin!» Hän antoi veljeksille yhteensä sadantuhannen lainan, ja sillä summalla järjestettiin kiireellisimmät asiat.

»Nyt on alus toistaiseksi selvillä vesillä, mutta omat purtemme ovat kaameassa kunnossa», sanoi Valle.

Zaida meni yksin kotiin, sillä Toivon oli jäätävä veljien kanssa asioita järjestelemään ja yhtiötä perustamaan. Ennestään ei Toivolla ollut suurtakaan kokemusta Mikon taidosta järjestää tällaisia asioita, ja sentähden hän otti lukuun vain omat voimansa. Ja nyt hän tunsu olevansa niin lyöty, ettei kyennyt keksimään pääsyä minnekään päin. Tarvittiin paljon rahaa, liian paljon näin äkkiä kokoon haalittavaksi. Hänen oli pantava tehtaansa käymään yöt ja päivät, valmistamaan myytävää maksaakseen pois kiinnityslainan nopeasti. Raaka-ainetta hän ei saanut luotolla. Tampereen paperikonttori vaati maksun, ennenkuin kuljetti tavarat rautatievaunuun. Toivolla oli nyt kolme matkustajaa ja hän itse neljäntenä, mutta kaikki tuntui silti toivottoman hitaalta.

Mikko puuhasi viikkomääriä ja sai osakeyhtiön toimeen. Se osti puoli valmiin talon ja ryhtyi jatkamaan töitä. Pryn veljillä oli osake-enemmistö, ja heille koituisi lopullinen häviö tai voitto. Jokainen käsitti, että talosta voisi ajan mittaan paisua tuottoisa liiketalo, kunhan jaksaisi sen rakentaa ja pitää hallussaan.

Toivo oli epäuskoinen niinkuin moni muukin ja kärsi sielullisia tuskia tilansa epävarmuudesta. Hän oli väsynyt ja elämään kyllästynyt taisteltuaan tätä ennen jo vuosikausia. Tuloksettomuus ja muiden avusta riippuminen oli hänelle kaikkein kiusallisinta miehenä, joka aina oli rakentanut vain omaan älyynsä ja luottanut omiin kinttuihinsa. Elämä ellotti häntä ja toi suuhun kuoleman maun.

Hänellä oli aina ollut matkakumppanina pieni revolveri, jota hän ei koskaan unohtanut ottaa mukaansa. Tällä kertaa hän tunsu kaameaa väristystä koskettaessaan kylmää esinettä ja antaessaan sen piipun sivuutta ohimoaan. Hän lähti hotellihuoneesta saadakseen raitista ilmaa ja istui kappelin parvekkeella katsellen meneviä ja tulevia. Hänen silmänsä osuivat viereisessä pöydässä istuvan naisen kasvoihin, jotka tuntuivat hänestä tutuilta. Hän yritti muistella – ja eikös tuossa kumarrettu päätä ja hymyilty! Nyt nainen jo nousi tuoliltaan ja astui kohti.

»Ettekö tunne, minä olen Martta Wallin?»

»Totisesti, en tuntenut, istukaa, siitä on niin pitkä aika kun...»

»Emmehän yleensä tapaa, koska elämme niin erilaisissa piireissä. Tunnen hyvin sisarene Päivin, kun yhdessä olemme kaikenlaisissa valistushommissa. Häneltä kuulin, että Pyryn veljeksiä uhkaa liikeasioissa suuri vaara», puhui Martta katsellen Toivoa suoraan silmiin.

»Niin, siltä näyttää ja voi hyvinkin käydä hullusti», huokasi Toivo katu en heti sanojaan. »Minä alan saada kyllikseni», pääsi häneltä kuitenkin, kun hän ei voinut toisin puhua vastaansa tuijottavien silmien katsellessa suoraan, vaikka piti itseään kehnona ilmaistessaan oikean mielialansa.

»Tehän olette rahamiehenä kai tottunut sellaiseen, niin ettei se teitä pahastikaan peloittane», arveli Martta nyökäten niin luottavaisena ja sisarellisena, että Toivon mieltä hiukan helpotti.

»Lopulliseen häviöönkö? Ei, turkanen, enpä minä sitten istuisi tässä. Meikäläisen kuperkeikka on sama kuin luoti ohimoon. Ilman rahaa ja luottoa meillä ei ole mitään tehtävää» selitti Toivo kiivaasti ja iski sinimustat silmänsä pistävinä Marttaan.

»Mitä ihmeitä, tuohan on jo hirmuista! Ette suinkaan te möisi kunniaanne rahasta. Kuinka sitten voisitte menettää oman henkenne, vaikka jäisittekin rahattomaksi? Sehän olisi perin huono afääri. Onhan olemassa ihmissielu - tarkoitan, hänen henkinen olemuksensa - kaiken pohja, se, mikä meissä on varsinainen ihminen, eikö totta?» puhui Martta yhä hymyillen.

»Niin kai, niinhän sitä sanotaan», venytti Toivo epäuskoisesti.

»Te epäilette, koska voisitte menettää koko elämänne taistelun aineelliset tulokset. Mutta huomatkaa – mitään ei häviä, kaikki luomanne työ jää, se on

ja pysyy, eikö niin?»

»Tarkoitatte, että muut sen perivät.»

»Niin, ja teidän työnne palvelee ihmisiä sittenkin. Kaiken uhalla teille jää voimanne, henkinen omaisuutenne, jolla voitte luoda uutta. Teidän tarmonne, älynne ja rohkeutenne – kaikki jää! Ja se on sitä oikeata – miksi sitä lopettaisitte? Ettehän te ole tehnyt työtä vain rahan saalistamiseksi – niin on sisarenne kertonut. Pyrkimys, uuden luominen, on ollut teitä ajamassa. Te elätte mieluummin vaatimattomasti, ette osakaan nautiskella ettekä tuhlailla. Työn miehet, sankarit, hallitsijat ovat vapaita miehiä, eivät mammonan orjia, eikö totta?» puhui Martta yhä enemmän syventyneenä asiaan nähdessään sanojensa sattuvan.

»Te näette edessänne yksinkertaisen raatamisen miehen ja tahdotte herättää hänen sielunsa. Hyvä on, ymmärrän ainakin osaksi», myönsi Toivo.

»Ajatelkaa henkisen työn tekijää. Hän tyhjentää kaiken voimansa johonkin teokseen, saa niukan palkkion elääkseen ehkä sen ajan, jonka tuo työ kestää, ja on sitten taas, niinkuin sanotaan, puilla paljailla, eikä hänen silti auta pelätä elämää!» Martta katsoi entistä purjehduskumppaniaan silmästä silmään.

»Tiedättekö, rouva, kerran olen teidän innoittamananne jättänyt koulunkäyntini kesken. Muistatteko, mitä sanoitte minulle Suomen metsistä, vesistä,

koskista...?»

»Muistan kyllä. Niinkö, oletteko tosiaan niin tehnyt?» Martta tuijotti Toivoon ihmeissään.

»En ole mielessäni hetkeäkään moittinut teitä enkä kadu. Elämä on ollut ihmeellistä!» tunnusti Toivo kääntämättä pois katsettaan.

»Niin, ja tulee varmasti olemaan yhä ihmeellisempää. Oletteko ollut onnellinen?»

»Olen – olen – totisesti!» huudahti Toivo.

»Olette siis rikas. Sellaista rikkautta ei koskaan voi menettää, se on teillä omananne, ja siinä on kummallinen, salainen voima. Miksi te pelkäisitte aineellisuuden takia?»

»Hyvä rouva, te annatte minulle taaskin uutta rohkeutta», sanoi Toivo.

»Te olette onnellinen, teillä on hyvä vaimo, ja te rakastatte. Elämässä emme koe mitään ihmeellisempää kuin se on. Se antaa voimaa suurtöihin. Teillä on luonne, ette ole siitä mitään menettänyt, vastukset ovat tietenkin sitä karaisseet ja kehittäneet. Minkä vuoksi siis...?» Martan hiljainen ja tasainen ääni oli rauhoittava ja samalla vakuuttava.

»Saattaahan tuo olla totta», myönsi Toivo unohtaen hetkiseksi raskaat huolet kuunnellessaan puhetta, joka niin läheltä hipaisi hänen sisintä olemustaan.

»Me olemme hitaat ja jäykät, emme pyri lähenemään toisiimme. Meidän tarvitsee joutua ihan epätoivoon ja menehtymisen partaalle, ennenkuin annamme jonkin henkisen arvon vaikuttaa itseemme. Sama hitaus painaa meidät arkisuuden mutaan, vaikka jo näemme, ettei meitä erota valosta muu kuin ohut verho.»

»Mikä sen verhon lopulta poistaisi?» kysyi Toivo luottavana.

»Se ei ole perin helppoa. Tahtominen ei siinä yksin riitä, siinä tarvitaan välitöntä – kuinka sanoisin – sielullista kehitystä. Pitää voittaa kivettyminen ja jäykistys», vastasi Martta ja pysähtyi miettimään.

Toivo oli ehdottomasti vedetty sanojen soinnun ja tehon kannattamana uuteen ajatuspiiriin, jossa oli hyvä olla, kuin levossa ankaran ajometsästyksen jälkeen. Jännitys laukesi, ja koko olemus tuntui keveältä. Se oli kaikki tullut itsestään herkkänä ja houkuttelevana, ja hän ehti jo toivoa, että se pysyisi.

»Kuinka voisitte jättää laskuistanne pois rakkauden ja lopettaa elämän, joka kuuluu myös toisten elämään?» aloitti Martta jälleen.

Toivossa liikahdi, kuin sydäimestä olisi jotakin kovaa lohkeamassa irti. Hän

tunsi Zaidan läsnäolon ja pikku Tarmon, ikäänkuin poika olisi painanut kasvonsa hänen paljaalle rinnalleen, ja hetken mieliala purkautui syvään, vapauttavaan huokaukseen. Hänen teki mieli kuunnella Martan sanoja yhä enemmän.

»Miksi me ihmiset olemme kivettyneitä?» kysyi hän silmien liekehtiessä.

»Olemme liiaksi tarkoituksen vallassa. Emme anna aikaa tunteille emmekä tilaa kehitykselle, vaan otamme kaikki valmiina. Sellainen ihminen katselee luonnon kauneutta autonsa ruudusta pika-ajossa. Metsä merkitsee hänelle pelkästään selluloosatehtaan raaka-aineen antajaa, järvet ja meret kulureittejä, kokonaiset korvet kaadetaan propseiksi, pirstotaan tulitikuiksi ja huonekaluiksi, ja loppujen lopuksi murskataan kaikkeuskin ja tehdään siitä suuri tyhjiys. Ihminen on tyytyväinen olemaan rahakas, syömään, juomaan, tulemaan huomatuksi. Kaikki muu on hänelle kuollutta. Hän häärii täällä, jatkaa sukua, herättää ehkä onnellisena kateutta ja jättää maailman tyytyväisenä, koska jo aikoja sitten on tuominut ikuisuuden olemattomaksi!»
Martta vaikenä ja katsoi Toivoon silmästä silmään.

»Olipa se saarna! En ole mokomaa koskaan kuullut. Ja se sopi, tosiaan sopi minunlaiseeni piru-pahaan ihan ihmeellisesti. Luitte suoraan minun sisikunnastani pannen siellä paikalleen kaiken kalustuksen. Taisitte vetää esiin kalleuksia, joista en ole tiennyt tämän taivaallista, mutta nyt uskon niitä olevan. Kiitos vain lahjoista! Aionkin ottaa ne käytäntöön. Mitenkäs... Te

olette kai paljon opiskellut ja lukenut?»

»Minäkö lukenut – siltäkö tuntui?»

»Eihän sitä muuten toista noin ymmärrä.»

»Minun on täytynyt havaita ihmisiä ja elämää, kun olen sellainen 'maailmanparantaja', niinkuin sisarene Päivikin», kertoi Martta.

»Vai Päivikin? En ole ollut hänen juttusillaan vuosikymmeneen, pikimmältään vain on tavattu. Ettäkö näin tutkitte muitakin niinkuin minua?»

»Saan vaikutuksia aina ihmisen mukaan» vastasi Martta ja nousi lähteäkseen.

XXIX

Vallen ja Mikon puuhatessa vasta kattoon nostetun talon sisätöissä saadakse kaikki nopeasti valmiiksi, koska liikehuoneistoista oli jo tehty muutamia hyviä vuokrasopimuksia, Toivo ponnisteli oman tehtaansa hoidossa. Se oli yhtä ankaraa ja vaikeaa kamppailua kuin alkuaikoina. Hän oli liikkeellä yöt ja päivät, palasi kotiin aamulla ja matkusti illalla. Koskaan ei saanut hellittää mielestä sitä päämäärää, että nykyisten asioiden takia piti yhä lisätä menekkiä.

Tässä katkerassa ja kireässä taistelussa hän usein väsyneenä torkahti junassa omituiseen horrostilaan, jossa ajatukset menivät sekaisin. Hän muisti Martan lauseista aina jonkun: »Emme anna aikaa tunteille» – se nauratti, sillä mistä sen ajan ottaisikaan? – »Katselee luontoa vaunun ruudusta» – eihän yöllä mitään näe, mietti hän eikä ainakaan tietäkseen katsellut luontoa millään tavalla. Niin, ja metsät – Martta puhui jotakin propseista, ei, vaan selluloosasta... Silloin hän jälleen muisti Vehmasjärven ja sikäläiset suuret metsät. Vanha unelma heräsi viekoittelevana keitaana eteen työntäen pois mielestä kireyden ja katkeruuden. Se nosti mielikuvallisen suuren tehtaan järven rannalle, laajan ja korkean rakennuksen kuvastumaan kirkkaaseen veteen. Tehtaan takana metsän liepeellä vilkkui valkoisia ja punaisia

rakennuksia. Se oli täydellinen asutus entisessä korvessa. – Mitä kummaa, oliko tuo kaikki muuttunut hänelle pakkomielteeksi?

»Henkiset arvot syventävät rakkautta ja sen kautta luovia voimia» - oliko hän kuullut senkin? Niin, jos hän saisi pitää luovina voimina juuri tätä kuvitteluaan, tätä ylivoimaista ponnistustaan pysyä yhä tasapainossa, vaikka pohja vedettäi- siin taaskin pois jalkojen alta. – Jälleen hänen rinnassaan riipaisi kirvelevä tunne, haikea tuska menneiden vuosien turhasta kamppailusta ja yhtämittäisestä rimpuilemisestä vastusten läpi. Samaa, juuri samaa jatkuisi yhä edelleenkin...

Minkä vuoksi, niin, miksi hyväksi hän yhä kesti ja kiivaili? – »Tarvitsee joutua ihan epätoivoon, ennenkuin annamme jonkin henkisen arvon vaikuttaa itseemme. Me painumme arkisuuden mutaan, vaikka jo näemme, ettei meitä erota valosta muu kuin ohut verho» – niin Martta Wallin oli sanonut.

»Minun täytyy saada tasapaino, vierittää hartioiltani tämä lamauttava taakka, täytyy saada olla ihminen, ei kone! Tätä en kestä, voimani uupuvat. Ja Zaida, Tarmo...»

Ne nimet vetivät hänet yhä kireämmälle. Sydäimestä tuntui jotakin irtautuvan, jotakin lohkeavan, ja se nosti vedet silmiin. Zaidan kasvot olivat hymyilevinään ja pikku Tarmon kädet silittelevinään poskea.

Hän rauhoittui ja mietti junan kolkuttaessa pimeässä yössä, suunnitteli tyynemmällä mielellä ja näki, mitä oli tehtävä: myytävä suurella alennuksella koko valmis varasto, kunhan vain saisi rahaa irti maksaakseen loppuun kiinnitys- lainan ja pitääkseen tehdasta täydessä käynnissä ja hän itse saisi rauhan ja säästäisi henkensä omilleen, rakkailleen ja vastaiselle työlle.

Pian sen jälkeen hän teki tarjouksen ja möi kahdenkymmenenviiden prosentin alennuksella valmiin varastonsa kokonaan. Tämä päätös oli kovasti koetellut hänen luontoaan, mutta kun sitten sai rauhassa toimia eteenpäin, alkoi mielikin keventyä ja elämä tuntua vapaammalta.

* * *

Sinä syksynä puhkesi Suomessa suurlakko. Junat jäivät Lahdenkin asemalle, ja paikkakunnan piti ruokkia ja majoittaa viisisataa hätäntynyttä ihmistä. Sekasortoa lisäsi vielä se, että tehtaalaiset ja muukin työväestö vain hämärästi tajusi lakon tarkoituksen. Osa porvarillisiakin marssi torille, missä pidettiin palopuheita ja huudettiin »keisari alas!» koska huhu tiesi, että Venäjällä oli tehty täysi vallankumous. Seuraavan päivän kuluessa saatiin selville, että nyt oli vaadittava uutta eduskuntaa ja yleistä äänioikeutta.

Samana lakkopäivänä Lahti oli saanut kaupunginoikeudet keisarin vahvistamina.

Lakkokomiteassa oli rouva Zaida Pyry valittu johtamaan kansan ruokkimista ja majoittamista, koska pyörien nyt piti seistä ehdottomasti eikä kukaan saanut jatkaa matkaansa muutoin kuin jalan. Aluksi hän sai kouraista syvälle omaan kukkaroonsa ja kattaa pöytiä Pyryjen asunnon kellarikertaan, jota ennen oli käytetty tehdashuoneistona. Mossberg otti osan ruokkiakseen – kaupungin maksaessa – ja loput aterioivat asemalla.

Zaida kutsui avukseen kaupungin porvarirouvat. Vaikka työväellä olisi nyt ollut hyvä halu uhitella, katkaistiin kärki vihamielisyyksiltä, kun pöydät pysyivät katettuina kaikille, jotka vain tahtoivat käyttää hyväkseen.

Tohtori Aulin nähtiin hääräämässä kaikkialla kaupungin rakastettuna lääkärinä. Hän oli lakkokomitean puheenjohtaja ja laatimassa pääkaupunkiin lähetettäviä ponsia. Siinä riitti kiistaa, sovittelua, uhkailua ja vastaväitteitä, mutta Matti Aulinin älykkäät pilapuheet veivät aina lopulta järjen voittoon.

Tehtailija Pyry oli työväenyhdistyksen mustassa kirjassa, ja mielenosoittajilla oli hyvä halu jollakin tavalla näyttää vihamielisyyttään, mutta kun hänen omat työläisensä miehissä ja naisissa olivat aina tehtaan portilla vartioimassa, raukesivat rettelöt tyhjiin.

Kun sitten lakkokuume oli jäähtymässä, juhli Lahti kaupunginoikeuksiaan korkealla Selänmäen kentällä. Sinivalkoiset mahtavat liput liehuivat valtavien salkojen nenissä huimassa korkeudessa julistaen vapauden sarastusta, joka jo

kaj asteli kansan mielessä. Tässä juhlassa puhuttiin kaupan ja teollisuuden jättiläisaskelista ja maan suuresta tulevaisuudesta rohkeita sanoja. Kaupungin historiaan luettiin kuuluviksi Pyryt, Johanssonit, Karlssonit ja Stockerit, eikä Auliniakaan unohdettu, ja joku kuiskaili joukossa: »Onpa se Harmikin ollut mukana sekä sanoin että teoin.»

Kautta Suomen niemen saatiin tuntea, että valistuksen ja viljelyksen suurtyöt olivat alkaneet tehdä terää, kaikkialta kuului kohua, nousi nuorta voimaa työhön, antauduttiin uusille urille, perustettiin yhdistyksiä, yhtymiä ja yhtiöitä. Parhaiten tuntui nousu pääkaupungissa.

Mikko Pyry oli saanut paljon liikkua ja näkyä talourakkaa eteenpäin viemässä ja yhtiötä pönkittämässä sekä ennen suur lakkoa että sen jälkeen.

»Eivät ne pankkipeijakkaat siellä salakammioissaan näe minua, ja kuuleminen on vielä heikompaa», valitti hän ennen lakkoa Valle-veljelle.

»Olethan sinä isonpuoleinen mies, niin että sinut pitäisi voida nähdä, eikä äänesikään ole hiiren vikinää. Mikäs siinä sitten on tiellä?» kysyi Valle.

»Hankkimani nimet eivät kelpaa, vakuuksia ei pidetä riittävinä», selitti toinen.

Suurlakko keskeytti rakennustyöt vähäksi aikaa. Kaikki oli pysähdyksissä – myös maksut. Mutta lakon jälkeen alkoi uusi kohu. Mikko vei papereita

pankkeihin, kumarteli ja jutteli.

»Tänään ne olivat ottaneet vahat pois korvistaan», kertoi hän sitten Vallelle. »Nyt ne näkevät meidät, ja rahaa saadaan. Annetaan töiden nyt käydä oikein riivatun puhdilla. Uusi tuu on alkanut puhaltaa myllyn siipiin, tunnen sen selkäpiissäni. Ota lisää väkeä, ammattilaisia, taitavimpia puuseppiä. Nyt luvataan jo kiinnityslaina taloomme. Hätä on kaukana!» kehui Mikko nostaen nelläänsä ja antaen katseensa seurata sen vartta pitkin itseään pitempään veljeen.

»Tuota sinun ei tarvitse sanoa minulle kahta kertaa», vastasi Valle, ja kun hän pani töille kiireen, luistivat ne kuin Pyryn sepän takominen kireällä tuulella. Sen Mikko tiesi.

»Minä puhuttelen liikkeenomistajia, näytän piirustuksia ja pohjakerrosta, suunnittelen heidän kanssaan joka pikku seikan, mihin kukin tavaralaji on sijoitettava, järjestän ovet ja ikkunat sellaisiksi, että kelpaa käännellä ja näytellä, ja hyllyilläkin tavaran pitää näyttää houkuttelevalta. Varastopaikat on saatava kuiviksi ja mukaviksi. Voimmehan tehdä pieniä muutoksia ja lisämyönnytyksiä, kun vain vuokralaiset mielistyvät. Minä en taas väsy valvomasta ammattilaisia tunnittain. Sinä et jouda, mutta minulla on oma aikani, ja tämä kannattaa. Ei saa tulla erehdyksiä, kun on kiire ja nurkissa kipinöi. Jokainen päivä maksaa tuhansia, jos nyt myöhästymme!»

»Hyvä on – jos pysyt mukana, säästyy työnjohtajan palkka. Ja sen pitäisikin sitten olla perin hiivatin hyvä mies ja taitava näissä kauppojen sisustamishommissa», sanoi Valle.

»Ja minä tahdon nähdä, mitä mikin kohta tulee maksamaan, jotta osaamme arvioida vuokrat kohdalleen, kun liikemiehet eivät vielä ole oikein päässeet siihen makuun, että pyrkisivät tähän kilpaa. Sekin tapahtuu aikanaan. Toistaiseksi on vuokrat määrättävä rakennuskustannusten mukaan, ja työt pitää suorittaa niin taitavasti, ettei missään tuhlata tarpeettomaan. Kun vuokralaiset muuttavat taloon hyvillä mielin, voitetaan sillä paljon!» Näin puhui Mikko aina periaatteellisesti jalona liikemiehenä, vaikka sitten usein käytti omia oikoteitään pitääkseen hyvin puolensa, mutta niin taitavasti, että] loppu oli aina hyvä.

»Entä asuinhuoneet?» kysyi Valle.

»Älä sure, minä pidän siitäkin huolen. Tuon tänne katsojia, sellaista väkeä, joka voi tarttua kiinni ja sitten pysyä kerroksessaan ja maksaa. Minulla on muuten kiikarissa miehiä, jotka aion haalia tänne. Jos saan ne hellittämään kielensä lukon ja juttelemaan kanssani asioista, niin todistan heille, kuinka tässä talossa tullaan rahaa tekemään. Nyt on humu ja yritysinto taas kiivaimmillaan. Tänne on saatava lakiasioimisto, kuuluisa lääkäri, joku pankki, suuri talouskauppa, joka on tekeillä, hotelli toiseen ja kolmanteen kerrokseen ja muuta, mikä vakiinnuttaa taloa ja tekee ihmiset uteliaiksi. Täytyy panna

ihmiset uskomaan, että täällä menestytään, silloin kaikki käy itsestään. Malttia vain, veliseni, ei hädässä hyvää tule! Minä valitsen vuokralaiset, ainakin tärkeimmät. Tänne mahtuu muuten jumalaton määrä niinsanottua afäärihommaa», selitti Mikko tuntien olevansa omalla alallaan harppaillessaan höylänlastujen, lautojen, liimapönttöjen ja puoli valmiiden esineiden välissä ja tarkatessaan viiteen kohtaan yhdellä silmäyksellä, oliko kirvesmiehen ottama mitta oikea, muistiko hän annetut määräykset, minkä verran tilaa sai jäädä hyllylautojen välille kussakin kohdassa, missä oli tehtävä perin ensiluokkaista työtä ja missä kelpasi huonompi.

Sen kummempaa se ei kuitenkaan ollut, mutta kun talo oli valtavan laaja, huoneita sadoittain ja miehen päässä pienimmätkin yksityiskohdat, joista piti tulla tuon jättiläiskeon hyvin käynnissä pysyvä kokonaisuus, saattoi jo siitä arvata, että Mikko jotakin toimitti lukuunottamatta sitä, että hän täällä sovitti käytäntöön kaikkea, mitä oli pitkin kaupunkia houkuttanut ihmiset haluamaan lopulta vuokratakseen.

»Niinhän te väitätte», puhui Mikko asiakkailleen, »että Pyryn veljekset ovat pakkohuutokaupassa voittaneet talon ylimääräiset perustuskustannukset. No niin, ne olivat ylivoimaiset ensimmäiselle omistajalle. Pohja oli – pohjaton, sinne upposi liian paljon rahaa. Sellaista sattuu, laskelmat pettävät. Sille ei voi sitten hittokaan mitään, mutta eipä tuo alkuaika ollut meillekään kultainen. Pakko ei lue lakia, ja me kolme veljestä olemme nyt niin joka puolelta

suolatut, ettei vapaaksi jää muuta kuin kieleni kärki, jonka täytyy pysyä makeana, ettei lopulta hukka perisi.»

»Varmaankin sinä, velikulta, vielä ansaitset miljoonia tuolla makealla kielesi kärjellä», luuli liiketoveri.

»Mutta tässä ei auta mikään taikuus», sanoi Mikko. »Pitää vain pysyä selvällä päällä ja mennä päivä kerrallaan. Niinhän se maapallokin matkaansa tekee ja pyörittää mukanaan meitä ihmisiä.»

»No, sen näkee, että pahatkaan huolet eivät ole sinuun vaikuttaneet. Tukkasi pysyy aina yhtä tummana ja ruumiisi pulleana. Ja sinä karkoitat kauas kaikki konkurssihaamut ihmisparkojen mielestä!»

Sellainen puhe oli hyvin Mikon mieleen hänen pitämillään päivällisillä ja illallisilla suurimmissa hotelleissa. Hän oli erittäin taitava valitessaan ruoat ja juomat ja sitten hilpeä ja vieraanvarainen sovitellen sanansa miestä myöten. Rakennustarpeet oli saatu pitkällä luotolla juuri näillä Mikon taitavilla keinoilla, joita toiset veljet, Valle ja Toivo, eivät oikein mukisematta hyväksyneet. Mikon piti se heille selittää juurtajaksain, sitten kun taas panisi toimeen päivälliset - sillä kertaa omalle suvulle.

XXX

Kireiden asioiden taidokas ja meluton selvittely herätti pääkaupungissa liikemiesten luottamuksen Pyryn veljeksiin. Heitä alettiin ottaa huomioon, ja luottoa myönnettiin auliisti.

Valle oli saanut töitä enimmäkseen Anttu-enon ja Mikon takuilla, ja niin oli laita vieläkin, vaikka viimeinen urakka Aleksanterinkadun varrella oli niin suuri, että siihen tarvittiin Toivonkin nimi.

Hänet tunnettiin erittäin huolellisen ja hyvän työn tekijänä, nopeana ja oikein riuskana miehenä. Työväki antoi hänelle lisänimen »Kovll» tarkoittaen, että hän sai työn irti miehistä ihan koko rahan edestä, mutta valikoitsi parhaat ammattilaiset ja maksoi hyvin, lisäten taksaan jonkun ylimääräisen palkkion parhaiten ja nopeimmin tehdystä työstä. Jokainen kunnon työmies näki ja tunnusti, että Vallen suonissa virtasi oikean työntekijän veri, että hän oli kasvanut työn kourissa ja osasi nauttia työn onnistumisesta. Hänen reipasta menoaan katsellessa tempautuivat miehet samaan tahtiin, eivätkä Vallen rakennuksilla työt pysähdelleet tai miehet juopotelleet. Sellaisissa tapauksissa komento oli kova.

Mutta Vallella ei ollut kykyä katsoa kylliksi omaa etuaan eikä elämässäänkään aina panna suuta säkin mukaan. Poikamiehenä hän oli monista urakoista saanut säästymään vain sen verran, että kykeni rakentamaan kaupungin laitaan »puupalatsin» naimisiin mentyään.

»Sinä haet ihan liiaksi silmän koreutta», oli Helmi hänelle sanonut, kun heidän läheiset välinsä olivat selvinneet.

»Entä sinä sitten?» vastasi Valle. »Etkö ole sanonut, että minun ryhdikkyuteni sinut lumosi, vai mitä?»

»Totta kai niin, onhan miehinen olemus ja vaikuttava ulkomuoto jotakin. Kun silloin seisoit sen juhlasalin päässä, muistatko, korkeat palmut taustana, ja sikaaristasi puhaltelit savuja ilmaan katsellen ympärillesi rinta leveänä, oli minun vaikea irroittaa sinusta silmiäni. Niin, sinussa on voimaa ja ryhtiä. Sinä mittaillet ihmisiä ja esineitä ulkonaisenkin kauneuden mukaan ja sanoa tokaiset arvostelusi hyvässä uskossa, poikaseni, tai myös vähäksyen, ehkä oikein, ehkä väärin, et ainakaan erehtymättä, mistä sitten syntyy vaikeuksia.»

»Mitä vaikeuksia? Etkö muka ole saanut palatsiasi?»

»Kyllä, kyllä tämän puupalatsin kaupungin laidalla. Jos olisit osannut saalistaa, voisit jo omistaa kivimuurin keskellä kaupunkia!» huudahti Helmi, joka toivoi sitä voidakseen ylpeillä Vallestaan.

Vallen sisaret olivat perin tyytyväisiä olemaan Helmin hoideltavina sen jälkeen kun Teppo katsoi tehneensä enemmänkin heidän hyväkseen kuin hän oli velvollinen. Ja senhän jokainen tiesi ja tunnusti.

»Oletpa sinä oikein kunnan jaala ja helmi kälyksi, ei sen parempaa löytäisi koko kaupungista», viserteli Päivi, ja siihen hänellä olikin syytä.

Siitä asti, kun hän ja Rauha pääsivät Vallen ja Helmin puupalatsiin, heillä oli pääkaupungissa oikein edustava koti, tilava ja vieraanvarainen, johon sopi tuoda tovereita, ja puhelinta käytellen sai olla jokapäiväisessä kosketuksessa puolelle ja toiselle.

Rauha oli siihen aikaan vielä koulussa eikä saanut yksin käydä juuri missään. Aina piti olla joku taattu toveri mukana luistinjäälläkin, mutta Päivi oli jo jatko-opistossa toista vuotta, ja hänen liikuntapiirinsä oli sangen laaja.

Helmi oli kotiloissa vaatimaton ja äidillinen, osasi tulla toimeen vähälläkin, mutta pääkaupunkilaisina hän ja Valle huvittelivat aika paljon, ja ravintoloissa istuminen kävi kalliiksi. Sitten, nuorten kälyjen tultua perheeseen, nämä ylimääräiset menot vähenivät tuntuvasti.

»Paljon hauskempi on, kun kutsutaan nuoria ihmisiä tänne», tuumi Valle.
»Antaa niiden hyppiä täällä puupalatsissa kyllikseen. Kuka näitä jaksaa kustantaa koko suljua muuanne huvituksiin!» Sellainen oli Vallen toivomus.

Rauha oli lapsesta asti ollut arvoitus, istunut mieluimmin yksin puuttumatta muiden menoon ja antanut kullankruskeiden silmien hyväillä ympäristöä. Näki selvästi, että lapsi oli siten onnellinen, ihan kuin omassa, eheässä taivaassaan. Ja kuka olisikaan raskinut särkeä niin rauhallista ja valoisaa taivasta, josta säteili muillekin suloa ja mielihyvää! Hän oli myöskin kaunis. Hänen liikkeisensä ja koko olemuksessaan oli viehätystä.

Hän toi kotiin hyvät todistukset koulusta, matematiikassa aina täyden kymppin alaluokilta asti.

»Olla kaunis ja osata hyvin laskea, se on sentään liikaa», arveli Päivi. »Mikä ihme panee monimutkaiset numerot pesiytymään sinun päähäsi?»

»Kokeista sen näkee», tiesi Rauha punastuen kuin olisi saanut toruja.

»Ethän vain rupea itkemään, iso tyttö?» kovisti Päivi.

»Älä taas kiusaa lasta», varoitti Valle, joka alunpitäen oli ottanut Rauhan hoivatakseen ja hemmotellakseen. Tyttö oli hänen mielestään vallan liian hyvä ja kaunis tähän pahaan maailmaan.

Päivi oli aina tapaisensa, osaksi äkkipikainen ja sanoissaan pureva ja töissänsä nopsa. Hän hoiti lukujaan ja ennätti huvitella, käyden milloin missäkin ylioppilasosakunnan juhlassa tanssimassa. Orimattilan pojat veivät hämäläis- osakuntaan ja lahtelaiset savokarjalaiseen.

»Sehän on ihan hassua, että sinä, Pekka, kuulut savokarjalaisiin, oikea hollolainen savusilmä», sanoi Päivi.

»Saisit olla kiitollinen, sillä siellä on nyt kaikkein hauskimmat helsinkiläispojat, koko kahdeksanmiehinen puulaakini», kerskui Pekka. »Monet heistä kuuluvat ylioppilaslaulajiin.»

»Aijai, sittenhän sinä voit toimittaa tänne vaikka serenaadin», huudahti Päivi.

Valle ja Helmi tahtoivat myös saada tanssia ja selittivät, että Päivin velvollisuus oli käskeä kotiin ne pojat, joiden kanssa hän oli ollut juhlissa.

»Niin, ja koko joukko muita lisäksi», jatkoi Päivi hyvin käsittäen, että nyt alkaisi varsinainen juhliminen.

Päivi oli hyvä lausumaan runoja. Sen nojalla häntä kutsuttiin työväen juhliin ja arpajaisiin. Siellä hän tapasi paljon nuoria opiskelevia, jotka olivat puhumassa, esitelmiä pitämässä tai muussa opetuspuuhassa työväen vasta perustetuissa järjestöissä.

»Siellä on kavereita ruotsalaisista högdjureista eli herraspojista meikäläisiin puolimoukkiin asti», kertoi Päivi. »Saanko kutsua heidätkin tänne tanssimaan?» kysyi hän Helmiitä. Veljelleen hän ei uskaltanut laverrella, mitä siellä yhdistyksissä puhuttiin, sillä hän tiesi Vallen jyrkän kannan niissä

asioissa.

»Veljeni on poroporvari», selitti hän näille nuorille maailmanparantajille, joiksi he toisiaan nimittelivät. »Älkää yrittäkö häntä käännättää – hän voisi puskea!»

Kaverien joukossa oli myös hyvin nuori keltanokka, polyteekkari, joka toimi opettajana työväen piirustuskursseilla. Hänestä piti tulla insinöön. Toisten mielestä hän oli melkein lapsi, ja kun hän tuli mukaan Pyryn tanssiaisiin, keksi hän heti Rauhan.

Valle piti tästä pojasta erikoisesti ja salli hänen saatella Rauhaa luistinradalle. Vähitellen hän pesiytyi taloon ja kävi usein vierailulla pelaamassa tammea.

Päivin ollessa viimeistä vuotta opiskelemassa Teppo kuoli, ja se vuosi oli tytölle hyvin raskas. Ensimmäinen suuri suru otti hänet lujille pureutuen sydämen syvimpiin juuriin. Siinä tuli esiin suuri kiintymys veljeen, mutta myöskin nuoren naisen uusi kehityskausi. Lapsuuden ja ensimmäisen nuoruuden sijalle astui vakavampi vaihe, jossa syvemmät taipumukset pyrkivät täyttymystä kohti.

Niinkuin ilo ja huvittelu oli ollut välitöntä, kuin juhlatulitusta, sivuuttaen kaiken muun, niin oli nyt suru ja elämänmurhe laskeutunut

kaksikymmenvuotiaan hartioille raskaana taakkana, kunnes hän henkiheimolaistensa ja varsinkin ystävänsä Martta Wallinin kanssa pääsi tutustumaan skandinavialaiseen kirjallisuuteen ja sitten alkoi käsittää syvällisemmin omaa itseään ja aikaansa. Silloin oli itsestään selvää, että hän liittyi vasemmistoon, joka näki nousevassa työväenluokassa tulevaisuuden valtiollisen ja sivistyksellisen pohjan.

Tämä maailmankatsomus ei vähääkään sointunut täysin porvarillisten veljien ja heidän perheittensä mielipiteisiin. Hän ei tavallisissa oloissa tahtonut lainkaan ilmaista kantaansa omaisten parissa hyvin tietäen, ettei kukaan halunnut katsella elämää samalta kulmalta kuin hän. Ei silti, että Päivi olisi syvällisesti ja selvästi tajunnut aikaansa ja osannutkaan esittää asioita kohdalleen, sillä toistaiseksi hänessä oli herännyt vain suuri, etsivä kaipuu, mutta hän uskoi löytäneensä alun uuteen suuntaan, jolle oli jo kohotettu tienviittoja ja raivattu latua.

»Sinuun on tullut uutta hönkää», sanoi Valle, »ikäänkuin olisit saanut häkää päähäsi. Pauhaat ja puuskut vapaudesta ja uskonnosta ja omastatunnosta, sosialismista ja vaikka susialismista! Ei ne sellaiset asiat naisille kuulu.» Veli oli oikein äkeissä, kun tyttö ei enää välittänyt kauniista vaatteista eikä malttanut käydä huveissa, piti vain varansa, ettei jäänyt pois mistään merkittävämmästä esitelmätilaisuudesta, joita Ruotsista tulleet miehet ja naiset pitivät. Geijerstam ja Ellen Key olivat äänessä, ja he olivat nuorisolle

liehuttaneet punertavaa lippua.

»Kuuluuko sitten tiilenkantaminen rakennuksilla naisille?» kysyi Päivi, jonka haave oli, ettei ketään saisi ruumiillisesti rasittaa yli voimien.

»Ruumiillista työtä voi kukin tehdä, ei se tapa», julisti veli.

»Se on naisille liian raskasta, orjantyötä Grotte-myllyssä!» väitti Päivi.

»Mene myllyyn ja jauhata järkeä päähäsi!» käski veli kyllästyneenä.

Suoritettuaan loppututkinnot Päivi sai viran ruotsinkielisessä yhteiskoulussa suomenkielen opettajana. Hänellä oli hyvä kielipää, ja hän puhui sujuvasti ruotsia. Vähitellen kävivät erimielisyydet veljen kanssa yhä kiusallisemmiksi, ja hän muutti ystävänsä Martan kanssa asumaan keskikaupungille.

Se nuori polyteekkari, joka Päivin toverien joukossa oli tullut Vallen kotiin, oli saatellut Rauhaa jo tämän ollessa koulutyttö ja joskus vienyt hänet opistonsa tanssiaisiin. Hän oli ruotsinkielisestä perheestä maaseudulta ja hyvissä kirjoissa opettajien kesken. Insinööriksi valmistuttuaan hän sai toimen eräässä tehtaassa, ja Vallekin antoi hänelle työtä rakennuskonttorissaan. Mutta hän tähtäsi alusta saakka ylemmäs, opettajaksi teknilliseen korkeakouluun, ja sai parin vuoden kuluttua matkarahan jatkaakseen opintojaan Zürichissä.

Rauha oli jo päässyt tyttökoulusta ja täyttänyt seitsemäntoista, kun insinööri Tyko Tennberg kävi määrätunteina Vallen puupalatsissa konttorin puolella ja usein pistäytyi perheen asunnossa Helmin tai Rauhan kutsumana. Siihen aikaan ei enää pidetty tanssiaisia. Sen jälkeen kun Päivi oli jo useita vuosia sitten mennyt omia teitään, Rauha oli saanut kehittyä yksin.

Hiljaisen tytön sielu uinaili vielä kauniissa kotelossaan. Hänen kullanuskeat silmänsä kimaltelivat säteillen hyvyttä ja suloutta ympärilleen.

Valle ja Helmi olivat kasvattaneet häntä parhaansa mukaan ja aika lailla hemmotelleet. Hänen pukunsa ja kapistuksensa olivat aina tuottaneet Helmille erityisen mieluista hommaa.

»Kun minun pitää oikein hakea ja käydä kaupasta kauppaan saadakseni sinulle, Rauha, niin yksinkertaista kuin ei kellään muulla ole. Jos taasen otan hienoa ja kallista, värikästä tai silkkistä, ei se sinulle sovi – näyttäisit heti pyntätyltä. Se on sitten kumma paikka, kuinka sinulla pitää olla vähän päälläsi», ihmetteli Helmi koetellessaan tytölle muotipukuja.

»Älähän sentään kylmetytä lasta liian vähillä vaatteilla», huomautti Valle.

»Sinä et yhtään ymmärrä, mitä minä tarkoitan vähillä vaatteilla», vastasi Helmi. »Ei saisi vetää hänen ylleen muuta kuin sileän koltun, joka hiukan myötälisi vartaloa. Siinä sinä, Rauha, olet kaikkein somin.»

»No, tee niin, se tulee halvaksi», neuvoi taas Valle.

»Vai halvaksi? Sellainen ihan yksinkertainen puku, se juuri maksaa – sen pitää olla tyylikäs ja erinomaisen hyvin tehty!»

»En minä sitten tiedä. Vedä harmaa säkki ylle, niin pääset vähimmällä», tuiskahti Valle.

»Silloin saisin Tykon suuttumaan, hän kun tahtoo aina hienoa ja kaunista. Ja mitä sinä sanoisit, Rauha?» uteli Helmi, jolle tämä juttelu oli kuin tynellä soutelemista. »En minä sanoisi mitään, menisin vain kamariini ja ottaisin toisen hameen ylleni.»

Toiset nauroivat makeasti ja hemmottelivat tyttöä vielä enemmän. Hän sai kalliita koruja nimi- ja syntymäpäivinä ja lukemattomia myytyjä jouluksi.

»Pitäähän orvolle tyttöraukalle jotakin lähettää», päättelivät Zaida ja Toivokin. He ostivat aina kaikkein parhainta ja kalleinta jouluksi ja kaupungissa käydessään.

Hanna oli myös yrittänyt kerran muistaa orpoa ja vei suuren nahkakauluksen Rauhalle.

»Tämähän nyt sopisi aina palelevalle, vanhalle muorille», selitti Valle, joka usein sanoa täräytti, niinkuin ajatteli.

»Hyvä on aina kallista, ja kallis on aina kaikille parasta», tiesi Hanna suutahtaen. Ja kun Hanna sai jotakin hampaansa koloon, ei se sieltä koskaan lohjennut. Hän oli pitkävihainen. Sen jälkeen hän ei enää käynyt Vallen kodissa eikä kutsunut luokseen.

Kun Rauha oli yhdeksäntoista ikäinen, oli kihlautuminen itsestään selvä asia.

»Lapset, nyt saatte mennä ostamaan sormuksen», sanoi Valle. »Teidän sopii hyvin lähteä yhdessä opintomatkalle. Siitä tulee voittoa avioliitolle. Minun ei tarvitse pitää kaunista tyttöä lasikaapissa eikä sinun siellä kaukana katsella muiden lasikaappeja!»

»Juuri niin», myönsi Tyko, häät pidettiin, ja nuoret matkustivat vuodeksi ulkomaille.

Sillä aikaa Valle ja Helmi järjestivät heille kodin uudessa talossa, jossa oli kaikki pääkaupunkilaiset mukavuudet. Itse he olivat niin kiintyneet puupalatsiinsa kaupungin laidalla, meren rannalla, etteivät huolineet muuttaa, vaikka jo olisi ollut varaa asettua kivipalatsiinkin.

XXXI

Mikko ja Toivo tapasivat toisensa Lahden asemalla juuri silloin, kun Toivo tuli suurelta paperitehtaalta, josta oli koko sen vuoden ostanut tehtaaseen tarvittavaa paperia.

Mikko saattoi heti nähdä Toivon ulkomuodosta, että jotakin oli tapahtunut. Toivo oli harmaa kasvoiltaan ja katse laimea. Hän viitsi tuskin kättä likistää tervehtiessä ja antoi sen vaipua samassa rentona alas.

»Onko jotakin hullusti?» kysyi Mikko, ja hänen tuli paha olla.

»On, on niin hullusti kuin tässä maailmassa ikinä saattaa olla. Tulen juuri tehtaalta, josta olen ostanut paperia suuret määrät, maksaen säännöllisesti. Meillä oli suullinen sopimus, että vuotuisten ostosteni summasta saisin alennusta samoin kuin muutkin kotimaiset kilpailijani. Menin siinä mielessä huomauttamaan, että tämä alennus lopultakin laskettaisiin hyväkseni tilissä, mutta sitä ei tehty.»

»Miksei?»

»Niin, miksei? Sanottiin, että minä olen kuluttaja enkä kauppias ja että

minun sopisi ostaa välittäjiltä. Senkin aasinkorvat – ikäänkuin ne neljä muuta pussintekijää eivät olisi samoin kuluttajia, mutta he ovat kuitenkin saaneet alennukset! Löin nyrkkiä pöytään ja luin heille lakia, ettei viikinkiherroilta kysytä kovinkaan suurta taitoa valmiin tehtaan hoidossa. Kun tehdas kerran on kunnossa niin se käy itsestään, mutta myynti, se kysyy miestä – siihen ne äijänkäppyrät eivät pysty, hyljeksivät parasta ostajaansa», kertoi Toivo sanoneensa. Hän näytti jo virkeämmältä saatuaan purkaa harmiaan veljelle.

»Joku syyhän heillä pitää olla menettelynsä», tiukkasi Mikko.

»On, joo, kyllä heillä on, minä olen ainoa 'mongoli' heidän arjalaisessa joukossaan. Se siinä vain on – 'paha persoona!' 'Mutta kyllä minä vielä näytän teille, mihin mongoli pystyy, rakennan oman tehtaan!' huusin heille. 'Siihen tarvitaan rahaa', sanoi tehtaan johtaja. 'Maailmassa on paljon rahaa, tarvitaan vain sisua ja älyä saada se irti. Ja kumpaakin minulla on!' sanoin heille.»

»Rupeisitko sinä laajentamaan?» tiedusti Mikko.

»Voi, veli veikkoseni, se ei riittäisi minun tahdissani pitkällekkään. Olenhan minä lyhyen ikäni toussuttanut tuossa kahden jalkani varassa tämän maan ostajapiiriä ja tunnen tarkalleen sen tarpeet ja maun ja nyt olen saanut Venäjällä kolmekymmentäkuusi prosenttia menekkiä koko myyntimäärästäni. Kun perehdymme sikäläiseen makuun, kasvaa menekki sinne yhä. Se on kokonainen histona sinänsä kuinka siellä ensin valtasin alaa. Nyt ulotun Kau-

kaasiaan saakka, Puolaan ja Itämeren maakuntiin. Sen vuoksi minun sisälmykseni myrkähtyvät harmista, kun en saa näitä Noakin aikaisia nurkkapatriotteja temmatuiksi vanhoista akkamaisista ennakkoluuloistaan, ettei muka 'mongolien' raha kelpaa.» Toivo keventeli ylen täyttä sisuaan.

»Entä kiinnitys tehtaaseen – vaikeuttaako se liikettäsi?» kysyi Mikko.

»Sen minä selvitin puolessa vuodessa. Näes, voitto on tehtaassani melkoinen. Tavara on jalointa, huippuunsa kehitettyä, kallista, uusia tuotteita, koristettuja kirjekuoria ja kirjepapereita, kreppiä, jota on kokeiltu kauan, ihan uusia lajeja – se onkin suuri myyntiartikkeli – kaikenlaisia koristepapereita ruokapöytää varten, ikkunapapena ja pöytäservettejä, joita menee ravintoloihin suuret määrät, kalapapereita, silkkipaperia, jos jonkinlaista....! Aivan olla kohta taas tasoissa, sillä nyt vauhti on monin kerroin suurempi kuin alussa. Lunastan pois tehtaani kiinnityksen, ja lisäksi sen riivatun helsinkiläistalon osakkeet ovat tallella laatikossani», selitti Toivo yhä vilkastuneena havaitessaan että kaikki tämä kiinnosti veljeä.

»Minne sinä sitten rakentaisit, vanhan viereen vai....» kysyi Mikko.

Toivo nolostui: »Sen verranko sinä siitä käsität? Enhän minä voi lisätä tätä huipistettua jalostamista, ellen saa kunnon hinnoilla raaka-ainetta. Tietysti minun pitää valmistaa puusta selluloosaa ja selluloosasta paperia, ymmärrätkö?»

Nyt Mikko jo käsitti ja vihelsi. »Suuri selluloosatehdas ja paperitehdas, niinkö?»

»Juuri niin.»

»Ja minne?»

»Vehmasjärvelle. Paikka on erinomainen. Minä saan syntymään sieltä vesireitin Päijänteelle, ja laajat metsät ovat ympärillä. Ja kai se sinun puuhaamasi rautatie kerran rakennetaan ja vedetään linja tehtaani ulottuville.»

»Tehdas maksaa miljoonia», huomautti Mikko. »Rautatie, se kysymys pysyy vireillä, ja kerran on pakko rakentaa!»

»Se talorohjo siellä Helsingissä – minkä verran se vastaisi?» kysyi Toivo yhä innokkaampana. Hän tunsikin olevansa ajojahdissa oikeilla jäljillä.

»Hyvä veli, jos se talo olisi tukena, sopisi aikoinaan rakentaa vaikka suurikin tehdas...» arvioi Mikko varovasti.

»Te panitte minut vallan kamalaan pinteeseen takuun ja osakkeiden takia, ja minusta on oikeus ja kohtuus, että nyt käytte minua tukemaan. Niin, rakenne- taanpa Vehmasjärven tehdas sillä ehdolla, että minä saan lunastaa sen haltuuni ja sinä saat talo-osakkeet – ehkä kymmenen vuoden kuluessa»,

ehdotti Toivo, ja silmät paloivat lieskana.

»En voi sanoa mitään, ennenkuin toimitat nähtäväkseni tarkat laskelmat», päätti Mikko.

»Ne Vallenkin laskut ja välikirjat olivat perin tarkat, mutta pettiväthän ne peijakkaat silti. Ellet sinä luota minuun tällaisena kuin tässä nyt olen, niin minun on turha puhua asiasta enää halaistua sanaa», lausui Toivo närkästyneenä kuten ainakin mies, joka oli tottunut turvautumaan omiin voimiinsa.

He ojensivat kättä toisilleen, kun juna jo liikkui, ja Toivon viimeiset sanat kuuluivat: »Anna talorohjon rakentaa tehdas!»

Kotiin tultuaan Toivo kertoi tapansa mukaan asioista Zaidalle ja sai hänetkin puolelleen. Heillä olikin ollut ainainen tuska siitä, mistä milloinkin hankittaisiin raakaainetta. Zaida pystyi hyvin käsittämään sen pääasian, että Toivon täytyi saada haltuunsa ehyt teollisuusrengas voidakseen tyydyttää menekkiä, jonka veroista ei kukaan muu kuin hän yksin kykenisi paisuttamaan.

»Ethän sinä pelkää, ethän?» uteli Toivo Zaidalta kerrottuaan keskustelustaan Mikon kanssa ja mitä veli oli sanonut.

»En, ystäväni», vastasi Zaida hymyillen. »Vuosien kuluessa olen lakannut pelkäämästä. Minä uskon lujasti sinun kykyysi siirtää tieltä esteet, ja loppujen lopuksi sinä olet aina voiton puolella, vaikka nahkasi sai sikin ottelussa hiukan

naarmuja», vahvasti Zaida.

Toivon kasvot loistivat, ja hän syleili vaimoaan onnellisena.

Heillä oli jo kaksi poikaa, Tarmo, pikku mies, joka piirusteli ukkoja ja tehtaita, ja Esko Toivo Teppo, kaksivuotias, oikea äidin poika. Heidän kanssaan isä telmi ja hyppeli vaikka harakkaa työntäen hetkeksi luotaan musertavat tehdashuolet, nauroi ja nauratti lapsia. Huoneissa oli sellainen jyty, että hyvinkin kuuli poikien tulevan Pyryihin.

Välillä istuttiin pöydän ääreen, poika isän kummallakin polvella, ja piirustettiin tehdasta.

»Sen pitää olla näin paksu ja näin pitkä», selitti jyrävä Tarmo, jolla oli isän sinimustat silmät.

Esko veti pari pitkää viivaa ja sanoi: »Piiput puuttuu vielä.»

»Ei se ole tehdas, se on tie», sanoi Tarmo, otti oman paperinsa ja kynänsä. »Minä laitan ittelleni oman tehtaan.» »Kuulehan, Esko, anna, niin isä laittaa oikean tehtaan», sanoi Toivo, otti paperin ja kynän Eskolta ja unohtui samalla suunnittelemaan Vehmasjärven tehdasta.

Tarmo ahersi itseksensä pöydän toisella puolella vedellen kynällään reippaasti paperille viivoja pitkin ja poikin, kieli lerpallaan huulien välissä.

Hänen piirustuksensa olivat aina jyrkeviä ja paksuviivaisia.

»Nyt se on valmis», julisti Tarmo ja naulasi paperin seinälle. »Tämä on minun oma tehtaani.»

Isä jätti paperinsa pöydälle ja katseli Tarmon piirustusta. »Kas, siinä on elävä rakennus, kuin peto erämaassa, kaksi pyöreää ikkunaa päädyssä kuin muljottavat silmät ja kaksi mahtavaa piippua vähän käyrällään kuin härän sarvet, ja rakennuksen sivu on reippaasti vedetty vaaka suorin viivoin, kokonaista kuusi kerrosta ja valoreiät. Nämä ikkunat, näes, noin niiden pitääkin olla, pystysuorat, pelkkää lasia. Oikein, sinä kuusivuotias vesa, kyllä sinä vielä tehtaita rakennat! Mutta sitä ennen rakentaa isäsi, sen minä lupaan!»

Äitikin tuli katsomaan Tarmon tehdasta, mutta ei sanonut mitään. Piirustus jäi riippumaan siihen, mihin Tarmo oli sen naulannut, pitkiksi ajoiksi, ja siitä Toivo tiesi, että Zaida oli ylpeä pojasta niinkuin hän itsekin.

Heidän yhä vielä leikkiessään soi puhelin, ja Toivo meni vastaamaan: »Marja-täti, hyvää päivää», puhui Toivo iloisesti yllättyneenä. »Oletteko nyt saaneet puhelimenne kuntoon? Sepä mukavaa, voimme useinkin jutella. - Niinkö, että tulette tänne? – Sopii, kyllä sopii. Minä olen nyt ainakin pari päivää täällä kotona. – Ahaa, siitä asiasta, se – se on erinomaisen tärkeätä. – Niin, vallan yli ymmärryksen suuri asia!» huudahteli Toivo, ja Zaida tuli silloin

juuri huoneeseen kuullessaan miehensä äänen helähtelevän vallan erikoisella tavalla.

»Marja-täti tulee miehensä kanssa tänne. Luulen, että nyt saamme syntymään jotakin mainittavan arvoista. Siitä on nyt muutama kuukausi, kun kysyin Marja-tädiltä, eikö hän voisi sijoittaa rahoja Vehmasjärven, entisen kotitalonsa maille rakennettavaan tehtaaseen, jota minä olen koko ikäni hautonut. Hän sanoi silloin: 'Kyllähän minä tahtoisin auttaa sinua pystyttämään sinne korpeen sellaisen ihmeen, mutta ensin pitää puhua Tapanille. Se mies on viisas, ja hänellä on rahaa – hän on hoitanut metsät ja maat niin, että se kelpaa. En luule olevan näillä mailla niin äveriästä taloa kuin meidän, vaikka sen itse sanon.' He ovat nyt sitä yhdessä varmaankin miettineet ja tulevat siitä keskustelemaan. Ajattelehan nyt: Marja-täti on ollut kauppiana - annahan, kun mietin – hän aloitti pian nälkävuosien jälkeen ja on ollut siinä hommassa yhteen mittaan lähes neljäkymmentä vuotta. Hän on välittänyt suuria määriä viljaa Pohjanmaalle ja muuannekin sieltä omalta kulmaltaan, joka on oikeaa vilja-aittaa, mutta etenkin hän on ansainnut voilla – vienyt sitä Pietariin. Ajatteleppa, että koko laaja seutu on kymmenet vuodet tuonut kirnujensa ja pienten kotimeijeriensä voit kaikki hänelle. Pietarissa on ollut vastaanottajana ja tavaran levittäjänä eräs tuorakkalainen mies, tädin uskottu. Se on ollut tuottavaa hommaa, ihan kädestä suuhun, ilman monia välikäsiä, edullinen myyjälle ja samoin ostajalle», puhui Toivo innostuneena.

»Siellä käydessäni olen aina ihmetellyt heidän talonsa erinomaista järjestystä ja kaiken runsauden tuntua. Nyt sen vasta ymmärrän ja uskon, että sieltä voisi meillekin tulla apu», myönsi Zaida, hänkin täynnä intoa, silmät ilosta säteilevinä.

»Saamme nyt nähdä. He tulevat neljän junalla. Laita hyvä päivällinen. Olemmehan usein toimittaneet heille täältä Vesijärven lahnaa. Ota sitä, se on oikeata herkkua!»

»Kuka ei siitä pitäisi?» naurahti Zaida. »Heidän pitää totisesti nousta tänään tyytyväisinä pöydästä!» lupasi hän.

Marja-täti ja Tapani tulivat samanlaisina kuin aina ennenkin, hiukan juhlallisina ja jäykkinä, maalaisissa pyhävaatteissaan, suut hymyssä ja vanhat kasvot hyvyyden kirkastamina.

He olivat Tarmon ja Eskon vaari ja muori, ja nyt tuotiin kaikki paijat ja piirustukset. Sitäkin korpipedon tapaista Tarmon ikiomaa tehdasta, joka oli juuri valmistunut, piti käydä tarkastamassa. Sitten pojat kapusivat vaarin ja muorin polville. Vanhuksien kasvot silisivät päivänpaisteiseen myhäilyyn, ja perhe kävi iloisena aterioimaan.

Vaari oli kantanut paksua salkkua kainalossaan ja laskenut sen salin pöydälle. Nyt se otettiin esiin.

»Jaha, että se uusi tehdas saisi Tarmon puolesta olla tällainen», sanoi vaari näyttäen seinään naulattua piirustusta.

»Aika peto se onkin», jatkoi Marja-täti. »Kelpaa hyvin korpeen. Se on hyvä paikka minunkin mielestäni. Ja jos sinä, Toivo, tahdot, niin rakennetaan vain. Tuossa on Tapanin salkussa arvopapereita miljoonan arvosta. Ne voit muuttaa rahaksi tai miksi tahdot, sen mukaan kuin tarvitset rakentaessasi sitä tehdasta.»

Huoneessa oli tullut suuri hiljaisuus ja kireä jännitys, ikäänkuin jotakin suurta ja ihmeellistä olisi syntymässä. »Niinkö paljon?» äänsi Toivo hiljaa kuin peläten ihmeen haihtuvan.

»Kunhan saisit sen silläkään pystyyn» huomautti Marja-täti asiallisesti.

»Se on taas sen ajan murhe», heläytti nyt Toivo vilkkaampana, ikäänkuin painon alta kimmonneena. »Kun pääsee hyvään vauhtiin, on jo voiton puolella. Tämä summa on aika suuri. Kuinka voinkaan ottaa sen vastuulleni, kun en kykene hankkimaan takauksia tai vakuutta...?»

»Tapanille ja minulle sinä itse olet vakuus ja takuu. Sinä rakennat tehtaan, ja rahat pysyvät siinä ja tuottavat korot ja muun hyödyn. Meillä on testamentti, ja siinä on määrätty, kuinka ne korot, joita pääomasta maksat halvimmalla käyvän korkokannan mukaan, kuinka ne käytetään. Sinä hallitset

pääomaa sittenkin, kun me molemmat olemme poissa, ja käytät sitä testamentin mukaan. Me olemme vanhoja ihmisiä, ja loppu voi tulla koska tahansa. Olemme nähneet sinun kasvavan ja nyt viimeisinä vuosina taistelevan ja voimme luottaa sinuun», päätti Marja-täti, ja Tapani nyökkäsi sanoen:

»Niin se saa olla minunkin puolestani, ja paperit ovat kaikki tässä!» Tapani antoi salkun Toivolle, joka liikutettuna otti sen vastaan.

Lapset tahtoivat päästä vaarin ja muorin mukana Huovilaan, mutta kun oli jo ilta, ei se sillä kertaa käynyt päinsä.

»Kuulehan nyt, Esko, Nukku-Matti suuttuu, ellei pikkuinen poika nuku jo seitsemältä sängyssä, ja kello on jo seitsemän. Ja jos Nukku-Matti suuttuu, ei hän näytä kauniita kuvia unissa. Äiti tulee tuomaan teidät pian vaarin ja muorin luo, ja sitten taas ajellaan rilloissa, ja Tarmo saa pitää ohjaksia käsissään. Eikös niin?» taivutteli Marja-täti.

Zaida oli käynyt lasten kanssa ennenkin Huovilassa. Siellä oli nyt uusi laajan- puoleinen rakennus ja siinä komeasti sisustetut huoneet.

»Enhän minä saisi tänne tulemaan keitään sukulaisiani ellei olisi huoneita», oli Marja-täti sanonut ja sitten rakennuttanut.

»Kyllä näkee», sanoi Toivo, »että Huovilassa pidellään rahoja. Sellaiset

istutukset pihassa ja puutarhassa ja ainaiset kauniit kukat huoneissa – ne maksavat rahaa ja yhden miehen työn ympäri vuoden. Siellä on nyt kaikki samassa suhteessa laajaa ja viihtyisää. Marja-täti on oikein vimmainen hankkimaan kaunista ympärilleen. Me tämän meluisan tien varrella olemme kuin myllyssä yöt ja päivät – ei mitään mahdollisuutta päästä rakentamaan omaa paratiisia», puheli Toivo Huovilasta tultuaan.

»Siellä on tosiaan niin hyvä olla, ettei missään muualla», lisäsi Zaida.

»Huomasitko, että Marja-täti on valinnut ympärilleen vain kauniita nuoria ihmisiä? Ne ovat kai sitä väkeä, jota hän kouluttaa ja käyttää kaikenlaisilla ammattikursseilla, naittaa ja varustaa kappioilla. Ihmettelen vain, minne rumat joutuvat.»

Ensi töikseen Toivo meni Vehmasjärvelle Riihelään.

Siellä oli kaikki samanlaista kuin vuosia sitten, ikäänkuin hän olisi eilen sieltä lähtenyt.

Marja-tytär oli naitettu kotivävyille, ja isäntä ja emäntä olivat vanhentuneet.

»Meillä on lapsia tupa puolellaan», sanoi Marja pitäen sylissään rintalasta toisten kolmen hääriessä ympärillä sormet suussa tuijottaen vieraaseen.

Toivo vietiin saliin, jonka hän niin hyvin muisti, ja molemmat isännät

ilmestyivät pellolta asioimaan. He olivat hyvin taipuvaisia myöntymään tehtailijan ehdotuksiin ja ymmärsivät, mitä kaikkea nämä kaupat toisivat mukanaan.

Nuori emäntä toi kahvia vapautuneena lapsista ja muuttaneena pyhä vaatteet ylleen.

»Muistatteko, herra tehtailija, sitä meidän metsänkatsastustamme ja sitä palikkaa, jonka heititte puuta vasten? Se meni poikki kahdesta kohtaa, ja sen piti merkitä, että tulette takaisin. Ja nythän te olettekin tullut.» Marja katsoi Toivoon suurin silmin.

»Niin, ja muistatteko te, emäntä, mitä lupasin tehdä, kun tulisin takaisin?»

»Lupasitte hakata puut pois ja myydä ja saada paljon rahaa.»

»Nyt tehdäänkin niistä – paperia, oikein kosolta. Kyllä minä olen tätä taloa muistellut ja täällä olen nyt kuin kotona.» Toivo asteli jyrkeillä lattilautoilla hymyillen ja uhkuen voimaa ja tyytyväisyyttä.

Miehet menivät katsomaan niitä alueita, joista tehtäisiin kauppa. Pian jouduttiin vehmaisilta pikku viljelyksiltä villiin korpeen, suuriin metsiin.

Toivo tunsu olevansa täällä oma itsensä. Tänne olivat hänen ajatuksensa paenneet niin monina levottomina öinä, vaivan ja rahansaalistuksen retkillä

pimeässä ja pakkasessa, pitkällä, yksinäisillä taipaleilla. Tänne hän oli sijoittanut unelmiensa uhkean tehtaan, sen virkailijain ja työväen ihannerakennukset, joiden suunnitteleminen oli ollut hänen lempiajatuksiaan. Menestyksen ja onnen aikoina tämä unelma oli aina saanut todellisemmat piirteet, ja yksityisseikat muovautuivat valmiiksi ajatuksissa, mutta sitten taas pettymysten ja tappioiden pahasti painaessa ne hämärtyivät noustakseen yhä uudestaan esiin.

Nyt hänestä tuntui kuin hänen jalkainsa alla olisi pyhää maata, ja nämä jumalan puut, tämä huikkeen korkea metsä, sen laajat salit, ne kuuluivat hänen hallintaansa. Se kalikka, jonka hän oli heittänyt puunrunkoa vasten, oli ikäänkuin vihkinyt koko metsän hänen käytettäväkseen.

Hänen rinnassaan oli suuri rauha, sellainen siunattu lepo, jossa suuret ajatukset pääsevät nousemaan, luomisvoima puhdistumaan ja vapautumaan. Hän tiesi tarvitsevansa paljon voimaa lähtiessään raivaamaan uutta asutusta, tuotannon runsasta, kuohuvaa elämää tänne jylhän, koskemattoman luonnon keskelle – villiin korpeen. Mutta hänellä oli myös tiedossaan, että hän voisi käyttää siinä ajan kaikkein nerokkaimpia koneita ja maansa kehittyneimpiä kykyjä. Siitä tulisi koneellisuuden voimain mittelyä alkuperäisen luonnon taltuttamisessa.

Ja vihdoinkin hän saisi käyttää omia voimiaan vapaasti laajalla työtanterella, missä ei kukaan voisi sitoa hänen siipiänsä.

XXXII

Nopeasti laajenevan pääkaupungin keskuksessa oli Pyryn veljesten talo komeimpiin rakennuksiin verrattava.

Ja niinkuin Mikko sitä nyt varusteli ja siloitteli päältä ja sisältä, noudattaen luontaista pyrkimystään saada kaikki hyvin sopeutumaan ympäristöön, olemaan siistiä ja somaa ja itsessään, sisäisessä järjestyksessään, lähentelemään täydellisyyttä, se oli totisesti arvokas lisä parhaalla liikepaikalla.

Niinkuin hän Heinolassa, omassa kaupungissaan, oli puuhannut kylpylaitoksen uudistamisessa ja rantakäytävän siistimisessä ja ostamansa korttelin ja muiden omistamiensa talojen osalta kokonaan muuttanut kaupungin näön edustavaksi, siistiksi ja hymyilevästi viehättäväksi, niin hän nyt tämän uuden, mahtavan helsinkiläistalon kautta sai sen kohdalta valtakadulle annetuksi eurooppalaisen leiman.

Kun Lahden Mossberg oli ottanut haltuunsa talon ravintolahuoneet, viihtyi Mikko mainiosti pääkaupungissa. Hän tunsu olevansa kotonaan, koska ukko ei vastustellut, vaikka Mikko määräili ja järjesteli oman makunsa ja käytännöllisen älynsä mukaan uuden ravintolan perin suurisuuntaiseksi.

»Pääasia on, että sinne tulee ihmisiä – silloin se kannattaa. Katsoppas nyt, Mossberg-veli, kuinka tämä talo on asuttu, ei soppeakaan vuokraamatta. Ja se on sitten kumma asia, kuinka tässä talossa riittää työtä. Enhän minä vieläkään jouda tulta päästäni sammuttamaan, vaikka kaikki on olevinaan valmiina ja vuokralaiset pysyvät ja - maksavat!» selitteli Mikko. »Minä teen parannuksia, näes, ja kun toisella kädellä hiukan antaa, sopii toisella ottaa enemmän. Se on asioimista ja ansiotyötä. Meikäläisellä täytyy olla mielikuvitusta ja sen avulla tehdä niinkuin ryssän akka takkia jatkaessaan, kun hän otti toisesta päästä ja liitti toiseen päähän.»

»Sellaista se on tämä ravintolaliike myöskin, ryssän akan takin jatkamista. Työstä ei näy mitään tulosta, ellei ota lukuun kassan näyttämää tappiota tai pientä voittoa. Sanoppa, missä meikäläisen työ näkyy? Pidetäänkö meitä kunniassa, annetaanko arvonimiä? Mitä?» tiedusti Mossberg levittäen mahtavaa rintaansa.

»Eikö hovimestari ole suuri titteli?» kysyi Mikko totisin kasvoin ikäänkuin ei tietäisi mistään.

»Hoviräätäli, -suutari ja -suunpieksijä...!» mutisi Mossberg.

»Minä aion nyt pitää päivälliset Pyryn suvulle», ilmoitti Mikko. »Laita meille ruokaa niinkuin ennen Teppo Pyrylle illallisia.»

»Niin laitoinkin. Kyllä minä hänet aina muistan, sen kunnon nuorukaisen. Mikä äly, mikä sydän ja mikä erinomainen – franseesin johtaja! Ja kuinka hän auttoi ja suosi minun heimolaisiani, niitä Thalian vaeltavia palvelijoita! Vahinko, suuri tappio oli, että sydän petti nuorella iällä, ettei hän nyt voi tulla päivällisille ja nähdä tätä komeaa taloa!» Ukko pyyhki kyyneliä silmistään ja poskiltaan. »Nämä minun silmäni ovat niin herkät – sattuupa vain roska tulemaan, niin taas valuvat...» Se roska tuli nykyään ukon silmiin niin usein.

»Sinäkin, Mossberg, kuulut Pyryjen joukkoon. Istu siis kanssamme pöydässä!»

»Kuulun, kuulun, olen nähnyt teidän kaikkien kasvavan. No, minä laitan parhainta, mitä pääkaupunki voi tarjota. Minulla on uusi kokki, Ruotsista tullut», kehui hän ylpeänä, »ja Ruotsista parhaat saakin. Täällä on kuin kotimaassa, saa puhua omaa kieltään, ymmärretään, vastataan. Ja nyt voin pitää riikin- ruotsalaisia tarjoilijoita. Suomalaiset ovat gentlemanneja, gentlemanneja, sanon minä», ihasteli ukko.

Se oli kaikki Mikon mieleen. »Me Pyryt olemme suomalaisia, ja toimeen tullaan», huomautti Mikko.

»Sanoinhan minä, että suomalaiset ovat gentlemanneja!» toisti Mossberg.

Päivälliset oli pidettävä suuressa ruokasalissa, jonka ruotsikot koristivat

kukilla ja kasveilla.

Oli sunnuntaipäivä, vuosipäivä siitä, kun ensimmäinen vakinainen laina oli saatu taloon, niin että sen asiat olivat voineet jatkua edullisesti, koska toimen mies oli niitä hoitamassa. Mikko oli todistanut olevansa nerokas järjestelijä, ja nyt hän tahtoi saada sen päivällisten avulla julkilausutuksi.

Perheet olivat saaneet kutsukortit ja ilmoittaneet tulevansa. Mikon oma Hanna vain oli estellyt.

»Minäkö nyt sinne niiden komeiden rouvien joukkoon, tällainen maalais-serkku? Nehän ovat niin hienoja, etteivät uskalla nauraakaan, hiukan vain suupieliään vetävät vinoon. Se on muka hymyilemistä. Minun pitää saada nauraa täyttä kurkkua ja puhua niin, että kuuluu. En minä sinne kelpaa», intti Hanna.

»Enkä kovin vaadikaan – tule tai ole ilman, kun et vain tuota omahyväisyyttäsi tuossa patastele», vastasi Mikko.

Aapeli-eno ja Maalin-täti olivat hyvin halukkaat näkemään Mikon »hallitusta» oikein suuressa talossa, ja eno sanoi:

»Älä sinä, Hanna, turhias puhu. Sinä olet yhtä hyvä kuin toisetkin, jollet vain ottaisi nokkaasi kaikesta turhasta ja sitten kantaisi kaunaa. Se on sitä vihon viimeistä typeryyttä», kovisti eno, ja Maalin-täti oli mielissään. Hänen vanha

Aapelinsa oli niin perin reilu ja iski aina asian halki sen heikoimmasta kohdasta. Ja annappas olla, Hanna talttui ja pysyi herttaisena pitkän aikaa. Nyt he olivat kaikki Mikon mukana odottamassa vieraita Mossbergin suuressa ruokasalissa.

»Minulta tuppasi ensin menemään pää sekaisin», sanoi Maalin-täti, »mutta nyt alan jo tottua tähän laajuuteen ja suuruuteen, enkä enää töllistele joka pieltä ja nurkkaa. Näen koko talon, kun katselen vähän kauempaa. Oletpa sinä, Mikko, saanut täällä pyörähdellä ja keikkua ja moneen kertaan päätäsi käännellä ja kovasti ajatella, ennenkuin tämä kaikki on saatu kuntoon ja käymään ja näkymään!» ylisti hän.

»Kyllähän sinä nyt Mikon tiedät, ettei hän mitään kesken heitä eikä turhia puuhaa», vahvisti eno.

»Minä sen vasta olenkin tiennyt. Kohta kun poika meille tuli, niin ihan uuden elämän toi tullessaan, niinkuin kaikki meidän ympärillämme olisi tullut valaistuksi sadoilla lampuilla. Minä sen tunsin, Aapeli, minä sen silloin jo tunsin, ja niin on ollut, ja siitä tämä kaikki on saanut alkunsa», ylyti Maalin-täti kehumaan juhламиelen innostamana.

»No niin, ne lamput saattoivat jo silloin olla pojan päässä», myönsi eno.

Sitten tulivat Valle ja Helmi tilaisuuden mukaisessa asussa, he kun olivat

tottuneet paljon käymään juhlissa suomalaisen piirin edustavina porvareina. Sukulaispäiväpäivälliset saattoivat olla heille erikoisena poikkeuksena ja omahyväisyyden tukena.

Sen jälkeen kuultiin lahtelaisten ääniä eteisestä: »Hei, tohtori, heitä pois huivi kaulastasi, ennenkuin sisään menet», kuultiin Toivon huomauttavan.

»Siellähän on koko joukko ihmisiä», sanoi Helmi. »Pryryjen ystävät kuuluvat perheeseen», valaisi Mikko. Lahtelaiset olivat tulleet jo edellisenä iltana ja nukkuneet yön hotellissa ollakseen oikein reippaita seuraavana päivänä.

»Esiintyminen ja muu ulkoasu saa myötäillä sitä oikeata valmiutta», oli Harmi sanonut jo kotoa lähtiessä. »Onhan siellä muitakin vanhoja, en minä vain, niin että viisauksin pysyy äänessä.»

»Toivotaan, että neiti Harmen pitää sen muistissaan», huomautti tohtori Aulin.

»En minä kykene panemaan pois viralta tohtori Aulinia siinä ominaisuudessa», vastasi Harmi.

Zaida astui ensimmäisenä sisään ja toi tullessaan oman valoisuutensa kirkkaaseen saliin. Vaalea, välkehtivä silkkipuku läikkyi hänen rehevällä varrellaan säestäen kasvojen säteilevää terveyttä ja eloisuuden hohdetta. Kaikkien katseet kiintyivät häneen, hymy levisi kunkin kasvoille, ja odotuksen

kankeus väistyi seurasta ikäänkuin tämän ihmisen mukana olisi heidän keskuuteensa tullut se viihtyisyyden ja vapautumisen tunne, jota he kaipasivat.

Iloisten tervehdysten ja äänten sorinan vallitessa astuivat sisään Marja-täti ja Huovilan isäntä sekä Päivi ja Martta heidän kanssaan.

Toivo meni ovelle tätiä vastaan, otti hänen kätensä kainaloonsa ja talutti joukon keskelle, missä tehtiin tuttavuutta, ennenkuin ateria alkaisi.

Viimeiseksi tulivat Rauha ja hänen miehensä professori Tyko Tennberg, suvun nuorimmat, ja Valle esitteli heidät.

Päivi pysytteli ystävänsä Martan kanssa joukon liepeillä tervehtien hiljalleen kutakin suvun jäsentä ja samalla esitellen toverinsa.

Kullekin tuotiin tervetuliaismalja, ja myöskin Mossberg ilmestyi saapuville. Mikko lausui: »Toivotan teidät kaikki tervetulleiksi, te Pyryt ja Pyryjen ystävät. Tämä viimeiseksi tullut on meille hyvin tuttu vanhoilta ajoilta. Hänen ravintolansa salissa Teppo-veli johti monet franseesit. Ja tämä kunnon setä on nähnyt meidän kaikkien nousevan lapsista ja nuorukaisista miehiksi.»

Ukon leveät kasvot silisivät hyvässä hymyssä, ja silkkinenäliina pyyhki vedet silmistä ja poskilta.

Mikko vei pöytään Maalin-tädin ja Toivo Marja-tädin.

Sen jälkeen kukin asettui istumaan vapaasti valiten paikkansa.

Harmi oli joutunut puheisiin Aapeli Molinin ja Tapani Huovilan kanssa ja veti ukot mukaansa pöytään.

Matti Aulin hakeutui Päivin ja Martan seuraan sanoen: »Kahden naisen väliin kuuluu mies kolmanneksi, ja koska minä painan yksin niin paljon kuin te molemmat yhteensä, on tässä tasapainokin olemassa.»

Valle ja Helmi olivat heti alussa vallanneet Zaidan, ja heillä näytti riittävän juttua ihan loppumattomiin vielä pöydässäkin. Hanna asettui Maalin-tädin toiselle puolelle ja Mossberg hänen viereensä.

Mikko otti jälleen puheenvuoron. »Nyt vietämme vuosipäivää siitä, kun tähän taloon hankittiin ensimmäinen pitkäaikainen laina. Se on sitten muutettu kuoletuslainaksi, ja talon asiat on muutenkin järjestetty vakinaiselle kannalle. Jos nyt vain nuppi pysyy pystyssä ja tässä jaksaa heilua maailman kovasti pyöriessä, niin seistään jaloillamme. Vieraiden vielä omistamat osakkeet voidaan piankin lunastaa heiltä pois paitsi tältä Mossberg-ystäväl-tämme, jonka pitää tuntea olevansa täällä kotona ihmisiä hoivaillessaan. Tässä tarvitsee seurata järkeä, olla jakamatta osinkoja, ja kerätä yhä vararahastoa jatkuvia korjauksia varten. Meidän ei kannata kurkottaa mihin-

kään aatteen korkeuksiin, vaan parasta on painua talon syviin perustuksiin.»

»Mitä sinä niillä aatteen korkeuksilla tarkoitat? Sitäkö, ettei maksettaisi mitään korkoa meidän rahoillemme, vai...?» tiukkasi Toivo.

»Sanoinhan jo, että tulevaisuutta varten tarvitaan säästöjä», painosti Mikko.

»Siitä emme puhu tässä – voidaan ottaa selvä muuten. Pysykäämme nyt vain periaatteessa. Tahdotko sinä panna rahallisen voittonsi ojennusnuoraksi tämän talon hallinnassa vaiko hyvän sovun veljesi kanssa?» kovisti Toivo.

Valle ei puhunut mitään, hymyili vain itsensä. »Kukin on oman onnensa seppä, ja raha on se rauta, josta onni taotaan. Meille muille ei onni tuo lämpimällä ihmiskädellä miljoonia kouraan niinkuin sinulle, Toivo», lausui Mikko ja katsahti Marja-tätiin.

»Minulle on ihmisrakkaus uskonut rahaa, antanut uhrin lämpöisellä kädellä, ei myynyt eikä vaatinut aineellista korvausta itselleen. Mutta se raha ei ole minulle lahja, se on paljon vaativa laina, sanan varsinaisessa merkityksessä laina, josta on maksettava korkoa rahassa ja myöskin rakkaudessa. Se velvoittaa minut ihmisenä hyvin paljon», selitti Toivo liikuttettuna.

»Niin se on kuin Toivo nyt sanoo. Hänelle ei ole annettu mitään lahjaksi, ainoastaan luottona, välikappaleena, jotta hän voisi tehdä rahan tuottavaksi ja ihmisiä palvelevaksi», vahvisti Marja-täti.

Pöytäseura oli kuunnellut henkeä pidättäen heitä kaikkia läheltä koskevaa keskustelua. Valle yksin oli perin rauhallinen, koska hän oli perillä asioista.

»Tässä on nyt selvästi kaksi vastakohtaa toiminnalle» puuttui Päivi puheeseen. »Kaikki toiminta voi johtua – sanokaamme – onnen hausta, ja sehän on perin luvallista. Toinen voi hakea vain omaa onneansa, ja silloin hänen on työnnettävä muut pois tieltään, tehtävä tilaa omille tarkoituksilleen, vedettävä alas korkealle nousseet ja kiivettävä itse tilalle. Sitähän näkee joka päivä kaikkialla tehtävän. Silloin tuo pyrkijä tahtoo omistaa, hallita, saada kunniaa ja valtaa – se on hänen onneaan. Selvää on, ettei hän tahdo rakastaa, uhrata tai palvella.» Päivi oli puhuessaan hymyillen katsellut veljiään ja vilkuttanut silmää Marja-tädille.

»Entä se toinen onnenonkija, mitä hän sitten tekee? Hän kai ottaa osansa ase kädessä ja sotavoimalla taikka lain tuomiolla ja muulla pakolla», arvaili Mikko naurahtaen pilkallisesti.

»Se toinen – niin, hän ei tyydy hakemaan omaa onneaan, se on hänestä väritöntä, ei viehätä, ei houkuta. Hän on sitten vasta onnellinen, jos voi tehdä muut ihmiset onnellisiksi. Hän antaa ja uhraa joko aineellista hyvää tai henkistä!» vastasi Päivi.

»Sellaisen ihmisen vaikutus ei ulotu kauas. Ken jaksaa kerätä pääomia, suuria summia, voi sitten myös lahjoittaa ne ja tehdä hyvää suuressa

mittakaavassa!» huudahti Mikko.

»Myönnetään, onhan sekin jotakin», myönsi Päivi ja huokasi syvään.

»Nykyään ollaan yli-ihmisiä, se on kykyä pyrkiä yksilölliseen erikoisoonneen ja siinä heittää älytulitusta puoleen ja toiseen, kaihtaa tyyten rakkautta ja sääliväisyyttä», puhui tohtori Aulin.

»Senkö vuoksi tohtori Aulin on jäänyt vanhaksipojaksi?» kysyi Helmi, jonka välkkyvät silmät jo kauan olivat tähyilleet tohtoria.

»En, rouva Pyry. Minä en ole yli-ihminen, vaan suorastaan ali-ihminen. Kukaan nainen ei huoli minusta. Minä kelpaan vain lääkärin ammattiin ja yritän panna siihen väriä, etten tulisi ihan värisokeaksi.»

»Te kuulutte siihen toiseen onnenhakijain lajiin, siihen, joka aina antaa», kuiskasi Martta.

»Niin, paha kyllä, siihen kuulun luonnon pakosta ja olen aina sama 'paksu tohtori'!»

»Hyvin miellyttävä tohtori», sanoi Martta. »Kiitos, se oli viehättävä myönnytys.»

»Mitä meistä ihmisistä, koneethan ne nyt kaikki määrää ja vallitsee», sanoi

Huovilan isäntä.

»Se on tavallaan totta – rikkaat niinkuin köyhätkin, kaikki me olemme koneellisuuden lapsia. Se on uusi voima, suuri hyvässä ja suuri pahassa, mutta loppujen lopuksi se vielä panee viralta orjuuden niinkuin herruudenkin. Ihminen ei tyydy, vaan ponnistaa niin kauan, että koneet kehittyvät ja lakkaavat orjuuttamasta työläistä tai tuottamasta kellekään kärsimystä!» sanoi Päivi ja tuntui olevan onnellinen saadessaan purkaa ihanteitaan.

»Sinä olet hiukan väärällä tolalla, sisko kulta», huomautti Toivo. »Eiväthän koneet ihmisille paha tee, vaan ihmiset koneiden kautta.»

»Ihan oikein, Toivo, sinullakin on hyvä tahto ohjata työläistesä ja samalla koneellisuuden kehitystä, mutta sinä sidot sen omaan piiriisi ja samalla määrättyyn laitokseen. Se ei auta, se vahvistaa koneellisuuden orjuuttavaa voimaa. Anna työläisille vapaus kehittyä heidän omassa piirissään ja päästä kansainvälisiin yhteyksiin. Sinä sanot oikein, eivät koneet, säännöt ja laitokset tee maailmaa onnellisemmaksi eivätkä valtiolliset menetelmät liioin. Ainoa pysyvä parannus tulee ihmisten hyvästä tahdosta olla sovussa keskenään. Ihmisyys on vapautta, auttavaisuutta ja ahkeruutta. Ja jos Mikolla on veljen mieli, niin hän auttaa Toivoa toteuttamaan sen, mitä Marja-täti on jo niin suurenmoisesti tukenut, rakentamaan Vehmasjärven tehtaan.»

»Hyvä, hyvä!» huusivat vieraat äänekkäästi ja katsoivat kaikki Mikkoon, joka

räpytteli silmiään, kasvojen nykiessä, ikäänkuin hän olisi liikutettu.

»Niinhän te sitä nyt sanotte ja toivotte, mutta vasta työ kaikki todeksi näyttää. Olkoon menneeksi minun puolestani...!»

»Hyvä, hyvä, Mikko veli! Juodaan Mikon malja pohjaan saakka!» ehdotti Valle-veli. »Minä puolestani autan sinua, Toivo, missä ikinä voin!»

»Sinunkin apuasi tarvitaan kipeästi. Ja kun Vehmasjärven tehdas on käynnissä ja sen asiat kunnossa, saatte minulta tämän talon osakkeet:», ilmoitti Toivo.

»Mihin hintaan, nimellisarvostako?» kysyi Mikko.

»Periaatteen mukaan: palvelus palveluksesta!»

Suurten asiain onnellinen päätös pani kaikkien kasvot loistamaan riemusta.

Valle oli nyt vasta saanut aiheita antaa hyvän sydämensä puhua, kun näki Mikonkin tulleen liikutetuksi ja käsittävän, että oli parasta ja viisainta tehdä niinkuin nyt oli päätetty. Hän nousi seisomaan, katseli toisiin ja puhui: »Meidän ei sovi unohtaa, mihin meitä velvoittaa isän ja äidin koti, se työelämä, joka kasvatti pojat ja tyttäret, antoi meille sen henkisen pääoman, jota emme saa hukata keskenämme riidellen.

– Auttavaisuus ja keskinäinen rakkaus olkoon voimassa meidän piirissämme sen veljen elämäntyön muistoksi ja pyhitykseksi, Teppo-veljen, jota meidän kaikkien on kiittäminen siitä, mitä nyt olemme. Edesmenneiden malja!»

Hetkiseksi tuli syvä hiljaisuus, useimmilla kyyneleet silmissä, ja Zaida sanoi:
»Kiitos, Valle, Teppo on viitoittanut meille tien!»